

Maarif Xalıqov

Bir ömürlük tarix

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

Bakı – 2020

- 24482 -

84 (504) 163,3 (504) 6-8

X23

Maarif Xalqov

Tərtibçi : Çapar Fərid Kazımlı

Redaktor : Ceyhun Xalqılı

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Maarif Xalqov respublikamızda gözəl tanınan və yüksək elmi potensiala malik olan ziyalılarımızdan biridir. Bu kitab tariximizi dərinlən bilən və onu gənc nəslimizə sevə-sevə öyrədən Maarif Xalqovun həyat və fəaliyyətinə güzgü tutan bir topludur.

Əbədiyyət adamının 70 - indən qısa sətirlər

Deyirlər ki, ömür Tanrı payıdır və öz izlə,çığırınla, yolunla, əməlinlə, əqidənlə, dəyərlə onu yaşatmağa çalışırsan. Xoşbəxt o kəsdir ki, Tanrı verən ömür payını təkcə özü üçün yaşamır və bu paydan gücü çatan qədər doğmalarına, yaxınlarına, lap elə yadlara da müjdə verir. Dünyaya gəlirsən valideyn sevgisi, böyüyürsən, sevilirsən ailə sevgisi, övlad sevgisi, nəvə - nəticə sevgisi. Bax beləcə, sevgi, məhəbbət, nəvaziş, ülfət, ünsiyyət çələnginə bürünüb yaşayırsan və bir də görürsən ki, ömrün 70-inə çatmışsan, kamilləmişən, müdrikləşmişən. Nəfəsini dərib keçmişə boylanırsan və 70-ini salamlamalı olursan, çünki salam Böyük yaradanımızın adlarından biridir. Şükürlər edirsən, çünki şüküranlıqda da Allahın adı var.

70 illik bir gözəl mədəniyyət sahibinin, tanınmış tarixçi alimin, istəkli dostumun, gözəl ailə başçısının ömür salnaməsindən mənə təqdim edilmiş əlyazma nüsxəsini vərəqləyirəm. Hər səhər saat 6-da yuxudan oyanır, yazı masasının arxasına keçir və əlyazmalar əsasında bu əziz dostum haqqında fikir və düşüncələrini ağ vərəqlərə səpələmək istəyirəm. Əlyazmaları oxuduqca bəzən beynimdə fikirlər düşün düşmüş kələf kimi bir-birinə qarışır və nə qədər əlləşirəm, bu düşün düşmüş kələfləri ayırd edəm, bacarmıram. Saatlar, günlər gedir, tələsirəm şəxsiyyətinə, mədəniyyətinə böyük hörmət bəslədiyim və şəxsən mənə qayğı göstərən, çətin günlərimdə yanımda duran bu ziyalı haqqında qohum – qardaş, dost xatirələrinin çapına. Xalq şairi Rəsul Rza demişkən : “Günlər gedir, çoxluqdan azlığa”. Ümid dolu, inan dolu yazıram və bu dəyərli ziyalı haqqında xatirələr toplusunu tez çap etdirməyə bütün varlığımın inanıram.

Haqqında bəzəksiz-düzəksiz danışdığım bu insan tarix üzrə fəlsəfə doktoru Maarif Xalıqovdur və onun ömür yollarının xarakterik cizgilərini oxucu gözündə canlandırmaq üçün təvəllüd tarixindən başlamağı daha məqsədəmüvafiq hesab edirəm.

Xalıqov Maarif Yusif oğlu 1950-ci il fevral ayının 9-da İsmayilli rayonunun İsmayilli kəndində anadan olmuşdur. 1957-ci ildə İsmayilli rayonundakı 2 sayılı orta məktəbin birinci sinfinə getmişdir.

Maarif ibtidai sinif müəllimi Cəlal Rüstəmovu həmişə xatırlayır. Məhz Cəlal müəllimin tələbkərlığı, eyni zamanda psixoloji ustalığı, sadəliyi və körpə şagirdlərinə olan diqqət və qayğısı Maarifin əlaçı bir şagird olmasında, eyni zamanda xarakterinin də formalaşmasında böyük rol oynamışdır. O vaxtlar Cəlal müəllim Maarifi sinif yoldaşlarına nümunə göstərir, onu zəif oxuyan sinif yoldaşlarının yanında oturur, onlara kömək etmək lazım olduğunu bildirirdi. Maarif də Cəlal müəllimin bu tapşırıqlarını həvəslə yerinə yetirirdi. Maarif Xalıqov uşaqlıq dövrü ilə bağlı yazdığı əlyazmada qeyd edir ki, əslində bundan sonra o özünə qarşı daha tələbkər olmağa başlamışdı. Onda özünə inanı güclənmiş, çətin vaxtlarda yaşadlarına, ətrafındakı adamlara kömək etmək hissi yaranmışdı.

Maarif 1961-ci ilin mart ayına kimi bu məktəbdə təhsil almışdır. 1961-ci ilin mart ayında ailəvi Göyçaya köcdükləri üçün təhsilini Göyçay şəhərindəki S.Vurğun adına internat məktəbində davam etdirmişdir.

Göyçay şəhər internat məktəbində

Müəyyən bir ailədə böyüyən, zəhməti özünə etalon seçən, lap kiçik yaşlarından istər mənəvi, istərsə də fiziki baxımdan həyata hazır olan insanların gələcək taleləri uğurlu olur, kamil bir şəxsiyyət kimi formalaşa bilirlər. Gələcəkdə seçəcəyi yolun çıxırına düşmək və bu çıxırda inanı və inadla addımlamaq Maarifə böyük uğurlar qazandırmış və bu barədə özü belə deyir: “1961-ci ilin mart ayında mənə Göyçay şəhərindəki Səməd Vurğun adına internat məktəbinin dördüncü sinfinə qəbul etdilər. Qəbul zamanı məktəbin dərş hissə müdiri Zeynəb Zamanova mənə məktəbə şərti qəbul etdiklərini, yaxşı oxumaramsa, nizam-intizamı pozaramsa, geri qaytaracaqlarını bildirdi. Mən də söz verdim ki, nizam-intizamlı və dərş əlaçısı olacağam. Dediymə də əməl etdim. Məktəbi əla qiymətlərlə bitirdim.”

Maarif internat məktəbində oxuduğu illərdə əlaçı şagird kimi tanınmış, həmişə məktəbin ən yaxşı şagirdləri sırasında onun da adı fəxrəli çəkilməmişdir. Bu illərdə onun körpə dünyagörüşündə, həyata fərdi baxışlarında dərslərini dinlədiyi, lap elə yaxından ünsiyyətdə olduğu peşəkar müəllimlərin xidmətləri də az olmamışdır və onlar Maarifi gələcəyin ən savadlı mütəxəssisi kimi görürdülər. Elə onların təsiri ilə Maarifdə bütün fənlərə maraq olduqca güclü idi. Hətta Maarif müəyyən dram, pyes personajlarının rollarını məharətlə oynamağı bacarırdı.

Internat məktəbində oxuyan Maarifi 1964-cü ilin yayında Göyçay şəhər Mədəniyyət evində uşaq rollarını oynamağa dəvət etdilər. Məktəb rəhbərliyi razılığını verdi. C.Cabbarlının “Sevil” dramında Gündüz rolunu oynamaq Maarifə həvalə olundu. O, həmin ilin yayında qonşu rayonlarda, o cümlədən Ağsu və Zərdab rayonlarında “Sevil” tamaşası nümayiş etdirilərkən Gündüz rolunu oynadı.

1965-ci ildə səkkizinci sinfi əla qiymətlərlə bitirən Maarif texnikuma sənəd vermək istədi. Lakin müəllimləri tələb etdilər ki, o mütləq orta məktəbi bitirib ali təhsil almalıdır. Anası Ünzülə buna çox sevindi. Internat məktəbinin direktoru Tahir Fərzəliyevin, fizika-riyaziyyat müəllimi İslam Kərimovun, sinif rəhbəri Maral Şixəliyevanın Maariflə bağlı arzularının gerçəkləşməsi uğrunda axıra qədər mübarizə aparacağına söz verdi və sözünə də əməl etdi.

Maarifin istər dərslərinə müntəzəm hazırlaşması, istərsə də davranış qaydalarına əməl etməsi sahəsində əldə etdiyi uğurlar məktəb rəhbərliyi tərəfindən yüksək qiymətləndirilir-di. Məktəbin rəhbərliyi tərəfindən Maarifin anası Ünzüləyə göndərilmiş aşağıdakı şəkil və onun arxasındakı yazı dediklərimizi təsdiq edir:

“ Hörmətli valideyn!
İnternat məktəbində tərbiyə
alan Maarif təhsildə,
əməkdə fərqləndiyi üçün
şaklini sizə hədiyyə
göndəririk.

Direktorluq.”

Maarif müəllim ö günləri belə xatırlayır:

- Mən internat məktəbində həyata vəsiqə qazandım. İlk növbədə, kollektivdə yaşamaq, onun qaydalarına və tələblərinə əməl etmək, yaxşını pisdən seçmək, əxlaqi normalara əməl etmək keyfiyyətlərini əldə etdim. Ən böyük qazancım isə sərbəst yaşamaq, problemlərimi tələsmədən, səbrlə həll etmək vərdişinə yiyələnməyim oldu.

Bu keyfiyyətləri qazanmağında əksləri – şəkilləri aşağıda olan müəllimlərimin böyük zəhməti və bizə qarşı ustalıqla tətbiq etdikləri pədaqoji bacarıqları oldu. Mən və internat məktəbində təhsil almış məzunlar onlardan nəyi öyrəndik?

İnternat məktəbinin ilk direktoru Tahir Fərzəliyev idi.

Tahir müəllim pəhləvan cüssəli bir şəxsiyyət idi. Respublikanın ən tanınmış pədaqoqlarından biri idi - desəm səhv etməzəm. Çox təmkinli, səbrli, eyni zamanda tələbkar idi. Həm özünə, həm müəllimlərə, həm məktəbin texniki işçilərinə, həm də şagirdlərə böyük tələbkarlıqla yanaşırdı. Yorulmaq nə olduğunu bilməzdi. Hər səhər yeməkdən sonra bütün siniflərin şagirdləri S.Vurğunun heykəlinin qarşısında onlar üçün ayrılmış yerdə nizamlı dözülürdülər.

Sınıf rəhbərləri də onların yanında. Tahir müəllim ağır addımlarla gələrək onun üçün ayrılmış yerdə dururdu. Bundan sonra qrup nümayəndələri hesabat verirdilər. Daha sonra pioner baş dəstə rəhbəri keçən 24 saat ərzində şagirdlərin müsbət və mənfi əməlləri haqqında məlumatı çatdırırdı. Tahir müəllim hamını səbrlə dinləyir, sonra öz rəyini bir neçə cümlə ilə bildirir, qarşıdakı 24 saat ərzində hamıya uğurlar arzulayırdı. Məhz bundan sonra zəng vurulur və dərslər başlayırdı.

Kiminsə haqqında Tahir müəllimə bir məlumat verildə o, qərar qəbul etməkdə tələsməzdi. Bir daha bu məlumatı diqqətlə araşdırar, yəqinlik əldə etdikdən sonra kiçik yaşlı "günahkarı" otağına çağıraraq iradlarını bildirərdi. Bu zaman qəbul otağında direktor müavini və ya bir müəllim olmalı idi. Kollektivin qarşısında heç kimi təhqir etməz, iradlarını təmkinlə bildirərdi.

O, demək olar ki, hər gün, xüsusilə nahar vaxtı, ilk olaraq yeməxanaya gələr, şagirdlərə verilən yeməyin keyfiyyətini yoxlayardı.

Tahir müəllimin qəbul otağı bizim üçün sehri bir aləm idi. Dörd il ərzində mən o otaqda 3-4 dəfə oldum.

Yerişində də bir ağırlıq, bir təmkinlik var idi. Tahir müəllimin məktəbdə vüqarla durduğu yer tədris binasından ümumi həyətə düşərkən pilləkənin sağ tərəfində olan hündür yer idi. O, əllərini arxada düyünləyərək bizləri seyr edərdi. Bu duruşda bir böyüklük, bir tələbkərlilik, eyni zamanda səmimiyyət var idi. Bu gün 70 yaşında da mən o duruşun təsirini, əzəmətini qəlbimdə yaşadıram.

Tahir müəllim internat məktəbinin bel sütunu idi. Məhz onun bu tələbkərliliyi, pədaqoji ustalığı nəticəsində S.Vurğun adına internat məktəbi həm Göyçay rayonunda, həm də respublikada öndə olan təhsil ocaqlarından biri hesab olunurdu.

Internat məktəbinin əksər müəllimləri Göyçay rayon əhalisinin, o cümlədən həmin rayondan olan tanınmış elm, sənət adamlarının dərin hörmət və nüfuzunu qazanmışdılar. Maarif müəllim belə yüksək intellektə, zehni enerjiyə malik pədaqojılardan da ağızdolusu danışmağı çox sevirdi. Onun dediklərindən:

" Onun haqqında danışsam, ədalətsizlik olar. Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəlliməsi idi. Doğma dilimizi və ədəbiyyatımızı bizə böyük pədaqoji ustalılıqla öyrədirdi. Şəxsən mən bu fənn üzrə bu günkü bilgilərimə görə Zeynəb müəlliməyə borcluyam.

Zeynəb Zamanova dərslər hissə müdiri idi. Çox tələbkərlilik, eyni zamanda hər hansı bir səhvi bağışlamayan pədaqoji idi. Hamımız ondan ehtiyat edirdik, çəkinirdik. Mənə elə gəlirdi ki, hətta məktəbin müəllimləri də ondan ehtiyat edirdi, dərslərini pədaqoji tələblərə uyğun qururdular.

İslam müəllim fizika-riyaziyyat müəllimi idi. Onun eyni zamanda gözəl tar musiqi alətində çalmaq qabiliyyəti var idi.

Hətta məktəbdə bir musiqi ansambli da yaratmışdı. Sınıf yoldaşımız Ağasəlim "Ay çiçək" mahnısını oxuyarkən İslam müəllim tədriş bu mahnını ehtəsə ifa edirdi ki, o anlarda biz hətta özümüzü də unudur, İslam müəllimə və Ağasəlimə aludə olurduq. Qəhrəman müəllimin klarnetdə ifa etdiyi xalq mahnıları isə yaddaşımızda əbədi həkk olunub.

Biz məktəblilərin fiziki cəhətdən sağlam olmağımızda bədən tərbiyəsi müəllimi Yusif Abdullayevin böyük zəhməti olmuşdur.

Yusif müəllim yorulmaq nə olduğunu bilmirdi. Məktəbimizdə bütün idman növləri üzrə dərnəklər var idi. Mənim ən çox sevdiyim idman növü stolüstü tennis idi. Bu idman növü üzrə çempionumuz sınıf yoldaşım Xəyyam Övrəng idi. Mən isə həm məktəbdə, həm də rayonda ikinci idim. Hətta Övrənglə birlikdə Yevlax rayonunda respublika məktəblilərinin keçirilən çempionatında da iştirak etmişdik.

Internat məktəbində o, mənim rus dili müəlliməm idi. O, eyni zamanda mənim sınıf rəhbərim idi, burada mənim ikinci anam oldu. Bu gün də qəlbimdə yaşayır Şıxəliyeva Maral. Anamın da ona böyük hörməti var idi. Həmişə mənə deyirdi ki, Maral müəlliməni döğmə anan qədər sev!

Xeyirxah insanlar heç vaxt unudulmur, yaddan çıxmır. Əlbəttə, gərək yaddaşına xəyanət etməyəsən. Yaddaşına xəyanət edəndə hər şey məhv ola bilər. Zaman-zaman sənə edilənləri ürəklərdə yaşatmağı bacarmalısan və bu mənada Maarif müəllim yaddaşına xəyanət edən və unutan adam deyil. Hətta, ona qarşı edilən

ən xırda yaxşılığı belə qan yaddaşına həkk edib, bəzilərini isə ağı vəərəqlərdə əyani şəkildə bugünə kimi qoruyub saxlayıb. Bu baxımdan Maral müəllimənin vaxtilə mənə ünvanladığı məktubu olduqca ibrətəməz səslənir və bu məktubu indiyə kimi qoruyub saxlamışam və onu oxuculara təqdim etməyi özümə mənəvi borc hesab edirəm:

Əziz və kərəmətli Maarif!
 Әввәла салам!
 Мән сәғ сәләмәт вәфәри, сәһиһә сәғ-
 ләһәһи тәбәғәтәһи зәһиһә шәһвәтләһи-
 зәһиһә вә тәһәб едирән.
 Әзиз әһли јәд кәрәк шәһвәт кәјфәһи
 нәһдир. Дәһләһиһи нәһдир. Тәһвәһи
 бу сәғт шәһи гәһдур иһтәһәһә һә-
 зәрәһә шәһи кәһдир. Сәһи шәһвәтәһи-
 шәһвәтләһи әһдурәһи.
 Мәһриф мәһвәһи һәһвәһиһи
 һәһвә һәһвәһиһи. Тәһвәһи дәһ-
 ләһи шәһвәһиһи кәрәбәһи дәһә
 бу дәһвәһи һәһвәһи, дәһвәһи
 һәһвә һәһвәһиһи, мән һәһвәһи
 сәһи кәрәбәһи һәһвәһи һәһвәһи
 Мәһриф мәһвәһи нәһдир
 сәһәһә гәһдур салам сәһдир.
 Бүһү, Мәһвәһи кәһвәһи һәһвәһи
 иһдир һәһвәһи һәһвәһи -

һәһвә һәһвәһиһи јәһвәһиһи
 сәһәһә сәһдир.
 Дәһвәһи һәһвәһи һәһвәһиһи кәһ-
 һәһвәһи дәһвәһи.
 Иһтәһәһәһи һәһвәһи сәһдир
 һәһвәһи әһдур.
 Иһдир һәһвәһи һәһвәһиһи, һәһ-
 вәһвәһи, һәһвә һәһвәһиһи
 (Мәһвәһиһи).

Һәһвәһиһи. Иһдир әһдур
 мән (һәһвәһи) Марал.

5 мај 1944 һәһвәһи. Мәһ

Vaxtı ilə Maral müəllimə Göyçay rayonunda olan məktəblərin birində işləmişdi. Maarif internat məktəbinə qəbul olunana kimi bir neçə ay həmin məktəbdə, dördüncü sinifdə oxumuşdu. Maral müəllimə o vaxt da onun sinif rəhbəri olmuşdu. 2018-ci ildə Maarif müəllimin "Ömrün ağı-qaralı zolaqları" kitabı nəşr olundu və əsərdəki İsmayıl obrazı Maarif Xalıqovun prototipidir. Həmin kitabın 81-ci səhifəsində Maral müəllimənin xeyirxahlığı haqqında aşağıdakı bədii qeydlərə rast gəlirik: "Kolxozda tikinti işlərinin aparıldığı günlərdə İsgəndər İsmayılın məktəbə getməsinə imkan vermirdi. Artıq bir neçə ay olardı ki, belə bir vəziyyət davam etməkdə idi. Məktəbləri Lunaçarcki küçəsində, Sabir bağından aşağıda, kolxoz bazarına gedən yolun solunda yerləşirdi. Sinif rəhbəri Maral müəllimə idi. Maral müəllimənin dəfələrlə olan təkidlərindən sonra İsgəndər İsmayılın məktəbə getməsinə razılıq verdi. Ayaqqabısı həddən artıq dağılmış olduğu üçün dördüncü sinif şagirdi İsmayıl anasından xəlvət bir neçə dəfə məktəbə ayaqyalın getdi. Bundan xəbər tutan Maral müəllimə İsmayıla ayaqqabı aldı. Hər gün oğlunu köhnə ayaqqabı ilə yola salan anası bu ayaqqabını necə əldə etdiyini soruşduqda İsmayıl ona yalan dedi: - Atam alıb."

Internat məktəbində oxuyan Maarifin yaddaşında əbədi qalan bir hadisə də onun 1961-ci ildə Şuşaya səyahət etməsi olub. Həmin ilin yayında məktəbin əlaçı şagirdlərini Şuşaya apardılar. Onları Şuşadakı "Lesnaya şkola" pioner düşərgəsində yerləşdirdilər. İyirmi günə qədər Şuşada qaldılar. Cıdır düzündə oldular. Günlərin birində günorta naharından sonra 11 yaşlı Maarif və sinif yoldaşı heç kimə demədən "Qırx pilləkən"dən düşərək Daşaltı çayının sahilində oldular, doyunca çiyələk və böyürtkən yedilər, İbrahimxəlil xanın qalasını heyrətlə seyr etdilər. Çox çətinliklə, sürüşü-sürüşə yuxarı dırmandılar. Düşərgəyə gələrkən hamını narahat gördülər. Onları axtarırdılar.

"İsa bulağı"nda da oldular. İsa bulağında şahidi olduğu bir hadisə də Maarifin qəlbində əbədi qaldı. Belə ki, bir gənc tarzən hündür bir ağaca söykənərək tar çalır və "Budur gəlir cüt bacı" mahnısını oxuyurdu. Sağında və solunda iki gözəl qadın dayanmışdı. Mahnını oxuduqca gülə-gülə gah sola, gah da sağa baxır, onlar da nazlana-nazlana onu seyr edirdilər. Maarif müəllimindən tarzənin kim olduğunu soruşdu. O, fəxrlə dedi ki, həmin müğənni Qulu Ələsgərovdur.

Maarif Şuşada. 1961-ci il

Maarif müəllim XX əsrin 80-ci illərinin ikinci yarısında yay aylarında həyat yoldaşı Nəzakət müəllimə ilə pioner düşərgələrində tərbiyəçi işləyirdilər.

"Rabitəçi" pioner düşərgəsində - soldan 3-cü başda dəstə rəhbəri Nəzakət müəllimə, dəstə rəhbəri Maarif müəllim, qızı Kəmalə, sağda dizi üstə çökən Kamran

Bir gün "Rabitəçi" pioner düşərgəsində bir valideyn övladı ilə birlikdə Maarif müəllimə yaxınlaşaraq soruşdu:

- Məni tanımadın?

Maarif dedi: -yox

- Kazımova Firəngizəm – dedi.

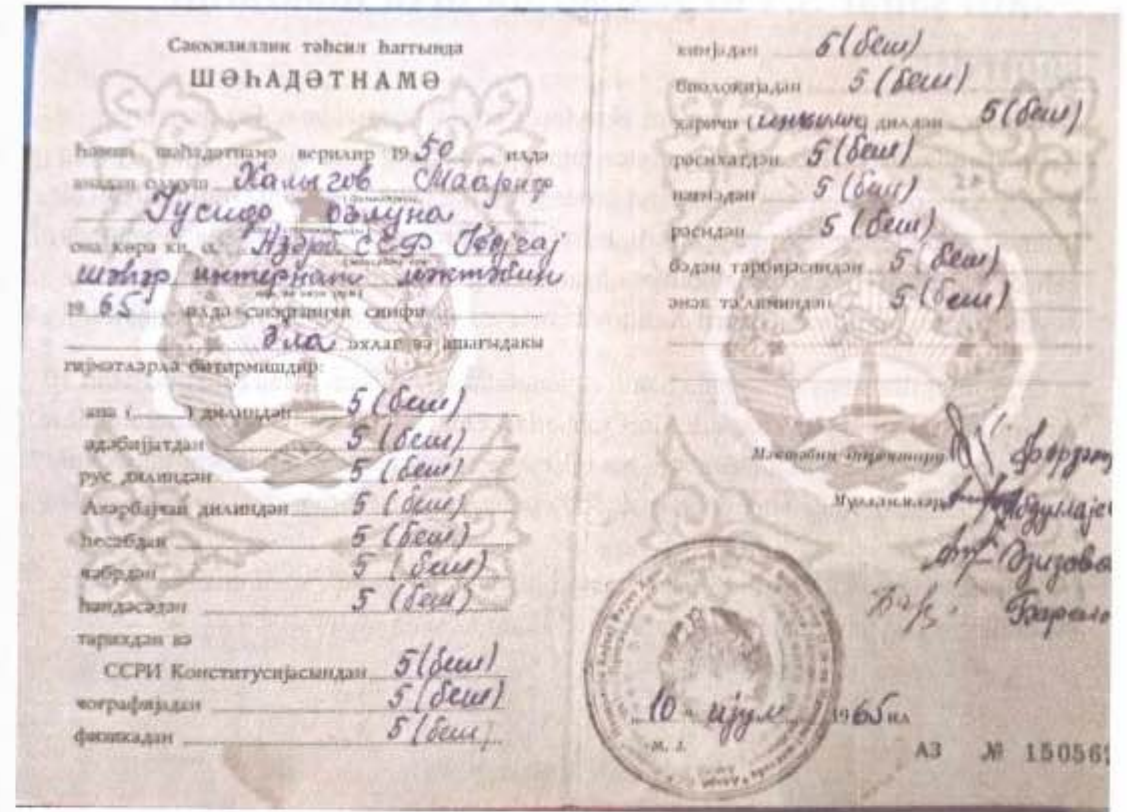
Onlar 1961 –1965-ci illərdə internat məktəbində bir sinifdə oxumuşdular.

Firəngiz , Nəzakət, Maarif , Firəngizin oğlu və Maarifin oğlu

Kamran

Maarif internat məktəbini əla qiymətlərlə bitirdi

Saatlı şəhər S.Vurğun adına orta məktəbin şagirdi

70 il şərəflə yaşamaq, işlədiyin kollektivlərdə böyük hörmət və nüfuz qazanmaq, keçmişin güzgüsünə baxanda başını uca tutmaq heç də hər kəsə qismət olmur. Ancaq Maarif Xalıqov hər bir zaman keçdiyi ömür yollarına baxanda onunla qürur duyan bir insandır. Çünki bu gözəl insan savadı, biliyi, humanizmi ilə onu tanıyanların yanında, çalışdığı kollektivlərdə özünə hörmət qazandırmağı bacarıb. Bütün bu mənəvi keyfiyyətlərin bünövrəsi Maarif Xalıqovda orta məktəbdə oxuduğu illərdən qoyulub.

O, 1966-cı ilin sentyabr ayında Saatlı rayonundakı S.Vurğun adına orta məktəbin 10-cu sinfində təhsil almağa başladı. Sınıf rəhbərləri Ədalət Hüseynov idi. Ədalət müəllim tədris etdiyi riyaziyyat fənnini dərinlən bilir və eyni zamanda çox tələbkar idi. Nəinki dərslər dediyi siniflərdə, hətta bütün məktəbdə şagirdlər ona hörmət edir, bu müəllimdən çəkinirdilər.

Sınıfdə 29 şagird var idi. Maarif onların içərisindən Qıraqlı kəndindən olan Abdullayev Dayanduru özünə dost seçdi. 54 ildir ki, dost və qardaşdırlar.

Deyirlər ki, dostluq həyatda ən qiymətli mənəvi sərvətdir və yaşadığın həyatda nə qədər dostun varsa, bir o qədər də qiymətli sərvətin var. Maarif müəllimlə Dayandur Abdullayevin dostluğunun yarım əsrdən çox bir yaşı var. Damlalar birləşərək ümman, gur sel-sular yaratdığı kimi, ayrı-ayrı insanlar da birləşərək dostluq ünsiyyəti yaradırlar. Cəmiyyətdə özünəməxsus yeri və mövqeyi olan hər bir adamın ömür cığırclarını dostluq telləri də bəzəyir. Hikmət sahibləri də əbəs yerə deməyiblər ki:

Dostluqdan min kitab yazılsa azdır,
Onun al bayrağı götürməz ləkə.

Dostluq könüllərdə səslənən sazdır,
Ucalır onunla bu el, bu oba.

Dostluğu hər bir insan öz daxili saflığı, təmizliyi, ürək açıqlığı, zəhməti, istedadı və ləyaqəti ilə əldə edir və xoşbəxt o kəslərdir ki, ömürləri boyu onları bir-birinə bağlayan bu mənəvi telləri qoruyub saxlaya bilirlər. Yaxşı alim-pedaqoq olmaq azdır, gərək yaşadığın cəmiyyətdə dostluğun qədir-qiyətini biləsən və onu hər zaman, hər yerdə yüksək dəyərləndirməyi bacarasan. Bu mənada da istər Maarif müəllimin, istərsə də Dayandur Abdullayevin dostluqları sarsılmaz tellərə əsaslanır və bu dostluq əbədiyədədir, nəsillərə nümunədir.

Sınıf yoldaşları Dayandurun toyunda. 1967-ci ilin iyun ayı

Ömürlərinin müəyyən yaş çağlarında üç sinif yoldaşı və dostun çəkirdikləri şəkilə baxa-baxa, özü də üzü dan yerinə durub yazıram bu sətirləri. Bu an mənə elə gəlir ki, bu dostlar dan yerinin qırmızısı göylərə səpələnmiş rəngindədirlər və bu da aydın məsələdir ki, qırmızı rəng dostluğun ən müqəddəs rəmzlərindən biridir.

Xəlil və Maarif Dayandurun nəvəsinin toyunda. 11.02.2018

Məktəbi əla qiymətlə bitirdi. Sadəcə olaraq ən çox sevdiyi "Azərbaycan dili və ədəbiyyatı" fənnindən ona "dörd" qiymət yazdılar...

Orta təhsil haqqında
АТТЕСТАТ

Һайвә аттестат бериләр 19 50 илдә Азерб. ССР
Кәбир хан Ризванов
ағадан аламуш Сәид
Маалис Алиев Сәид
она көрә ки, о. 19 67 илдә Саатлы Бүтүн
Дәст Сәид мәктәбин тәм
курсуну 5 алаат һә нәһәрдәкәм рәһмәтләрдә
битирәшкәндир:

аһ (Дәст) диләздән 4 (Дәст)
әдәбијәтдән 4 (Дәст)
урус диләндән 5 (Дәст)
Азәрбајҹән диләндән
кәбр һә әдәбијәт
функсиялардан 5 (Дәст)
Һиндәстән 5 (Дәст)
ССРИ тарихиндән 5 (Дәст)
үмуми тарихдән 5 (Дәст)
иҹтимајјатдән 5 (Дәст)
физикадан 4 (Дәст)

астрономиядан 4 (Дәст)
кирәдән 5 (Дәст)
биологиядан 5 (Дәст)
коғрафиядан 5 (Дәст)
харичи (.....) диләдән 5 (Дәст)
рәһмәтдән 5 (Дәст)
бадән тарбијәсидән 5 (Дәст)
истеһсалат асасларындән 5 (Дәст)

Мәктәбин директоры Умаров
Директорын мәдрис
иши үзрә мөһүрүнә Умаров
Мүһүрүнә Умаров

1967 илдә
бериләшкәндир. АЗ № 209

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

Dünya xalqları, o cümlədən Azərbaycan xalqı da şəkilləri, fotoları sevən bir xalqdır. Şəkillərin, fotoların da dili var və müəyyən yaş dövrünün qanunları öz hökmünü oxuyanda bu şəkillərə baxırsan, xəyal səni istər-istəməz öz ağuşuna alıb, xatirələr dolu bir dünyaya aparır. Bu dünyada həm özünü görürsən, həm də bir masada əyləşmiş sinif yoldaşlarını. Maarif Xəlqovun Kamal attestatı ərəfəsində sinif yoldaşları və müəllimləri ilə çəkdiyi fotolar toplusu onların xatirələr dünyasının bir parçasıdır və xatirələr varsa yaşamağa dəyər deyənlərə də haqq qazandırmaq olar.

Pedaqoji İnstitutun tələbəsi

Tələbə həyatım zəfər günlərim,
Nə bir kədər oldu, nə bir qəm oldu.
Dünən qorxa-qorxa çəkdiyim bilet,
Bu gün həyat üçün vəsiqəm oldu.

İnsan ömrünün unudulmaz, yaddaşlara qızıl hərflərlə yazılacaq günləri, həftələri, ayları, illəri var və onlardan biri də tələbəlik illəridir. Tələbəlik insan ömründə cəmi dörd-beş il qonaq olur və bu qonaq insan yaddaşına elə həkk olunur ki, o illəri unutmaq belə istəsən, onunla bacarmayacaqsan. Bu hamıda və hər kəsdə belədir, o cümlədən Maarif Xəlqovda da.

1967-ci ildə Caatlı rayonundakı S.Vurğun adına orta məktəbi bitirən Maarif həmin il V.İ.Lenin adına Pedaqoji İnstitutda keçirilən qəbul imtahanlarında iştirak edərək 13 bal toplayıb Tarix fakültəsinin əyani şöbəsinə qəbul olunur. Tarix fənnini ona Göyçay şəhərindəki 11 sayılı internat məktəbində Məmməd müəllim, Saatlı rayonundakı S.Vurğun adına orta məktəbdə isə Əlican müəllim sevdirmişdilər.

Mirabov Məmməd

Qəbul imtahanının ilk gününü Maarif ömrü boyu unutmayacaq. Çünki həmin imtahanda baş verən bir olay, deyə bilərik ki, onun gələcək taleyini həll etdi. Suallara cavab verdikdən sonra ona beş qiymət yazdılar. Maarif sevincindən ağlamağa başladı. Qəbul imtahanını götürən Nəsim müəllim Maarifdən nə üçün ağladığını soruşdu. Maarif bildirdi ki, qəbul imtahanları haqqında xalq arasında dolaşan mənfi fikirlər onda böyük inamsızlıq yaratmışdı, lakin bu gün o, başqa bir anla qarşılaşdı. Nəsim müəllim üzünü Maarifə tutaraq məsləhət gördü ki, o, bu günkü həqiqət barədə imtahandan sonra hamıya danışsın.

Qəbul planı 100 yer idi. İmtahanlar başa çatdı. Bir neçə gündən sonra elan etdilər ki, institutun həyatında qəbul olunanların siyahısı asılacaq. Həmin gün də Maarifin yaddaşında əbədi qaldı. Bu barədə özü belə deyir: "Adam çox idi. Divara yaxınlaşmaq olmurdu. Bir nəfəri çiyinlərinə alaraq divara yaxınlaşdırdılar. O, uca səslə qəbul olunanların adlarını elan etməyə başladı. Sıra 99-a gəlib çatdıqda mən ümüdsüzlüyə

qapılıraq geri çəkildim. Bir neçə addım uzaqlaşmışdım ki, qəfildən eşitdiyim sözlər məni silkələdi: - Xalıqov Maarif Yusif oğlu.

Geri qayıdaraq göz yaşları içində xahiş etdim ki, bir də diqqətlə oxusun. O, bir daha əvvəlki məlumatı verdi. Mənim adım 115-ci sırada idi. Xoşbəxtlikdən qəbul imtahanından sonra daha 15 yer ayrılmışdı. Mən də həmin 15 nəfərdən biri olmuşdum. Həmişə 13 rəqəmini "nəhs rəqəm" adlandırırlar. Amma 13 rəqəmi mənə xoşbəxtlik gətirdi və mən institut tələbəsi oldum".

Форма № 07

Азәрбајҹан ССР Ади ва Орта Ихтисас Тәһсилә Назирлији
В. И. Ленин адина Азәрбајҹан Довләт Педагожи Институти

Мә'лумат № 115

Зәддәти: Халықов Маариф Јусиф оғлу.

Јатағхана һәз тә'мин едланмағ шәрти һәз Сиз В. И. Ленин адина

АПИ-нин тәрих факултәсинин тәрих

ихтисасы узрә азәр бөдмәсинин эјани шө'бәси биринчи

курсун гәбул олунмушсуңуз.

Дәрсләр 1967-чи ил 1 сентјабрдан сәнт. 8-16 дағиғәдә башла-

начағдыр.

Узүрсүз оларағ көстәрилән вахта дәрсә кәтмәсиниз институтидан

хариҹ олуначағсыңыз.

Узүрләү оларағ көстәрилән вахта кәдә биләтәсиниз, тә'чили оларағ

институти сәфариләшән мәктуб һәз хәбәр берин

Гәбул комиссиясынын мәсу'л кәдәби

[Signature]

Maarif Xalıqov fenomenal hafizəyə və güclü yaddaşa malik bir insan, vətəndaş və istedadlı ziyalıdır. Onu bioloji varlıq etibarilə həm də ictimai-sosial varlıq kimi də səciyyələndirmək daha gözəl olardı. Aydın məsələdir ki, o kəs ki, ictimai-sosial varlıq səviyyəsinə yüksəlir o, demək olar ki, keçmişini də unutmur, müəyyən baxımdan gələcəyini də görə bilir. Bu mənada Maarif müəllimin tələbəlik illərində ona qayğı və məhəbbət göstərən alimlər haqqında söylədikləri olduqca ibratamizdir. Onun söhbətlərindən belə aydın olur ki, dekanları Həməzə Qasımzadə idi. Maarifin dediyindən belə məlum olur ki, o, çox insanpərvər, alicənab, tələbələrə qayğısına qalan bir dekan idi. Tələbələr sonralar öyrəndilər ki, Həməzə müəllim repressiyaya məruz qalılardan biri olmuş, 1956-cı ildə ona da bəraət verilmişdi. Yaxşı müəllimlərlə əhatə olunmuşdular. Mehdiqan Vəkilovu, Bahadır Bəxtiyarovu, Novruz Paşayevi, Əbdül Əlizadəni, Yaqub Mahmudovu və digər müəllimlərini yaxşı xatırlayırlar.

Onlara "Azərbaycan tarixi" fənnindən dərs demiş Əsgər Süleymanini isə heç vaxt unutmayacaqlar. 1968-ci ilin mart ayında Əsgər müəllim onları Qobustana apardı, onları Qabaldaşla və s. daş kitabələrlə tanış etdi. 1968-ci il aprel ayının 29-da Əsgər müəllim birinci kurs tələbələrini Azərbaycanın görməli, tarixi yerlərinə səyahətlərini təşkil etdi. Dörd gün davam etmiş bu səfər zamanı Şamaxıda, Pirquluda, Şəkiddə Xan sarayında, Gəncədə Şah Abbas məscidində oldular, Cavad xanın qəbrini ziyarət etdilər,

Göy göldə oldular. Deyilənə görə, Əsgər müəllim Cənubi Azərbaycandan gəlmişdi. Sonra da geri qayıtdı.

Əsgər Süleymani

Maarif Xalıqovun tələbə yoldaşları Qobustanda.

Maarif Qobustan bulağından su içirən

Şamaxı, M.Ə.Sabirin ev muzeyi

Soldan: Maarif, Rüstəm, Xasay və Maarifin 11 yaşlı qardaşı Həbib

Tarix fakültəsinin birinci kurs tələbələri Gəncədə
sağda ortada Əsgər Süleymani, onun solunda Maarif
30 aprel 1968-ci il

Maarif dörd il ərzində, demək olar ki, bütün imtahanlardan əla qiymət almışdı. "Qədim dünya tarixi" fənnindən 1968-ci ilin yanvar ayında keçirilən imtahanda biliyi üçlə qiymətləndirilmişdi. İlk imtahanda "Arxeologiya" fənnindən "beş" qiymət almışdı. Arxeologiya fənnindən dərs deyən Bahadır müəllimin imtahan prosesində xahişinə baxmayaraq Novruz müəllim ona üç qiymət yazmışdı. Maarifin düz dörd il rektorluğa olan müraciətləri nəticəsiz qalmış, onu təkrar imtahana buraxmamışdılar. 1971-ci ildə ilk buraxılış imtahanını verirdi.

Dövlət imtahan komissiyasının sədri tarix elmlər doktoru Kamran Rəhimov idi. O zamanlar hər bir tələbənin 4 illik imtahanlarının nəticələri qəbul stolunun üzərində olurdu. Maarifin cavabları Kamran müəllimin xoşuna gəldiyi üçün ona əla qiymət yazırlar. Kamran müəllim birinci kursda Maarifə vermiş "3" qiymətini düzəltmək üçün şərait yaradılmamasına narazılığını bildirir. Maarif də bu məqsədlə rektorluğa və dekanlığa olan müraciətlərinin nəticəsiz qaldığını bildirir. Kamran müəllimin tələbi əsasında Maarif aşağıdakı ərizəni yazır və Kamran müəllim də öz dərkənarını qoyur. Lakin Maarifin istər təhsil Nazirliyinə, istərsə də rektorluğa olan müraciətləri yenə nəticəsiz qaldı. O, Qırmızı diplom ala bilmədi. Bu isə onun aspiranturaya qəbul olunmasını düz dörd il gecikdirdi.

İmtahan prosesində tələbə Maarifin yazdığı ərizə və Kamran Rəhimovun dərkənarı

Əli Həsən ağamın 49 illik
 məşiqi və dostu olan
 məşiqi və dostu olan
 məşiqi və dostu olan

Ərizə

Ərizə yazmaq istəyirəm ki, mənim
 məşiqi və dostu olan
 məşiqi və dostu olan
 məşiqi və dostu olan

Mənim məşiqi və dostu olan
 məşiqi və dostu olan
 məşiqi və dostu olan
 məşiqi və dostu olan

Ərizə yazmaq istəyirəm ki, mənim
 məşiqi və dostu olan
 məşiqi və dostu olan
 məşiqi və dostu olan

Tələbəlik illərində Maarifin ən böyük bir qazancı da Qubadlı rayonunun Yuxarı Mollu kəndindən olan tələbə yoldaşı Vahid Əliyev oldu. Qonşu partada əyləşirdilər. İlk tanışlıq əbədi dostluğa və qardaşlığa çevrildi. Bu gün övladları da yaxın dost və rəfiqədirlər. Həyat yoldaşları bacıdırlar. Çox vaxt Maarif müəllimdən hardan olduğunu soruşduqda: - Qubadlı rayonundan olduğunu deyir. O dağların suyu, çörəyi, havası onun qan damarlarına elə hopub ki, sanki bu gün də Həkəri çayının sahilində əyləşib cənnət dünyasında yaşayır. Bir arzusu var, həyatının bir neçə dəqiqəsini bir daha həmin torpaqda olmaq və torpağı ziyarət etmək.

Tələbə Maarif və Vahid

XXI əsrin əvvəllərində çəkilmiş şəkil
 Maarif və Vahid

1993-cü il avqust ayının 30-u. Yağı düşmən Həkəri çayının sol sahilində olan kəndlərin əhalisini qıra-qıra sol sahilə yaxınlaşır. Yuxarı Mollu kəndinin sakinləri vahimə içərisində kəndi tərk edirlər. Həyat yoldaşı, gəlini, böyük oğlu Əli, nəvələri nə qədər yalvarırlar, xahiş edirlər, qarşısında diz çökürlər ki, o da kəndi tərk etsin, yağı düşmən aman verməyəcək. O isə bildirdi ki, bu torpaqda doğulub, azizləri bu torpaqda uyuyur, getməyəcək, burada qalıb onların ruhlarını, məzarlarını qoruyacaq. Hamı yurdu tərk etdi, o tək qaldı. Bir neçə gündən sonra gecə kəndə gəldilər, hər tərəfi yağı düşmənin hənirtisi bürümüşdü. Onu ümumi həyəətə olan giriş qapısının önündə gördülər. Yağı düşmənlə döyüşmüşdü, əlində nəvələrinin şəkli var idi. Döyüşə-döyüşə şəhid olmuşdu. Meyidini apara bilmədilər. Bu gün də onun ruhu molluların yolunu gözləyir, onlara “harda qaldınız, tez gəlin” deyir.

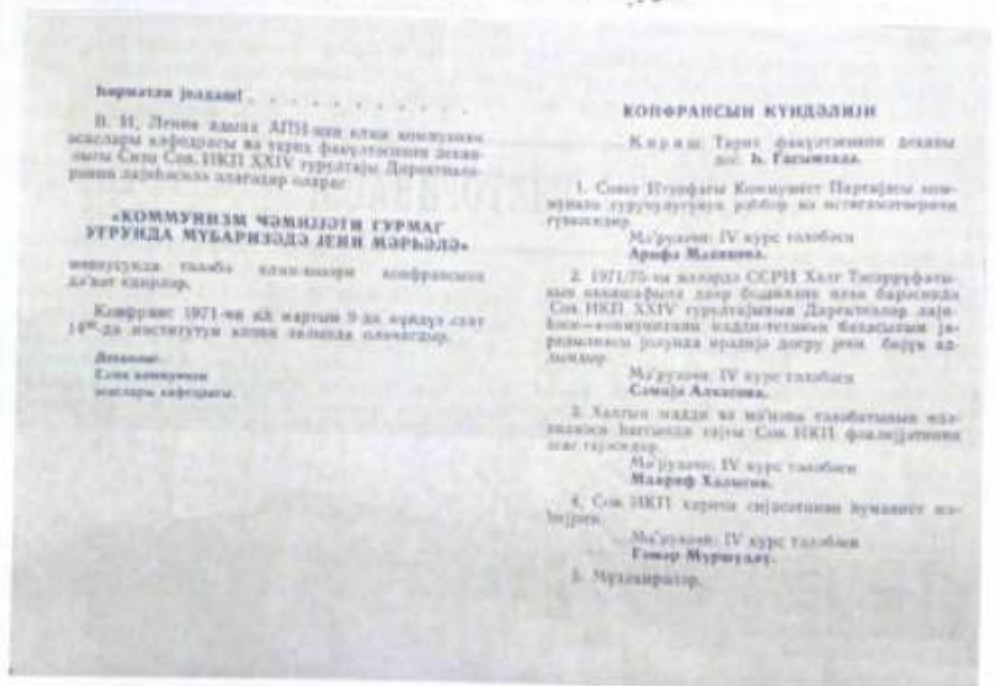

Haqqında danışdığımız El Ağsaqqal İldırım Əliyev Vətən torpaqlarının qəsbkar ermənilər tərəfindən işğalına dözmədi və düşmənlə təkbəşinə döyüşə-döyüşə şəhidlik zirvəsinə ucaldı. Şəhidlik isə mütləq ölüm deyildir, o, yeni bir həyata, həm də əbədi bir həyata qovuşmaq deməkdir. İndi İldırım Əliyevin ruhu narahat bir görkəmdə min illərin o üzünə zillənib gah səmaya baxır, gah da işğal altında inləyən Vətən torpaqlarına.

Maarif müəllimi bir insan kimi, bir millət təəssübkeşi, bir ağsaqqal, bir şəhid kimi və canını Vətən torpağına qurban vermiş İldırım Əliyevdən xeyli söhbət etdi və bu söhbətlərdən bəzi detallar mənim beynimə həkk olundu: “İldırım Əliyev bizim əzablarımızın, iztirablarımızın şəhidadıdır və bu yolda canını fəda edib. İldırım Əliyevin şəhid qanında min bir güllün ötri, rayihəsi var və bu güllərin qoxusu bu gün də bizim

üçün olduqca tərəvətlidir. İldırım Əliyevin qəhrəmanlığını, cəsurluğunu, doğma yurd yerlərinə sonsuz sevgi hissələrini, dəyanət və dözümlünü, onun keçdiyi həyat yollarının izlərini itirməyə, yaddan çıxarmağa heç birimizin haqqı yoxdur.”

Əgər gələcəkdə yaxşı alim, tədqiqatçı, araşdırmaçı olmaq istəyirsənsə, tələbətlik illərində daha həvəslə, şövqlə, gərgin zəhmətlə çalışmalı, işlənməyən mövzular üzərində düşünməli, sanballı elmi məqalələr yazmalı və onları müxtəlif elmi konfranslara çıxarmağı bacarmalısan. Maarif Xəlqov tələbətlik illərində institutun elmi-ictimai həyatında da fəal iştirak edirdi.

Tələbə yoldaşları, Soldan sağa: Paşa, Rasim, Maarif və Yasin 1970-ci il

111-ci qrupun sabiq müdavimləri,
soldan: Yasin, Maarif və Rüstəm. 80-ci illər

1971-ci il, dördüncü kurs tələbəsi Maarif
Səməd Vurğun küçəsində olan yataqxananın yanında

Uzun müddət idi ki, Vahid Maariflə olan hər bir görüşündə deyirdi ki, bir arzusu var – tələbə yoldaşlarını görüşdürmək. İlk dəfə 2012 -ci ildə tələbə yoldaşlarından 9 nəfər Vahid müəllimin bağ evində görüşdülər.

2012-ci il noyabr ayının 7-də tələbə yoldaşları Çukayev Kamilin oğlunun toyunda bir daha görüşdülər.

2018-ci ilin oktyabr ayında tələbə yoldaşların ikinci görüşü oldu. Bu görüşün təşəbbüskarı Qəmərxanım və Vahid oldu.

Üçüncü dəfə 2019-cu ilin 28 Mayında görüşdülər. Bu görüşün təşkilatçısı qrup yoldaşları Əhməd müəllim oldu. Çox mənalı günləri yaşadılar.

İkinci görüş zamanı Maarif tələbə yoldaşlarına ünvanlanmış bir müraciət hazırlamışdı. Lakin onu oxumadı. Müraciəti olduğu kimi veririk:

“ Bu xoş dəqiqələri bizə yaşatdıqları üçün Qəmərxanıma və Vahid müəllimə dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Düz 51 il bundan əvvəl 110 nəfər, yəni bizlər bir auditoriyaya daxil olduq. Bununla da həyatımızın ən maraqlı günləri, anları başlandı. Bir tələbə, bir insan kimi biz o günləri şərəflə yaşadığımız, ali təhsil aldıq, müqəddəs bir peşənin, bütün cəmiyyətin yüksək qiymət verdiyi müəllimlik peşəsinin sahibi olduq. O illərdə ən böyük qazancımız isə bizim yaxınlığımız oldu.

47 il bundan əvvəl biz ayrıldıq. Hər birimiz doğma vətənimizin müxtəlif yaşayış məskənlərində gənc nəslin tərbiyəsi ilə məşğul olmağa başladığımız. Biz bu illəri də istər müəllim, istərsə də məmur kimi şərəflə yaşadığımız, bizi əhatə edən insanlara kömək də etməyi unutmadığımız.

Şəxsən mən bu köməyi qardaşım Vahiddə, Əhməd müəllimdə gördüm. Mən tam əminliklə deyirəm ki, bizim hər birimiz də onlar kimi olmuşuq.

Tarix müəllimi kimi biz istər Dünya, istərsə də Azərbaycan tarixində baş verən üsyanları, azadlıq mübarizəsini şagirdlərimizə, tələbələrimizə sevə-sevə öyrətməmişik. Bu 70 ildə bir qazancımız da o oldu ki, bizim özümüz də o günləri yaşadığımız, azadlıq mübarizəsində yaxından iştirak etdik, müstəqil Azərbaycan Respublikasının yaranmasının şahidi olduq.

Bütün bunlar sübut edir ki, biz mənalı bir həyat yaşamışıq, ömrümüzün 70-nə çatmışıq. Arzu edirəm ki, bundan sonrakı illəri də ağrısız yaşayaq, ən azı 10 ildən sonra bu məkanda bir daha görüşək”.

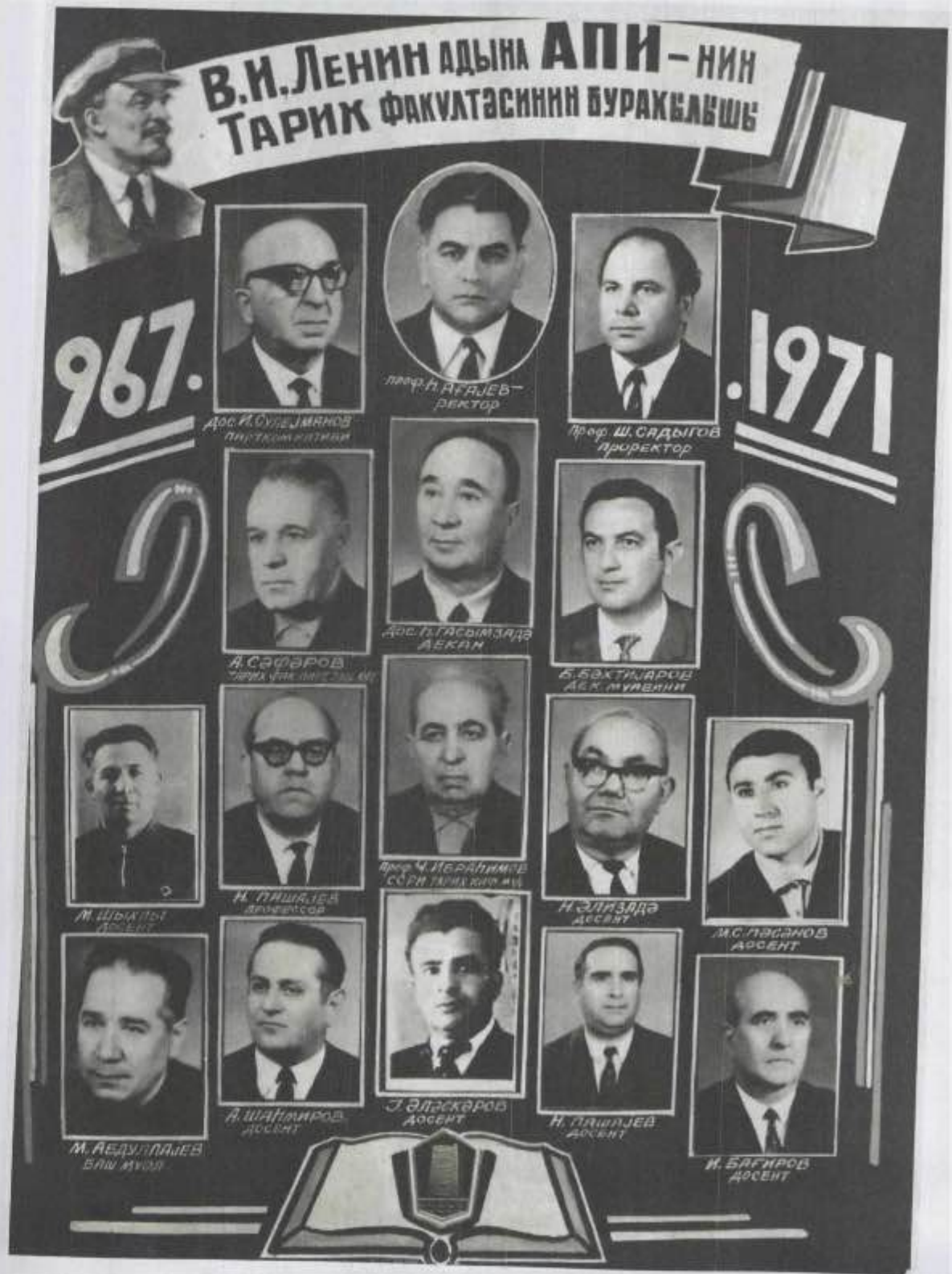

Diploma əlavə

В. И. Ленин adına Azərbaycan Dövlət Pedagogik İnstitutunun tarix fakültəsinin bitirəni **Kamalov Maarif Yusif oğlu** institutda 1967-ci ildən 1971-ci ilə qədər oxuduğu müddətdə əhəmiyyətli işlərə və nailiyyətlərə ərinmişdir.

TARIX İHTİSASU YÜZƏ

1. Sov. İttP tarixi	2'00	12. OSRİ tarixi	2'00
2. Marxiizm — leninizm filosofisi	2'00	13. Jena və ya Jena tarixi	2'00
3. Səyasət agentları	2'00	14. Asiya və Afrika xalqlarının Jena və ya Jena tarixi	2'00
4. Elmi ədəbiyyatın əsasları	2'00	15. Azərbaycan tarixi	2'00
5. Elmi ədəbiyyatın əsasları	2'00	16. Tərkizçilik	2'00
6. Psixologiya	2'00	17. Sov. dövlət quruluşu əsasları	2'00
7. Pedagogika	2'00	18. Tarix və ictimaiyyətin tədris metodologiyası	2'00
8. Pedagogika tarixi	2'00	19. Rus dilini	2'00
9. Arxeologiya	2'00	20. Xarici dil	2'00
10. Gələcək dəniz tarixi	2'00	21. Böyük tarixi	2'00
11. Orta əsrlər tarixi	2'00	22. Məktəb təşkilatı	2'00

ГР. 108

БЕДУЛЛАЕВ З.
 ЯЛХАСОВА С. Г. УИШУ
 АБРАМОВ Э. П. ДИРНИ КИТАП
 ГАСИНОВА Л.
 ГАЛЕНДЕРОВ А. Т. ДИРНИ КИТАП
 ДУНИСОВ Э.
 НОВАРЗОВ Н.
 НАИМОВ Э. ФАК. КУРСАНТ
 ЭЛИЕВ М.
 ГУЛИЕВ Н.
 МУСТАФАЕВ Ш.
 ФАТМАЛАЕВ С.
 НАБИУЛЛАЕВ Э.
 МАММАДОВ М.
 ГУЛИЕВ А.
 ШАЙМАРОВ П.
 ГАСИМОВ К.
 ГОЧАЛИЕВ В.
 НАСИРОВ Э.
 ЗЕЧНАЛАЕДИНОВ Э.
 ШИРИНОВ Э.
 АСЛАНОВ Е.

ГР. 109

НАБИЕВ П. ДИРНИ КИТАП
 МУРШУДАТ. КИТАП
 КЕЛУШОВА Э. М.
 БАҒЫРОВ Т.
 САМАДОВ Т.
 МУРСАЛОВ Н.
 ФАТМАЛАЕВ М.
 ЭЛИЕВ В.
 КАМИЛОВ Э.
 МАММАДОВ Н.
 ИСМАИЛОВ Э.
 САЛМАНОВ Э.
 АБДУЛҲАСАНОВ Б.
 КЕРИМОВ Р.
 СЕИДОВ Н.
 ГУЛИЕВ Б.
 БАҒЫРОВ Т.
 БАКИЛОВ
 ЗЕЧНАЛОВА
 КЕРИМОВ Э.

ГР. **III**

Исмаилов Ш.
Меджибов С.
Маликова А.
Эскеров В.
Гулком
Пасенова Е.

Балиев Э.
Чикаев К.
Сият-Алиева М.
Пасенов А.
Маммадова Ш.
Маммадова Ш.

Эмрадов К.
Ибрагимов С.
Лачинов Ч.
Гулиев Ф.
Маммадов Х.

Маммадова Р.
Лусейнов М.
Лусейнов К.
Агаев М.
Исаев Э.

Гандахов Ч.
Бейсов Т.

ГР. **III**

Чафарова.
Халыгов М.
Рамоғланов Р.
Менаррамов С.
Халилов Н.

Дамиров Э.
Маммадова С.
Әлиев В.
Ябасова Р.
Дамирчиєв Р.

Әскеров Р.
Гурбанова К.
Нәчәфов Ш.
Мутәллипова З.
Җусейнов Ә.

Әлиев В.
Пасенова М.
Лусейнов Ч.
Әлиева К.
Абдуллаев М.

Xanlarkənd orta məktəbinin tarix müəllimi

Zaman-zaman xalqımızın, millətimizin tarixində elə insanlar, elə şəxsiyyətlər olub ki, onlar böyük istedadları, yüksək talantları, əxlaqi keyfiyyətləri ilə hər birimizə örnək olublar, nümunə göstəriləblər. Sağlığında xalq üçün, gənc nəsil üçün xeyirxah və maarifpərvər işlər görən, qurub-yaradan adamların, yüksək ziyalı potensialına malik olanların xatirəsi əziz tutulur və bu baxımdan Maarif Xalqovun adı və soyadı bu gün də Saathly rayonu Xanlarkənd kəndinin camaatı tərəfindən hörmətlə çəkilir.

Maarif Xalqov institutu əla qiymətlərlə bitirib müəllimlik fəaliyyətinə başlayanda bu günkü xoşbəxtliyinin məhəng daşını qoydu. Onun söhbətlərinin ovsununa düşdüyümdən sanki Maarif müəllimlə tarixçi-alim kimi söhbət edəcəyimi unudum. Mənə elə gəlirdi ki, o, başqa peşanın sahibi olsaydı belə, yenə də milli-mənəvi dəyərlərimizin indinin özündə belə bizi məlum olmayan işıqlı səhifələrinin yaradıcısı və ən ləyaqətli tarixçisi ola bilərdi və bu gün Azərbaycanımızın kökü minilliklərə bağlanan tarixinin mahir bilicisi kimi o, öz sözünü deməkdədir. O, bu sözü demək üçün çox daşlı-kəsəkli yollardan keçib və bu yollardan biri Saathly rayonundakı Xanlarkənd orta məktəbidir.

1971-ci ildə institutu bitirən Maarifi təyinatla Saathly rayonuna göndərdilər. Rayon təhsil şöbəsi isə onun rayondan təxminən 30 km aralıda yerləşən Xanlarkənd orta məktəbində işləməsinə məsləhət bildi. Maarif ikinci "tələbəlik günlərini" yaşamağa başladı. Rayon təhsil şöbəsi həmin il məktəbin 3 müəllimini – Ana dili və ədəbiyyat, riyaziyyat və tarix müəllimlərini- qonşu kəndə "sürgün" etmişdi. Bəhanə isə onların qız övladlarını məktəbə göndərməmələri olmuşdu. Onların yerinə Maarifi, gürcüstanlı Qara müəllimi və gədəbəyli Allahverdi müəllimi göndərdilər. Hər üçü ali məktəbi həmin il bitirmişdi. Dərs yükləri həddən artıq çox idi. Tarix müəllimi olan Maarifin dərs yükü 40 saati ötmüşdü. Onların hər üçü kənddə yaxşı müəllim adını qazandılar. Uzun illər keçməsinə baxmayaraq bu gün də onları yaxşı mənada yad edirlər.

Maarif həmin məktəbdə il yarım işlədi. Həftənin altıncı günü günorta rayona yola düşür, bir neçə məşını dəyişərək təxminən 2-3 saatdan sonra rayonun mərkəzindəki evlərinə çatır, anasının təamli yeməklərini doyunca, görməmişçəsinə yeyir, rayon hamamında çimir, təzə pal-paltarla geri qayıdırdı. Rayonda yaşayan anasının, bacı və qardaşlarının ona böyük ehtiyacları var idi. Lakin təyinat yerində işləmək məcburi olduğu üçün heç nə edə bilməzdi. 1974-cü ilin yanvar ayına kimi həmin məktəbdə işlədi.

Xanlarkənd orta məktəbinin direktoru Əlbarat Məhərrəmov

Məktəbin müəllimləri
Soldan sağa: Əlixeybər Soltanov, Qurban Həsənov,
Maarif Xalqov və Qara Səmədov

Maarifin yaxın dostu və Rus dili müəllimi Vaqif Əfəndiyev oğlu Azər ilə

1972-ci il, Maarif müəllim 11-ci sinfin şagirdləri ilə

Xanlarkənddə nişana gedirlər.

Hərbi xidmətdə

Hərbi xidmətə getmək Maarif Xalıqovun uşaqlıq arzularından biri idi və bu arzu onun içindən, ürəyinin dərinliklərindən gəlirdi. Sovet dönəmində hərbi xidmətə yola salınan gənclərə çoxlu tövsiyyə və məsləhətlər verirdilər: "Hərbi xidmət adamı kişiləşdirir", "Hərbi xidmət adamı mətinləşdirir", "Hərbi xidmət insanı polad kimi möhkəm edir" və s. Məna elə gəlir ki, Maarif Xalıqov işıqlı ziyalı və özü də tarix müəllimi olduğundan onun bu məsləhətlərə bir o qədər də ehtiyacı yox idi.

Nə isə, Maarif Xalıqov 1972-ci ilin may ayında hərbi xidmətə çağrıldı. Qatarla 15 gün yol getdikdən sonra Xabarovsk vilayətinin Üssurisk şəhərinə çatdılar. Şəhərin mərkəzində olan moto-atıcı polkunda xidmət etməyə başladı. Səkkiz aydan sonra ali təhsili olan əsgərlərin bir hissəsini iki aylıq zabit kursuna göndərdilər. Maarif də onların arasında idi. İki aydan sonra ona kiçik leytenant rütbəsi verildi. Bir sözlə, ordu sıralarına sırası əsgər kimi gedən Maarif 1973-cü ilin iyun ayında zabit kimi tərxis olundu.

Əmirxan dayı və Salman Maarifi Biləcərində hərbi xidmətə yola salırlar.

9 may 1972-ci il

Maarif Ussuriyskida iki aylıq zabıtlər kursunda

Saatlı şəhər S.Vurğun adına orta məktəbin müəllimi

İnsan o vaxt daha çox sevinir ki, uğurları, müvəffəqiyyətləri, fəth edəcəyi zirvəni vaxtından tez əldə edir və əməyi, zəhməti hədəf getmir, əkdini biçə bilir, bəhrəsini görür. Həyat onda mənalı olur ki, sənin üçün kimsə darıxır, yanına gəlməyə kimsə tələsir, sənə kimlərsə gərəyi olursan. Bu mənada Maarif Xalıqov qəlbinin təmizliyi, ürəyinin açıqlığı, dilinin şirinliyi və ən başlıcası savad və istedadının gücü ilə çalışdığı müddət ərzində Saatlı şəhərindəki Səməd Vurğun adına orta məktəbin və eyni zamanda metodist kimi çalışdığı rayon Xalq Təhsil Şöbəsinin kollektivinin dərin hörmət və məhəbbətini qazandı. Bütün bu nüansları qısa şəkildə aşağıdakı kimi xülasə edə bilərik:

"1973-cü ilin iyun ayında hərbi xidməti başa vurduqdan sonra yenidən Xanlarkənd orta məktəbinə tarix müəllimi təyin edildi. Həmin il avqust ayının 31-də ailə vəziyyətinə görə Xanlarkənd orta məktəbindən azad edilərək, RXMŞ-nin metodkabinetinə metodist vəzifəsinə irəli çəkildi. Dörd ay metodist işlədi. Maraqlı günlər yaşayırdı. Tez-tez orta məktəblərdə yoxlamalarda olurdu. Demək olar ki, rayonun bütün məktəblərində onu tanıyırdılar. Özünə qarşı məsuliyyət hissi birə-on qat artmışdı.

1974-cü il yanvar ayının 10-da onu ehtiyaca görə (Əmrdə belə yazılmışdı) RXMŞ-nin metodkabinetinin metodisti vəzifəsindən azad edib S.Vurğun adına Saatlı şəhər orta məktəbinə tarix müəllimi təyin etdilər. 1975-ci ilin sentyabr ayının 1-nə kimi həmin məktəbdə işlədi.

Maarif müəlliminin dediyinə görə həyatının ən maraqlı, yadda qalan günlərini yaşadı bu məktəbdə. Ona tarixdən dərs demiş Umudvar müəllimlə, Əlican müəllimlə, sinif rəhbəri Ədalət müəllimlə və digər müəllimlərlə birlikdə işləyirdi. İlk növbədə onların hörmətini qazanmalı idi. Bunun üçün isə yaxşı dərs deməli, nizam-intizamlı olmalı idi. Məqsədinə nail oldu. Düz bir ildən sonra, 1975-ci ilin yanvar ayında Azərbaycan SSR Maarif Nazirliyi Kollegiyası və Maarif Ali məktəb Elmi İdarə İşçiləri həmkarlar təşkilatının Respublika Komitəsi rəyasət heyətinin birgə iclasının 17 yanvar 1975-ci il tarixli qərarı ilə "1974-cü ildə sosialist yarışının qalibi" döş nişanı ilə təltif edildi.

Dərs hissə müdiri Gülşad müəllim, Xanah müəllim və Maarif müəllim məktəbin bir qrup şagirdləri ilə birlikdə

Maarif müəllim sinif rəhbəri olduğu 8-ci sinif şagirdlərinin, eyni zamanda dərs dediyi digər sinif şagirdlərinin də böyük hörmətini qazanmışdı. Onlarla maraqlı tədbirlər keçirir, gəzintilər təşkil edirdi. Şagirdlərin köməyi ilə məktəbdə ilk tarix muzeyini təşkil etmişdi. Ayda dörd dəfə, həftənin bir günü axşam saat 5-də məktəbdə "Tarix dərnəyi" təşkil etmişdi. Dərnəkdə görkəmli tarixi şəxsiyyətlərin həyatı ilə bağlı şagirdlərə maraqlı məlumatlar verirdi.

S.Vurğun adına orta məktəbin yuxarı sinif şagirdləri və Maarif müəllimin sinif rəhbəri olduğu 8-ci sinif şagirdləri meşə gəzintisində

Yaşadığı mənzildə Tarix fənnindən hazırlıq kursları təşkil etmişdi. Təmənnəsiz olaraq sonuncu sinif şagirdlərini Tarix fənnindən qəbul imtahanına hazırlayırdı. Bu gün həmin şagirdləri Maarif müəllimin bu əməyini unutmur, ona ehtiram göstərir, onu hörmətlə yad edirlər. Onlardan Məmmədov Hüseyn bu gün Bakı Dövlət Universitetində işləyir, Fəlsəfə elmlər doktorudur. Nazim Ağamirzəyev uzun illər Respublika Prokurorluğunda işləmişdir, Füzuli Pənahov bir neçə rayonda məhkəmə hakimi olmuşdur. Maarif müəllimin belə yetirmələri olduqca çoxdur...

Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunun aspiranturasına qəbul olunduğu üçün Maarifin S.Vurğun adına orta məktəbdəki fəaliyyəti 1975-ci il sentyabr ayının 1-də başa çatdı.

Tarix İnstitutunun aspirantı və elmi işçisi

Maarif Xalıqovun söhbətlərindəki fenomenlik, dərin təfəkkür, aydın fikir, iti hafizə məni həmişə özünə cəlb edib. Müxtəlif elm və təhsil ocaqlarında, kollektivlərdə Maarif müəllimin adı çəkiləndə mənim gözümdən qarşısında bu istəklili dostumun gülər üzü, açıq ürəyi, şəh baxışları, bir sözlə, büllur bulaq kimi şəffaf, hiylədən, xəbislikdən, xainlikdən uzaq bir insanın, bir ziyalının, bir alimin siması dayanır.

Ulu Tanrı tərəfindən Maarif Xalıqova 70 bahar ətrini duymaq nəşib olmuşdur. İsmayılı kimi dağlar qoynunda yerləşən bir yurdda dünyaya göz açan Maarif Xalıqov çalışdığı kollektivlərdə vüqar və əzəmətini elə dağ kimi də qoruyub saxladı, onu tanıyanların yaddaşlarına öz adını qızıl hərflərlə yazdırdı. Ömrünün, gününün müəyyən hissəsini pedaqoji sahədə şam kimi əridib xalqın övladlarının maariflənməsi, tarix elminə yiyələnməsi, təlim – tərbiyəsi, Vətənə gərəkli olması, Vətəninə sevməsi, bir sözlə, Vətəninin layiqli övladı olmaq kimi ən yüksək insani keyfiyyətləri gənc nəslə aşıladi və bu gün də bu nəci həmin işləri davam etdirməkdədir. Ulularımız yaxşı deyiblər ki, niyyətin hara mənzilin ora. Maarif müəllimin niyyəti, ən böyük arzularından biri alim olmaq idi və oldu da. Bununla da o, Anası Ünzülənin tələbini və arzusunu yerinə yetirdi. Çünki o illərdə Ünzülə Ananın ən böyük arzusu oğlu Maarifi alim kimi görmək idi.

O, 1975-ci ilin aprel ayında Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun aspiranturasına keçirilən qəbul imtahanlarında iştirak edərək 13 bal topladı. Tarix elmləri doktoru Qaraş Mədətovun rəhbərlik etdiyi "Azərbaycanın müasir tarixi" şöbəsinin əyani aspirantı oldu. Tarix İnstitutunun direktoru, Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Cəmil Quliyev Maarifin elmi rəhbəri təyin edildi. O, 1981-ci il fevralın 25-də "Azərbaycan SSR-də kənd təsərrüfatı üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması (1965-1975-ci illər)" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etdi.

Maarif müəllim o günləri belə xatırlayır:

- 1975-ci ilin aprel ayında Tarix İnstitutunun aspiranturasına keçirilən qəbul imtahanlarında iştirak edərək 13 bal topladım. 13 rəqəmini nəş hesab edirlər. Amma mənim üçün bu rəqəm həmişə uğurlu olub. Belə ki, 13 bal toplayaraq 1967-ci ildə Dövlət Pedaqoji İnstitutunun Tarix fakültəsinə qəbul olunmuşdum. Bu dəfə də həmin balla aspiranturaya qəbul olunacağıma mənə bir inam yaranmışdı.

İnstitutun əməkdaşı da cyni balı toplamışdı. Tarix İnstitutunun Elmi Şurasında qəbul imtahanının nəticələri müzakirə olunurdu. İnstitutun direktoru, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, böyük alim və səmimi insan olan Cəmil Quliyev qəbul imtahanının nəticələrini müzakirə edərək bildirdi ki, institutun əməkdaşı da 13 bal toplayıb, Tarix fənnindən 5 qiymət aldığı üçün o qəbul olunmalıdır. Mən isə 4 qiymət almışdım. Mənim fikrimi soruşdu. Mən üzümü Elmi Şuranın üzvlərinə tutaraq dedim: - Buyuruq sizinkidir, adil hökmdar, Sizde ədalətdə də, ədalət də var!

Mənim bu cavabım hamının gülüşünə səbəb oldu. O anlarda Cəmil müəllimin sifətində olan razılıq gülüşlərini mən heç vaxt unuda bilməyəcəyəm. Elmi Şuranın bütün üzvləri - Mahmud müəllim, İqrar müəllim, Qaraş müəllim, Tapdıq müəllim, Fuad müəllim, Oqtay müəllim və digərləri ürəkdən güldülər. Cəmil müəllim bildirdi ki, mənim üçün də əlavə yer ayrılmasına çalışacaq. Mən ömrüm boyu Cəmil müəllimə minnətdaram. Məhz onun müraciətindən sonra Akademiya rəhbərliyi mənim üçün də bir yer ayırdı və Cəmil müəllim mənim eimi rəhbərim oldu".

Elm adamlarına sadıq olmaq, onların istedad və savadlarına hörmətlə yanaşmaq Maarif müəllimin ən güclü mənəvi keyfiyyətlərindəndir və elə buna görə də ona xoş ovqat, isti münasibət bəsləyən şəxsiyyətlərdən, elm və zəka sahiblərindən danışmaqdan doymur. Böyük tarixçi – alim Cəmil müəllim haqqında onun söylədikləri adamda xoş ovqat vardır:

“ Cəmil müəllimin elmi rəhbərim olduğu o illər mənim həyatımda dərin üz buraxdı. İlk növbədə, mənim bir alim kimi formalaşmağımda, eyni zamanda verilən tapşırıqların vaxtında yerinə yetirilməsi, köməyimə ehtiyacı olanlara təmənnəsiz yardım edilməsi və s. müsbət keyfiyyətlərin həyatımda daha da

möhkəmlənməsinin səbəbkarı məhz Cəmil müəllim oldu. Uzun illər keçməsinə baxmayaraq, yaxın dostum və böyük qardaşım Vaqif Ağasıyevlə hər dəfə görüşərkən elmi rəhbərimiz olmuş Cəmil müəllimi xatırlayıb, onun böyük insani keyfiyyətlərindən yorulmadan danışırıq”.

Yaxşılıq neçə min ilməli hənyəyə bənzəyir və onun göstəricilərini hamı qoruyub saxlamalıdır, nəsilən – nəslə ötürməyi bacarmalıdır. Maarif Xəlqov ona istiqanlı münasibət bəsləyən Cəmil Quliyev haqqında ürək dolusu danışdığı kimi, Qaraş müəllimi də unutmur və bu barədə belə deyir:

“ Cəmil müəllimə mən bir də ona görə minnətdaram ki, mənim üçün ayrılan yer Qaraş müəllimin rəhbərlik etdiyi şöbədə oldu.

Mən düz 16 il – 1975-1991-ci illərdə Qaraş müəllimin şöbəsində çalışdım, aspirant, laborant və elmi işçi oldum. Böyük bir həyat yolu, elmi araşdırma yolu keçdim. Qaraş müəllim çox tələbkər şöbə müdiri idi. Verilən tapşırıqlar, iş planları vaxtında hazırlanıb şöbənin müzakirə-səsinə çıxarılırdı. Təbii ki, bu iş üsulu gənc aspirantların və elmi işçilərin daha məhsuldar işləməsinə, hər birimizdə məsuliyyət hissinin artmasına şərait yaradırdı.

Qaraş müəllim eyni zamanda çox beynəlmilətçi bir insan idi. Şöbəmizdə digər millətlərin də nümayəndələri çalışırdı. Qaraş müəllim onların da elmi işlərini vaxtında müdafiə etmələrinə şərait yaradırdı. Tanya xanım, Nina xanım, Faniə xanım Qaraş müəllimin bu sahədə olan müsbət işini, onlara olan böyük diqqət və qayğısını dəfələrlə bizimlə olan söhbətlərində qeyd etmişdilər”.

Elmə və insanlığa böyük dəyər verməsi, Qaraş müəllimdə insani keyfiyyətlərin mükəmməl əksi Maarif müəllimi həmişə heyrətdə qoyub:

Akademik Cəmil Quliyev

“ Qaraş müəllim şöbəmizdə işləyən yaşlı əməkdaşlara – Məzahir müəllimə, Bayram müəllimə, Adil müəllimə, Mayıl müəllimə və digərlərinə də çox diqqətli idi. Onların hörmətini həmişə saxlar, şöbənin gənc əməkdaşları yanında onlarla sərt danışmazdı. Çox zaman Məzahir müəllim ona “ Qaraş” deyə müraciət edərdi. Qaraş müəllim də bu müraciət formasını səmimi qəbul edər, Məzahir müəllimin sorğusuna hörmətlə cavab verərdi.

Qaraş müəllim, eyni zamanda, şöbə əməkdaşlarının ailə, şəxsi problemləri ilə yaxından maraqlanar, qarşıya çıxan problemlərin müsbət həll olunmasına imkanı daxilində kömək edərdi. Heç yadımdan çıxmaz. 1985-ci ilin yanvar ayı idi. İkinci övladım ağır xəstələnmişdi. Həkimlər düz iki ay onun həyatı uğrunda mübarizə apardılar. Bu ağır anlarımda Qaraş müəllim, sözün əsl mənasında, mənim dayağım oldu. Məni otağına çağıraraq bildirdi ki, bu haqda İnstitutun direktoru İlqar müəllimə də məlumat verib. Razılığa gəlirlər ki, övladım sağalıb evə gələndə kimi mən onun yanında olum. Hətta o ağır günlərimdə mənə maddi yardım da göstərdilər. Təbii ki, bu xeyirxah işlərin arxasında Qaraş müəllim dururdu.

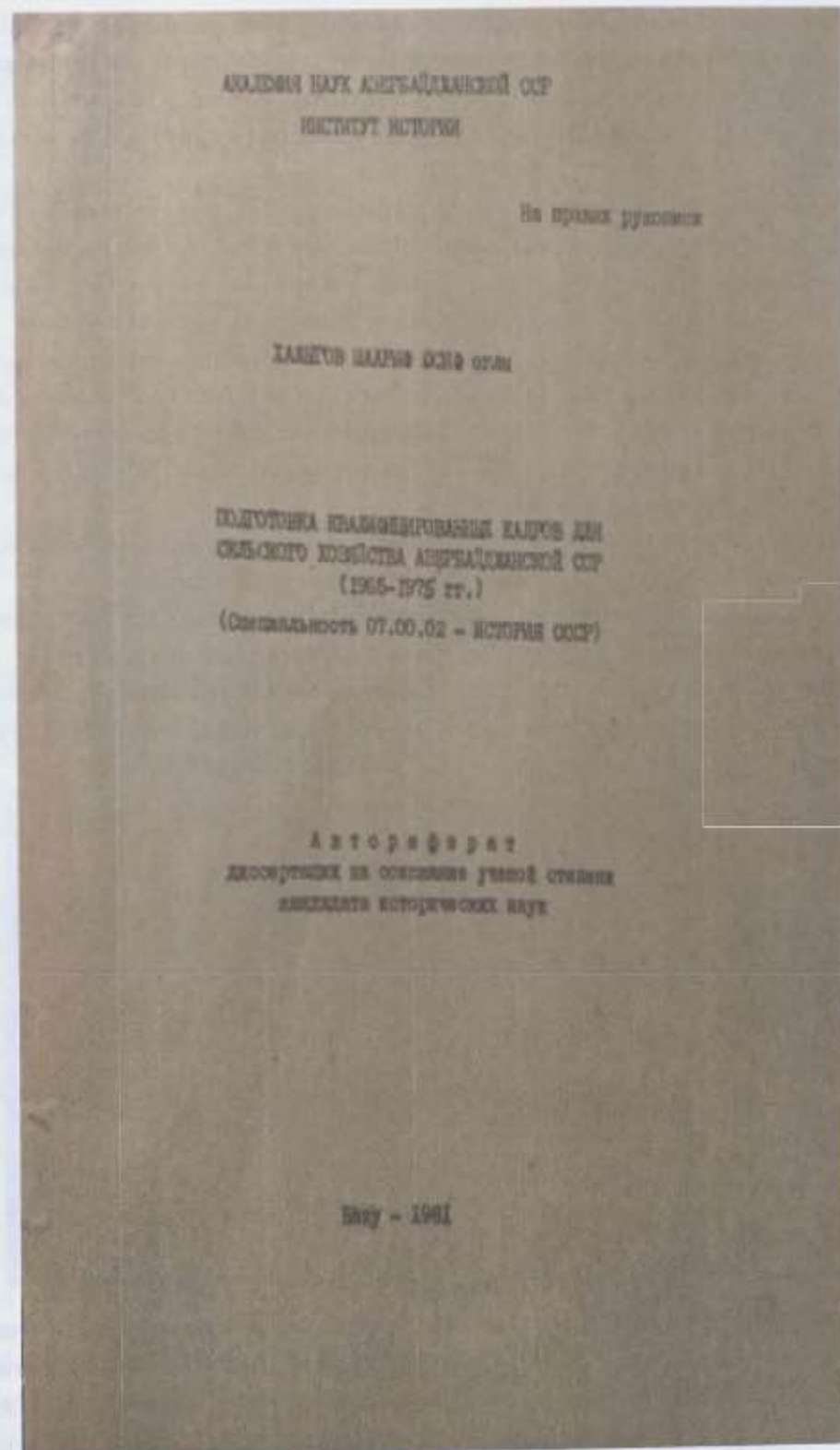
Bir sözlə, yaxşı insanların xoş məramlı işləri heç vaxt unudulmur. Əminəm ki, Qaraş müəllim bundan sonra da onu tanıyanların xatirəsində əbədi yaşayacaq.

XX əsrin 60-cı illərindən mənim müəllimim olan, bu gün isə Tarix İnstitutuna rəhbərlik edən Akademik Yaqub Mahmudova Azərbaycan tarixinin mühüm bir dövrünün böyük tədqiqatçısı olan Qaraş Mədətovun 90 illik yubileyinin hazırlanıb qeyd olunmasına qərar verdiyi və onun yüksək səviyyədə keçirilməsinə rəhbərlik etdiyi üçün şöbəmizin bütün əməkdaşları adından dərin minnətdarlığımızı bildirirəm!”

7 mart 1979-cu il. Şöbədə 8 Mart Qadınlar Bayramı qeyd olunur. Soldan sağa: Tahir Qaffarov, Faniə Əhmədşina, Tamilla Kərimova, Qaraş Mədətov, Nina Qədirova, Elmira Qədirova, İlham Ağayev, Fəxrəddin Maniyev və Maarif Xəlqov

Cəmiyyətin inkişaf meyarlarını müəyyənləşdirən tarixçilər və siyasətçilərdir və onlar cəmiyyətin aparıcı qüvvəsi sayılır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Maarif Xəlqovun ən böyük arzularından biri alim olmaq idi və o, tarix sahəsində seçdiyi mövzunun incəliklərinə sevgi - sevgi yanaşdı və dəyərli bir tədqiqat işi araya - ərəsəyə gətirdi.

Maarif Xalqov 1981-ci ilin fevral ayının 25-də namizədlik dissertasiyasını müdafiə etdi O, namizədlik dissertasiyası üzərində azmlə çalışmış, həqiqətən geniş və əhatəli bir tədqiqat işi ortaya qoymuşdur ki, bu da rus tarixçisi, SSRİ Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunun elmi işçisi A.P. Tyurinanın diqqətini cəlb etmiş və o, bir opponet kimi Moskva şəhərindən gələrək müdafiədə iştirak etmiş və əsər haqqında yüksək fikir söyləmişdir.

Aleksandra Petrovna Tyurina

Daim oxumaq, mütaliə etmək, öyrənmək və üzərinə düşən vəzifə borcunu şəərəflə yerinə yetirməkdən qürur duyan Maarif müəllimin ən sevimli anlarından biri də namizədlik dissertasiyasının təsdiqi oldu. Belə ki, SSRİ EA Ali Attestasiya Komissiyası M.Xalqova "Taix elmləri namizədi" adını verilməsi haqqında A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun qərarını təsdiq etdi.

O, 1978-1991-ci illərdə Tarix İnstitutunda baş laborant və elmi işçi vəzifələrində çalışdı, institutun elmi-ictimai həyatında yaxından iştirak etdi.

Bu illərdə M.Xalıqov Ümumittifaq səviyyəsində keçirilən konfranslarda da iştirak edərək elmi məqalələrlə çıxış etdi. Belə konfranslardan biri SSRİ EA-nın Tarix İnstitutunun 1981-ci ilin oktyabr ayının 17-25-də İrəvan şəhərində keçirilən Gənc alimlərin konfransı oldu. Konfrans günlərində Maarif müəllim qədim Azərbaycan şəhəri İrəvanın tarixi yerlərində, o cümlədən Göyçə gölü sahilində oldu.

Maarif Xalıqov Göyçə gölü sahilində, 1981-ci il oktyabr ayı

İrəvan şəhəri, 1981-ci il. Gənc alimlərin Ümumittifaq konfransında
Soldan sağa: Qoşqar Qoşqarlı, R. Cəfərov və Maarif Xalıqov

7 mart 1979-cu il
Tarix İnstitutunda 8 Mart Qadınlar bayramı qeyd olunur
 Sağda: Mayıl Alıcanov, Maarif Xalıqov və s.
 Solda : Faniə Əhmədşina, Ramiz Musayev və s.

29 dekabr 1979-cu il
Tarix İnstitutunda Yeni il bayramı keçirilir
 Soldan sağa: Xalıqov Maarif, Maniyev Fəxrəddin, Əmirov Hüseyn,
 Sayadov Sayad, Elmira Qədirova və s.

Tarix İnstitutunun əməkdaşları iməclikdə
 Soldan sağa: Musa Əliyev, Aslan Paşayev, Maarif Xalıqov,
 Rafiq Cəfərov, Nazim Məmmədov, sağda axırındı
 Şota Saleh

Tarix İnstitutunun əməkdaşları Şıx çimərliyi ərazisində ağac əkinində
 Soldan sağa duranlar: Əzimov Mübariz, Nəsimov Yunis, İbrahimov Marat, Cəfərov
 Rafiq, Əliyev Musa, Feyzullayev Fuad, Dostiyev Tarix, Əlizadə Aydın, Məhərrəmov
 Elmar
 Soldan sağa oturanlar: Məmmədov Nazim, Məlikov Rauf, Ələsgərov Yaşar, Fazili
 Abdulla, Əliyev İdris

80-ci illər, Tarix İnstitutunun sütunlarından bir qrupu imaclikdə
Soldan sağa: Rəhim Vahidov, Mahmud İsmayılov, Adil Məmmədov,
Qasım Məmmədov, Tapdıq Novruzov, Məzahir
Abbasov, Abdulla Fazili, Əli Rəhimov

1 May nümayişində, 1985-ci il
Soldan sağa: Nəsilbov Yunis, Qaffarov Tahir, Xəlqov Maarif,
Maarif müəllimin iki yaşlı qızı Kəmalə

AEA-nın Fəlsəfə və Hüquq institutunun əməkdaşı

Xalq şairi Zəlimxan Yaqub demişkən: " Yaşadığı ömür ərzində insanın bir əli torpaqda, bir əli Haqda olmalıdır". Bir əli göydəki Allahda, uca Tanrının ətəyində, bir əli isə Uca Tanrının yaratdığı torpaqda və bu torpaq üzərində gəzən insanların çiyində olan adamların qəlbləri təmiz, əməlləri şəffaf olur və halallıq da bu sindrom üzərində qurulur.

Halallığın cəvhərində yaxşılıq dayanır və Maarif müəllim təmənnasız yaxşılıq etməyi bacaran, yaxşı dostun qədir-qiyətini bilən, yaxşılığı yeri gələndə başa qaxmamağı bacaran bir ziyalıdır. Xalq şairi Məmməd Araz demişkən:

Yaxşılıq neçə min ilməli həna,
Nəsildən – nəslə qalan varımız,
Fəqət yaxşılığı başa qaxana,
Kişi deməyibdir babalarımız.
Bəzən baş – başa gəl qarla, yağışla,
Birinə səadət həvəsində sən,
Əsl insanla dünya bağışla,
Bir çürük qoz umma əvəzində sən

1991-ci ildə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə İnstitutunda "Qaçqınlar və Azərbaycanlılar diasporasını öyrənən elmi sektor" təşkil edildi. 1991-ci il aprel ayının 16-da Maarif Xəlqov həmin sektora köçürüldü və baş elmi işçi vəzifəsinə təyin edildi. Yaxın dostu Elmar Məhərrəmov da bu sektorun əməkdaşı oldu. Həmin sektorda 1991-ci il oktyabr ayının birinə kimi işlədi. Sektorun müdiri tarix elmləri doktoru, professor Həmid Əliyev idi. Çox savadlı, eyni zamanda tələbkar bir insan idi. Maarif burada işlədiyi qısa müddətdə yaxın dostlar qazandı. Onlardan biri də bu gün tarix üzrə fəlsəfə doktoru olan Nazim Mustafadır. Nazim müəllim qədim Azərbaycan torpağı olan Qərbi Azərbaycan, İrəvan şəhəri, İrəvan xanlığı ilə bağlı sanballı əsərlərin müəllifidir. 2017-ci ildə Nazim müəllimin "İrəvan quberniyasında azərbaycanlıların soyqırımı (1918-1920)" adlı monoqrafiyası nəşr olunub. Nazim müəllim həmişə olduğu kimi, bu dəfə də əsərinin bir nüsxəsini Maarif müəllimə təqdim etdi. Maarif müəllim deyir ki, Nazim müəllimin kitabına yazdığı dərkənanı oxuduqda heyrətləndim. Nazim müəllim gözəl alim olmaqla bərabər, insanın ən kiçik zəhmətini də qiymətləndirən bir insandır. Dərkənanı aşağıdakı şükürlər ifadə edilib:

" Alim dostum, əsl ziyalı, xeyirxah insan Maarif müəllimə müəllimin hədiyyəsi.

Bu kitabın ərsəyə gəlməsi zamanı Maarif müəllimin vaxtilə arxivdən, "Azərbaycan" qəzetinin nüsxələrindən rusca əlyazma şəklində topladığı məqalələrdən istifadə etmişəm. Haqqını halal etsin.

Nazim Mustafa 24.07.2019."

Bu böyük insan bir çoxlarımızın edə bilmədiyi, etmək istəmədiyi bir addımı atmaqla Maarifin kiçik bir zəhmətimə belə yüksək qiymət verib.

Halal olsun belə insanlara!

N.Tusi adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şuşa filialında

Maarif Xalıqov mərdlik, kişilik, obyektivlik simvoludur, çalışdığı kollektivlərdə onu həmişə "müəllimlər müəllimi" adlandırıblar. Xoş münasibəti ilə daima tərəfmüqabillərinin ürəklərini fəth edib, təmiz ürəklərdə məskunlaşmağı bacarıb. Onun müsbət keyfiyyətlərini əxz etmək üçün onunla şəxsən, fikrimizcə, bir neçə saatlıq söhbət etmək kifayətdir və yaxşı deyiblər ki, hər bir insanın simasını onun əməlləri əks etdirir. Maarif müəllim əməlpərvər pedaqoqdur. O, bütün bu müsbət keyfiyyətləri Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şuşa filialında buraxılış imtahanının sədri olarkən də çox ləyaqətlə yerinə yetirmişdir.

Şuşa filialının fəaliyyət göstərdiyi bina

Belə ki, Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə İnstitutunda "Qaçqınlar və Azərbaycanlılar diasporasını öyrənən elmi sektor"unda işlədiyi zaman, 1991-ci ilin iyul ayında Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin əmri ilə Maarif Xalıqov N.Tusi adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şuşa filialında keçirilən Dövlət buraxılış imtahanına sədr göndəriləndə də bu işi ləyaqətlə yerinə yetirib. Şuşaya yola düşən mahir pedaqoq eyni zamanda sektorun ona tapşırdığı işi də görməli idi. Ona qaçqınlarla bağlı xüsusi sorğu vərəqləri verilmişdi. Maarif müəllim Malıbəyli və Quşçu kəndlərində olmalı, həmin vərəqlərin doldurulmasını təşkil etməli idi. O, bu vəzifənin də öhdəsindən layiqincə gələ bildi. Bir neçə dəfə həmin kəndlərdə oldu, Qərbi Azərbaycandan olan qaçqınlarla görüşdü, hətta hər bir ailənin foto-şəkillərinin çəkilişini də təşkil etdi. Quşçu kəndində bir qaçqın gəncin toy məclisində də iştirak etdi. Bakıya qayıtdıqdan sonra sorğu vərəqlərini sektora təqdim etdi.

1991-ci ilin avqust ayı, Şuşa şəhəri,
ADPU-nin Şuşa filialında buraxılış imtahanı
Soldan sağa: f.e.n. Rəqub Kərimov, f.e.d., prof. Nazim Axundov,
Maarif Xalıqov, dos. İncilab Quliyev, t.e.n Yusif Fərzəliyev

İstedad dəniz dalgasıdır və yaşadığımız həyatın özü də möhtəşəm bir dənizə bənzəyir. Bu dənizdə hərə bir cürə üzür, 70, 80, 100, lap elə 120 il üzənlər də var, 60 - 70 il üzənləri də. Bəlkə də 50 - 60 il üzənlər 120 il üzənlərdən daha çox dənizin əzab - əziyyətinə tab gətirir, həmişə qəvvəs kimi dərinliklərə baş vurur, ömürləri - günləri dalgaların qoynunda keçir, dərinliklərdən dür tapırlar, elə dür kimi də ömür yaşayırlar. Maarif müəllim ömrünün 70 - inə kimi haqqı, ədaləti müdafiə edib və ləyaqət, şəxsiyyət, insanpərvərlik, humanizm kimi keyfiyyətləri özündə formalaşdırıb.

**1991-ci ilin iyul ayı, Maarif müəllim Quşcular kəndində
qacqın ailəsinin toy məclisində iştirak edir.**

Şuşaya gələrkən Maarif müəllim 7 yaşlı oğlu Kamranı tələbə dostu Vahid müəllimlə aparmışdı. Vahid müəllim Qubadlı rayon Təhsil Şöbəsinin müdiri işləyirdi. Evləri isə Həkəri çayının sağ sahilində yerləşən Yuxarı Mollu kəndində idi. Kamran düz 40 gün Vahidgildə qaldı, Vahidin oğlanları Vidadi və Seymur ilə qardaş oldu.

**1991-ci ilin iyul ayı, Yuxarı Mollu kəndi
Kamran Vahid müəllimin böyük oğlu Vidadi ilə**

**1991-ci ilin avqust ayı, Kamran Vahid müəllimin
Yuxarı Mollu kəndindəki evinin həyətinə**

Maarif də hər həftənin altıncı günü avtobusla Şuşadan Laçına gəlir, burada isə Akara avtobusu ilə Mollu kəndinə gedirdi. Bazar günü gecə səhərə yaxın həmin avtobusla geri qayıdırdı. Yay olduğu üçün yol boyu yaylaqlara gedən qoyun sürüləri ilə üzləşirdilər.

Maarif müəllim o günlər belə xatırlayır:

-Hər həftə bu yolla gedirdim. Böyük ürək ağrısı ilə. Hər dəfə "Qayğı" qəsəbəsindən keçərkən hansı hissləri yaşadığımı bir Ulu Tanrı bilir. Qəsəbədən keçərkən Həkəri çayının sağ sahilindəki qayalığa baxırdım, ürək yanğısı ilə. Bu zirvə ermənilər tərəfindən ələ keçirilmişdi, tez-tez buradan "Qayğı" qəsəbəsini atəşə tuturdular.

Şuşadan Laçına gedərkən Salatın Əsgərovanın qətlə yetirildiyi körpüyə çatarkən keçirdiyim ağır dəqiqələri indi də unuda bilmirəm. Hər dəfə də özümü danlayıram ki, nə üçün avtobusu saxladım yerə düşmədim, bu torpağı qucaqlayıb hönkürmədim? Sadəcə olaraq yolun sol tərəfində, təpənin üzərində Salatını qətlə yetirən ermənilərin yaşadığı kənd var idi. Burada avtobusun saxlanması sənişinlərin həyatı üçün böyük təhlükə törədə bilərdi.

Tez-tez Çıdır düzündə olurdum. Təpədən baxanda aşağıda erməni quldurlarının əlində olan Daşaltı kəndi, onların zirehli maşınları görünürdü. Sanki Çıdır düzünün əvvəlki gözəlliyi qalmamışdı. Buraya istirahətə, çay içməyə gələnlərin də üzündə sevincdən daha çox qəm və kədər var idi. Yeniyetmələrin təpənin başında oxuduqları "Qarabağ" mahnısının qəlbimdə yaratdığı parçalanmış hissləri indi də unuda bilmirəm. Aşağıdan – Daşaltı tərəfdən erməni quldurlarının hər an edə biləcəkləri təhlükədən qorxmayan Azərbaycan övladları üzvlərini o istiqamətə yönəldib zəngulə vururdular. Bir gün mən onlardan xahiş etdim ki, oturduqları yerdə mənim də şəklimi çəksinlər. Sağ olsunlar, xahişimə müsbət cavab verdilər.

40 gündən sonra Şuşanı tərk etdim. Hər gün sanatoriyanın yaxınlığında olan ərəzidə söhbət etdiyim "Xarı bülbül"ləri gözə yaşlı qoyub getdim. Onlar bu gün də ağlayırlar. Biz etibarsızların yolunu gözləyirlər...

Bu gün eyni həsrəti "İsa bulağı" da yaşayıram. Mən "İsa bulağı"nda birinci dəfə 1961-ci ildə olmuşdum. Heyflər olsun ki, 1991-ci ilin iyul-avqust aylarında Şuşada olarkən "İsa bulağı"nı ziyarət edə bilmədim.

Maarif müəllimin qardaşı Azər (soldan ikinci) və Saathı rayonundan olan bir qrup məktəbli "İsa bulağı"nda

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şamaxı filialının müəllimi

Maarif müəllim 1975-ci ilin aprel ayında Tarix İnstitutunda "Azərbaycan tarixi" fənnindən imtahan verərək "dörd" qiymət almışdı. İmtahan qurtardıqdan sonra onu təzə tanıyan bir neçə nəfər yaxınlaşaraq bildirdilər ki, artıq əziyyət çəkməyə dəyməz. Əyani şöbəyə bir yer ayrılıb, institutun əməkdaşı "beş" qiymət alıb. Yəqin ki, onu qəbul edəcəklər. Gələn il gələrsən dedilər. O, etirazını bildirdi: - Dərs dediyim məktəbdə hamı müsbət nəticəni gözləyir. Mən axıra qədər imtahanlarda iştirak edəcəyəm.

Bu zaman təzə tanış olduğu bir nəfər onu alqışladı və uğurlar dilədi. Bu şəxs tarix elmləri namizədi Mayıl Altıcanov idi. O vaxtdan onların yaxınlığının əsası qoyuldu və bu dostluğa çevrildi. Mayıl müəllimin işlədiyi şöbəyə aspiranturaya qəbul olundu. Mayıl müəllimin dəyərli məsləhətləri Maarifin elmi işini hazırlamasında böyük rol oynadı. Hətta yazdığı dissertasiyanın da ilk korrektoru Mayıl müəllim oldu.

Mayıl müəllim Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində olan filialında "Tarix" kafedrasının müdiri işlədiyi zaman Maarifi ora müəllim aparmaq istədi. Lakin alınmadı.

1991-ci ildə N.Tusi adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şamaxı filialı təşkil olundu. Məhz Mayıl müəllimin arzusu ilə Maarif 1991-ci il oktyabr ayının 1-də baş laborant vəzifəsinə götürüldü, dekabrın 12-də isə tarix ixtisası üzrə baş müəllim vəzifəsinə təyin edildi.

Burada Maarif müəllim yadda qalan günlərini yaşadı. O, eyni zamanda ictimai əsaslarla kafedra müdiri vəzifəsinə də yerinə yetirirdi. Bir sözlə, müəyyən qədər rəhbərlik vərdişlərinə də yiyələnirdi.

Maarif Xəlqov bir azərbaycanlı, bir Vətən övladı kimi, müqəddəs müəllimlik adını şərəflə daşıyan bir pedaqoq kimi, təhsil və maarif ənənələrini yaşadan, öz əməyi və zəhmətinə güvənən, heç kimin çörəyində gözü olmayan, millətinə və millətinin övladlarına xeyir verən fəvqəladə insandır. Onun bir maarif pərvanəsi kimi, doğma xalqı üçün dramatik həyatını, mübarizə yolunu düşünəndə adamın ürəyi dağa dönr.

Pul qazanmaq üçün əlverişli məqamları da olub. Lakin o, tamahına qalib gələ bildi, filialın direktoru Mayıl Altıcanovun və filialın əməkdaşlarının, həm də tələbələrin və valideynlərin böyük hörmətini qazandı. 1993-cü il yanvar ayının sonuna kimi filialda baş müəllim kimi çalışdı.

Maarif Xəlqovun tərcümeyi-halından bu qısa xülasələr də onu deməyə əsas verir ki, istedadına, zəhmətinə, mənəvi saflığına, əqidə bütövlüyünə söykənib müəllimlik sənətinə xidmət etmək bu gözəl insanın məramı olmuş və bu gün də bu məram onun aliliyini sübut edən amillərdən biridir. Şübhə etmirik ki, üzümüzə açılan sabahlarda da bu beləcə davam edəcəkdir.

Mayıl müəllimin qəbul otağında

N. Tusi adına ADPI-nun Şamaxı filialının həyatında
Sağdan sola: Maarif Xəlqov, Kamran Süleymanov,
Cənubi Azərbaycandan qonaq gəlmiş şair,
Abasxan Allahverdiyev, Əzizə Cəfərzadə, Eyvaz Eminaliyev,
Seyfəddin Qəniyev və Əzizə Cəfərzadənin həyat yoldaşı
Məmməd bəy, 05.07.1992.

Maarif müəllim "Tarix kabinetində" dərslərdə 04. 07.1991.

Maarif müəllim tələbələri ilə Pirqulu meşəsindəki Ərçiman bulağında,
21 iyun 1992-ci il

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatında

Maarif müəllim dənəşdiqca xəyalları qanadlanır, yaddaşındakı xatirələr dilə gətirilir, 70 yaşın Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatında 7 il çalışdığı dövr də yaşının işığında səfəq saqır.

Maarif Xalıqov olduqca sadə, həlim və xoşxasiyyət, eyni zamanda ağır təbiətli, sakit və təmkinli davranış, xeyirxahlığı, dərin zəkası və yaddaşı, geniş dünyagörüşü, yorulmaq bilməyən əməksevərliyi və sərrast cavabları, xoş təbəssümü və s. mənəvi keyfiyyətləri ilə müəyyən müddət ərzində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatında çalışdığı vaxtlarda da böyük nüfuz və hörmət qazanmışdır.

O, 1993-cü il fevral ayının 16-da Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının Məktublar və vətəndaşların qəbulu şöbəsinin Məktublar sektoruna baş mütəxəssis vəzifəsinə işə götürülmüş və 1998-ci ilin iyul ayında isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının Ümumi şöbəsinin Məktublar sektorunun baş mütəxəssisi təyin edilmiş, 2000-ci il fevral ayının 5-də ərizəsinə əsasən vəzifəsindən azad edilmişdir.

**Vidadi Əbdürrəhmanov, Rauf Rzayev , Maarif Xalqov və İlyas Nuriyev.
17.12.2016.**

**Vidadi, Maarif və İlyas 90-cı illərdə Prezident Administrasiyasında
bir şöbədə işləyiblər.**

AR Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında

Uzun illər tanıdığı, yaxşı münasibətdə olduğu bir insanın ömür yolundan, onun yüksək mənəvi keyfiyyətlərindən, nəcib əməllərindən, vətəna, el-obaya bağlılığından, dostu sdaqətindən, özünə və ətrafdakılara qarşı diqqətliyiindən nə qədər yazsan bir o qədər zövq alırsan və belə məqamlarda qələm barmaqlarda titrəmir, sözlər və fikirlər ağı vəraqələrə su kimi səpələnir. Bu mənada da Maarif müəllim Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında çalışdığı illərdə tələbə və müəllim həyatının yaddaşlarında dərin iz buraxıb.

Belə ki, o, 2000-ci il fevral ayının 16-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında işə götürülüb. "Kadrların ixtisasının artırılması və yenidən ixtisaslaşması" fakültəsində istehsalat təcrübəsinin rəhbəri vəzifəsinə təyin olunub. 2005-ci il sentyabr ayının 15-nə kimi o, bu burada çalışıb. Öz xahişi ilə tutduğu vəzifədən azad edilib.

Akademiyada çalışdığı illərdə də hər dəqiqənin, saatin, günün qiymətli olmasını nəzərə alan Maarif müəllim tələbələrin praktik işlərini normal təşkil etmiş, ona müraciət edən tələbələrə səbrlə dinləmiş, onlara qarşı heç vaxt etinasızlıq göstərməmiş, onları yüksək pedaqoji qaydalara uyğun şəkildə qarşılamışdır. O, bir müəllim kimi öhdəsinə düşən işləri bacarıqla yerinə yetirdiyinə görə çoxlarının yaddaşında dərin izlər buraxmış, ucaltıq rəmzinə çevrilmişdir.

Maarif müəllim iş otağında 09.10.2003

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası

DİA-nın rektorunun qəbul otağında

Soldan sağa: Şamil Qasımlı, Vahid Əliyev, Eldar Azadov, Maarif Xalıqov

Dekan Şamil Qasımlının kabinetində
21 may 2005-ci il

Yaşın nə fərqi var, yaş bəhanədir

İnsan hələ dünyaya gəlməmiş onun taleyi yazılır və gələcəkdə görəcəyi işlər müəyyənləşdirilir, Allah – təalanın tapşırdığı missiyə yerinə yetirmək üçün ona elə Tanrı tərəfindən güc, qüvvət, enerji verilir. Bəziləri bu güc, qüvvə, enerjini yalnız öz ailəsinə sərf edir. Bəziləri isə bu güc və enerjini özünə yol yoldaşı götürür, daha uzaqlara gedir və bütöv bir toplumun, millətin, xalqın övladlarının yoluna nur çiləyir, şafəq saçır. Maarif müəllim millətinin, xalqının övladlarının beyin və təfəkkürlərinə ziya bəxş edən, nur çiləyən bir insandır.

O, düz 30 ildən sonra, 55 yaşında çox sevdiyi peşəsinə qayıdıb. Ali məktəbə hazırlaşan abituriyentlərə hazırlıq dərsləri keçir. Harada işlədiyini ondan soruşduqda o, cavab verir ki, "Mənzil Universiteti"ndə.

Maarif müəllim TQDK-nın, bu günkü DİM-nin tarix fənni üzrə keçirilən seminarlarında fəal iştirak edir. Hətta bir müddət onun eksperti də olmuşdur.

2009-cu il noyabr ayının 12-də keçirilən seminarda Maarif müəllim də iştirak edir. Ön sırada, sağdan ikinci

Tarix üzrə test bankı ölkəmizdə 25 ildən çoxdur ki, tərtib olunur və bu unikal bir sərəvətin tərtibində bir tarixçi alim kimi Maarif Xəlqovun da rolu az deyildir. O, vaxtaşırı müxtəlif siniflər üçün dərslik, tədris qəbul proqramlarındakı dəyişiklik və yeniliklər nəzərə alınmaqla, ekspertizadan keçirilmiş, həm məzmun, həm də formaca təkmilləşdirilmiş test tapşırıqları və vəsaitlərinə rəy verir. Belə ki, Maarif müəllim DQDK-nın "Azərbaycan tarixi" fənni üzrə Test tapşırıqları (ümumi təhsil müəssisələrinin 8-ci sinfi üçün dərs vəsaiti), "Ən yeni tarix" fənni üzrə Test tapşırıqları (ümumi təhsil müəssisələrinin 11-ci sinfi üçün dərs vəsaiti) kitablarının nəşrinə müsbət rəy vermişdir. 2013-cü ildə TQDK-nın Tarix fənni üzrə "Terminlərin izahlı lüğəti və xronologiya" dərs vəsaiti çap olunmuşdur. Bu kitabın da rəyçilərindən biri Maarif müəllimidir.

Belə rəylərin bir neçəsini oxuculara təqdim edirik:

Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının ümumi təhsil müəssisələrinin 8-ci sinfi üçün Azərbaycan tarixi fənni üzrə 2013-cü ildə hazırladığı test tapşırıqları vəsaiti haqqında

R Ə Y

Test tapşırıqları ümumi təhsil məktəblərində qüvvədə olan tədris proqramlarına uyğun olaraq hazırlanmışdır. Test tapşırıqlarının mövzular üzrə paylanması zamanı tədris proqramında həmin mövzulara ayrılan saatlar və bölmələr arasındakı nisbət nəzərə alınmışdır. Test tapşırıqların mürəkkəbliyi dərəcəsinə (sadə, orta və mürəkkəb) görə sayca düzgün paylanmışdır. Test tapşırıqlarında elmi-metodik səhvlər yoxdur.

İmza:

t.e.n. Maarif Xəlqov

09 may 2013-cü il

Y.M.Mahmudov, N.I.Məmmədova və s. tərəfindən hazırlanmış TQDK-nin
"Tarix" vəsaiti və ona əlavə "Tarixdən terminoloji lüğət və xronologiya" vəsaiti haqqında

R Ə Y

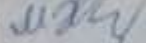
Müasir dövrdə orta məktəb üçün hazırlanmış dərsliklərin qarşısında duran başlıca vəzifələrdən biri dilimizin lüğət tərkibinə daxil olmuş müxtəlif söz və terminlər haqqında şagirdlərə məlumat vermək, onlarda zəruri söz ehtiyatı bolluğu yaratmaqdan ibarətdir.

Tarixi fakt və hadisələrin öyrənilməsində, səbəb-nəticə əlaqələrinin yaranmasında, məntəqi təfəkkürün inkişafında terminlər böyük rol oynayır. Təsədüfi deyil ki, tarix fənni üzrə hazırlanmış testlərdə, hətta ali məktəblərə tələbə qəbulu zamanı imtahan suallarında da bir çox terminlərin mənasını bilmək tələb olunur.

"Tarixdən terminoloji lüğət və xronologiya" vəsaiti hazırlanarkən, əsasən, orta ümumtəhsil məktəbləri üçün nəzərdə tutulmuş tarix dərsliklərindən istifadə olunmuş, onlarda şərh edilmiş terminlər və tarixi hadisələrin xronologiyası yığcamlaşdırılmışdır.

Abituriyent, yuxarı sinif şagirdləri və magistrlər üçün nəzərdə tutulan bu vəsait qəbul proqramlarının məzmununa və tələblərinə uyğun tərtib olunmuşdur. Vəsait hər bir abituriyentin, şagirdin dərsliklərdən öyrəndiyi bilikləri tamamlayır, zənginləşdirir və sistemləşdirir. Bu metodiki vəsait hər bir abituriyentin və magistrantın öz üzərində müstəqil çalışmasına səmərəli imkan yaradır.

İnanırıq ki, vəsaitə xas olan lakoniklik, şərh və izahlardakı yığcamlıq, məzmunu qısa, lakin dolğun ifadə etmək keyfiyyəti ondan istifadə edənlərə səmərəli nəticələr əldə etməyə imkan verəcək.

İmza: L.N.M.Y.Xəlqov
25.05.2013

Sağdan sola: F.Babayev, E.Qasımov, A.Allahverdiyev, T.Əliyev, M.Xəlqov,
Ə.Bədəlov, Ş.Əmrahov, K.Əsədov, arxada N.Quliyev, Emil Abbasov

Maarif müəlliminin dərslərini müdavimlər onun zəhmətini itirmirlər, deməkdir ki, hamısı ali məktəbin tələbəsi olurlar. Aralarında daha yüksək bal toplayanlar da var.

Həyatda elə insanlar var ki, onlar dinclik nə olduğunu bilmir, həyatlarının ən qiymətli anlarını gənc nəslin tərbiyəsinə həsr edir, onlara Vətən tarixini, Dünya tarixini öyrədirlər. Onları sadəcə bir adla çağırırlar: - Repititor.

Gördükləri bu böyük iş onları doğma edir, bir-birlərinin şənliklərində iştirak edir, ağır vaxtlarında isə bir-birlərinə dayaq olurlar. 2012-ci il yanvar ayının 29-udur. Niyaməddin müəlliminin birinci övladının ad qoyma mərasimində Maarif müəllimi hörmət əlaməti olaraq başda oturdular.

II QRUP

ÜZRƏ ƏN YÜKSƏK NƏTİCƏ
GÖSTƏRMİŞ ABİTURİYENTLƏR

RƏHSİLƏ QAYGI GƏLƏCƏYİMİZƏ QAYTIDIR

ZEYNALOV SAMİR FƏXRƏDDİN OĞLU

645.000 balla Bakı Dövlət
Universitetinin "Gəmiçilik iqtisadiyyatı"
iqtisad ixtisasına qəbul olub.
Bakı ş. Nəsimi rayonu Texniki
humanitar liseyin məzunudur.

QULİYEVƏ ƏFSANƏ BƏBİR QIZI

630.000 balla Azərbaycan Dövlət
İqtisad Universitetinin "Vergi işi
teşkil və idarə edilməsi" ixtisasına
qəbul olub.
Bakı ş. Bineqedi rayonu 143 say
orta məktəbin məzunudur.

RAMAZANOV AYDIN NADİR OĞLU

690.000 balla "Ələqar"
Universitetinin "Sənayenin təşkil və
idarə edilməsi" ixtisasına qəbul
olub.
Bakı şəhəri Bineqedi rayonu 115
saylı orta məktəbin məzunudur.

BAYRAMOV NİCAT NAMİK OĞLU

605.000 balla Azərbaycan Dövlət
İqtisad Universitetinin "Mühasib-
uçetü və audit" ixtisasına qəbul.
Bakı şəhəri Bineqedi rayonu 241
saylı orta məktəbin məzunudur.

ZEYNALOV TEYMUR TAQI OĞLU

640.000 balla Azərbaycan Dövlət
İqtisad Universitetinin "Maliyyə" ixti-
sasına qəbul olub.
Bakı şəhəri Bineqedi rayonu 30 saylı
orta məktəbin məzunudur.

XALIGLI CEYHUN MAARIF OĞLU

602.000 balla Azərbaycan Dövlət
İqtisad Universitetinin "Mühasib-
uçetü və audit" ixtisasına qəbul.
Bakı şəhəri Bineqedi rayonu 31
orta məktəbin məzunudur.

HÜSEYNOV ŞAIQ İBRAHİM OĞLU

664 balla Azərbaycan Respublikası
Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik
Akademiyaşının «Dövlət və bələdiyyə
idarəetməsi» ixtisasına qəbul olub.
Bakı şəhəri 100 saylı tam orta mək-
təbin məzunudur.

III QRUP

ÜZRƏ ƏN YÜKSƏK NƏTİCƏ
GÖSTƏRMİŞ ABİTURİYENTLƏR

RAMAZANOVA BAHAR NADİR QIZI

670.000 balla Azərbaycan
Respublikası Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının
"Hüquqşünaslıq" ixtisasına qəbul
olub.
Bakı ş. Bineqedi rayonu 115 saylı
orta məktəbin məzunudur.

SOFUYEVA AYGÜN UMUD QIZI

641.000 balla Azərbaycan Dillər
Universitetinin "Regionşünaslıq
(Böyük Britaniyaşünaslıq, İngilis
ixtisasına qəbul olub.
Bakı ş. Bineqedi rayonu 115 saylı
orta məktəbin məzunudur.

VƏLİYEV KAMRAN YAQUB OĞLU

695.000 balla Bakı Dövlət
Universitetinin "Hüquqşünaslıq"
ixtisasına qəbul olub.
Bakı ş. Bineqedi rayonu 246 saylı
orta məktəbin məzunudur.

VƏLİZADƏ NURANƏ NATIQ QIZI

600.000 balla Azərbaycan Dillər
Universitetinin "Tərcümə"
(Azərbaycan-İngilis) ixtisasına q
olub.
Bakı şəhəri Bineqedi rayonu 30
orta məktəbin məzunudur.

QULİYEVƏ VÜSALƏ NEMƏT QIZI

615 balla Azərbaycan Respublikası
Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik
Akademiyaşının «Politologiya» ixti-
sasına qəbul olub.
Bakı şəhəri 30 saylı tam orta mək-
təbin məzunudur.

RAMAZANOVA REYHAN NADİR QIZI

668 balla Bakı Dövlət Universiteti
«Hüquqşünaslıq» ixtisasına qəbul
olub.
Bakı şəhəri 115 saylı tam orta mək-
təbin məzunudur.

Məhəbbət həyatda qarşılıqlı olanda insanları həmişəyaşar ünsiyyətə çevirir. Hazırladığı uşaqlara qarşı qayğıkeşliyi, səmimiyyəti, xeyirxahlığı, mehriban və istiqanlılığı ilə çoxlarından seçilən Maarif müəllim neçə-neçə abituriyentin yaddaşında dərin iz buraxıb və onların sevimlisinə çevrilib.

Müdavimlərin Maarif müəllimə olan təşəkkürləri

Maarif Xalqov qazandığı nailiyyətlərə görə Anama borcluyam – deyir.

Ananın dərini öz dərni bilib,
Daim ürəyində yaşadıb Maarif.
Müqəddəs ananın qəlb otağında,
Ülvi bir məhəbbət qazanıb Maarif.

Maarif Xalqovun bütün söhbətlərində ana vurgunluğunun, ana heyranlığının, ana həsrətinin nəbzi döyünür. Onun iş otağında məramı, niyyəti dupduru, ömrünün 83-də bu fani dünyaya əlvida demiş və əbədiyyətə qovuşmuş Ünzülə ananın böyük bir portreti asılıb. Bəlkə də Maarif müəllim boş vaxtlarında bu portretlə üzbəüz dayanıb saatlarla söhbət edir. Əgər birmənalı şəkildə Ulu Peyğəmbərimizin diliylə: "Cənnət anaların ayaqları altındadır" – deyiriksə və bunu təkcə sözdə yox, əməldə də dönsə-dönsə sübuta yetiririksə, buna qarşılıq olaraq onun müqəddəsliyini də ucadan – uca tutmağımız hər bir insan üçün təbii haldır və bu əqidəylə yaşamaq Maarif Xalqovda daha güclüdür.

Bu danılmaz bir həqiqətdir. Doğrudan da Maarif Xalqov həyatda nail olduğu bütün uğurlara görə Anası Ünzüləyə borcludur. Onu dünyaya gətirən Ünzülə ana həyatın ən ağır sınaqlarından mərdliklə çıxmış, altı övladının, o cümlədən Maarifin xoşbəxt həyatı üçün min bir zəhmətə qatılmış, həyatın ən ağır sınaqlarından üzünə çıxmış Qəhrəman ana obrazını yaratmışdır. Xatirəsi onu tanıyanların qəlbində daim yaşayan Ünzülə ana altı övlad böyütmüş, onların uğurlar ilə həmişə fəxr etmişdir. 83 yaşında dünyasını dəyişən bu ana vəsiyyət etmişdi ki, onu anadan olduğu Maçaxı

kəndində dəfn etsinlər. Övladları Analarının bu arzusunu yerinə yetirdilər. Bu gün Ünzülə Ana Maçaxı qəbiristanlığında əbədi yuxuya getmişdir. Onun ruhu isə övladlarının gəlişini gözləyir. Onların hər gəlişi isə Ünzülə Abdul qızının ruhunun min bir sevincinə səbəb olur. Allah ona min bir rəhmət etsin!

Maarif, Azər, Ünzülə Ana, Həbib və Qərribə, 1962-ci il

Ünzülə Ana qızı Qərribə ilə

Ünzülə Ana övladları Həbib, Məhsumə və Fatma ilə

Ünzülə Ana Saatlı rayonunda yaşadıkları ikimərtəbəli hökumət evinin həyatında saldıqları bağçada

Ünzülə Ana Maarifin nişanında

Ünzülə Ana 90-cı illərdə

Ünzülə Ana doğmalarının əhatəsində

Ünzülə Ana, Nəzakət, Fatma
Ayaqüstə durublar – Maarif, Qəribə, Aytən və Məhsumə

Oturublar – Nəzakət, Qəribə Ünzülə Ana,
arxa sırada – soldan sağa Günay, Elnurə, Kəmalə, Məhsumə, Günay

2012-ci il, mart ayı, Maarif son günlərini yaşayan
Anasını qucaqlayıb

Ünzülə Ana XXI əsrdə

Ünzülə Ana altı övlad dünyaya gətirdi, onları böyütdü, üçü ali təhsil aldı. Hamısı ailə həyatı qurdu. Çalışdı ki, onlar bir-birlərinə daha yaxın, daha doğma olsunlar.

Maarif və bacısı Qərribə

Maarif və bacısı Qərribə

**Həbib və Azər Saatlıdan
Lənkəran şəhərindəki pioner düşərgəsinə gedirlər.**

Azər Şuşada, 29 iyun 1974

Maarif, Məhsumə, Fatma və Həbib

Həbib, Qeybullu, Qəribə və Tahir

Məhsumə, Maarif, Qərribə, Azər və Fatma, 2012-ci il

Hüseynov Əlihüseyn yaxşı rəssam idi. Dediynə görə, İkinci Dünya müharibəsi illərində Yuqoslaviyada faşist hərbi düşərgəsində olarkən rəssamlığı ona çox kömək etmişdi. Daha sonra düşərgədən qaçaraq partizan dəstəsinə qoşulmuşdu.

Hüseynov Əlihüseyn

Maarif Xalıqov 2009-cu ildən başlayaraq Anası ilə bağlı xatirələri yaddaşında dərinlən çözülmüş və onları kompyuterin yaddaşında əbədləşdirməyə çalışmış, bütün bunları 2018-ci ildə yekunlaşdırmış, həmin il "Ömrün ağılı – qaralı zolaqları" kitabını çap etdirmiş və bu kitab geniş oxucu kütləsinin böyük rəğbətini qazanmışdır.

Ədalət, halallıq, mərhəmət, şəfqət, sevgi, gözəllik və müqəddəslik kimi motivlər Ünzülə ananın timsalında kitabda qırmızı xətlə keçir, anaya övladın tükənməz məhəbbəti sözün qüdrəti ilə xüsusi olaraq obrazlı bir şəkildə vurğulanır.

Ailə kiçik dövlətdir

Maarif Xalıqov təkcə gözəl alim, mahir pedaqoq, ictimaiyyətə məxsus şəxsiyyət deyil, o eyni zamanda ləyaqətli ailə başçısıdır. Maarif müəllim ailə məsələlərində yüz ölçüb bir biçəndir, olduqca ədalətlidir, övladlarının hərtərəfli qayğısına qalandır, hər bir işi Allah tərəfi həll etməyə çalışandır. Onun üçün övladlar doğma varlıq deyillər, həm də konkret zaman və məkan şəraitində yaşayan və yaradan insanlardır. Maarif müəllim və Nəzakət xanımın kündələri bir yerdən yoğrulub və elə buna görə də ailə qurduqları gündən çəkici bir nöqtəyə vurublar. Bütün bunlara görə gözəl, əxlaqlı, xalqımızın milli mentalitetini özlərində əks etdirməyi, daşımağı bacaran övladlar böyüdüblər, onlara təhsil veriblər, ailə - uşaq sahibi ediblər. Başqa sözlə desək, doğma xalqımızın əxlaqi keyfiyyətlərinin, haqqın, ədalətin, halallığın, nəciibliyin, mənəviyyətin qələbəsini qazanıblar.

Bir çox gənclər kimi Maarif də çoxlarını "sevmişdi". Son və əbədi sevgisi Nəzakət oldu. Bakı şəhərindəki 7 saylı orta məktəbdə "Azərbaycan dili və ədəbiyyatı" fənnindən dərs deyirdi. Nəzakətin müəllim yoldaşı Rəna müəllimənin həyat yoldaşı Vaqif Ağasiyev Maarifin aspirant yoldaşı idi. Yaxın dost idilər. Onlar səbəbkar oldular. 32 yaşına çatmış Maarif "daha bəsdir, gecikmək olmaz" - deyərək qəti addım atdı, məqsədini Nəzakətə bildirdi. Təbii ki, o da bir müddət düşündükdən sonra razılığını bildirdi. Əvvəl nişan gəldi, sonra "Səadət Sarayı"nda nigah kəsdirdilər, 1982-ci ilin iyun ayında toyları oldu.

Son günlər Maarif müəllimlə görüşlərim çox olur. Sonuncu görüşlərimin birində iti nəzərlərim stolun üstündəki bir alboma sataşdı. Əlimdəki çay stəkanını sakitcə nəlbəkiyə qoyub bir qədər ayağa qalxdım və stolun küncündəki şəkil albomuna əlimi uzatdım. İri şəkil albomunu qarşıma çəkdim və üzümü Maarif müəllimə çevirərək : - Baxmaq olar? - deyərək soruşdum.

- Əlbəttə olar, buyurun baxın, - məmnunluqla cavab verdi.

Albomu qarşıma qoyub diqqətlə vərəqləməyə başladım. Şəkil albomunda toplanmış bu əkslər ömrün uzaqlarda və yaxınlarda qalmış şirinli anlarını çox gözəl xatırladır və diqqətim Maarif müəllim və Nəzakət xanımın nigah günündə çəkdirdikləri fotolarda donub qaldı. Maarifin söhbətlərindən belə aydın oldu ki, onlar 1982-ci il iyun ayının 14-də ailə həyatı qurmuşlar. Həyat yoldaşı Xalıqova Nəzakət Famil qızı ali təhsilli "Azərbaycan dili və ədəbiyyatı" müəlliməsidir. Həzırda Binəqədi rayonundakı V.Əzizov adına 30 saylı tam orta məktəbdə müəllimə işləyir.

1982-ci il 12 fevral, Bakı şəhəri, " Səadət Sarayı"

Ömür salnaməsinin yetmişinci vərəqinə möhrünü vurub, imzasını atan Maarif müəllim vaxtaşın bu şəkillərə baxdıqca qəlbi iftixar, fərəh hissləri ilə dolur və Nəzakət xanımla ailə həyatı qurmaqda heç də yanılmadığını və ailə baxımından özünün xoşbəxtlər çərçivəsində olması ilə qürurlanır.

Bəzən ailəni kiçik dövlətə bənzədirlər. Dövlətin müqəddəs atributları olduğu kimi, ailənin də müqəddəs atributları mövcuddur. Bu atributların mayasında, cəvhərində övladların düzgün tərbiyə olunması, mükəmməl ali təhsilə yiyələnməsi və onların ev-eşik sahibi olmaları durur. Peyğəmbərimiz də valideyn qarşısında üç mühüm vəzifə qoyurdu: övladı tərbiyə etmək, mükəmməl təhsilə yiyələndirmək, ev-eşik sahibi etmək. Maarif müəllim və Nəzakət xanımın övladlarına tərbiyə, təhsil verməkdə, ev-eşik sahibi etməkdə özlərinə məxsus pedaqogikaları olub. Bu pedaqogikanın ana xəttində eyni bir nöqtəyə vurmaq, ailədə övladları səbrlə dinləmək, onlara doğru-düzgün yol göstərmək, həyata, zamanəyə gur səsle cavab vermək və onlarda milli şüuru yüksək səviyyədə inkişaf etdirmək kimi mühüm amillər dayanır.

Ən yüksək ailə keyfiyyətlərini özlərində təcəssüm etdirən Maarif müəllim və Nəzakət xanım ömürlərinin vaxt, zaman dolaylarında xalqımız üçün çox dəyərli və gərəkli övladlar böyüdüb, boya-başa, ərsəyə çatdırmış, çoxlu gənclərimizə nümunə olacaq tərbiyə vermiş, ali təhsilə yiyələndirmiş, şəxsiyyət kimi formalaşdırmışlar.

Üç övladları var – Kəmalə, Kamran və Ceyhun.

1983-cü il. Maarif, Kəmalə və Nəzakət

Zooparkda - Maarif, Kəmalə, Kamran və Nəzakət

Bulvar, Saatin yanı, Maarif, Kamran, Kəmalə və Nəzakət

Kamran və Kəmalə Aspirantlar yataqxanasında

Aspirantlar yataqxanası Kamran və Kəmalə nənələri Püsta, anaları Nəzakə və ulu nənələri Güləbətinin yanında

Kamran babası Familin və ulu nənəsi Güləbətinin qucağında

1989-cu il, Maarif 15 il yaşadığı Aspirantlar yataqxanasından köçür. Dostu Dayandur yük maşını ilə Saathi rayonundan gəlib. Beş yaşlı Kamran Dayandurun qucağında aylaşib. Kəmalə anası ilə atasının yanında oturub. Bu gün çox əziyyət çəkən Qabil yorğunluğunu bildirmir. Çünki yaxın dostu bu gün öz evinə köçür.

Kəmalə 2006-cı ildə Azərbaycan Tibb Universitetini bitirib. İxtisası "Reanimatoloq və anestizoloqdur". Ailəlidir, iki övladı var – qızı Elanur və oğlu Maarif Eymən. Həyat yoldaşı da tibb işçisidir. Hal-Hazırda İstanbul şəhərində yaşayırlar.

Kəmalə Səbail rayonundakı 7 sayılı məktəbin birinci sinfinə gedir. Soldan beşincidir. 1 sentyabr 1989-cu il

Maarif müəllim Kəmalənin toy məclisini açıq elan edir.

Maarif müəllim Ordu şəhərinin Pərçənbə ilçəsinin Kırılı məhəlləsində keçirilən toyda qızı Kəmaləyə hədiyyə verir.

Kırılı məhəlləsində

Maarif müəlliminin Kəmalə ilə bağlı aşağıdakı yazısı da diqqətimi cəlb etdi. O, yazır ki, bu yaxınlarda evdə olan "arxiv"imi eşələməyə başladım. Qırmızı rəngli bir dəftərçə ilə rastlaşdım. Kəmalənin idi. Onun 17-ci səhifəsində aşağıdakı sözləri yazılmışdır:

"Çoxdandır ki, bu dəftərçəni özüm ilə gəzdirirəm. Məqsədim gördüklərimi, məni narahat edən fikirləri bura köçürməkdir. Hərdən xəyalımda elə xoş xatirələr baş qaldır ki, onları qələmə almaq arzusu ilə çırpınıram. Amma qəmli zatiyələr də məni bir an belə tərk eləmir. Belə vaxtda köməyimə bir parça kağız və qələm çatır. Oturub yazası olsaydı, vərəqlər kifayət etməz. Bir də ki, yorucu olar. Bəlkə də bu dəftərçə bir vaxt kiminsə əlinə düşdü. Qoy onda öziz oxucum məni qınamasın, fikirlərimin dayazlığı və əlaqəsizliyinə görə. İlk dəfə bir işə başlayan adamın nöqsanları da olacaq."

Mən bu dəftərçəni bir neçə dəfə oxumuşam, böyük həyəcanla, eyni zamanda ata məhəbbəti ilə. Elə kitabçaya da ata məhəbbəti ilə dolu olan "Ata" şeri ilə başlayır. Kəmalə bu şeri atası Maarifə, yəni mənə həsr edib.

Maarif müəlliminin qız övladı Kəmalə xanım atasını canından – qanından çox sevir və o, atasına olduqca oxunaqlı, qəlbləri riqqətə və ehtizaza gətirən bir səviyyədə gözəl bir poetik örnək həsr edib. "Ata" adlı bu şerddə Maarif müəlliminin poetik obrazının milli xarakterlə yığılması şəxsizdir. Şeirdə atanın doğma balalarının tükənməz məhəbbəti, nəvazişi bütün bəndlərdə poetikləşdirilir, onun övladcanlı xarakterik xüsusiyyətləri böyük məharətlə tərənnüm edilir:

Ata

Yaşamağa qalmır nə həvəs, nə güc,
Ata! İnan məni sən yaşadırsan.
Hərdən elə gəlir yaşadım əbəs,
Bu qara fikrimə sən daş atırsan!

--- --- ---

Daş atırsan məni oyatmaq üçün,
Yatanda qəmimi unuduram, bil,
Daş atırsan məni yaşatmaq üçün,
Sənsiz həyat mənə heç lazım deyil!

--- --- ---

Hər an gülümsəyəm, düz sözü deyən,
Çürüdü anıca sanki bir "taxta",
Dostluqda hər zaman özünü öyən,
Sənin o qızına göz dəydi, Ata!

--- --- ---

Hər vaxt intiharçın çıxanda yola,
Canlanır bənizin xəyallarında,
"Həyatda sənincin yaşaram, bala"
Kəlməsi səs verir qulaqlarımda!

--- --- ---

Hər dəfə yanımda olmasan belə,
Bilirəm, dağ olub sən arxamdasan,
Kor olub, o dağı görməsəm belə,
Qan olub, Atacan, damarımdasan!

--- --- ---

Qoyma bu həyatda sən məni yalqız,
Artıq sınaqlara mən dözməyəcəm,
Bircə, öziz Ata, əminəm, yalnız,
Səni, harda olsan, mən gözləyəcəm!

--- --- ---

Atacan, hər zaman mən səninciyəm,
Səninlə ağlayıb, deyib güləcəm.
Dünyaya, Atacan, gərək mən deyəm,
Səninlə gəlmişəm, sənə gedəcəm! "

İstər klassik, istərsə də müasir Azərbaycan poeziyasında analarımıza minlərlə şeirlər həsr olunub və bu şeirlərdə qəlblərimizdə, ürəklərimizdə öz vüqarı, əzəməti, müqəddəsliyi ilə ucalan ana obrazları yaradılıb və Kəmalənin də öz anası Nəzakət xanıma həsr etdiyi "Ana" adlı şeiri də milli ruhumuzu qidalandırmaq baxımından olduqca dəyərlidir.

Ana

Səninlə başlayıb, səninlə bitir,
Varlığım, vücudum, həyatım, ana!
Səni görən kimi kədərим itir,
Həmişə layiqsən "Ana" adına!

Lay-lay pıçıldayan o zərif səsin,
Nə qədər doğmadır, şirindir cana!
Məhəbbətlə dolu isti nəfəsin,
Ömrümə - günümə dayaqdır, ana!

Sən yeni başlayan gənc həyatımın,
Sevinci, bəzəyi, yaraşığın!
Gecələr – göylərin ulduzu, ayı,
Gündüzlər – Günəşin gur işığısan!

Heç də təsadüfi deyil ki, Kəmalə 2019-cu ilin iyun ayının 3-də anadan olan oğluna Maarif Eymən adını qoymuş. Bu adı ona görə seçdi ki, İstanbulda Maarifsiz qalmasın.

Maarif Eymen-81.jpg
270,0 KB

Kəmalə, Alpər, Elanur, Maarif Eymən

Kəmalə, Maarif Eymən, Bəhri əfəndi, Güladiyyə xanım, Elanur, Alpər

Kamran 2005-ci ildə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin "Mühasibat uçotu və audit" fakültəsini Fərqlənmə diplomu ilə bitirib. Magistr təhsili də alıb. Hərbi xidmətdə olub.

Hal-hazırda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanasında baş mühasib işləyir. Ailə qurub, iki övladı var – oğlu Murad və qızı Nilay.

**Nəzakət xanım və Maarif müəllim
Kamranın toy məclisində qonaqları salamlayırlar**

Valideynlər övladları Murad və Nilayla

Murad və Nilay

Kamran, Nilay, Günay, Murad

Ceyhun 1992-ci ildə anadan olub. Orta məktəbi Fərqlənmə attestatı ilə bitirib. 2009-cu ildə 602 balla Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Uçot-İqtisad fakültəsinə qəbul olunub. Dərs əlaçısı olan Ceyhun 2012-ci ildə Beynəlxalq Nobel Qardaşlıq Fondunun 2012-ci il üzrə elan etdiyi təqaüdə layiq görülüb.

Tələbə Ceyhun 2012-ci ildə Azərbaycanda keçirilən "Avroviziya" müsabiqəsi zamanı Azərbaycan Tələbə Gənclər Təşkilatları İttifaqının üzvü kimi könüllü olaraq müsabiqə boyu yarışa Makedoniyadan gələn nümayəndə heyəti ilə tədbirlərdə iştirak edərək onlara ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməçilik etmişdir.

2013-cü ildə bakalavr pilləsi üzrə təhsilini başa vuran Ceyhun "Mühasibat uçotu və audit" ixtisasına yiyələnib. O, magistr təhsili də alıb. Hərbi xidmətdə olub. Hal-hazırda öz ixtisası üzrə özəl şirkətdə işləyir.

Ceyhun Binəqədi rayonundakı 266 saylı baxçada Oturub, üçüncüdür.

Filip Aleksandr Nobel İqtisad Elmləri üzrə Nobel təqaüdünü ADİU-nin 4-cü kurs tələbəsi Ceyhun Xəlqiyə təqdim edir.

Ceyhun 10 ilə yaxın Şərqi Albəyaxa döyüş növü olan Kunq-Fu idmanının "Sanda" döyüş növü ilə məşğul olub. 7 qat Respublika, 4 qat Dünya Çempionu, 3 qat Dünya Kubokunun sahibidir.

Maarif müəllim Ceyhunun toyunu açıq elan edir.

Valideynlər övladları Ayxanla

Onlar tarixin sınaqlarından üzü ağ çıxdılar. Doğmalar daha da doğmalaşdı, bir-birlərinə arxa-dayaq oldular. Bu gün də belədirlər. İstər Maarif və Nəzakət, istərsə də Kəmalə, Kamran və Ceyhun.

Maarif müəllimin övladlarına müraciəti

Mənim əziz övladlarım!

Uzun illərdir ki, Sizə müraciət etmək haqqında fikirləşirəm, bu anın gəlib çıxması vaxtını səbirsizliklə gözləyirəm. Son vaxtlar belə qərara gəlmişdim ki, Sizə ayrılıqda müraciət edim. Təbii ki, bunun əsas səbəbi Sizin hər birinizin fərqli xarakteri, əlaməti və həyata özünü məxsus baxışlarınızın olması ilə bağlı idi.

Nə yaxşı ki, 2019-cu ilin mart ayının 19-da Novruz bayramı süfrəsində bir yerdə olduq, dedik, güldük və şənləndik. Bu dəqiqələrdə hətta özüm də özümə qibtə etdim. Siz nə qədər şən, nə qədər səmimi, nə qədər sadə idiniz. Bu mehribanlıq sizin həyat yoldaşlarınızın da qəlblərinin dərinliyinə hopmuşdu. Bu bayram süfrəsinin arxasında bu günümüz olan nəvələrimiz, Sizin isə gələcəyiniz olan övladlarınız – Murad, Elanur, Nilay və Ayxan əyləşmişdi. Onların gülüşləri, "tələbləri", şıltaqlıqları, bizimlə olan "söhbətləri" bu bayram dəqiqələrimizi daha da zənginləşdirmişdi. Onlardan biri də yoldadır, o da bacı və qardaşlarının şıltaqlığını hiss edir, görüşə tələsir. Allah qoysa növbəti Novruz bayramı süfrəsində o da bizimlə birlikdə olacaq.

Kəmalə, Kamran və Ceyhun!

Siz bu gün ən xoşbəxt bacı və qardaşsınız. Ali təhsiniz var, ürək dostlarınız, həyatınızın dayağı olan həyat yoldaşlarınız var. Ən böyük nemətiniz isə övladlarınız **Murad, Elanur, Nilay, Ayxan və yolda olan qəhrəman Maarif Eyməngüldür!**

Sevdiyiniz ixtisasa sahib olmusunuz, ali təhsilli mütəxəssisiniz, ixtisasınız üzrə işləyirsiniz. Yaşamağa komanız, yəni mənziliniz var. Hətta, minik maşınıız da var. İnsana daha nə lazımdır? Məgər bu azdır?

Bunlara görə Ulu Tanrıya şükür etməlisiniz. Şükür olan yerdə uğurlar gecikmir. Sadəcə səbr min bir qələbənin əsas meyarıdır. Mənim həyat yolum bunu sübut edir.

Mənim 70, zəhmətkeş ananız Nəzakətin isə 64 yaşı var. Biz uzaq bir yolun astanasındayıq. Bunu nəzərə alaraq Sizə aşağıdakıları çatdırmaq istəyirəm:

1. Ulu Tanrı 3 rəqəmini, 3 amili müqəddəs saymışdır – torpaq, od və su.
2. Siz də 3 nəfərsiniz, həyatı və insanlığı yaşadan varlıqlardan 3 nəfəri də sizsiniz.
3. Allahın Sizə verdiyi ömür dəqiqələrində, günlərində və illərində bir-birinizə qarşı həmişə səmimi olun.
4. Bir-birinizə hörmət edin, sözlünüzə, hərəkətinizlə, davranışınızla.
5. Hər hansı kiçik bir anlaşılmazlıqdan yapışib yadlaşmayın. Sonrakı peşmançılıq fayda verməz.
6. Elo yaşayın ki, övladlarınız da sizdən nümunə götürsünlər, bu günki kimi mehriban və istəkli olsunlar. Bir-birlərinə arxa və dayaq olsunlar.

Kəmalə!

Sən Kamranın və Ceyhunun böyük başısı, böyük dayağı, böyük məsləhətçisən. Sən onların sevinci, həm də gülüsən, Sənin hər bir uğuruna sevinirlər.

Hər iki qardaşın ailə həyatı qurduqdan sonra sən onları tək qoymamısan. Həyatlarının həm sevimli dəqiqələrində, həm də ən ağır sınaq anlarında sən onların yanında olmusan. Muradın, Ayxanın ağır sınaq dəqiqələrində Sən Avropa qitəsində, İstanbulda olsan da o anları onlarla yaşamısan, onların bu həyat mübarizəsində qalib gəlmələrinin əsas təminatçılarından biri olmusan. Göydə Ulu Tanrı, yerdə isə Bacı, Bibi və Həkim Kəmalə onların dayağı olub! Sənə ömrüm boyu minnətdaram! Anan da bu cür düşünür, sənin uğurlarına fəxr edir.

Bir mənfi cəhətə hirsli olmağındır. Çox vaxt özün də bilmədən yaxınlarınla da əsəbi danışır. Onlar isə səni sevdikləri üçün bunu sənə bağışlayırlar.

Bu gün Azərbaycanda sənin dayaqların bizik. Amma ən böyük dayağın, köməkçin Türkiyədə qəlb yoldaşın Alpərdir. Onun səmimi həyat yoldaşı ol. Onun valideynləri olan Güladiyyə xanımın, Bəhri əfəndinin sevimli gəlini, övladlarının əbədi dostu, nəvələrinin qayğıkeş, servimli anaları ol. İnanıram ki, belə də olacaq.

Kamran!

Sən mənim böyük oğlumsan. Sən seçdiyən ixtisası çox yaxşı mənimsəmişən. Buna görə də işlədiyən kollektivlərdə həmişə hörmətin olub, yenə də var. İnanıram ki, gələcəkdə də belə olacaq.

Həyat yoldaşın Günay səninlə fəxr edir. Çünki onun sənin kimi dayağı, dostu var. Murad və Nilay səninlə fəxr edir və edəcəklər. Sən onların zəhmətkeş, övladlarına halal çörək qazanan atalarısən. Övladlarının qayğısını cəkən, nazı ilə oynayan anaları Günay var. Onu da sən qazanmışsən.

Özünə və ətrafdakılara qarşı çox tələbkarsən. Amma hərdən bu tələbkarlıq artıq olur, bu zaman isə doğmalarını özündən uzaqlaşdırmağa yaxın olursan, Özün istəməsən də belə olur.

Sənə bir məsləhətim var. Qarşına qoyduğun hər hansı bir məqsədə çatmaq üçün tələmə. Səbrli ol, bu gün əldə etdiyinizlə kifayətlən, Ulu Tanrıya şükür et. Bəhrəsini gələcəkdə görəcəksən.

Mənim həyat yolumu özün üçün nümunə seç. Mən yaşadığım illərə görə peşman deyiləm. Səbrli olmağım, gözü tox olmağım, başqalarının varına-dövlətinə qibtə etməməyim nəticəsində bu xoş günlərə çatmışam və bu xoş anları yaşayıram.

Kiçik övladım Ceyhun! Sən bizim beşliyin əzizi və fəxri olmusan və yenə də həmin statusu saxlayırsən. Dördümüz də səninlə öyünmüşük, anan yorulmadan həmişə sənin haqqında ağız dolusu danışib, indi də danışır. Bacın səni canından çox istəyir. Böyük qardaşın sənin uğurlarına, həm idman, həm əmək sahəsində olan nailiyyətlərinə, xoşbəxt ailə həyatı qurmağına sevinir. İnanır ki, sən yaxın gələcəkdə daha böyük uğurlar əldə edəcəksən. Yaxşı ailə başçısı, yaxşı dost, tanınmış mütəxəssislərdən biri olacaqsan. Böyük qardaş kimi sənə olan iradlarını səmimi qəbul et, ömrün böyü

hərmətini saxla. Yaxın on illikdə biz böyüklər köç etdikdən sonra sənin dayağın və böyüyün Kamran olacaq.

Ceyhun! Çox hirsliyə, bəzən özünü idarə edə bilmirsən. Bu problemi həll etməlisən, Həyat yoldaşın Tamaranın xatirinə, övladın Ayxanın uğurlu gələcəyi üçün.

Qardaşında olan səbrsizlik, tələskənlik sənə də var. Bir addım atarkən yüz ölçüb bir biçmək lazımdır. Mən belə yaşamışam. Çox vaxt mənə bunu qəbahət kimi tutursunuz. Amma mən peşman deyiləm. Bu günkü xəş anlarıma görə xarakterimdə olan bu keyfiyyətə minnətdaram.

İkinizin də böyük məsləhətçiniz bacınız Kəmalədir. Daim onun və həyat yoldaşı Alpərin hörmətini saxlamalısınız. Səninlə və qardaşınla hər dəfə olan söhbətlərimdə onlar haqqında, onların gül balaları Elanur haqqında ürək dolusu danışırınsınız. İnanıram ki, həmişə də belə olacaq.

İnanıram ki, Sizi çox yormadım. Sadəcə olaraq o dünyada da rahat olmaq, rahat yatmaq istəyirəm. Buna görə də Sizə müraciət etdim. **Atanız Maarif. Bakı, 20 mart 2019.**

Maarif həyat yoldaşı Nəzakətlə

Yaxşı müəllim, alim olmaq olar. Yaxşı insan, layiqli övlad, gözəl ata, yaxşı qardaş, yaxşı qohum, dost, mükəmməl ailə başçısı, ömür-gün yoldaşı da olmaq olar. Ancaq bunların hamısını bir yerdə cəmləşdirəndə insan Ulu Tanrının seçilmiş, sevimli bəndəsi olur, daim özünü xoşbəxtlər cəngəsinə hiss edir.

Maarif Xəlqov sözün əsl mənasında əzablı, əziyyətli, həmçinin işıqlı, nurlu ömür yaşadığına görə zamanın çətin sınaqlarından uğurla çıxıb və bu sınaqlardan çıxmağında onun ömür-gün yoldaşı Nəzakət xanımın da böyük rolu olub. Doğma övladlarının təlim-tərbiyə prosesində nə qədər Maarif müəllimin xidməti olubsa, bir o qədər də Nəzakət

müəlliminin rolu var. Nəzakət Xalıqova respublikamızda kifayət qədər tanınan, sayılıb-seçilən Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimlərimizdən biridir. Bu mahir pedaqoqun qəzet və jurnallarda təlim və tərbiyyənin keyfiyyətinin yüksəldilməsi ilə bağlı bir neçə dəyərli metodiki məqaləsi dərc edilmişdir. Dərsin təlim işində daha artıq səmərə verməsi, yəni şagirdləri doğma dilimizin və ədəbiyyatımızın möhkəm bilik və bacarıqlarla silahlandırılması, onlara müstəqil işləmək bacarığı aşılması və tərbiyəvi vəzifələri daha yaxşı həyata keçirməsi üçün onun bir sıra pedaqoji tələblərə uyğun olaraq keçilməsi vacibdir ki, bu da Nəzakət xanımın iş prinsiplərindən hesab olunmalıdır.

Maarif müəllim və Nəzakət xanım ailə qurduqları gündən çəkici bir nöqtəyə vurublar və hər birinin dünyaya gələn övladları üçün məqsədləri eyni olub: yaxşı böyütməli, yaxşı oxutmalı, gözəl tərbiyə verməli və ən başlıcası cəmiyyət üçün layiqli vətəndaş yetirməli. İstər Maarif müəllim, istərsə də Nəzakət xanım dərinədən düşüncə – daşınıblar ki, uşağın tərbiyəsi ilə yalnız məktəb məşğul olmur və ailə də uşağın tərbiyəsi üçün cəmiyyət qarşısında məsuliyyət daşıyır. Bu məsuliyyətin nəticəsidir ki, bir-birlərini dərin məhəbbətlə sevsə-sevə ailə quran Maarif müəllimin və Nəzakət xanımın övladları cəmiyyət tərəfindən sevilir, seçilir, xalqımız üçün dəyərli ziya sahibləri hesab olunurlar.

Dövlətdə dəvə, övladda nəvə

Nəvə dadı bal dadır.
Nəvə adam aldadır.
Şirini şirin olur,
Acısı da bal dadır.

Ta qədimdən xalqımızda "ata – ana – oğul – qız – nəvə" labirinti qərribə şəkildə təzahür etmiş və indi də təzahür etməkdədir. Oğullar – qızlar valideynlərinin, nəvələr də onların qazandıqları mənəvi dəyərləri bütün gücləri ilə qoruyub saxlamağa çalışırlar və əgər bu meyarlara biganə yanaşılsa dünya məhvərindən çıxardı. Açıqını deyim ki, bizim azərbaycanlı ailələrində nəvəyə münasibət, onların milli və bəşəri ruhda tərbiyə olunması əksər millətlərdə yoxdur. Nəvələri sevmək, onların nazı ilə oynamaq, lap kiçik yaşlarından onlara şeir, nağıl öyrətmək, nəvələri müxtəlif oyuncaqlarla ovundurmaq bizim azərbaycanlı ailələr üçün təbii haldır. Məsələn, deyək ki, Maarif müəllim və Nəzakət xanımın 5 yaşlı Murad adlı nəvəsi Dövlət himnimizi əzbərdən söyləyəndə adamın sevincdən gözləri yaşarır.

Atalar əbəs yerə deməyiblər: " Dövlətdə dəvə, övladda nəvə ". Dəvə qədim dövrlərdə ailənin ən böyük dövləti hesab olunurdu və ən əziz qonağın şərəfinə dəvə kəsilirdi. Ailədə isə uşaqlardan da əziz nəvələr hesab olunur.

Nəvə evin tacıdır, deyirlər. Bu fikri Maarif müəllim də təsdiqləyir. Onun 5 nəvəsi var. Özünü dünyanın ən xoşbəxt babası hesab edir. Böyük nəvəsi Muradın 5, onun bacısı Nilayın isə iki yaşı var. Kamranın övladlarıdır. İstanbul şəhərində yaşayan qızı Kəmalənin iki övladı var : Elanur və Maarif Eymən. Kiçik oğlu Ceyhunun isə övladı Ayxanın iki yaşı var.

Maarif müəllimin bir baba kimi nəvəsevər sonsuz məhəbbətini bir qədər qabartmaq istədim və bu barədə o, mənə aşağıdakıları söylədi:

- Nəvələrim mənim üçün çox dəyərli varlıqlardır. Şükürlər olsun ki, bu gözəl nemətdən dadmaq bizə də qismət olub. Övladlarımıza təşəkkür edirik ki, bizə nəvə və baba statusunu qazandırdılar.

Nəvə ona görə şirindir ki, o sənin övladının övladıdır. Canına daha yaxındır. Nəvələrimizin beşini də çox istəyirik. Onların addım atdıqlarını, yeriməklərini, danışmaqlarını görəndə sevincimiz aşır-daşır. Onlar bizim ömrümüzə tərəvət gətirir, bizə yeni ömürnasib edirlər.

Maarif babam!

Maarif babam, can babam!
Gözləri mərcan babam!
Məni sevir, oxşayır,
Baxışı Tərhan babam!

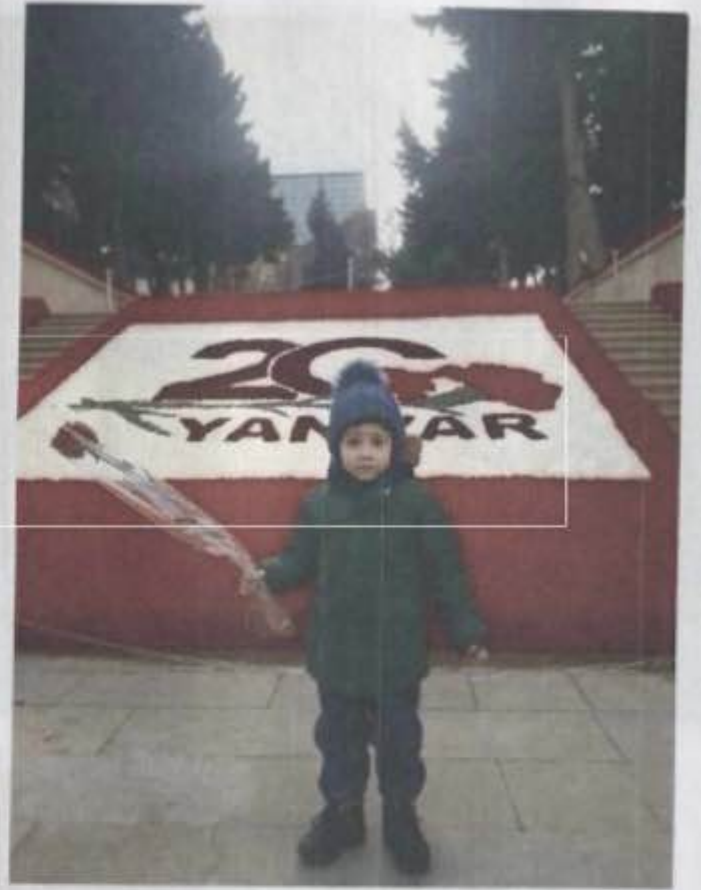
Nəzakət nənəm!

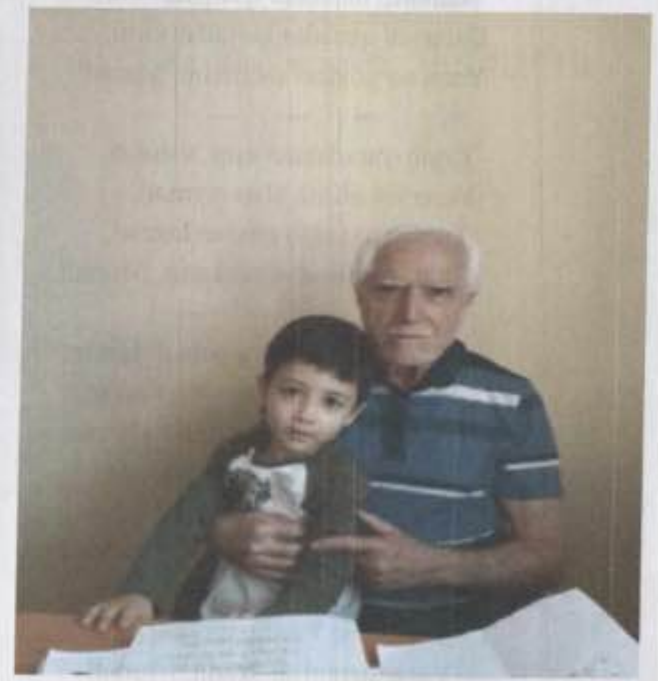
Mənim nənəm Nəzakətdir!
Həm nağıldır, rəvayətdir!
Nənəm deyir: -Murad balam!
Nənə olmaq səadətdir!

Bu balaca Murad,
Yaman dəcəl uşağıdır,
Nə durub, nə dincəlir,
Elə bil ki, yumağıdır.

Beş yaşı tamam olub,
Gör nə etmək istəyir,
Kitab, dəftər götürüb,
Dərsə getmək istəyir.

2019-cu il, Murad tanınmış tarixçi – alim,
böyüz yazar – şair Şahin Fazilla birlikdə

İran İslam Respublikasının Ərdəbil ostanının Sərein şəhərində yaşayan şair Rəhim Əsədullahi Maarif müəlliminin yaxın dostudur. O, Maarif müəllimin beş nəvəsinin hər birinin anadan olması xəbərini eşidəndə çox sevinmiş, Maarif müəllimi təbrik etmiş və onlara həsr olunmuş aşağıdakı şeirləri yazmışdır. Bununla əlaqədar Rəhim Əsədullahi aşağıdakıları qeyd edir:

-Mən tanışlığımız dövründə Maarif müəllimin anadan olmuş 5 nəvəsinə şeirlər yazmışam. İlk şeirim 2014-cü ilin dekabr ayının 29-da anadan olmuş Murada həsr olunub.

Murad

Bu Ana torpağım, Azərbaycanım,
Olubdur, olacaq səngərin, Murad!
Sənin əlindədir mənim dərmanım,
Zülməti kəsəcək xəncərin, Murad!

Adınla görürəm ellər bayramın,
Almışan saqıdən məhəbbət camın,
Almışam dilindən şerin ilhamın,
Ümidlər yaradır gözlərin, Murad!

Qəmi yandırarsan tonqallar kimi,
Namərdi dalarsan qanqallar kimi,
Çalarsan qanadın qartallar kimi,
Yaracaq göyləri şəhpərin, Murad!

Yayıb-yaradarsan eşqi, vəhdəti,
Verərsən elimə olan qiyməti,
Tutilər qazanıb səndən ləzzəti,
Süzülər dilindən şəkkərin, Murad!

Bulud tək yağışa göydə dolarsan,
Ellərin qeydinə sən də qalarsan,
Türkün Ana dilin haqqın alarsan,
Olar ellərinə bəvərin, Murad!

Qartala gələrsən bir keçə mehman,
Qalarsan qəlbində sönülməz vulkan,
Sən Odlar Yurdunun igid oğlusan,
Yarar qaranlığı azərin, Murad!

Qartal Rəhim, şair

“İlham çeşməsi” qəzeti, 22.01.2015.

Miladi 2018-ci ilin yayında Maarif müəllim Bakıya qayıtdıqdan sonra, Rəhim Əsədullahi Murada ikinci şeirini yazıb.

Murad bəy

Güldən də gözəl nazlı bir oğlandır Murad bəy,
Göyçəkdir, ürəklərdəki ceyrandır Murad bəy.
Sansan,ürəyim arzularından yaranıbdır,
Könlümdə olan dərdimə dərmandır Murad bəy!
Eşqin günəşin ovcuma ehsas ilə qoymuş,
Ulduzlar ara bir məhitəbandır Murad bəy!
İl duyğularım eşq ilə ondan nəfəs almış,
Sinəmdə məlahətələ coşan qandır Murad bəy!
Əsadır əlimdə, gözümün nurudur aydın,
Şirindi, şirin canıma bir candır Murad bəy!
Onsuz nanə yarpağı kimi könlüm əsəndir,
Allah tərəfindən mənə ehsandır Murad bəy!
Tək-tək gülün alınında düzülmüş göz evində,
Əql ayəsidir, eşqimə ünvanıdır Murad bəy!
Nemətli yağışdır, yağır eşqin buludundan,
Öp gözlərini, zəhməti rəhmandır Murad bəy!
Şur ilə qəzal ovlayır hər bir qəzəlindən,
Qartal adına nəğməli divandır Murad bəy!
Qəzal körpə ceyran balasıdır.

“ Kredo” qəzeti, 30.10.2019.

Elanur adını çəkəndə evdə,
Babanın qəlbinə nur seli axır,
Özünün işıqlı arzularını,
Nənə ürəklərə sel tək axıdır.

Rəhim Əsədullahi

Elanur

Ulduza naz edir gecə,
Bir gözəl aydır Elanur!
Bir yaraşlıq gül kimi,
Bayrama paydır Elanur!

--- --- ---

Göydən enir mələkləri,
Əldən alır ürəkləri,
Bağda düzüb çiçəkləri,
Çəsmədir, çaydır Elanur!

--- --- ---

Dağdan axan şalalədir,
Nazlı, gözəl qəzalədir,
Bağda bəzəkli lələdir,
Güllərə taydır Elanur!

--- --- ---

Yaydı buludlar örpöyi,
Sərdi çəmənə köynəyi,
Pəlmədə çaxdı şimşəyi,
Dağda haraydır Elanur!

--- --- ---

Oynadı üzde telləri,
Bülbülə qoşdu gülləri,
Tellənib aşdı selləri,
Eldə Saraydır Elanur!

--- --- ---

Düşdü Vətəndə dillərə,
Gülləri taxdı tellərə,
Sırrını açdı çöllərə,
Yel kimi yaydı Elanur!

--- --- ---

Dinlədi Qartalın səsin,
Xoşladı kəlmə-kəlməsin,
Dağların aldı zirvəsin,
Ulduzu saydı Elanur!

qəzalə - körpə maral balası

pəlmə - duman

Saray - Sara

Nilayın iki yaşı var,
Təzə - təzə dil açır,
O hər sözü deyəndə,
Sevinclər aşıb - daşır.

Miladi 2018-ci ilin iyul ayında Maarif müəllim Sərəində olanda görüş zamanı Rəhim Əsədullahiyə bildirdi ki, Nilay adlı bir qız nəvəsi olub, tezliklə oğlu Ceyhunun da bir oğlu olacaq. Rəhim Əsədullahi bir neçə gündən sonra, yəni iyul ayının 25 və 26-da yazdığı iki şeiri ona təqdim etdim.

Rəhim Əsədullahi

NILAY

Sevirəm, candan əziz ruhi-rəvanımdı Nilay,
Dadlıdır, bal kimi, cismimdəki canımdı Nilay!
Muradın naz bacısı, yaşlı Maarif nəvəsi,
Çırpınır sinədə, qəlbimdəki qanımdı Nilay!
Ana laylası ona musiqidir, "Şur" oxuyur,
Naz beşiklərdə yatan, sirri nəvanımdı Nilay!
Mədinə Gülgünüdür şanlı Azərbaycanımın,
Parlaq uluz kimi alnımda nişanımdı Nilay!
Parlasın, sanki Günəş, aləmə salsın işığı,
Ürəyim bəndidi, varlıqda gümanımdı Nilay!
Sərəyində gəlib olsun babasıyla qonağım,
Dəli könlümdə olan, duzlu bəyanımdı Nilay!
Qartalın duyğusu, göylərdəki ilhamı odur,
Şərimin bülbülüdür, yaxşı-yamanımdı Nilay!

"Bütöv Azərbaycan" qəzeti, 25 iyul 2018.

Baldan şirin bildi nəvələrini,
Ömrünün bir anı hədəf getmədi,
Nəvəsi Ayxanın nümunəsində,
O tapdı işıqlı gələcəyini.

Rəhim Əsədullahi

Ayxan

Ay Maarif baba, hər an evin abad olsun,
Tanrı hər bir qədəmində sənə imdad olsun!
Yoldadır, Aləmə istir gələ Ceyhun balası,
Görüm, açıqca gözün aləmə dilşad olsun!
Ulduzu parlсын on dörd gecəlik bir ay tək,
Yaşlandı bir gözəl oğlan kimi damad olsun!
Atasıyla anası başına salsın kölgə,
Dərdi-qəmdən var ömür, dəhridə azad olsun!
Hüseynin qəlbi, Maarif babanın imkanı,
Atası sevdiyi "Ayxan"la görüm ad olsun!
Şənlik ilə yaşasın, sürsün ömür şadlıqda,
Harda toy məclisi var, orda onu yad olsun!
Boya çatsın uzun ömürlə, ağartsın saçlar,
Qoca dünyada görüm, ağızı dolu dad olsun!
Bakıdan Ərdəbili sal yadına, gəl mehman,t5rfgvc 4dez
Sənə toy tutmağa Qartal baba da şad olsun!

“ Bütöv Azərbaycan” qəzeti,

25.07.2018.

Maarif Eymən nəvəsi,
Babamın adasıdır,
Böyüyəndə bu adı,
Əla yaşadasıdır.

Maarif Eymen-94.jpg
275,3 KB

Rəhim Əsədullahi yazır: "İyirmi gün bundan əvvəl Maarif müəllim Bakıdan mənə zəng vurdu, halallaşdıq. Sonda bildirdi ki, bir nəvəsi olub, adını Maarif-Eymən qoyublar. Miladi 18 iyul 2019-cu ildə Sərəində "Sadaf" hotelində görüş zamanı mən aşağıdakı şeirimi ona təqdim etdim."

Rəhim Əsədullahi

Maarif Eymən balama

Ürəkdə istərəm bu gün məkan verəm Maarifə,
Öz eşqimi balam kimi nişan verəm Maarifə.

Qalıbdır yolda gözlərim, qonağım olsun ol gözəl,
Gəlib qonağım olmağa, zaman verəm Maarifə.

Ayağımı göz üstə qoy, gəl Ərdəbildə gör məni,
Üzumdən azca gəlməyir ziyan verəm Maarifə.

Savalanın suyu sənə səfa verər, gəl cən də çim,
Ürək bağında ev tikib, gūman verəm Maarifə.

Çağurdım El bağında gəl, oxu vətən tərənəsin,
Səpib dəni, danışdırıb bəyan verəm Maarifə.

Məni o oğlan ovlayıb, bir ovçu tək baxan kimi,
Ox olsa qara kipriyi, kaman verən Maarifə.

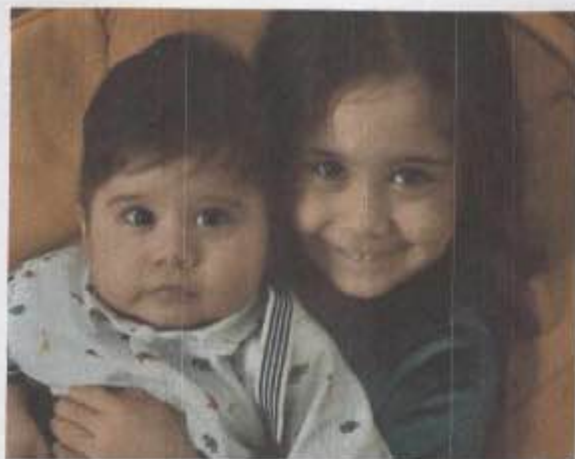
Maarif-Eymən haqqına çəkildi nəzmə bu qəzəl,
Bu şəri Qartalam yazıb, həman verən Maarifə.

“Kredo”qəzeti, 30.10.2019.

Bu gün onlar nə qədər xoşbəxtdirlər!

Qohumlar Muradın ad günündə, 29 dekabr 2015

Qudalar Muradın ad günündə, 29 dekabr 2019
Soldan sağa: İlyas Rəhimov, Çingiz Əliyev, Maarif Xəlqov

Xalqovlar ailəsi

Ailədə uşağın əxlaq tərbiyəsi ilə bağlı şərtlər çoxdur və fikrimizcə ailədə uşağın müvəffəqiyyətlə tərbiyə olunması üçün mühüm şərtlərdən biri də ata – ananın uşağa bəslədiyi məhəbbətlə ona verdiyi tələblər arasında uyğunluğun olmasıdır və istər Maarif müəllim, istərsə də Nəzakət xanım professional pedaqoq olduqlarından bu şərtlərə ciddi əməl etmiş və nəticədə sağlam təxəyyülə və təfəkkürə malik övladlar böyütmüşlər. “ Həyat sınaqlardan ibarətdir” – deyənlər də yanılmayıblar.

Onlar tarixin sınaqlarından üzü ağ çıxdılar. Doğmalar daha da doğmalaşdı, bir-bi arxa-dayaq oldular. Bu gün də belədirlər. İstər Maarif müəllim və istərsə də Nəzakət xanım. Kəmalə, Kamran və Ceyhun kimi layiqli övladlar bu gün ata hikməti, ata müdrikliyi, ana müqəddəsliyi qarşısında baş əyirlər, onlara səcdə edirlər.

Doğmaların əhatəsində

Hər bir insan qapalı həyat sürməməli, doğmaları ilə olduqca yaxın olmalı, onların xeyir və şər məclislərində yaxınlıqda iştirak etməli, imkanı daxilində onların problemlərinin də müsbət həll olunmasında köməklik göstərməlidir. Doğrusu, bu mövzu ilə bağlı mən Maarif müəllimlə söhbət etməmişəm. Amma uzun müddətli ünsiyyətimizdən duymuşam ki, o da çoxları kimi bu məsələdə olduqca diqqətlidir...

Maarif müəllim doğmaların əhatəsində olmaqdan və onlardan danışmaqdan doymur. Bu söhbətlər bulaq kimi tərtəmizdir, içi görünən dağ çayına bənzəyir. Doğmaları haqqında danışanda da o, nə qədər işıqlı görünür, adam onun düşüncəsinin, təfəkkürünün işığında isinmək istəyir.

Öyrətdi özünü zəhmətkeşliyə,
Dözdü hər zəhmətin ağır yükünə,
Əlçatmaz bir hörmət sahibi oldu,
Doğmalar "doğması" dedilər ona.

Maarif müəllimin xarakter və xüsusiyyəti olduqca həlim və zərifdir və bu həlimliyin, zərifliyin mənbəyində ilahi səbr, təmkin dayanır. O, çox alicənab bir insan kimi, dəyərli məsləhətləri ilə doğmaları tərəfindən hər zaman məhəbbətlə qarşılanıb və doğmalar da hər yerdə onun insanlığından, ağıllı məsləhətlərindən, sadəliyindən qürur duyur, sevinir, fərəh hissi keçirirlər.

Qudalar Kamranın toyunu açıq elan edirlər .
Nəzakət xanım, Maarif, İlyas və Azadə xanım

Kamran gəlinini toy məclisinə aparmağa hazırlaşır
Ceyhun, İlhamə, Kəmalə, Kamran və Maarif müəllim

Kamranın toyunda. Soldan – Maarif, Vahid, Qeybullə və Tahir

Qudalar Kəmalənin toyunda – Maarif və Bəhri əfəndi

17 dekabr 2016-cı il, Ceyhunun toyunda
Qeybullə nəvələri ilə, Dayandur, arxa sırada – Salman Alpər,
Maarif, Kəmalə, Elanur və Bəhri əfəndi

Fatmanın qızının toyunda – Kamran, Ceyhun, Qeybulla, Maarif, Rəhman və Rizvan

Elnurənin toyunda – Kamran, Nəzakət, İbrahim, Elnurə, Kəmalə və Maarif

Maarifin yaxın dostu Firdimanın qızının nişanında
Soldan: Ceyhun, Maarif, Sönər, Firdiman, Günel, Nəzakət və Şəhla

Xalqov Xalq, Xalqov Qarakışı və Xalqov Maarif, 2019-cu il
1950-ci ilin fevral ayında körpə Maarifi doğum evindən bu həyatə gətirmişdilər.
Onda 12 yaşlı olan Qarakışı çox sevinmişdi.

Hüseyin Cəfərzadə

Həyatda görüşmək onlara qismət olmadı. Hüseyinin ciyərparası olan qızı bu gün Maarif müəllimin gəlinidir. Ayxan adlı bir nəvələri var. Maarif rəhmətlik qudasını qəlbində yaşadır, tez-tez onunla söhbət edir, ruhunun rahat olmasını xahiş edir.

Dostluq mənəvi sərvətimizdir

Yaxşı dost – yəni dostluğa məxsus olan bütün qayda – qanunları nöqtə - vergülünə qədər ürəkdən yetirməyi bacaran əsl dost "ikinci özün" deməkdir. Dostluq ən qiymətli mənəvi sərvətimizdir, insanların bir-birinə qarşı qurduqları mənəvi körpüdür. Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə demişkən:

Dostların yurdudur qəlbim, məskənim,
Ürəkdə görək bir nisgil olmasın.
Yığışın, yığışın başıma dostlar,
Mənim bir günüm də sissiz olmasın.

Maarif müəllim həmişə dostları ilə, onların sayının çox olması ilə fəxr edib, onları özünə yaxın qardaş bilib. Ulu Peyğəmbərimizdən soruşurlar ki, dost yaxşıdır, yoxsa qardaş? Peyğəmbərimiz cavab verir ki, hər ikisi yaxşıdır, ancaq qardaş dost olsa daha yaxşıdır. Vaxtın – zamanın olayları öz işini görür. Dostlar da tarixin sınağından keçir, azaldıqca-azalır...

Maarifin müəllimin də həyatının xəlbirindən keçən az dostları qalıb- Abdullayev Dayandır, Əliyev Vahid, Aslanov Nadir, Adilov Qabil, Ağasiyev Vaqif, Xəliyəddin Xəlilov və daha bir neçə nəfər. Dayandır və Vahidlə olan münasibətləri haqqında kitabın əvvəlki bölmələrində material var.

Dostlarından ən yaxını Maarifin ürək sirdaşı, özü ağırlığında duz-çörəyini yediyi Nadir olubdur. Keçən əsrin 70-ci illərinin ikinci yarısında başlanan tanışlıqları əbədi qardaşlığa çevrildi. Maarif müəllimin ürək sözləri: "Nadir haqqında nə qədər danışsan, yazsan azlıq edər. Dünyada Nadir övlad, Nadir ailə başçısı, Nadir Valideyn, Nadir Qardaş, Nadir dost kimi yaşadı. Bu Dünyadan da heç kimin gözləmədiyi nadir bir gündə köçdü. Allah Rəhmət etsin..."

**İsmayılı rayonunun Vaşa kəndi, Nadirlə birlikdə,
Nadir bu kənddə anadan olub.**

**Vaşa kəndində, Nadir və Maarif səhər yuxusundan təzə durublar,
bulaq başında əl-üzlərini yuyurlar.**

**Nadirin Bakıdakı mənzilində
soldan sağa : Maarif, ... , Hacı və Nadir**

Maarif müəllim söhbətlərində dostu Nadiri böyük bir şəxsiyyət, dostcanlı bir insan kimi səciyələndirməyə çalışır və deyir ki, dostluq etdiyimiz illərdə Nadirdə bir dəfə də olsun saxta davranış görmədim. Nadirdə olan ali keyfiyyətlərin təməlinə, bünövrəsinə dostluq ideyaları dayanırdı. Nadirin vasitəsilə digər dostlar da qazanmışam ki, onlar da xoşniyyətli, gözəl düşüncəlidirlər və onların da keçdiyi ömür yolu insanları həm cismən, həm də mənən saflaşdırır, nəcibləşdirir.

Maarifin müdafiəsindən sonra Keşlə qəsəbəsində Salmangilin evində qonaqlıq keçirildi. Həmin qonaqlığın hazırlanmasında Nadir böyük rol oynadı.

Sağdan sola – Qeybullu, Nadir, Vahid və s.

Qabil Nadirin əmisi oğludur – deyir Maarif müəllim və söhbətlərinə davam edərək:

“ Onunla 1975-ci ildə Nadir gildə tanış olmuşuq. Bakı Dövlət Universitetinin Riyaziyyat fakültəsində oxuyurdu. Həyatımızın təxminən on ilini bir yerdə olmuşuq, xanımlarımız yaxın rəfiqə, övladlarımız yaxın dost olublar. XX əsrin 80-ci illərin sonu-90-cı illərin əvvəllərində baş verən təlatümlü hadisələr insanlara ağır zərbə vurdu, ziyalılarımızın bir hissəsi ailələrinin iqtisadi problemlərini həll etmək üçün xaricə getmək məcburiyyətində qaldılar. Onlardan biri də Qabil oldu. Hal-hazırda Türkiyədə yaşayır. Universitet müəllimidir. Həmişə arzu etmişəm ki, Ulu Tanrı onun işini uğurlu etsin. Kiçik oğlu Nofəl bu il Türkiyədə ali tibbi təhsilini başa vurdu. Bu xəbər ailəmizdə hamının sevincinə səbəb oldu.”

80-ci illərin sonu, Qubada, soldan sağa Qabil, Maarif

**XX əsrin 80-ci illərinin ikinci yarısı, İsmayılı rayonu, Girdiman çayının sağ sahili, Qaranohur
Soldan sağa: Maarif, Qabil və Məhərrəm**

**İsmayılı rayonu, Məhərrəngilin həyəti
Məhərrəmin atası Abdullətif kişi, Maarif, ... və Məhərrəm**

**Keşlə qəsəbəsi, Salmangilin həyəti
Soldan sağa: Maarif, Qabil, Məhərrəm və Adil**

Maarif müəllim əhatəsində olduğu adamlar haqqında saatlarla danışmaq istəyir, çünki buna onun yüksək əxlaqi keyfiyyətləri imkan verir. Bu gözəl insanın söhbətlərindən o da məlum olur ki, 1973-cü ildən onun və bacısı Qarıbanın Bakı

şəhərinde doğma bir ocaqları olub. Keşlə qəsəbəsində yaşayan Əmirxan ata və Badam ananın evi. Həyatda onlar qədər sadə və qonaqpərvər ev sahibi çox az tapılar. Badam ana evinə qonaq gələni çörək kəsməmiş yola salmazdı. Əmirxan atanın ibrətəməz söhbətlərinə qulaq asmaqdan adam doymazdı. Onlarda olarkən elə zənn edirdin ki, öz evindəsən. Qızları Tərhan Qəribənin yaxın rəfiqəsi idi. Oğlanları Salman əhatəsində olan yaxınlarının hər bir xahişini vaxtında icra edər və etdiyi yaxşılıqlardan mənəvi zövq alardı. Çox çalışqan və zəhmətsevər idi. İndi də belədir.

Maarif və Badam ana

**XX əsrin 80-ci illərinin ikinci yarısı, Keşlə qəsəbəsi
Soldan sağa: Maarif, Əmirxan ata, Qabil və Salman**

Cəlilov Nadirə XX əsrin 70-ci illərində tanış olublar. Aslanov Nadirin əbədi dostudur. Nəvəsinin də adını Nadir qoyub. 1982-ci ilin iyun ayında 14-də Maarifi və ailə həyatı qurduğu Nəzakətə toy məclisindən Sumqayıta Cəlilovun "Jiquli"sində aparıblar. Aslanov Nadir də qabaqda, Cəlilovun yanında əyləşmişdi.

Maarif müəllim Ağasıyev Vaqiflə XX əsrin 70-ci illərinin sonlarında tanış olmuşdur. Maarif o günləri belə xatırlayır:

- Vaqif müəllim Cəmil müəllimin aspirantı idi. Neft Həmkarlar Təşkilatında şöbə müdiri işləyirdi. İlk görüşümüz hər ikimizin ürəyimizcə oldu. Təmali aspirantlıq illərində qoyulan bu tanışlıq əbədi dostluğa çevrildi. Mənim ailə həyatı qurmağımda Vaqif müəllim və həyat yoldaşı Rəna xanım böyük rol oynadılar. Belə ki, Nəzakət Bakı şəhərindəki 7 saylı orta məktəbdə Vaqif müəllimin həyat yoldaşı ilə işləyirdi. Məni Nəzakətlə onlar tanış etdilər. Nişan və toy mərasimlərində çox yaxından iştirak etdilər. İkinci övladım Kamran 6 aylığında ağır xəstələndi, bir neçə xəstəxanada yatdı, həkimlər

ümidlərini tam üzmüşdülər. Onu Ulu tanrı yaşatdı. Vaqif müəllimin də bu zaman böyük köməyi oldu. Belə ki, Uşaq xəstəxanasının baş həkiminə olan ciddi zəngi öz müsbət nəticəsini verdi. Mən bütün ömrüm boyu Vaqif müəllimin bu yaxşılığını heç vaxt unutmayacağam. Biz bu gün də görüşürük, çay içir, keçmiş günlərimizi bir daha xatırlayır, əhatəmizdə olmuş insanların yaxşı əməllərindən danışırıq. Hər dəfə elmi rəhbərimiz olmuş Cəmil müəllim bizim əsas mövzumuz olur...

Maarif və dostları Vaqif müəllimin bağ evində
Soldan sağa: Vaqif müəllim, Qədir müəllim, Maarif, Nüsrət müəllim, Nahid, Kamran və Ceyhun

XXI əsrin ikinci onilliyi, Vaqif müəllim və Maarif

Fəxrəddin Maniyev və Maarif Vaqif müəllimin oğlu Eminin toyunda

Fəxrəddin Maniyevlə XX əsrin 70-ci illərinin sonunda Tarix İnstitutunda tanış olublar. Bir şöbədə işləyirdilər. O vaxtdan yaxın oldular, bu gün də dostdurlar. Maarif müəllimin ailə üzvlərinin də Fəxrəddin müəllimə böyük hörməti var. Maarifin həyat yoldaşı Nəzakət xanım 1992-ci ildə ailələrinə Fəxrəddin tərəfindən göstərilən diqqəti heç vaxt unutmur.

O zaman Maarif müəllim Pedaqoji İnstitutun Şamaxı filialında müəllim işləyirdi. Nəzakət xanım isə kiçik yaşlı iki övladı ilə Bakıda qalmışdı.

Bir gün mənzillərinin qapısı döyüldü. Nəzakət müəllimə qapını açdı. Fəxrəddin idi. Əlində bir bağlama var idi. Nəzakət xanım onu içəri dəvət etdi. Fəxrəddin içəri girmədi. Bağlamayı verərək dedi: - Qardaşım Maarif Şamaxıdadır. Bilirəm ki, ailənizin diqqətə böyük ehtiyacı var. Xahiş edirəm bu bağlamamı götürün.

Sağollaşmış getdi. Nəzakət bağlamayı açdı. Orada bal, kərə yağ, bir neçə ədəd qatı sūd və meyvə var idi.

Bu gün tarix elmləri doktoru olan Fəxrəddin Maniyev həmin sadəliyini qoruyub saxlayıb. İldə bir neçə dəfə Maarif müəllim Fəxrəddinin Bilgəhdəki bağ evində olur, dincəlirlər.

Maarif və Fəxrəddin Bilgəhdə

Onlar 1996-cı ilin yayında Qax rayonunda tanış oldular. O zaman Nüsrət Paşayev Qax rayon İcra Hakimiyyəti Başçısının müavini vəzifəsində çalışırdı. Abdulqədir Əliyev isə Qax rayonunda Maliyyə İdarəsinin rəisi idi. Bu tanışlıq ailəvi dostluğa çevrildi. Hər üçü bununla fəxr edirlər.

**2005-ci ilin dekabr ayı, Nüsrət müəllimin qızı Aytənin toyunda
Soldan sağa – Nüsrət, Maarif, Ceyhun, Nəzakət və Abdulqədir**

Azər Axşam dayısı Abdulqədirin dostlarını bir süfrə arxasına yığıb

Maarif Xəliyəddin Xəlilovu 1968-ci ildən tanıyır. Həmin il Xəliyəddin müəllim ADPU-nin "Tarix fakültə"sində qəbul olmuşdu. Onlar ikinci dəfə Tarix İnstitutunda görüşdülər. O zaman Xəliyəddin müəllim institutun "Arxeologiya və etnoqrafiya" sektorunda işləyirdi. Məhz bu illərdə onlar daha yaxın oldular. Elmi mövzuları ilə əlaqədar kitabxanada olduqları vaxtlarda görüşür, çay süfrəsi arxasında işlədikləri mövzu ilə əlaqədar fikir mübadiləsi aparırdılar. Bu yaxınlıq onların ailə üzvləri arasında da bir səmimiyyət və mehribanlıq yaratdı.

Maarif müəllim Təvəkkül Əliyevlə 70-ci illərdən tanışdırlar. Tarix İnstitutunda işləyiblər. Təvəkkül müəllim bu gün AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunda şöbə müdürüdür. Onlar uzun müddət DİM-də keçirilən seminarlardada birlikdə iştirak ediblər. Məhz bu illər onları bir-birinə daha çox yaxınlaşdırıb.

Maarif müəllimin bu gün daha çox ünsiyyətdə olduğu şəxslərdən biri Faiq Babayevdir. Faiq müəllim AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunda işləyir. Onların da yaxınlığı DİM-də başlayıb.

Maarif müəllim qonşularla da çox mehribandır. Səmimi münasibətləri var. Bir-birlərinin məclislərində yaxından iştirak edirlər.

Qonşular Filologiya Elmləri doktoru, professor Kamran Əliyevin 60 illiyi ilə əlaqədar keçirilən ziyafətdə iştirak edirlər. Sağdan sola: Maarif.Xəlilov, Müseyib Yunusov, Fuad Sadıqov, Kamran Əliyev, Mətləb Məmmədov

Onunla 1974-cü ildə Saatlı rayonunda tanış olublar. Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini bitirən Məmməd Təhməzli Saatlı rayonunda müəllim işləyirdi. Maarif müəllimlə qonşu idilər. Çox sakit, səmimi, xeyirxah bir insan idi, "Elli" təxəllüsü ilə şeirlər yazırdı. 1979-cu il may ayının 20-də aşağıdakı "Gözəl üz" şeirini Maarif müəllimə təqdim etdi. Məmməd Elli dünyasını dəyişib, xoş xatirəsi Maarif müəllimin qəlbində yaşayır.

Gözəl üz

Gözəl qızsan, gözəllərin gözüsən,
Gözəllərdə gözəl olur gözəl üz,
Gözdən olsun gözlərindən göz üzən,
Gözəlimsən, al canımı gözəl üz!

Gözəllərdə gərək gözəl göz ola,
Gözəl gərək gözlərinə göz ola,
Gözəl gəza, gözəllikdə göz ola,
Gözlər deyə: Gəl gözümdə gözəl üz!

Gözləməkdən, Elli, gözüm qaraldı,
Gözəl gündə dağ könlümü qar aldı,
Gözəl sevdi, qara gözüm qar oldu,
Göz neyləsin, ürək birdir, gözəl yüz!

III BÖLMƏ

Maarif Maçaxıda

İsmayilli rayonunun Maçaxı kəndi nəhəng ağsaqqallar, müdrik ağbirçəklər, qeyrətli oğullar, ismətli qızlar, şan-şöhrətli alimlər, böyük ziyalılar yurdu kimi respublikamızda çox gözəl tanınır.

Maarif Xəlqov doğma yurdunun adı çəkiləndə müsəlləh əsgər kimi ayağa qalxan qeyrətli, namuslu əsl Azərbaycan vətəndaşıdır. Xalq şairi Məmməd Araz da gözəl deyib: " Vətən daşı olmayandan olmaz ölkə vətəndaşı". Uzun illərdən bəri tanıdığım bu insanın damarlarında həmişə vətənə, doğulduğu yurda sevgi və məhəbbət hisslərinin aşılıb-daşdığı şahidi olmuşam.

Onun ana yurdu olan Maçaxıya ilk gəlişi 2010-cu ilin iyun ayının 6-da olub. O, İsmayilli rayonuna çatanda taksidürücüsü Mayıldan xahiş etdi ki, onu Maçaxıya aparsın. Mayılla ibtidai sinifdə birlikdə oxumuşdular. Mayıl razılaşdı. Yola düşdülər. Yol boyu keçirdiyi hissləri Maarif heç kiminlə bölüşdürməyib, indi də ürəyinin bir guşəsində sirr kimi saxlayır.

Kəndə çatdılar. Soraqlaşdı babası Abdulun yaşamış olduğu evi tapdılar. Maşından düşdülər, Maarif müəllim həyatın darvazasını döydü. Başı örpəkli bir qadın qapını açdı. Maarif kim olduğunu ona dedi. Qadın hönkürtü ilə ağlamağa başladı. O, Maarifin anasının bacısı Bəsirə müəllimə idi. Həyat keçdilər. Az keçməmiş onun həyat yoldaşı Rauf həkim də gəldi. Tanış oldular. Mayıl rayona qayıtdı. Maarif isə kənddə qaldı. Elə ilk tanışlıqdan Maarif hiss etdi ki, bu illər ərzində Maçaxıya gəlməməkdə, bu ailə ilə tanış olmamaqda böyük səhv edib.

Ağır xəstə yatan Ünzülə Ana vəsiyyəət etmişdi ki, onu Maçaxıda dəfn etsinlər. 2012-ci il mart ayının 21-də Saatlı rayonunda Maarifin anası dünyasını dəyişdi. Maarif zəng vuraraq Rauf həkimdən xahiş etdi ki, anası üçün məzar qazmaq lazımdır. O, eyni zamanda İsmayılı rayonunda yaşayan yaxın dostu Ötərxandan da bunu xahiş etdi. Mart ayının 22-də şaxtalı bir havada cənazəni Maçaxıya gətirdilər. Hər tərəf ağ örpəyə bürünmüşdü. Məzarlıqda Rauf həkim başda olmaqla kənd camaatı, İsmayılı rayonundan Ötərxan, Maarifin yaxınları Xalıq və əmisi Qarakişi onları gözləyirdilər. Məzar qazılmışdı...

Maarifin Maçaxılı günləri başladı. Hər il iki-üç aydan bir Maçaxıya gedir...

Yurda məhəbbəti axır qanında,
Müqəddəs bir yerdir Maçaxı kəndi.
Tez-tez bu yerləri görməyə Maarif,
Özünü unudar, təklənər Maarif.

Ünzülənin bacısı Bəsirə və onun həyat yoldaşı Rauf həkim.
Vaxtı ilə bu həyətdə Maarifin babası Abdul kişi yaşayıb.

6 İyun 2010-cu il Maarif ana babası Abdulun və ana nənəsi Nazilə Mahmud qızının məzarlarını qucaqlayıb göz yaş tökür.

Maarif Xalıqov Maçaxı qəbiristanlığında vaxtaşırı olur və onun ən çox səcdə etdiyi müqəddəs yerlərdən biri də bu məzaristanlıqdır. Məzaristanlıqda olduğu və olmadığı anlarda da anası Ünzülənin baxışları heç vaxt onun gözünün önündən çəkilmir. İndi mərhum ananın həyatı Maarif müəllim üçün əfsanəvi, əsrarəngiz bir donə bürünmüş bir şəkildədir. Çox vaxt onu qərribə hisslər bürüyür. Bu hisslərin burulğanında sanki o boğulur. Bu hissləri heç kəsə bildirmədən öz ürəyində yaşatmaq istəyir. Lakin ürək də daşdan deyil, ətdəndir. Anasının övladları üçün çəkdiyi azab-əziyyətlərlə fəxr etmək arzusu 70 yaşlı Maarif müəlliminin ürəyində daha da güclənir, daha qüvvətli, daha əzəmətli səslənir.

Maçaxı kəndində Ünzülənin məzarı. 2012-ci il.
Övladları Məhsumə, Qərribə, Azər, Fatma və gəlini Nəzakət

**Doğmaları və Saath rayonundan olan qonşuları
Ünzülənin məzarını ziyarət edirlər.**

**Nəvələri Kamala, Kamran və Ceyhun nəvələrini ziyarət etməyə
gəliblər. 2012-ci il mart ayının 22-də Kamran və Ceyhun
nəvələrinin nəşini bu məzara qoymuşdular.**

**Ünzülə 1929-cu il yanvar ayının 4-də belə bir qarlı qış günündə
bu kənddə anadan olmuşdur.**

Tez-tez Anasının məzarını ziyarət etmək üçün Maçaxıya gələn Maarif xalası Bəsirənin və Rauf həkimin səmimi qonaqpərvərliyi ilə qarşılaşır.

Yaxın dostu Vahid həyat yoldaşı və nəvəsi ilə Maçaxıya ziyarətə gəliblər.

Maarif ulu babası Kukayın məzarı önündə

Maarif anası Ünzülənin orta təhsil aldığı və müəllimə işlədiyi Tircan kənd orta məktəbində, 2010-cu il

7 sentyabr 2012-ci il. Maçaxı kəndinin orta məhəlləsində yaşayan, yaşı 80-dən artıq olan Saleh babanın həyatında

Maarif və aşiq Yanvar, Tircan kəndi, 06 iyun 2010-cu il

Maarif Qax rayonunun İlisu kəndində

Ailə həyatı qurduqdan sonra Maarif müəllim, demək olar ki, hər yayı ailə üzvləri ilə birlikdə Azərbaycanın dilbər guşələrində olublar. İki il Novxanı bağlarında, bir neçə il pioner düşərgələrində, bir neçə il İsmayılıda istirahət ediblər. 1996-2003-cü illərdə isə dərbadal Qax rayonunun İlisu kəndində olublar. İlisu kəndinin havası, kənd sakinlərinin xoşrəftarı onu o qədər özünə cəlb etmişdi ki, Maarif düz 8 il yayda ailə üzvləri ilə İlisuda istirahət etdi. Məhz İlisu günlərində o, Nüsrət müəllim və Qədir müəllimlə dost oldu. Bu dostluq bu gün də davam etməkdədir.

Bu gün də Maarif müəllim o illərin xatirələri ilə yaşayır. Bu gözəl alimlə söhbətimiz zamanı xəyal onu ömrün müxtəlif vaxt, zaman dolaylarına çəkir. Alnı qırıxır, üzü xoş təbəssümlərlə dolur, qarşıdakı müsahibini də gərgin düşüncələrə qərq edir. Mən də düşünürəm ki, Azərbaycanımızın İlisu kimi bir yurd yerini dönə-dönə ziyarət etmək, görmək insana nə qədər zövq verir. Maarif Xalqovun bu yerlərdən aldığı mənəvi zövqü heç nə ilə ölçüyə gətirmək mümkün deyildir.

Nəzakət, Kəmalə Ceyhun və Kamran Füzuli bağında, 1997-ci il

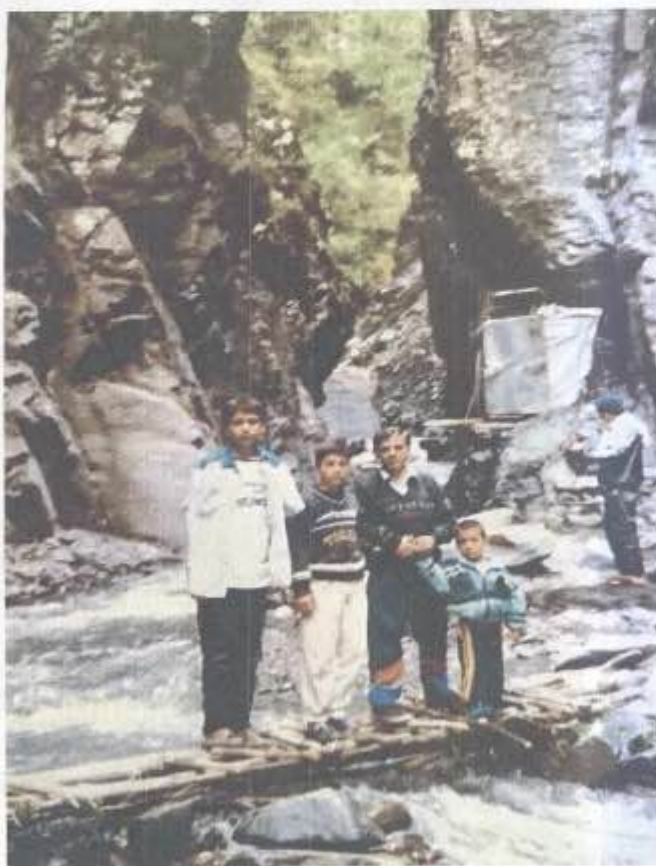
1998-ci ilin avqust ayı, Maarif, Vahid və Nəriman həkim həyat yoldaşları ilə Füzuli bağında

Vaxtı ilə Xanlarkənd orta məktəbində birlikdə işlədikləri Vaqif müəllim və onun həyat yoldaşı Ayna müəllimə, Maarifin tələbə yoldaşı və Balakən polis idarəsinin əməkdaşı Cukayev Kamil və həyat yoldaşı, Maarif və Nəzakət Füzuli bağında, 1999-cu il.

Tələbə yoldaşları Zeynəb müəllimənin Güllük kəndindəki ata evində, Zeynəb müəllimənin qardaşı Mütəllib, Maartif, Nəriman və Vahid

Qax rayonunun İlisu kəndindəki dağ hamamında
Sağdan sola: Ceyhun, Maarif, Kamran

Maarif, Nəzakət və Kəmalə dağ hamamında

2002-ci il Dağ hamamının bir neçə metrliyində Marxalın qabağında.
Dağdan düşmüş buz parçasıdır. Hamama yol onun ortasından keçir.

Marxal – dağdan sürüşmüş buz qatı

2003-cü il, avqust ayı, İlisu kəndinin sakinləri ilə bir yerdə

Maarif Xalqovun səyahətləri

Hamı kimi o da səyahət etməyi çox sevir. İstər Vətəni Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində, istərsə də dünyanın bir sıra ölkələrində olmuş Maarif müəllim bundan sonra bir sıra xarici ölkələrdə, ilk növbədə Hindistanda olmaq, Kapurlar nəslilə tanış olmaq arzusundadır. Təki sağlıq olsun və Allah arzularını çin etsin! Doğma yurd yerlərini görmək, hətta xarici ölkələrə səyahət etmək haqqında müxtəlif yazarların yaradıcılığında güclü detallara, bədii və publisistik faktlara rast gəlirik. "Çox oxuyan çox bilməz, çox gəzən çox bilər" – deyib müdrik babalarımız. Onu da deyirlər ki, tale insanın üzünə o vaxt gülür ki, onun gözdüyü, gördüyü yerlər çox olsun. Maarif müəllimin də gözdüyü, gördüyü yerlər olduqca çoxdur və onların hər birinin fotolarda əksi şübhə etmərik ki, oxuculara da mənəvi zövq verəcəkdir.

7 oktyabr 1979-cu il, Sankt –Peterburq şəhəri, Puşkinckoye selo

Moskva, 1980-ci il

İstanbul, 2014-cü il

İstanbul, Top Qapı sarayı, 2014-cü il

Ailəlikdə Taksimdə: Kamran, Nəzakət, Maarif və Kəmalə

Ordu şəhəri, Pərsənbə ilçəsi, Kırılı məhəlləsi, 2015-ci il

**İsmayılı rayonunun Lahıc kəndində
Soldan sağa: Elşən Qasımov, Faiq Babayev və Maarif Xalıqov**

Maarif müəllim Xınalıq kəndinin uşaqlarının əhatəsində

**Quba rayonunun Xınalıq kəndində
Soldan sağa: Pərviz Ağalarov, Maarif Xalıqov, Aydın Allahverdiyev,
Elşən Qasımov, Faiq Babayev, Niyaməddin Quliyev**

Maarif və Nəzakət Barjomida, 3 avqust 2017-ci il

70 illik ömrün şəkil salnaməsi

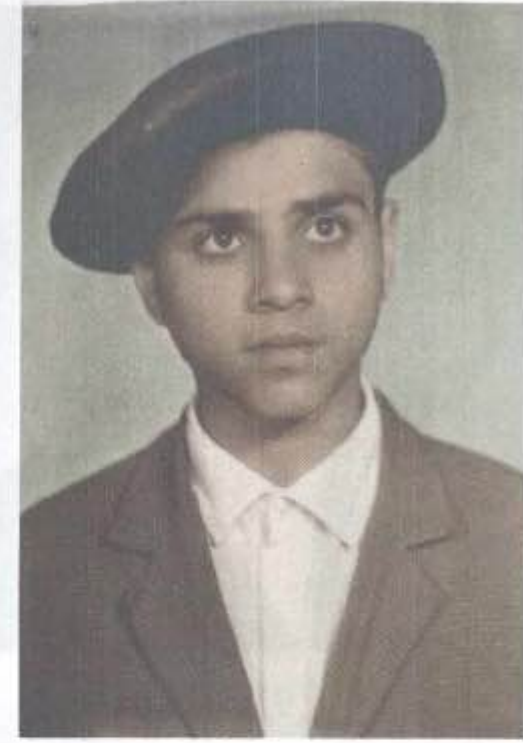
Maarif Xalıqovun özünəməxsus şəkil qalareyası var. Vaxtaşırı bu şəkillərə baxdıqca bəzən onun üzündə sevinc hissləri çiçəklənir, boy qaldırır, bəzən isə dərдинin içində sıxıb saxladığı anları xatırlamalı olur. Bu şəkillər onun keçdiyi ömür yolunun müəyyən çizgilərini dolğun bir şəkildə əks etdirir.

Qarşımızda 10-cu sinif şagirdi Maarifin 1967-ci ildə Bakı şəhərində çəkdirdiyi bir şəkil var. Sonunçu şəkil isə 70 yaşlı Maarifin çəkdirdiyi şəkildir.

Burada olan 10-a yaxın şəkli diqqətlə izlədikcə Maarif müəllimin keçmiş olduğu həyat yolunu bir daha izləmiş oluruq. Çünki hər bir yaş dövrünün hadisələri insanın sifətində öz izlərini, işartılarını yaşadır...

10-cu sinif şagirdi

10-cu sinif şagirdi, şəkilin arxasında Maarifin 31 may 1967-ci il gecə saat 22 -54-
də yazdığı aşağıdakı misralar var:

Həyat etibarsız, dünya bivəfa,
Bu dünya kim üçün gətirib səfa?
Bülbül də qan ağlar o çəmənəzarda,
Yenə vəfa vardır soyuq məzarda.
Əgər məni məhv etsə zalım ruzigar,
Bu şəklim əbədi qalsın dostum... yadigar!

İmza: " Xəstə Maarif "

Tələbə

Şəkil 7 iyun 1968-ci ildə Bakı şəhərində məhbus rəssam Aydın tərəfindən çəkilib

Tələbə Maarif İcmayılıh rayonunda, 1968-ci il

Dördüncü kurs tələbəsi

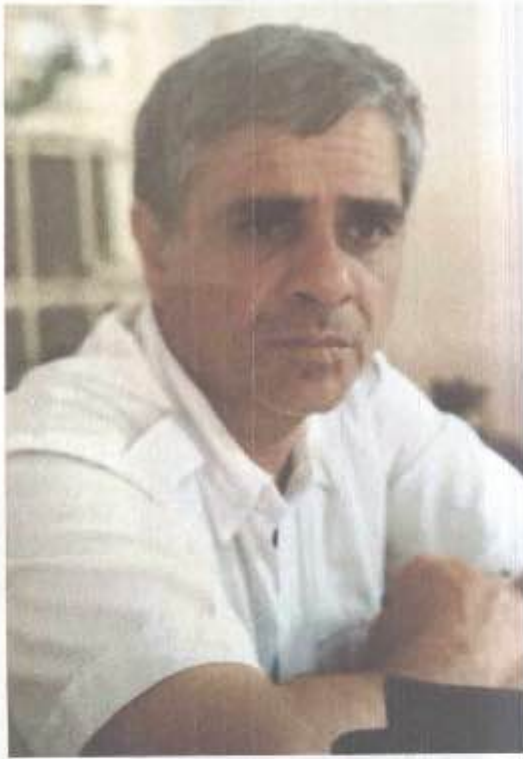
Tarix İnstitutunun elmi işçisi Aspirantlar yataqxanası

Ussuriysk şəhəri, 1973-cü il

1990-cı il

2012-ci ildə anasını itirən Maarif çox kədərlidir

IV BÖLMƏ

MAARİF XALIQOV HAQQINDA YAZILANLAR

Muxtar Kazımoğlu
akademik, AMEA Folklor
Institutunun direktoru

TARİXÇİ DOSTUMUZUN GÜNEY AZƏRBAYCAN MESAJI

“Ayağına dəmir çarıq geyib, əlinə dəmir əsa alıb düşdü yolun ağına...” Nağıllardan götürdüyüm və nağıl qəhrəmanının uzun və çətin səfərə çıxmağını bildirən bu ənənəvi cümlə tarix üzrə fəlsəfə doktoru Maarif Xalıqov barədə yığcam bir yazı yazmaq istədiyim yerdə heç də təsadüfən yadıma düşmədi. Məsələ burasındadır ki, ayaqlarında dözülməz ağrı olan Maarif

Xalıqov son vaxtlar sözün hərfi mənasında əlinə əsa alıb Güney Azərbaycanı qarış-qarış gəzməkdədir. Bu gəzmək adi bir turist gəzməyi yox, bir ziyalı gəzməyidir, o taylı-bu taylı Azərbaycan təəssübünü çəkən, ikiye bölünmüş bir xalqın ağrı-acısını dərinləndirən bir tarixçi gəzməyidir. Bunu Maarif Xalıqovun keçən il çap etdirdiyi “Bəzz qalası” kitabından görmək və duymaq o qədər də çətin deyil. Əlində əsa payı-piyada dağlar-dərələr, çətin aşırımlar qət edib Bəzz qalasının ən uca nöqtəsinə qalxmaq, gedilən yolu və qalanın ən uca nöqtəsinə şərhlər və foto-şəkillərlə oxucuya təqdim etmək, təbii ki, təbiətsevərlikdən qat-qat artıq dərəcədə xalqın tarixinə ehtiramın və bu tarixi yaşatmaq istəyinin bariz ifadəsidir.

Maarif Xalıqovun Güney Azərbaycan sevdası heç də tarixi abidələri ziyarət edib həmin abidələr haqda naməlum faktları oxucuya çatdırmaqla bitmir. Bu sevdə Güney Azərbaycanın dəyərli ziyalıları ilə əlaqələr qurub o tayda qorunub saxlanan zəngin mədəniyyətimiz barədə məlumat əldə etmək və həmin məlumatı mətbuat vasitəsilə soydaşlarımıza çatdırmaq kimi vacib bir vətəndaşlıq işini də əhatə edir. Maarif Xalıqov imkan daxilində gördüyü bütün bu sayaq işlərlə bizlərə bir daha xatırlatmaq istəyir ki, Arazın o tayında bizim hələ öyrənilməmiş şanlı tariximiz, sənətsünaslıq, folklorşünaslıq, ədəbiyyatşünaslıq sahələrində bir çox sirlərin açarını özündə gizlətməmiş

mədəniyyətimiz var, o şanlı tarixə, bir çox sirlərə açar ola biləcək o zəngin mədəniyyətə sahib çıxmağın vaxtı çoxdan çatıb.

Bir vaxtlar Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunda elmi əməkdaş olan, Prezident Aparatında dövlət qulluqçusu kimi çalışan Maarif Xalıqov hal-hazırda pedaqoji işlə məşğul olur. Yaxşı bilirəm ki, o, digər sahələrdə olduğu kimi, pedaqoji işə də son dərəcə məsuliyyətlə yanaşır və balalarımıza tariximiz haqda doğru düzgün bilik aşılamaq üçün hər cür əzab və məşəqqətə qatlaşır. Maarif müəllim Güney Azərbaycana səfərlərini də yalnız dərslər bitəndən, yay tətili başlayandan sonra gerçəkləşdirə bilir.

Bu il Maarif müəllimin 70 yaşı tamam olur. Arzum budur ki, tarixçi dostumuzun ayaqlarındaki azar-bezar çəkilib getsin, əlindəki əsanı bir tərəfə atıb Vətən torpağını əsasız-filansız gəzib-dolaşsın, Allah verdiyi ömür payını sağlam canla yaşasın, özü, ailəsi və milləti ilə bağlı bütün istəklərinə çata bilsin!

07.01.2020-ci il

Kamran ƏLİYEV
AMEA-nın müxbir üzvü,
Əməkdar elm xadimi

BİR ÖMÜRLÜK TARİX

İnsanların həyatı və taleyi Tanrının onlara bəxşisidir. Əslində adamların dilindən tez-tez eşitdiyimiz Şükranlıq da öz mənbəyini məhz buradan götürür, onların dərin inam və imanından qaynaqlanır. O kəslər xoşbəxtədir ki, bu Şükranlıq içərisində arzuları ilə əməllərini uzlaşdırır bilir, istəklərini imkanlarından uzaqda təsəvvür eləmir. Bu cümlələri yazarkən mən tarix üzrə fəlsəfə doktoru, mahir pedaqoq və səmimi dost olan Maarif Xalıqov haqqında düşünürəm.

Əgər həyatda tək özünü görürsənsə, əgər yalnız özün haqqında düşünürsənsə, o halda səni özündən başqa heç kəs tanımayacaq, sənə yalandan salam verib yanından keçəcəklər. Maarif müəllimin çevrəsi qohum-əqrəbalarının sayından xeyli çoxdur. Bu çevrə adamları özündən uzaqlaşdırmır, əksinə onları cəzib edir, onlarda maraq yaradır və ən başlıcası, hər kəsi həyata səsəlayir.

Maarif Xalıqov öz acılarından danışanda belə qarşısındakını batman-batman görünən ağrı-acı ilə yükləmək istəmir, danışdıqlarını və yadına düşənləri xatirə kimi söyləyir. Əslində içindən gələn ən səmimi duyğuları xatirəyə çevirməklə başqa bir missiyanı da yerinə yetirir: deyilənləri onu dinləyənlərin, ona qulaq asanların yaddaşına hopdura bilir. Bu, bəlkə də, onun pedaqoq ustalığıdır, bəlkə də, həyat təcrübəsinin nəticəsidir. Hər halda insanın özü ilə müsahibi arasında səmimiyyət yaratmaq hər adamın işi deyil.

O, acılı-şirinli xatirələri ilə heç vaxt bədbin, tərki-dünya bir insana çevilməyib. Maarif Xalıqov daxilən nikbin adamdır, bunu yalnız onu yaxşı tanıyanlar, onunla həmsöhbət olanlar bilər. Amma unutmayaq ki, nikbin olmaq əzab-əziyyətdən, qəm-kədərdən uzaq olmaq da demək deyil. Əgər belə olsaydı, o, keçdiyi əzablı yolları, uzun illərin ağrı-acılarını özündə toplayan ayrıca bir kitab yazıb bilməzdi. Bu kitab "Ömrün

ağlı-qaralı zolaqları” adlanır. Müqəddəs anaya həsr olunan kitab müəllifin real həyata baxışının və ədəbi düşüncələrinin məhsuludur.

Maarif müəllim öz yaddaşında olan, bəlkə də, heç vaxt yadından çıxmayan faktları və detalları bədiiləşdirə bilir, faktlara və detallara bu günün gözü ilə baxmağı bacarır. Bir həqiqət dənizidir ki, kitabdakı ədəbi-bədii qatlar, oxucunun qəlbini rıqqətə gətirən mətn nümunələri həyat hadisələrinin özündən doğur, necə deyirlər, müəllif hadisələri deyil, hadisələr müəllifi öz ardınca aparır. “Ömrün ağlı-qaralı zolaqları” kitabı bir ananın, bir övladın taleyindən bəhs etsə də, yalnız bir anadan, bir övladdan bəhs edən bir əsər çərçivəsində məhdudlaşmış qalmır, əsərin qəhrəmanları ümumiləşmiş obrazlara çevrilirlər. Bu da kitabın həm təsir gücünü, həm də əhəmiyyətini qat-qat artırmış olur, oxucu marağını özünə cəmləyə bilir.

Maarif Xəlqov həyatının ən həssas məqamlarını ədəbi yanaşmalarla canlandırır, yəni onlara yeni bir həyat verir, özü də sevinir, başqalarını da sevindirir.

Əmək sərf etməkdən, zəhmət çəkməkdən heç vaxt usanmır. Maarif müəllim yazdığı bir də yazı bilər, oxuduğunu bir də oxuya bilər. Onun gənclərə, tələbələrə öyrətdikləri öyrəndiklərinin davamıdır. Gördüyü hər bir işin başına dolanır, onu əzizləyir, küsdürübsə, könlünü almağa çalışır. Çünki zəhmətin mənasını başa düşür, zəhmətin qədir-qiyətini anlayır.

İnsanın adında onun həyatı və taleyi yaşaya bilər. Ya da gərək həyatdakı əməllərini adıyla yaşatmağı bacarsan. Maarif müəllimdə bunların hər ikisi qovuşuq şəklindədir, o, maarifin, elmin, təhsilin içində böyüyüb və elə indi də böyüyür. Hərdən düşünürəm ki, hərgah o, bu peşəni seçməsəydi, başqa bir yolla getsəydi, istədiklərinə bu qədər nail ola bilərdimi? Yadımdan çıxmasın deyə tez də cavab verirəm: qətiyyən yox!

Müəllimlik çətin peşədir. Ona görə ki, bu peşə hər gün oxumaqla, öyrənməklə, metodikani zənginləşdirməklə tamamlanmır, bundan əlavə, bəlkə də, bundan daha çox və ən başlıcası, ünsiyyət qurmağı bacarmalısan. Ünsiyyət qurmağı bacarmayan müəllim öz fənnini heç vaxt sevdirməz, heç özü də sevilməz. Müəllim üçün yaxşı ünsiyyət yaratmaq isə böyük incəliklə qurulmuş tələbkarlıqdan keçir. Mən bu həqiqəti Maarif müəllimin fəaliyyətində olduğunu biləndən sonra yazıram.

Pedaqoq sevinməyi bacarmalıdır. Hər adam gördüyü işə sevinir, çünki görülən iş ayların, illərin, yuxusuz gecələrin, nəhayət, zəhmətin bəhrəsidir. Alim bir məqaləsi, bir kitabı çaxanda, bəstəkar yeni mahnısını bəstələyəndə, heykəltəraş yaratdığı abidəni

ucaldanda sevinir. Müəllim isə yalnız öz tələbəsi ali məktəbə girəndə yox, eyni zamanda həmin tələbəni hər dəfə görəndə sevinir. Maarif müəllim kimi.

Maarif Xəlqovun ən çox sevdiyi bir kitabı da var: bu, “Bəzz qalası” adlanır. “Bəzz qalası” kitabına bu qalada çəkilmiş şəkillərin qalereyası da demək olar. Şəkillər qalanın bütün giriş-çıxışını ardıcılıqla ifadə edə bilər. Bu şəkillərdə qalanın yolu, çıxışı, divarı, gizli yerləri ilə bərabər, bəzilərdə öz qurur və məmnunluğu ilə Maarif müəllim də görünür. Bu görüntülər Maarif müəllimin qalanın ən yüksək zirvəsinə qalxması düşüncəsini deyil, daha çox onun “Bəzz qala”sını oxucuların qəlbinə, könlünə daşıyıb gətirməsi anlamına gəlir.

Maarif Xəlqov tarixə aid faktları elmi mühakimələrlə - dərs, proqram, icmal, məqalə və kitabla dövrüyyəyə gətirir, özü də məmnun qalır, başqalarını da məmnun edir.

Bu deyilənlərin hamısı birlikdə Maarif Xəlqov üçün Şükranlığa imanı gətirməyin, uşaqlıq və gənclik illərinə bağlı xatirələrin, orta və ali məktəbdəki müəllimliyinin, peşəkar pedaqoq statusunun, elmi araşdırmalarla zəhmətə qatlaşmağın, dostluq ənaətlərini qorumağın, Prezident Administrasiyasındakı səmərəli fəaliyyətin əks-sədası olan və övladlarına heç vaxt utanc gətirməyən bir ömrün tarixidir.

Şahin Fazil

Adı, özü, sözü...

Adı Maarif, özü arif, sözü aqılanə, xisləti fazılanə, söhbəti şairanə olan bir adam... Adının mə'nası bəlli, özünün siması mə'lum, sözünün dəyəri aşkar-yəni Maarif Yusif oğlu Xalığov.

Çoxdan tanıyıram onu. Aspirant olduğu illərdən tanıyısam Maarif Yusif oğlunu (1975-1978). Dissertasiya işini vaxtılı-vaxtında bitirdi Maarif. Sovet dövrü idi. Maarif də artıq ixtisaslı kadr idi. Yazdığı dissertasiya işi də sanki bu tarix elmi sahəsində ixtisaslaşmış və tarixçi-mütəxəssis olmuş gənc bir alimin ixtisasına uyğun idi: "Azərbaycan SSR-də kənd təsərrüfatı üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması!". Nəhayət 1981-ci il. Uğurlu müdafiə. İxtisaslı kadr olan Maarifi bir qədər sonra yüksək vəzifəyə çəkdi. Baş laborant, elmi işçi, Bakı və Şamaxıdakı təhsil ocaqlarında 12 il işləmiş bu gənc kadrı birdən-birə mə'sul bir vəzifəyə dəvət etdilər. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İcra Aparatında mə'mur (1993-2000). Sonra yenə müəllimlik fəaliyyəti (2000-2005). Amma kitab və məqalələr yazmağı da unutmadı Maarif. Hətta 2019-cü ildə Azərbaycan MEA A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə "Bəzz qalası" adlı bir Foto-Albom da hazırladı Maarif Yusif oğlu (2019). Bir il əvvəl (2018) "Ömrün ağlı-qaralı zolaqları" adlı tarixi-etnoqrafik-sənədli povest də yazıb oxucu mütaliəsinə təqdim etdi Maarif Xalığov.

Bəzz qalası!.. Bir vaxtlar Azərbaycanın savaşı və həzz qalası olan Bəzz qalasının tarixi bərk çəkdi özünə Maarifi. İranda dəfələrlə oldu. Onu özünə çəkən Bəzz qalasının

keçmişini və indisini əks etdirən çoxlu şəkillər çəkdi bu təəssübkeş və yorulmaz "səyyah".

Tez-tez Ərdəbilə gedir Maarif. Ərdəbil ziyalıları, əsasən şairləri həmişə gözləyir onu.

Keçən il yanıma gəldi. İki kitab gətirdi mənə. Şair Qartalın Şahinə göndərdiyi iki kitab. Müəllifin tam adı: Rəhim Əsədullahi Səreyn Dərviş Qartal. Oxudum. Hətta bir neçə şeir də həsr etdim şair Qartal, çünki şair Qartal şair Şahini öz mövzun şe'rləri ilə sevindirmişdi. Aramızda müşairə yaradı:

*"Olacaq şe'rimi mə'na mən öləndən sonra,
Deyəcək adımlı dünya mən öləndən sonra"*

Qartal Rəhim

*"Qəzəlimdə hələ gizlin neçə mə'na vardır,
Atılar qətlimə imza mən öləndən sonra"*

Şahin Fazil

Yaxud:

*"Tökmərəm hər atəgə şe'rimi, el şairiyəm,
Tutiyi -tə'bimə ehsas ilə şəkkər gəzirəm"*

Qartal Rəhim

*"Harada Raci, hanı Seyyid Əzim Şirvani?
Şəhriyar axtarıram, Mirzə Ələkbər gəzirəm"*

Şahin Fazil

Yaxud:

*"Qarıymış saçlarım tarix kimi toz-torpaq altında,
Daransın bu qara tellər, darağımdan xəbər yoxdur"*

*"Kiməm mən, kimdir əcdadım, nəsil dəftərçəmə baxdım,
Köküm qalmış Yer altında, budağımdan xəbər yoxdur"*

(Şahin Fazil)

Bir qədər yuxarıda Maarifin "Ömrün ağı-qaralı zolaqları" adlı kitabının adını çəkmişdim. Anaya həsr olunan və bədii dil ilə qələmə alınan bir qələm sahibinin povesti. Kitabın ilk cümlələrinə nəzər yetirirəm: Müstəqil araşdırmaçı olan redaktor Çapar Fərid Kazımlı "Güllələnmiş gülüşlər" adlandırdığı ön sözdə yazır: "Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Maarif Xalıqov 25 ildən çoxdur ki, böyük vətəndaş, cəsarətli yurdsevən, millətimizin qeyrətli bir təəssübkeşi, böyük əqidə və dönməz inam sahibi, vəfalı dost və qardaş kimi tanıyır, onun geniş üroyinə, müdrik düşüncələrinə həsəd aparmışam". Tamamilə doğru, olduqca düppəduz qiymət. Elə mən özüm də Maarifin indicə sadaladığım xislət və xasiyyətinə həsəd aparmam.

Povestin "Proloq yerinə və yaxud ritorik sualların mənşəsinə" adlandırdığı hissəsində Maarif "insan ömrünün müəyyən mərhələsinə çatanda istər-istəməz öz-özünə hesabat verməli olur" yazır. Nədir Maarifin hesabatının ilk sualları:

— Nə etmişəm? Nə etməliydim? Nəyi etməmişəm? Nələr etsəydim daha yaxşı olardı?"

Bu sualları cavablayanda Maarifin içindən gizli bir titrəyiş keçir, o an onun üroyü vəcdə və təlatümlə gəlir (Bax: Maarif Xalıqov, Ömrün ağı-qaralı zolaqları, Bakı, 2018, səh.10.)

Həmişə vəcd və təlatümlə gələcək kitablarını ərsəyə gətirəsen, dostum. Kitabını oxudum və orada Savalan Qartal, şair Rəhim Səreyin Dərvişin iki şe'ri gördüm. Mən də bir şe'r yazmaq fikrinə düşdüm və sənə bir qəzəl ithaf etdim:

Qəzəl

*Yarımcıq arzu-niyyətlər yarımcıq yox, tam olsun kaş,
Xudaya, hər çətin dərdə çox asan əncəm olsun kaş.*

*Gözl torpaqlarım qalmış yad əllərdə, yad ellərdə,
O kafərlər kənar olsun, müzəffər—islam olsun kaş.*

*Qarabağ mülkü uğrunda savaqlar qoy davam etsin,
İgid kəslər zəfər çalsın, xəbislər hədnəm olsun kaş.*

*Didərginlər didərginlik bələsindən xilas olsun,
Vətən mülkündə hər insan ömürlük aram olsun kaş.*

*Maarif Xalıqov, ey Xalıqə sadıq olan bəndə,
Həyatın elminə layiq işqlənsin, şam olsun kaş.*

*Mənim tək söz deyən çoxdur, sənin tək alim az gördüm,
Bu sözlər xudbəxənd alimlə bərk çyay olsun kaş.*

*Qələm səndə, qələm məndə, kələm səndə, kələm məndə,
Edək tərif qoça Şərq, kəməldə illam olsun kaş.*

*Səhənd-Şahdağ, Bakı-İbriz məhəbbətlə salam versin,
O səhildə, bu səhildə sərəsər bayram olsun kaş.*

*Sənə sağlam həyat arzu edir Şahin, yaşa sağlam,
Maarif varsa arif var, Maarif sağlam olsun kaş!!!*

Sənə möhkəm can sağlığı arzulayan

20 noyabr 2019

**Qafar Cəbiyev, Tarix elmləri doktoru,
professor, Azərbaycan Respublikasının
Əməkdar jurnalisti.**

Maariflə növbəti görüşlərdə

Maariflə qohumluq əlaqələrimiz olsa da tanışlığımız yox idi. 70-ci illərin sonlarında aspiranturada təhsil alarkən tanış olduq. Daha sonra bu tanışlıq dostluğa çevrildi. O, Tarix İnstitutunun aspirantı idi. Tarix İnstitutunun direktoru, akademik Cəmil Quliyevin rəhbərliyi ilə namizədlik dissertasiyası üzərində çalışırdı. Mən isə arxeoloq olmaq istiqamətində işləyirdim. Fazil Osmanov, Elmar Məhərrəmov, Zabil İsayev ümumi dostlarımız idi. Tez-tez institutun dəhlizində rastlaşdıq. Söhbət edə-edə ümumi uzunluğu 210-220 addım olan bu dəhlizi gün ərzində bəlkə 8-10 dəfə dolaşdıq. O, çox əla stolüstü tennis oynayırdı. Əməkdaşların əksəriyyətini ard-arda udub kənara çıxarırdı. Mən isə daha çox onun rəqibləri ilə inadkarcasına apardığı idman mübarizəsini seyr etməkdən həzz alardım. Beləcə günlər, aylar ötürdü.

Onun elmi iş üzərində işləmək imkanları mənimlə müqayisədə xeyli yaxşı idi. Ona görə ki, onun aspirantlara məxsus yataqxanada darısqal olsa da bir otağı vardı. Mənim isə nəinki qalmağa yerim, heç Bakıda pasport qeydiyyatım da yox idi. O, tennis oynamaqda fərqləndiyi kimi, elə müdafiə etməkdə də fərqləndi. Beləliklə, o, 1981-ci ildə, bütün həmyaşıdlarından daha əvvəl namizədlik dissertasiyası müdafiə etdi. "Azərbaycan SSR-də kənd təsərrüfatı üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması (1965-1975-ci illər) mövzusunda işlədiyi dissertasiya işi müdafiə Şurası üzvləri tərəfindən yüksək qiymətləndirildi və tez də təsdiqini aldı. Onun belə çevik işləyərək tez müdafiə etməsi digər həmyaşid aspirant dostlarına da bir növ təkan oldu. Çox keçmədi ki, onlar da bir-birinin ardınca müdafiə edərək alimlik dərəcəsi aldılar. Maarif arada bir müddət gözə dəymədi. Sonra eşitdim ki, Pedaqoji İnstitutun Şamaxı filialında müəllimdir. Görünür, Mayıl Aclanovla (filialın direktoru) dost olması səbəbindən gedib oraya çıxmışdı. Amma elə oradan da yaxşı sədələri

gəlməkdə idi. Tanıdığım tələbələr və müəllimlər onun barəsində ancaq xoş söz deyirdi. Müəllim yoldaşları ilə növbəti dəfə rastlaşanda dedilər ki, artıq Prezident Administrasiyasında işləyir. Səhv etmirəmsə, ümumi şöbədə çalışırdı. O dönmədə Maariflə Bakıda yox, Qaxda, təsadüfən görüşdük. Mən o zaman "Azərbaycan" qəzetinin bölgə müxbiri kimi Qaxda idim. İcra başçısının müavini Nüsrət Paşayev mənə dedi ki, İlisuda qonağımız var, ona dəyməyə gedirəm. Bəlkə, birlikdə gedək?! Qonağın kimliyini soruşdum. Dedi ki, Aparatda işləyir, Maarif Xəlqovdur.

Beləliklə, Nüsrət Paşayevlə birlikdə İlisuya getdik. Köhnə dostların görüşü necə olmalıdırsa, elə də görüşüb-öpuşdük. Birlikdə nahar etdik. İşini soruşdum. Dedi ki, orada hər şey yaxşıdır.

Maarif 2000-ci ildə işini Dövlət İdarəçilik Akademiyasına dəyişdi. O, Dövlət İdarəçilik Akademiyasında çox işləmədi. 2005-ci ildə ora ilə xüdəhafızlaşaraq tam sərbəst həyata qərar verdi. O zamandan etibarən Maarif, necə deyirlər, "azad agent" statusunda olan idmançılar kimi həqiqətən tam sərbəstdir. Görünür, bu dərəcədə sərbəst olmaq üçün ona ailəsi və xüsusən də övladları meydan açmışdı. Bəli, o övladlarının təhsilindən, işindən və uğurlarından çox məmnun idi və elə indinin özündə də məmundur. Çünki, onlar yaxşı oxumaları, intizamlı olmaları və nəhayət, müstəqil həyatdakı uğurları ilə Maarifi bəxtəvərdən də bəxtəvər etmişlər. Belə olan halda insan niyə də sərbəstliyə və rahatlığa can atmasın?! Artıq çoxdandır ki, müəllimliyin və məmurluğun daşını atan Maarif indi daha çox yaradıcılığa mehr salıb. Gördüklərini, eşitdiklərini, oxuduqlarını və bildiklərini qələmə almaqla məşğuldur. Bax, buna deyərəm, əsil sərbəstlik, əsil azadlıq, əsil rahatlıq. Maarif həm də çox dostcanlı bir ziyalıdır. Dostların görüşünü çox zaman o müəyyən və təşkil edir. Nüsrət Paşayevlə onun dostluğuna gəldikdə isə, bu əsil etalon kimi dəyərləndirilə bilər. Onlar hər dəfə Maarifin bağında olan növbəti görüşlərindən bəhs edəndə bir anlığa xəyalən mənə o məclislərə qoşuluram. Söz verirəm ki, növbəti görüşdə mütləq mən də gələcəm. Amma görünür, mən hələ də Maarif qədər rahat və sərbəst olmadığımından daha bir növbəti görüşə gedə bilmirəm. Amma sağlıq olsun, mən də özümü sözünün üstündə duran kişilərdən hesab edirəm və əminəm ki, bundan sonra Maariflə bizim hələ çox görüşlərimiz, çox söhbətlərimiz olacaq. Bağda olmasa da, onun 70, 80,90,100 yaşına həsr olunan məclislərdə mütləq görüşəcəyik.

Əzizim Maarif, hələlik sənə möhkəm can sağlığı arzulamaqla gələn görüşlərdə, deyirəm. Çünki, bu qeydlərlə ürəyimi tam boşalda bilmədim. Elə şeylər var ki, onu yazmaq yox, ən azı çay süfrəsi arxasında əyləşərək üz-üzə, göz-gözədanışmaq daha rahatdır.

Bakı, 01 noyabr 2019-cu il.

Mayıl Alıcanov

ADPU-nun Şamaxı filialının İctimai elmlər və xüsusi
fənlər kafedrasının müdiri,
Respublikanın əməkdar müəllimi
Şamaxı rayon Ağsaqqallar şurasının sədri

Danışan daşlar və ya Maçaxıdan başlayan yol

Maarif Xalıqovla mənim ilk tanışlığım 45 il bundan əvvəl olub. 1975-ci ilin aprel ayında Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunun aspiranturasının əyani şöbəsinə qəbul imta-hanları başlamışdı. Aspiranturaya daxil olmaq istəyənlərin arasında bəstəboy, danışarkən üzündə xəfif təbəssüm yaranan bir gənc diqqətimi daha çox cəlb edirdi. Düzü, o vaxtlar bizi bu "döyüşdə" kimin qalib gələcəyi çox maraqlandırırıdı.

İlk imtahan ixtisas fənnindən – Azərbaycan tarixindən idi. Onun "rəqibi" olan institutun əməkdaşı ixtisas fənnindən "əla", o isə "yaxşı" qiymət aldı. Düzü, mən artıq onun aspiranturaya qəbul olunacağına olan ümid və inamımı itirmişdim. Sən demə, mən fikrimdə yanılmışam, əsl döyüş irəlində imiş. Növbəti imtahandan onların hər ikisi "əla" qiymət aldılar. Axırınıcı imtahan-dan isə gənc müəllim "yaxşı", onun "rəqibi" isə "kafi" qiymət aldı. Beləliklə, onların hər ikisi qəbul imtahanlarından 13 bal topladılar. Lakin Maarif Xalıqovun "rəqibi" ixtisas fənnindən əla qiymət aldığı üçün aspiranturaya onu qəbul etdilər.

Həmin dövrdə EA Tarix İnstitutunun direktoru xeyirxah insan, billur kimi saf və təmiz şəxsiyyət, Akademiyanın müxbir üzvü Cəmil Quliyev idi. Cəmil Quliyev Akademiyanın Rəyasət heyəti qaqşısında vəsətət qaldıraraq əlavə bir yer alıb bu istedadlı gəncin aspiranturaya qəbul olunmasına şərait yaratdı. Maarif Xalıqov həmin dövrdə institutun "Azərbaycanın Böyük Vətən müharibəsi və müharibədən sonrakı kommunizm quruculuğu" şöbəsinin aspiranturasına qəbul olundu. Şöbə rəhbəri, qayğıkeş insan, görkəmli tarixçi, prof. Qaraş Mədətovun məsləhəti ilə Maarif Xalıqovun elmi rəhbəri Akademiyanın müxbir üzvü Cəmil Quliyev təyin olundu.

Maarifin aspiranturaya qəbulu məni çox sevindirdi. Hər ikimiz bir şöbədə çalışdığımız üçün, demək olar ki, hər gün kitabxanada, arxivlərdə, müxtəlif tədbirlərdə görüşürdük. Bu gəncin istedadı, əzmkarlığı və digər müsbət keyfiyyətləri çoxlarını özünə cəlb edirdi. Həmin illərdə başlanan şəxsi münasibətlərimiz dostluğa çevrildi və bu dostluq indi də davam edir.

Danışanda xəfif təbəssümü və zərif gülüşü heç vaxt simasından əksik olmurdu. Bəzən də elə olurdu ki, çox fikirli və qayğıkeş görünürdü. Dərdini də heç kimə danışmazdı. Bu gənc istedadlı olduğu qədər də məğrur idi. Belə hallarda bilirdim ki, Maarif anası və bacıları haqqında düşünür.

Maarif Xalıqovun "Azərbaycan SSR-də kənd təsərrüfatı üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması (1965-1975-ci illər)" mövzusunda yazdığı namizədlik dissertasiyasını başa çatdırdığı dövrdə mən iş yerimi dəyişdim. 1979-cu ilin sentyabr ayında Xankəndində yerləşən Sovet Azərbaycanının 60 illiyi adına pedaqoji institutunda müəllim kimi fəaliyyətə başladım. On il çalışdım bu ali məktəbdə, heç kim Maarif müəllim kimi mənə doğma və əziz dost olmadı. Bizim əlaqələrimiz heç vaxt kəsilmədi. O, həmin illərdə dəfələrlə Xankəndinə gəlmiş, mənimlə və Qarabağda olan digər dostları ilə görüşüb olanlardan şirin-şirin söhbət edər və gülüşürdük.

Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında baş verən hadisələr zamanı Maarif müəllim dostlarından və burada yaşayan azərbaycanlılardan ötrü çox narahat idi. Tez-tez mənə zəng edər, təkcə mənim yox, digər dost və tanışlarının, bütün azərbaycanlıların vəziyyəti ilə maraqlanar, bizlərdən ötrü narahatçılığını bildirərdi. Yaxşı yadımdadır ki, Maarif müəllim həmin illərdə dəfələrlə Qarabağa yalnız mənim yanıma deyil, Ağdamda, Qubadlıda və digər yerlərdə yaşayan dostlarına baş çəkər, onlarla dərdləşər və dərdlərinə şərik olardı.

Xankəndi, 7 noyabr 1981-ci il

Sağdan sola: Maarif Xalıqov, Tahir Aslanov, Həmdulla Aslanov,
Elza Aslanova, Xanım Alıcanova, Mayıl Alıcanov

Erməni faşistlərinin və onların havadarlarının təkidlə Xankəndində fəaliyyət göstərən pedaqoji institutun Azərbaycan bölməsinin professor-müəllim heyəti və tələbə kollektivi Şuşa şəhərinə köçürüldülər. Bütün bunlar az imiş kimi, Azərbaycan bölməsini Şuşadan Gəncə şəhərinə - Həsən bəy Zərdabi adına Gəncə Dövlət Pedaqoji İnstitutuna köçürdülər, lakin professor müəllim və tələbə heyəti heç kimdən icazə almadan, onları gözləyən bütün çətinliklərə və təhlükəyə baxmayaraq yenidən Şuşa şəhərinə qayıtdılar və burada Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şuşa fakültəsinin, sonra isə filialının açılmasına nail oldular. Fakültə və filiala rəhbərlik etdiyim dövrdə Maarif müəllim tez-tez mənə zəng edər, hal-əhval tutar, buradakı vəziyyətlə tanış olardı.

Yaxşı yadımdadır ki, Maarif müəllim Şuşaya gələndə doğma yurdlarından didərgin düşən, ev-çşiklərini itirən Qərbi Azərbaycandan gələn qaçqınları görəndə necə hönkürtü ilə ağladı. Bu fədakar insan onlara təsəlli verir, xəstələrə dərman alır, gec-tez doğma yurdlarına qayıdacaqlarına ümid verirdi.

Taleh elə gətirdi ki, Təhsil Nazirliyinin əmri ilə Maarif Xəlqov Şuşa filialına Dövlət İmtahan Komissiyasının sədri təyin olundu. Maarif müəllim Şuşaya gəldi. Yeddi yaşlı oğlu Kamranı da özü ilə gətirmişdi, onu Qubadlı rayonunun Yuxarı Mollu kəndində yaşayan tələbə dostu Vahidgilə qoyaraq Şuşada keçirilən buraxılış imtahanlarında iştirak edir, həftədə bir dəfə Şuşadan Laçına, oradan isə Qubadlıya, Vahidgilə gedirdi. O dövrdə çoxları Şuşaya, Qarabağa getməyə cəsarət etmirdi. Erməni faşistləri Şuşaya, Şuşadan Qarabağ istiqamətində hərəkət edən bütün maşınlara, avtobuslara atəş açır, yolları kəsir, vertalyotları vururdular.

Məhz belə bir çətin dövrdə Maarif həftədə bir dəfə oğlu Kamranı görmək üçün Mollu kəndində gedərkən çox narahat olurdum. Maarif müəllim mənim narahatlığımı hiss edərək özünəməxsus bir tərzdə, həm də qürurla dedi ki, Kamran artıq çox şeyi başa düşür, qoy doğma Qarabağın füsunkar gözəlliyini öz gözləri ilə görsün və duysun. Yadellilərə göz dağı olan, düşməyə qarşı hər daşı sənğər olan Qarabağı öz gözləri ilə görsün. İmkan olsa bu günlərdə onu Şuşaya da gətirmək, Cıdır düzündə gəzdirmək istəyirəm. Arzum odur ki, Kamran Şuşaya gələrək dünyanın nadir incilərindən biri olan Xarı Bülbülü öz gözləri ilə görsün.

Maarif müəllim bu yerlərdə, hətta erməni quldurlarının atəş hədəfində olan mənzərəli yerlərdə şəkil çəkirdirdi. Həmin günlərdə erməni quldurları tərəfindən jurnalist Salatın Əsgərovanın qətlə yetirilməsi onu yandırır yaxırdı. "Ocaqlar, indi kişilərə gücləri çatmır, silahsız qadına əl qaldırırlar" – deyirdi.

Maarif müəllim burada qaldığı təxminən 40 gün ərzində Qarabağın bir çox kəndlərində - Malibəylidə, Quşçularda, Xəlfəlidə və azərbaycanlıların yaşadığı bir sıra digər kəndlərdə oldu. Əhali ilə görüşür, onlara təsəlli verir və mübarizəyə ruhlandırır. Heç vaxt yadımdan çıxmaz. Laçın və Qubadlı yolları ilə hərəkət etmək çox təhlükəli idi. Şənbə və bazar günləri Qubadlıya gedər, burada yaşayan dost tanışlarından hal-əhval tutar, oğlu Kamranla görüşər, sonra da Şuşaya qayıdardı. Şuşaya qayıdarkən hər dəfə Turşsuda doyunca su içməsindən həvəslə danışırdı.

Dövlət imtahanı zamanı komissiya üzvlərinin fikirlərinə hörmətə yanaşır, tələbələrin cavablarını diqqətlə dinləyir və onların biliklərini düzgün və obyektiv qiymətləndirirdi. Həmin dövrdə Şuşa filialında üç fakültə var idi. Tarix-filologiya fakültəsinə təcrübəli pedaqoq, cəsur insan dössent Kərimov Rəqub Şahmar oğlu rəhbərlik edirdi. Onunla asudə vaxtlarında biz bir yerdə olur, Şuşanın tarixi yerlərini göstərməkdə bir növ bələdçilik edirdi. Maarif müəllim yalnız Rəqub müəllimin deyil, bir ay müddətində bizim kollektivin doğma üzvünə çevrildi...

Taleh bizə bir daha, düz 13 il sonra bir yerdə işləməyi nəsb etdi. Mən ADPU-nun Şamaxı şəhərində yeni açılmış filialına direktor təyin edildim. Uşaqlıq və gənclik illərində dostluq etdiyim Vahid Məmmədov oğlu Xanəliyev isə tədris və elmi işlər üzrə direktor müavini təyin olundu. Yeni yaradılmış filialın yüksək ixtisaslı kadrlara böyük ehtiyacı var idi. Yəni də köhnə dostu müraciət etdim. Necə deyərlər – hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi. Maarif müəllim ictimai əsaslarla kafedra müdiri təyin olundu. Maarif müəllim o ağır və çətin günlərdə filialın maddi-texniki bazasının yaradılmasında və möhkəmlənməsində var qüvvəsi ilə çalışırdı. Burada özünə Vahid Xanəliyev, Bəyməmməd Cəbrayilov, Əlisahib Abudov, Şasəddin Mikayılov və adlarını unudduğum bir çox dostlar qazandı.

Maarif müəllim dostlarına xüsusi diqqət və qayğı ilə yanaşırdı. Çətin günlər idi. Çorək tapılmırdı, ərzaq qıtlığı var idi, işıqlar tez-tez sönür, qaz yamırdı. Bu ağır günlərin tezliklə ötüb keçəcəyinə, xoş günlərin gələcəyinə tələbələrini inandıra bildi. Nəzakət xanımın bütün çətinliklərə sinə gətirdilər. Özlərinin çətinliklərini, dərdlərini unudub başqalarının dərдинə şərik olan, dərdlərini çəkən mənim dostum və onun xanımı bir müddət Şamaxıda yaşadılar. Maarif müəllim əsl müəllimə və insana xas olan bütün keyfiyyətləri pedaqoji fəaliyyəti dövründə həyata keçirməyə çalışırdı. Elə bil, necə deyərlər, anadan müəllim kimi fəaliyyət göstərmək üçün doğulmuşdur.

Maarif müəllim çox alicənab insandır. Elə gün olmazdı ki, Saatlı rayonunda yaşayan anası və bacılarından xəbər tutmasın. Xoşbəxtlikdən filialda telefon- danışıq məntəqəsi var idi. Tez-tez onlarla əlaqə saxlayır, ayda bir dəfə onlara baş çəkərdi. Onun gəlişi evə, ailəyə fərəh gətirərdi. Elə bil ki, evdə onun gəlişini çoxdan gözləyirdilər. Bir anın içində süfrə açılar, stolun üstünə müxtəlif növ meyvələr, şirniyyat düzülər, kəklik otu ilə təzə dəmlənmiş çay gətirilərdi. Bir azdan Ünzülə ananın dəmlədiyi zəfəranlı plovun ətri evi bürüyərdü. Oğlu plovu yediyi andan sona kimi gözlərini ondan çəkmir, sevincindən fərəhlənir, kövrəlirdi. Maarif müəllim plovu elə iştahla yeyirdi ki, sanki uşaqlıq illərindəki çətinlik və aclığın qisasını plovdan alırdı. Oğul anasının bütün ümidlərini doğrultmuş, oxuyub alimlik adını almış, ali məktəbdə kafedra müdiri vəzifəsində çalışırdı. Ana oğlunun uğurları ilə fərəhlənir, bütün ağır-acı günlərini unudurdu.

Maarif müəllimin işgüzarlığını, təşəbbüskarlığını, bilik və bacarığını nəzərə alıb onu Prezident Aparatında işə götürdülər. O, burada çalışarkən dostları ilə əlaqəni kəsmədi, onları tez-tez arayıb axtarır, zəng edir, problemləri ilə maraqlanırdı. Bir çox bədxahlar, M.Ə. Sabirin əsərlərində olan "qəhrəmanlar" Şamaxıda fəaliyyət göstərən filialın müvəqqəti bağlanması nail oldular. Maarif müəllim bu işdə bizə düzgün istiqamət verdi. Pedaqoji kollektivin Ulu Öndərə olan müraciətindən sonra məsələ ədalətli həll olundu və filialın fəaliyyəti bərpa olundu. Filial bu gün də fəaliyyətini uğurla davam etdirir.

Maarif müəllimin yaradıcılıq, elmi-tədqiqat obyektini geniş və olduqca maraqlıdır. Onun 2019-cu ildə AMEA-nın Tarix İnstitutunun direktoru, akademik, Millət vəkili Yaqub Mahmudovun tövsiyyəsi və redaktorluğu ilə çap olunan "Bəzz qalası" kitab albomu xürrəmilər hərəkatına həsr olunmuş ən dəyərli tədqiqatlardan biri – şəkillər qalareyasıdır. Babəkin rəhbərliyi altında uzun müddət ərəb xilafətinə qarşı mübarizə aparan xürrəmilərin qəhrəmanlığı, döyüş taktikası, istehkamları ilə bizi tanış edir və yaddaşlarımızda yaşadır, möhkəmləndirir.

Bu əsərin Azərbaycan tarixşünaslığında əsas və başlıca əhəmiyyəti bundan ibarətdir ki, dövlətin əsas rəmzlərindən biri olan bayrağın qaldırıldığı yer şəkildə öz əksini tapmışdır

Ərəb mənbələrində göstərilən faktlarla yanaşı, **bu fakt kifayət edir ki, öz dövrünün qəhrəmanı, xalqımızın azadlığı uğrunda mübarizə aparan görkəmli sərkərdənin başçılığı altında Xürrəmilər dövləti yaranmış, bu dövlətin hökmdarı Babək olmuşdur** - fikrini söyləməyə əsas verir. Əslində, bu foto-albom bizim milli ruhumuzu yaşadır, onun yaşamasına güclü təkan verir, qalanın müdafiəsi uğrunda döyüşən xürrəmilərin qəhrəmanlığı, özündə bu günlərdə qoruyub saxladığı sirlərlə bizi tanış edir. Digər bir tərəfdən, bu vaxta kimi Bəzz qalasının harada yerləşməsi haqqında müxtəlif fikirlər mövcud olmuşdur. **Bu albomu nəşr etdirməklə Maarif Xalqov şəkillər vasitəsilə Bəzz qalasının harada yerləşməsi haqqında elmi mübahisələrə son qoymuşdur.**

Maarif Xalqovun əsərlərinin ilk oxucularından biri də mənəm. Səmimi etiraf edirəm ki, onun bədii yaradıcılıqla məşğul olduğumu bilmirdim. Maarif müəllimin tələbə yoldaşı, polis polkovniki Əmirali Dəmirov vasitəsi ilə mənə göndərdiyi "Ömrün ağı-qaralı zolaqları" adlı tarixi-etnoqrafik-sənədli povestini oxuduqdan sonra böyük sarsıntı keçirdim. Burada insanın bütün varlığını ləzəyə salan Ünzülə ananın obrazı və kiçik İsmayılın əzablarla dolu olan həyat yolu mənə sarsıtdı. Kitabı oxuyub qur-tardıqdan sonra Maarif müəllimlə telefon vasitəsilə əlaqə saxladım və bu Sizin həyatınızı, yaşadığımız günləri özündə əks etdirən tərcümeyi-halımızdır mı? – deyə soruş-dum. Mənə elə gəldi ki, o, bir anlığa susdu və xəyalən o günlərə qayıtdı. Cavabında qısaca olaraq bir-cə kəlmə - bəli dedi! Düz 45 il bundan əvvəl tanıdığım Maarif müəllimin həyat yolu – yaşadığı acılı-ağrılı günlərini özündə əks etdirən çətin və və şərəfli ömrü gözlərim önündə canlandı. Əslində, Maarif müəllimin üzündən əksik olmayan təbəssüm ona öz dərdini unudurub müsahibinin dərdin, çətinliklərin

nə olduğunu bilirəm deyir, mən Sizi başa düşürəm, mən bu yolun yolçusu olmuşam deməkdir.

Maarif müəllim Nəzakət xanımla uzun illərin çətin sınaqlarından şərəflə çıxıblar. Onlar üç övlad böyüdüb tərbiyə ediblər. Hər üçü ali təhsillidirlər. Böyük övladları o qanlı-qadalı günlərdə, 7 yaşında olarkən atası ilə birlikdə Qarabağa gəlmiş Kamran bəydir. Gözəl övladları – bir oğlu və bir qızı var. Qızı Kəmalə xanım ali təhsilli həkimdir, İstanbul şəhərində yaşayır və işləyir. İki övladı var. Ailənin sonbeşiyi Ceyhun bəydir. Ali təhsillidir. “Kunq-fu” döyüş növü üzrə dördqat Dünya çempionudur, 5 qat Dünya kubokunun sahibidir. Bir oğlu var, adı Ayxandır.

Maarif müəllimin həyat yoldaşı Nəzakət xanım ali təhsilli filoloqdur. Hal-hazırda Binəqədi rayonundakı 30 sayılı tam orta məktəbdə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəlliməsidir. Xoşbəxt ailədə 5 nəvə böyüyür. Nəzakət xanımın sevincinin həddi-hüdudu yoxdur. Övladları və nəvələri ilə fəxr edir.

Maarif hazırda təqaüdədür. O, indi yaradıcılıqla daha məhsuldar məşğul olur, yazıb – yaradır. Dostluq etalonu olan Maarif müəllim indi də bizi arayıb axtırır, gənclik illərində olduğu kimi məzəli söhbətləri ilə bizim könlümüzü oxşayır, yaşadır.

Müəllifini unuduğum şəri şair elə bil ki, həyatda bütün çətinliklərə sinə gərən bu xeyirxah insan haqqında yazıb:

Dözüm özü dözməyəndə dözdü dost,
Dostluq adlı bir ocaqda közdü dost,
Hecalara bölünməyən sözdü dost,
Bölünsəydik dost deməzdik biz ona.

--- --- ---

Çırpı deyil, yığıb ocaq çatasan,
Ağac deyil, gövdəsində yatasan,
Paltar deyil, köhnələndə atasan,
İldən ilə bahalaşan zərdi dost.

Maarif müəllim məhz belə dostdur, belə insandır.

Dərin hörmətlə: Mayıl Alcanov

Məmmədov Hüseyn Qaraxan oğlu
Sizin şagirdiniz olmaqla fəxr edirəm.
Fəlsəfə elmləri doktoru, Bakı Dövlət
Universitetinin dosenti

Ömür yolu

Ömür yolu... Bu iki kəlməlik ifadənin arxasında illərin dolanbaclarında qalan ağır-acı, çətinlik və möhnət, sevincli və xoşbəxt günlər, şərəf və ləyaqət, məsuliyyət və zəhmət durur. Hər kəs bir ömür yolu keçir. Bu yolu biri yığıla-dura addımlayırsa, digəri büdrəsə də özünə inamını itirmir, qəti addımlar ataraq məqsədi uğrunda ömrünü şam kimi gilə-gilə arıdaraq yüzlərin, minlərin sevimlisinə çevrilir.

Həyatda şərəflə şərəfsizliyi, tamahkarlıqla vicdanlı olmağı hər kəs özü seçir. Şan-şöhrət dalınca qaçmayan, zəhmətkeş elm fədaisi Maarif müəllimin "Ömür yolun" da göstərilən bu keyfiyyətləri mən şagird, tələbə və onun həmkarı olanda hiss etmişəm.

Mən özümün sevimli müəllimimin həyat yoluna qiymət vermək, onun haqqında yazmaq kimi məsuliyyətli bir işin altına girməyə çox tərəddüd edirdim. Uzun götür-qoydan sonra bu qərara gəldim ki, üzərimə götürdüyüm bu iş çox məsuliyyətli, ağır olsa da, şərəflidir. Çünki Maarif müəllim elə bir insan, elə bir şəxsiyyət, elə bir pedaqoq, elə bir alimdir ki, onun ömür yolunu, fəaliyyətini vərəqləmək, əldə edilən qənaətləri qələmə almaq üçün xüsusi təfəkkür və böyük istedad tələb olunur.

Maarif müəllim uca bir dağın zirvəsində dayanıb. Mən isə dağın ətəyində dayanıb zirvədəki insana baxıb onun keşməkeşli ömür yolunu, həmin yüksəkliyə necə gedib çatmasını öyrənmək, təsvir etmək istəyirəm. Çətin, olduqca çətin məsələdir.

Keçən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq müəllimlərin müəllimi Maarif Xalıpqov layiq olduğu dəyəri, qiyməti eşitməli və bilməlidir.

Maarif müəllim alim, pedaqoq kimi böyük xidmətlər göstərmiş, ləyaqətli övladlar yetişdirmişdir. Çətin, cəfəli həyat yolu keçsə də, o, bu gün özünü tam əsasla xoşbəxt sayə bilər.

Mən, Maarif müəllimi orta məktəbdə oxuyarkən, şagird olan zaman tanımışam. Sevimli müəllimimin həyat hekayəsini isə onun yazdığı və anasına həsr etdiyi "Ömrün ağı-qaralı zolaqları" əsərini oxuduqdan sonra bilməmişəm və onu yenidən kəşf etmişəm. 1974-cü ildə Saatlı rayonundakı S.Vurğun adına orta məktəbdə tarix dərslərini tədris etməyə başlayan Maarif müəllim sinfə daxil olduğu andan hər bir şagirdin sevim-lisinə çevrildi. Bizim sinfin riyaziyyat təmayüllü olmasına baxmayaraq yalnız iki şagird riyaziyyat sahəsini seçdi. Yerdə qalan bütün şagirdlər humanitar sahələri seçmiş oldular. Mən isə birbaşa tarix ixtisasını seçdim. Bütün bunlar Maarif müəllimə və onun tədris etdiyi tarix fənninə olan sevginin təzahürü idi.

Elm fədaisi olan müəllimimin həyatından bəzi məqamları bildiyimdən deyə bilərəm ki, onun bu zirvəyə çatması, hər şeydən əvvəl, çətinliyə, əzablara sinə gərməsi, hələ uşaq vaxtlarında kiçik əlləri ilə çörək qazanmağı öyrənməsi, böyük ürəyi və mətin xarakterə malik olması, elm öyrənməyi həyatının mənası hesab etməsinin nəticəsində olmuşdur.

Həyatın bütün acılarına, ağrılarına sinə gərməyi, sinə gərib mənliliyi, şəxsiyyətini qorumağı bacaran Maarif müəllim sınımadı, sarsılmadı. Mənəvi paklıq, əsl ziyalılıq, elmi prinsiplilik, müdrik pedaqoqluq – mənə elə gəlir ki, bu keyfiyyətlər Maarif müəllimin həm şəxsi həyatında, həm də elmi yaradıcılığında qırmızı bir xətt kimi keçir.

Maarif müəllimə müraciət etdikdə o, səbrlə dinləməyi bacaran, təmkinli, özünü problemlə üzləmiş adamın yerinə qoya bilən bir insandır. Mənim fikrimcə, bir müəllim kimi onun əvəzi yoxdur!

Azərbaycanımızın tarixinə, bu gününə və gələcəyinə elmdə, ziyalılıqda, vətəndaşlıqda örnək ola biləcək ali bir ünvan yazan şəxs mənim müəllimimdir! Maarif müəllim.

Bu sətirləri yazanda üzümü Ulu Tanrıya tutub deyirəm, Ya Rəbbim, Maarif müəllimi bizə çox görmə! Bizim belə insanlara bu gün daha çox ehtiyacımız var. Bir ağısaqqal, bir alim- pedaqoq, bir ziyalı və bir insan kimi nə yaxşı ki, varsınız Maarif müəllim!

Əziz müəllimim, qardaşım və dostum, Maarif müəllim, ürəyimdə sözlərim çoxdur. Siz elə bir şəxsiyyətsiniz ki, haqqınızda cildlərlə kitablar yazılsa belə sizi tanıtdıra bilmərik. Sizin böyüklüyünüzü və şəxsiyyətinizi vəsf etməkdə qələm də acizdir.

70 yaş nədir ki, sizə 100 il yaşamağı arzu edirəm! Sevilən insanlar heç zaman unudulmur. Sizi tanıyan hər kəs sevirlər! Nə yaxşı ki, varsınız. Uca Tanrı sizi qorusun, əziz və sevimli müəllimim!

Yadulla Həsənli

**Azərbaycan Dövlət İqtisad İniversiteti nəzdində
İqtisadi Araşdırmalar Elmi Tədqiqat
İnstitutunun direktoru, iqtisad elmləri doktoru,
professor.**

Sevimli müəllimimiz Maarif müəllim! 1973/1974-cü tədris ilində mən 8-A sinifində oxuyurdum. Bizim sinifə tarix fənnindən Maarif müəllim dərs deyirdi. Elə ilk gündən Maarif müəllim dərsi çox gözəl deyirdi, mövzunu yaxşı izah edirdi, şagirdlərlə səmimi davranırdı və dərsə sakit qulaq asırdılar. Bu keyfiyyətlərinə görə Maarif müəllim sinifin sevimli müəlliminə çevrilmişdi. Maarif müəllim bizim sinif rəhbərimiz idi.

1974/75-ci tədris ilinin başlanğıcında Saatlı şəhər Səməd Vurgun adına 1-saylı orta məktəbin dörd sinifinin yüksək qiymətləri olan şagirdlərindən beşinci 9-Q sinifi yaradılmışdı. Əslində bu sinif riyaziyyat təmayüllü idi. Lakin, şagirdlərin seçilməsi təkcə ali məktəbin texniki ixtisaslarına sənəd vermək istəyən və riyaziyyatdan yüksək qiymətlər alan şagirdlərdən formalaşdırılmamışdı, həmçinin digər fənlərdən yüksək qiymətlər alan şagirdlər də həmin sinifə daxil edilmişdilər. Mən, aşağı sinifdən riyaziyyatı sevdiyim üçün gələcək təhsilimi bu fənlə bağlamaq arzusunda idim. Sinif istedadlı şagirdlərdən formalaşdırılmışdı. Səhv etmirəmsə, sinifdə 34 şagird təhsil alırdı. Onlardan 3-4 nəfərini çıxmaq şərti ilə qalan hamısı məktəbi bitirdikdən sonra ali məktəblərə daxil olmuşdular. Sinifin riyaziyyat təmayüllü olmasına baxmayaraq təkcə mən riyaziyyat ixtisasını seçərək Bakı Dövlət Universitetinin (o zamankı Azərbaycan Dövlət Universitetinin) tətbiqi riyaziyyat fakültəsinə daxil olmuşdum. Əksər şagirdlər hümanitar və sosial ixtisaslar (hüquq, tarix, ədəbiyyat, xarici dillər, iqtisad və s) üzrə, bir neçə nəfər isə texniki ixtisaslar və tibb üzrə ali məktəblərə daxil olmuşdular. Lakin, həmin şagirdlərin riyazi bilik səviyyələri heç də aşağı deyildi və düşünürəm ki, riyaziyyat və ya texniki ixtisaslar üzrə ali məktəblərə daxil olmaları üçün kifayət idi. Sinif seçmə şagirdlərdən təşkil olunduğu üçün müəllimlər də məktəbin ən yaxşı müəllimləri idi. Həmin müəllimlərdən biri sevimli tarix müəllimimiz Maarif Xalıqov idi. Maarif müəllim, sonradan dissertasiya müdafiə edərək tarix elmləri namizədi elmi dərəcəsi almışdır. Ümumiyyətlə, 3 müəllimimiz sonradan elmi dərəcə almışdır. Riyaziyyat müəllimimiz Rahib Abbasov isə hazırda riyaziyyat elmləri doktoru, professordur. Fizika müəllimimiz Həmid müəllim fizika elmlər namizədi elmi dərəcəsi almışdır. Hesab edirəm ki, sinif şagirdlərinin əksəriyyətinin hümanitar ixtisaslar üzrə ali məktəblərə daxil olmalarında Maarif müəllimin əməyi heç də az olmamışdır. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi Maarif müəllim, şagirdlərlə çox mehriban davranırdı və dərsi hamının başa düşəcəyi formada təşkil edirdi.

Maarif müəllim, təkcə dərs zamanı şagirdlərlə ünsiyyət yaratmırdı, o həmçinin sosial tədbirlər, o cümlədən vətən-pərvərlik ruhunda görüşlərdə şagirdlərin iştirakını təmin edir, onların istirahəti üçün gəzintilər təşkil edirdi. Onlardan birisini tez-tez xatırlayıram - Araz çayı kənarı meşəyə gəzinti.

Maarif müəllim Araz çayı kənarı meşəyə gəzintini biz 8-ci sinifdə oxuyarkən təxminən yaz aylarında təşkil etmişdi. Gəzinti rayonun mərkəzinə ən yaxın kəndlərdən biri olan və Araz çayının kənarında yerləşən Mollaəzizli kəndinin yaxınlığında olan meşədə oldu. Hər cür tədarük görülmüşdü, kabab çəkmək üçün ot, meyvə-tərəvəz, əyləncə üçün dama, şahmat, top və s. götürmüşdük. Meşə çox sıx və bəzi yerləri keçilməz idi. O yadımdadır ki, bir ara möhkəm yağış yağdı, yağış kəsəndən sonra gün çıxdı. Sanki gözümüzün önündə göbələklər meydana gəldi və xeyli göbələk yığdıq. Bu xoş anlar heç vaxt gözümün önündən getməyir. Hər dəfə sevimli müəllimimiz Maarif müəllimi xatırlayıram.

Qeyd edirəm ki, Maarif müəllim, sonralar AMEA-nin Tarix İnstitutunda aspiranturaya qəbul olub, dissertasiya müdafiə edərək tarix elmləri namizədi alimlik dərəcəsi aldı və bir müddət Tarix İnstitutunda işlədi. O zaman Maarif müəllim AMEA-nin Şərifzadə küçəsində yerləşən yataqxanasında yaşayırdı. Mən universitetdə təhsil alarkən və aspiranturaya daxil olmaq üçün tarix imtahanına hazırlaşarkən Maarif müəllimə tez-tez müraciət edirdim. Bizim yataqxanalar qonşuluqda idi. Olduqca mehriban şəkildə suallarına cavab verirdi və imtahana daha yaxşı hazırlaşmağım üçün uyğun ədəbiyyatlar verirdi.

İstər orta məktəbdə, istərsə də sonrakı illərdə Maarif müəllimlə münasibətim, sevimli müəllimimizə hörmət hissini daha da artırdı. Hesab edirəm ki, Maarif müəllim ən yaxşı müəllimlik xüsusiyyətlərinə malik olan, vətənpərvər, əsil Azərbaycan vətəndaşıdır.

Xəliyəddin Xəlilli
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

**“Ömrün ağıl-qaralı zolaqları” əsərinin
mənəviyyatında yaratdığı ilk fikir dalğaları**

Maarif bu kitabını mənə təxminən altı ay qabaq təqdim etmişdir. Mən isə onu 3 gün bundan əvvəl, yəni 2019-cu il oktyabr ayının 29-da oxudum.

Əsəri gec oxumağımın iki səbəbi var idi. Birincisi, xəstəlik, yəni gözlümün tutulması və cərrahiyyə əməliyyatına məruz qalmağım idi. İkincisi isə ondan ibarət idi ki, adətən, tarixçilər və müxtəlif peşə sahibləri ahıl yaşlarında bədii ədəbiyyatla məşğul olmağa, hekayə, roman və s. yazmağa başlayırlar. Nəticədə uğursuz yazılar meydana gəlir. Təbii ki, mən dostum Maarifin bu vaxta qədər hər hansı bir bədii əsərini oxumamışdım. Odu ki, onun bu yaşda, yəni 60 yaşlarında bədii əsər yazacağına inanmırdım.

Maarif kitabını mənə təqdim edərkən söz vermişdim ki, onu mütləq oxuyacağam. O zaman mən 3 kitabı oxuyacağımı planlaşdırmışdım. “Ömrün ağıl-qaralı zolaqları” kitabı bu sırada üçüncü yerdə idi.

Oktyabr ayının 29-da mənə müalicə edən həkimin qəbuluna getmişdim. Günorta saat 14-də evə gəldim. Həkim yaramı dondurmuşdu, bədənim bərk göynəyirdi. Buna baxmayaraq, belə qərara gəldim ki, Maarifin kitabını oxuyum. Nəvələrim iş otağımdan kitabı gətirdilər və onu oxumağa başladım. Kitab mənə özünə elə cəlb etdi ki, həm ağrılarımı, həm də aclığımı unudum. Kitabdan ayrılıb günorta çörəyini yemək istədim. Lakin kitabın hökmü mənə bildirdi ki, bacarırsan məndən ayrıl. Təbii ki, oxumaqda davam etdim.

Çox gərginlik keçirirdim, həyəcanlı idim. Çünki 71 yaşında birinci dəfə idi ki, belə təsirli, insanın bütün mənəviyyatını lərzəyə salan bir kitab oxuyurdum. Mən kitabı oxuduqca həyəcanlanırdım. Nəvələrim gələrək təzyiçimi ölçdülər. Təzyiçim yüksək

olduğu üçün kitabı əlimdən aldılar. Saat 16-da kitabı bir kənara qoyaraq dərman qəbul etdim. Yatağa uzandım. Axşam saat 19-da kitabı oxumağa başladım. Gecə saat 22-yə kimi onu oxudum. Məndə olan problemlər mənə o qədər ağışuna aldı ki, mən sözün həqiqi mənasında onların arasında boğulmağa başladım. Kitab mənə psixoloji cəhətdən o qədər həyəcanlandırmışdı ki,

tamamilə halsızlaşmışdım. Təzyiçim yenidən artdı, halım pisləşdi. Kitabı bir kənara qoyaraq dərman qəbul etdim, yataqda uzandım. Yataqda olarkən kitabın təsiri altında hansı hissləri yaşadığımı qələmə almaq istəmirəm...

Səhər saat 6-30-da kitabı əlimə alaraq oxumağı davam etdirdim. Səhər saat 10-da kitabı oxuyub qurtardım. Bir neçə dəqiqədən sonra Maarifə zəng vuraraq ilk təəssüratlarımı onunla bölüşdüm...

Əsərin əsas surətlərindən biri olan İsmayılın obrazını mənə ədəbiyyatdan tanış olan obrazlarla müqayisə etmək istədim. İstər İsmayıl, istərsə də Viktor Hüqonun “Səfillər” romanının qəhrəmanı Jan Voljan və Fridrix Nitschenin “Zərdüş belə demişdir” əsərində fəvqəlinə eyni məqsədə nail olmaq istəyirlər. Fərq yalnız ondan ibarətdir ki, Viktor Hüqonun Jan Voljanı Fransa bürüyə inqilabını dağıntılardan xilas etmək üçün yazdığı humanist, ideal bir obrazdır. Nitschenin fəvqəlinə isə filosofun özü tərəfindən yaradılan bir obrazdır. İsmayıl isə həyatımızda çox adamın tanıdığı müasirimizdir. Kimin dostu, kimin iş yoldaşı, kiminsə qonşusudur. Real, canlı nümunədir.

Əsəri oxuyarkən bir məsələ mənə həm elmi, həm də məntiqi cəhətdən özünə cəlb etdi. Belə ki, çox zaman Azərbaycan ictimai fikrində, xüsusən Azərbaycan ədəbiyyatında məsələ qoyulur, lakin cavablandırılmır. Bu əsərdə isə ilk dəfədir ki, qoyulan məsələ öz cavabını tapır.

Əvvəla, dəhşətlərdən xilas olmaq üçün nə etmək lazımdır sualına əsərdə cavab tapırsan. İkinci sual, mənəviyyatı qorumaq üçün nə etmək lazımdır? Bu sualın da cavabı əsərdə verilir. Üçüncü sual, insan yaşamaq üçün, xilas olmaq üçün nə etməlidir? Bu sualın da cavabı əsərdə verilir. Kitabda təsvir olunan həyatın dəhşətləri içərisində qovulan insan həyatın gözəlliklərini tapmaq və görmək imkanına yiyələnir.

Həyata gözünü açanda anasından başqa heç bir himayəçisi olmayan bu kiçik uşaqdakı iradə, mənəviyyat, mübarizlik həqiqi mənada Nitschenin real fəvqəlinəni xatırladır.

İsmayıl obrazı Jan Voljan obrazından çox qüvvətlidir. Belə ki, Jan Voljan yazdığı

yaratdığı bir obrazdır. İsmayıl isə, tale elə gətirmişdi ki, sanki, həyatın bütün amansızlıqları, bütün dəhşətləri, bütün qeyri-insani amilləri onun qismətinə çıxmışdır. Lakin bu uşaq – İsmayıl bu şərə qarşı öz idealını diqtə edir. Bu ideal min illərlə xalqımızın yaratdığı milli-mənəvi dəyərlərdir. Heç bir amansızlıq yaşamaq naminə İsmayılı güzəştə getməyə məcbur edə bilmir. Nəhayət, əsəri oxuyanda görürsən ki, bu əsərdə İsmayıl obrazında Jan Voljanda, o cümlədən Nitschenin fəvqəlinəsindəki ideallar, arzular reallaşır.

Canlı həyatımızda dostumuz, qonşumuz, yoldaşımız, tanışımız olan İsmayıl obrazı bütün dünyada, dünya ictimai fikrində bazarın əxlaqın, mənəviyyatın, müsbət dəyərlərin pozucusu olması haqqında mülahizəsini də aradan qaldırır. Belə ki, təsdiq olunub ki, bazar insanın əxlaqını, mənəviyyatını pozur. Həyata yenidən göz açan, hələ məktəb təhsili görməyən, rəqəm tanımayan bir körpə yaşamaq, özünü xilas etmək üçün bazara üz tutur. O, uşaqlıq və yeniyetməlik illərində çətinliyə düşəndə bazara üz tutaraq xilas olur. Bazar isə onun əxlaqında hər hansı bir mənfi, pozucu təsir yarada bilmir. Bu da bizə insanın mənəviyyat dünyasının xüsusi keyfiyyətlərə malik olduğunu göstərir.

Mən 40 ilə yaxındır ki, milli məsələ haqqında tədqiqat işləri aparıram. Yəqinlik hasil etmişəm ki, bu ruhlu əsərlər elə-belə yaranmır. Bunun üçün milli mənlilik şüuru mütləq ruhla qovuşmalıdır. Milli mənlilik. Bu mənim sözümdə deyil, dünyanın qəbul etdiyi elmi ideyadır. Mütləq ruha qovuşa bilməyən ruh bu yazını yaza bilməzdi. Açıqı, elə mütləq ruhun yerdə də nümayəndəsi olub onu yaradan. Yuxarıdan da səs verilib, aşağıdan da. Nəticədə bunlar qovuşub. Mən elə bilirəm ki, yaradanın bu millətə rəhmi gəlib, bu əsər yaradılıb, ortaya atılıb

Bir sözlə, əsərdə milli mənlilik şüuru mütləq ruha qovuşur. Bu baş verməsəydi belə bir əsər yazıla və tamamlana bilməzdi.

Macaxı qəbiristanlığında Ünzülənin ruhu gecələr səhərə kimi yatmır, İsmayılın gül-çiçəklə gəlişini səbrsizliklə gözləyir...

Səmayə Mustafayeva, tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Xoş xatirələr

Tələbəlik illərini xatırlamaq mənim üçün əzizdir. Ona görə ki, həyatımın ən gözəl günləri bu dövrə təsadüf edir. Sevincimizdən bir-birimizə pay verərdik. Kədərimizə şərik olardıq. Birgə yeyərdik, birgə gəzərdik. Paltarlarımız da çox vaxt bir-birinə uyğun olardı.

Nə isə, yaşlaşanda insana qalan ən çox xatirələrdir. Xatirələr səni xəyal dünyasına aparır, bəzən səni özünə qaytarır, yaşatmaq, yaratmaq həvəsini artırır. Artıq hamımız yaşlaşmışıq. Lakin tələbəlik illərini xatırlayanda hər an qəlbimizdən bir hiss keçir ki, kaş o günlər bir də qayıdaydı. Yaxşı xatirələr həmişə keçmişdə qalır. Xəyal çox vaxt həqiqətə çevrilmir. Hər günün öz gerçəkliyi olur. İnsan indi daha çox onlarla yaşayır. Lakin tələbə yoldaşlarını gördükdə, onların səslərini eşitdikdə yenə də elə bil o günlərə qayıdırsan. Qəlbindən bir arzu keçir ki, kaş o anlar bir də qayıdaydı.

İndi də keçək tələbə yoldaşlarımıza. Mən tələbə yoldaşlarımızın hamısı ilə yaxın idim. Hamısı məni öz bacıları kimi istəyirdilər. Birləşməyimizdə 90 oğlan, 10 qız var idi. O oğlanlardan biri də 111-ci qrupda oxuyan, Azərbaycanın füsunkar guşələrindən biri olan İsmayılı rayonundan olan Maarif Xəlqov idi. Biz 1967-ci ildə V.İ.Lenin adına API-nun tarix fakültəsinə daxil olmuşduq. 1971-ci ildə isə təhsilimizi başa vurduq. Dörd il ərzində hamımız bir-birimizlə qaynayıb- qarışdıq. Tələbələr-mizin əksəriyyəti yaxşı oxuyurdular. O cümlədən Maarif də bizim yaxşı oxuyan tələbələrımız içərisində idi. O, mədəni davranışı, xoş rəftarı və çalışqanlıqı ilə içərimizdə seçilirdi.

Təhsilimizi başa vurduqdan sonra hərəməz bir yerə ayrıldıq. Bir-birimizi gec-gec görməyə başladıq. Amma Maarifi tez-tez görürdüm. O, təhsilini başa vurduqdan sonra bir neçə il Saatlı rayonunda orta məktəbdə müəllim işlədi, sonra isə aspiranturaya qəbul olundu. Müvəffəqiyyətlə namizədlik dissertasiyasını müdafiə etdi, alim oldu. Gözəl ailə başçısı oldu. Ləyaqətli övladlar yetişdirdi.

Maarif Bəzz qalası haqqındakı araşdırmaları ilə Azərbaycan tarixşünaslığında yeni bir mərhələ açmış oldu.

Maarif el-obasına, anasına çox bağlı bir insandır. Onun anası haqqında yazdığı əsər bunun nə qədər həqiqət olduğunu bir daha sübut edir. Onun kitabını oxuyarkən sanki bütün anaların keçirdiyi hisslərin nə qədər bir-birinə yaxın olduğunu, ana-bala məhəbbətinin ülvülüyünün şahidi oluruq. Burada mənim yadıma fransızların dediyi bir cümlə düşür ki, valideynin övlada məhəbbəti təbiətin zəruri qanunudur.

Maarif yaxşı da müəllimdir. Onun hazırladığı şagirdlər müvəffəqiyyətlə ali məktəbə daxil olurlar.

Maarif həm də yaxşı babadır. Nəvələr onun ailə adasının ən gözəl meyvələridir.

Maarif həm də yaxşı dostdur. Çünki dostu sədaqət onun atributudur.

Əziz tələbə yoldaşıma həyatda bütün xoşbəxtliklərin aşarı olan can sağlığı arzulayıram. Sokrat demişdir ki, can sağlığı hər şey demək deyildir. Amma can sağlığını itirmək hər şeyi itirmək deməkdir.

Hörmətlə,tələbə yoldaşın

AMEA-nın akademik H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun Təhsil şöbəsinin müdiri, c.ü.f.d., Müseyib Yunusov.

80 – nə doğru irəli!

Hər hansı bir insan haqqında ürək sözləri yazmaq həm asandır, həm də çətin. Barmaq izləri kimi insanlar da rəngarəngdir. Fikirləşdiklərini yazılı şəkildə dolğun ifadə etmək bəzən çətin olur.

Maarif müəllim mənim qonşum, dostum və həmkarımdır. Bir – birimizi uzun müddətdir tanıyıram. Bu tanışlıq keçən əsrin 80-ci illərindən başlayıb. Biz hamımız çətin bir həyat yolu keçmişik.

Maarif müəllim ömrünü elmə, tədrisə həsr edib. Ölkəmizdə elmlə məşğul olanları 3 qrupa bölmək olar. Birinci qrupa ailə ənənəsinə uyğun olaraq elmlə məşğul olanlar aiddir. İkinci qrupa maddi cəhətdən imkanı olan şəxsləri aid etmək olar. Üçüncü qrup isə maddi imkanı zəif olanları, lakin bu yolda bütün çətinliklərə sinə gərən insanları birləşdirir. Maarif müəllim üçüncü qrupa aid olanlardandır. O, ali təhsilini başa vurduqdan sonra qısa müddət müəllim işləsə də, elmi işlərə maraq onu yenidən Bakıya qaytardı. Maarif müəllimdə qarşısına qoyduğu məqsədə çatmaq üçün əzmkarlıq çox yüksəkdir. Ona görə də o, aspiranturanı bitirərək elmlər namizədi adını aldı. Lakin bu çox çətinliklərlə başa gəlirdi. Hamımızda olduğu kimi həm maddi çətinliklər, həm də ailə vəziyyəti buna mane olurdu. Uşaqların səhhətində yaranan problemlər daha ağır idi. Həmin illərdə Maarif müəllimin necə əziyyət çəkdiyini hamımızın gözü önündədir. Maarif müəllim çox cəfakəş valideyindir. Oğlu Ceyhunun dünya, Avropa çempionu olmasında onun rolu danılmazdır. Belə ki, Ceyhunun həmin yarışlarda iştirakı – yol xərci, yemək haqqı, yarışda iştirak etmək üçün pul ödənilməsi – maddi təminatla bağlı idi. Maddi vəziyyəti o qədər də yaxşı olmayan Maarif müəllim bu xərclərin ödənilməsi üçün nələti etmədi, hətta uzaq səfərlərə çıxaraq həmin xərclərin ödənilməsinə nail oldu.

Ceyhunun hər qələbəsindən sonra Maarif müəllimin necə sevindiğini, qürur hissi keçirdiyini, çox həvəslə bu barədə danışdığını dəfələrlə şahidi olmuşuq. Özü demək olarki, ata qayğısı görmədiyindən övladlarına ata qayğısı göstərməkdən doymur.

Maarif müəllim həddən artıq zəhmətkeş bir insandır. Nə qədər çətin olsa da, bir müddət ailədən uzaq Şamaxıda elmin tədrisi ilə məşğul olmuşdur.

Maarif müəllimdə həm də böyük məsuliyyət hissi var. O, uzun müddət Prezident Aparatında Məktublər və vətəndaşların qəbulu şöbəsində işləmiş və bu işin öhtəsindən mükəmməl gəlmişdir.

Maarif müəllim həm də vətənpərvər insandır. Bir tarixçi kimi bu ona başucalığı gətirir. Belə ki, Cənubi Azərbaycana (Təbrizə, Ərdəbilə) gedib gələndə əliboş qayıtmır. Onun bu barədə yazdığı və səkillərlə bəzədiyi "Bəzz qalası" foto - albomu buna nümunədir. Həmin foto-albom 2019-cu ildə Azərbaycan Respublikası MEA-nın Tarix İnstitutunun Elmi şurasının qərarı əsasında çap olunmuşdur.

Maarif müəllim gözəl övladdır. Onun bu məqama çatmasında anası Ünzülənin zəhməti çox olmuşdur. Anası rəhmətə gedəndən sonra onu İsmayilli rayonunun Maçaxı kəndində dəfn etdilər. Ünzülə Ana bu kənddə anadan olmuşdur. Qəbri uzaq olmasına baxmayaraq Maarif müəllim, demək olar ki, hər ay onu ziyarət etməyə gedir. İndi də hər dəfə anasından danışanda kədərlənir, gözləri dolur.

Maarif müəllim yaxşı valideyindir. 3 övladına ali təhsil vermiş, onları evləndirib – köçürmüşdür. İndi hər üçü ölkəmizin rifahı üçün məsuliyyətli işlərdə çalışır.

Maarif müəllim həm də çox ciddi bir insandır. Heç kəsə sirt deyil ki, o, uzun müddətdir abuturiənt hazırlığı ilə məşğul olur. Çox yaxşı pedaqoqdur. Bu işə o qədər məsuliyyətlə yanaşır ki, bəzən mən ona təəccüb edirəm.

Maarif müəllim həm də yaxşı qonşudur. Hamının xeyrində, şərinə, müxtəlif digər tədbirlərində iştirak edir.

Maarif müəllimin 70 yaşı tamam olur. Mən onu təbrik edirəm. Can sağlığı, işlərində uğurlar diləyirəm. 70 ildə çoxlu çətinliklərlə üzlaşib, çoxlu sevincli günlər yaşamışdır. Bu əzmkar insana 80-ə doğru irəliləməyi arzulayıram.

Nazim Mustafa, tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Mayası halaldıqdan və zəhmətdən yoğrulmuş Maarif müəllim

Bəzən elə olur ki, uzun illər tanıdığın və ya illər boyu bir yerdə işlədiyən adam haqqında fikir söyləməyə çətinlik çəkirsən. Lakin çox az bir zamanda Maarif müəllimlə eyni kollektivdə işləməyimə baxmayaraq, onun haqqında ürəkdolusu yazmaq özümə borc hesab edirəm. Belə ki, 1991-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun nəzdində Azərbaycan Diasporu və Qaçqınlıq Tarixi Mərkəzi yaradılmışdı. Mərkəzdə diaspor və qaçqınlar problemi üzrə iki sektor var idi. Mərkəzə tanınmış şərqşünas alim, tarix elmləri doktoru, professor Həmid Əliyev rəhbərlik edirdi. Mərkəz yarananda Həmid müəllim əvvəlcədən tanıdığım, qabiliyyətlərinə bələd olduğu Tarix, Şərqşünaslıq, Coğrafiya İnstitutlarının bir neçə əməkdaşını Mərkəzdə işə cəlb etmişdi. Maarif müəllim də onların cərgəsində idi. Mən isə ixtisasca riyaziyyatçı idim və Mərkəzə tamamilə kənar bir sahədən gəlməyimin qərribə tarixçəsi var.

Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətində işlədiyim dövrdə Həmid müəllim Cəmiyyətin idarə heyətinin üzvü idi və vaxtaşırı olaraq iclaslarda iştirak etmək üçün gəlirdi. Mən həmin vaxt cəmiyyətin orqanı olan "Vətən səsi" qəzetində "erməni məsələsi" və qaçqınlar problemi ilə bağlı məqalələrlə çıxış edirdim. Yazılarım Həmid müəllimin də diqqətini çəkmişdi. 1991-ci ilin iyul ayı idi. Cəmiyyətə gələndə Həmid müəllimə doğulduğum bölgənin tarixi keçmişindən bəhs edən "Ağbaba Milli Şurası" başlıqlı məqaləni fikrini bildirməsi üçün təqdim etdim. Məqaləni oxuduqdan sonra Həmid müəllim mənim qolumdan tutub dedi ki, sən burda nə işin var, dur gedək sən Akademiyada işə götürəcəm. Elə həmin gün əmrimi verdirdi. Bir müddət sonra Həmid müəllim Mərkəzin elmi katibi funksiyasını da mənə həvalə etdi və bundan sonra əməkdaşlarla daha sıx ünsiyyətdə oldum.

Həmid müəllimin şəxsi nüfuzu sayəsində rəhbərlik etdiyi Mərkəzə o vaxt Bayılada Krasin meydanı adlanan ərazidə yerləşən Mədəniyyət Sarayında bir neçə otaq verilmişdir. İlk gündən Maarif müəllimlə birgə Mərkəzdə çalışan şərqşünas alim

İlərdən Təriyel Həsənovla, Məmmədhasən Qəmbərovla, Əziz Xanəgahı ilə, tarixçi Elmar Məhərrəmovla, coğrafiyaçı Məmməd Sadıqovla xoş münasibətimiz yarandı. Mənim kimi, Maarif müəllimi də qaçqınlar problemi ilə məşğul olurdu və çox zaman günü arxivlərdə keçirdi. Dövlət Arxivinin kitabxanasında saxlanılan və 1918-1920-ci illərdə nəşr edilən "Azərbaycan" qəzetinin rus dilində versiyasından Ermənistanın hərbi təcavüzü, etnik təmizləmə siyasəti və qaçqınlar məsələsi ilə bağlı dərc edilən məqalələrdən ibarət Maarif müəllimin özünü köçürüb Mərkəzə təhvil verdiyi iki ümumi dəftər indi də məndədir. Mərkəzdən ayrıldıqdan sonra Maarif müəllim əlyazmalarını özü ilə aparmadı. Sonralar iş elə gətirdi ki, mən həmin məqalələrdən AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu tərəfindən çap edilən "İrəvan quberniyasında azərbaycanlıların soyqırımı: 1918-1920" (Bakı: Elm, 2017, 328 s.) kitabında istifadə etdim və kitabın əlavə bölməsinə məqalələrin tam mətnlərini daxil etdim.

1991-ci ilin yayında Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun Şuşa şəhərində fəaliyyət göstərən filialında keçirilən dövlət buraxılış imtahanına komissiya sədri kimi dəvət etdilər. Həmin vaxt Ermənistandan didərgin salınan azərbaycanlıların bir qismi Dağlıq Qarabağın bəzi kəndlərində məskunlaşmışdı. Maarif müəllim Həmid müəllimə dedi ki, Ermənistandan gəlib Dağlıq Qarabağda məskunlaşan qaçqınlar arasında sorğu keçirmək istəyir. 5-6 səhifədən ibarət anket tərtib etdik. Maarif müəllim həmin anketləri götürüb qaçqınların məskunlaşdıqları Malibəyli və Quşçu kəndlərində yaşayan hər bir qaçqın ailəsi ilə görüşdü. 100-ə yaxın ailənin möhürlənmiş anket məlumatlarını gətirib Mərkəzə təqdim etdi.

Bir müddət sonra Maarif müəllim Azərbaycan Diasporu və Qaçqınlıq Tarixi Mərkəzindən ayrıldı. Sonra Mərkəz Akademiyanın əsas binasına köçdü, daha sonra isə Milli Münasibətlər İnstitutunun tərkibinə verildi. Mən Maarif müəllimin əlyazmalarını və tərtib etdiyi anketləri Milli Münasibətlər İnstitutundakı Qaçqınlıq tarixi şöbəsinə təhvil verdim. Həmid müəllim Milli Münasibətlər İnstitutunu tərk etdikdən bir müddət sonra şöbənin müdiri tarix elmləri doktoru Qəmərsah Cavadov oldu. Sonra mən də həmin şöbədən uzaqlaşdım. Maarif müəllimin əlyazmalarından ibarət iki ümumi dəftəri isə özüm ilə götürdüm. Qaçqınlarla bağlı Maarif müəllimin topladığı anketlər isə şöbədə qaldı.

Bilməzdim ki, illər keçəcək Maarif müəllimlə yenidən ünsiyyətimiz bərpa olunacaq və həmin anketlərin taleyi yenidən aktuallaşacaq. 2004-cü ildən mən Prezident Kitabxanasında işləməyə başladım. 2010-cü ildə Kamran Xəlqov Kitabxanaya baş

mühasib təyin edildi. Bu gəncin soyadı mənim diqqətimi çəkdi. Məlum oldu ki, çox ciddi, təmkinli və savadlı olan bu gənc Maarif müəllimin oğludur. Beləcə ünsiyyətimiz yenidən bərpa oldu. Kamrandan öyrəndim ki, Maarif müəllimi sonralar BDU-nun Şamaxı filialında, daha sonra Prezident Aparatında və nəhayət İdarəçilik Akademiyasında müəllim işləmişdir.

Bir gün Kamran mənə dedi ki, atam sən ilə görüşmək istəyir. Zəngləşib görüşdük. Maarif müəllim artıq könüllü olaraq administrativ işlərdən uzaqlaşib abituriyentləri alı məktəblərə hazırlamaqla məşğul olurdu. Maarif müəllim dedi ki, vaxtla tərtib etdiyi anketlərin izi ilə gedib, ikinci dəfə Qarabağdan didərgin düşən qaçqın ailələrinin taleyinə aydınlıq gətirmək, onları bir yerdə toplayıb kitab halında çap etdirmək istəyir. Bu, Maarif müəllimin öz xalqının ağrı-acısına şərik olmaq istəyindən irəli gəlirdi. Maarif müəllimə dedim ki, vaxtla özünü köçürdüyü əlyazmalardan ibarət iki ümumi dəftər məndədir və onları qaytara bilərəm. O, dəftərləri mənə bağışladığını dedi. Mən əvvəllər Milli Münasibətlər İnstitutunda işləmiş keçmiş əməkdaşlardan anketlərin taleyini soruşdum. Onları tapmaq mümkün olmadı.

Keçən il Maarif müəllim mənə sanki cam-qanı ilə qələmə aldığı "Ömrün ağıl-qaralı zolaqları: tarixi-etnoqrafik sənədli povesi" (Bakı: Təknur MMC, 2018, 128 s.) kitabını göndərmişdi. Bu kitabı 70 yaşını başlanmış, hazırda özü baba olan bir oğulun atasına olan böyük sevgisindən doğan "Ana bəre", yaxud "Ana abidəsi" də adlandırmaq olar.

Keçən il A.A. Bakıxanov adına Tarix İnstitutu Maarif müəllimin "Bəzz qalası [fotoalbom]" (Bakı: Turxan NPB, 2019, 64 s.) kitabını çap edib. Bu kitaba Bəzz qalasının atəklərindən tutmuş zirvəsinədək müxtəlif rəqəslərdən Maarif müəllimin çəkdiyi elə fotolar daxil edilib ki, onlara baxanda heyrətini gizlədə bilmərsən. Bəzz qalasının zirvəsinə qalxmaq hər oğulun, hətta hər gəncin reallaşdırma biləcəyi bir iş deyil. Onu yalnız Maarif müəllim kimi Böyük Ürəyi, Ürəyində də Vətən sevgisi və Vətən məsgili olanlar reallaşdırma bilərlər.

Məmnunam ki, əsl alim, alicənab insan, Böyük Vətəndaş Maarif Xəlqovla ünsiyyətdə olmuş, onu yaxından tanımışam. Bu xalqın və onun balalarını Maariflə böyük ehtiyacı var. Hər zaman canımız sağlam, gözünüz nurlu, qələminiz iti olsun!

Ağasiyev Vaqif

Gələcəyə bir namə...

Əzizim Maarif!

Mən bilirdim ki, sən alimsən, müəllimsən, dövlət məmurusan və nəhayət mənim 50 illik dostumsan. Amma çox təəssüflər olsun ki, mənə məlum deyildi ki, sən peşəkar jurnalist, publisist, yazıçısan. Bu açıqlama mənə təbii ki, şərəf gətirmir. Hesab edirəm ki, bu vəziyyət sənəin təvəzökarlığından, mənim isə məlumatlılığımdan irəli gəlir.

Beləliklə, sənəin "Ömrün ağılı-qaralı zolaqları" bioqrafik kitabını əvvəl bir nəfərsə oxudum. Kitabın məzmununu mənə o qədər tanış və doğma gəldi ki, əsəri oxuduqca geri qayıdır və yenidən mütaliə edərək təkrar-təkrar səhifələri vərəqləyir, beynimə həkk olunmuş cümlələri axtarırdım. Çox təəssüflənirəm ki, bu əzablı yolu tək keçmişən, lakin onu çox böyük zəfərlə addımlamısan.

Belə qənaətə gəldim ki, əgər Maksim Qorki sənədən sonra bu dünyaya gəlmiş olsaydı mütləq deyəcəkdi: "Mənim uşaqlıq illərim Maarifin uşaqlıq illəri ilə müqayisədə cənnətdir".

Qayıdaq əsas məqsədə. Bəzz qalası barədə ömürə bərabər fəaliyyətinə, yazılarına, ürək ağrılarına. Güney Azərbaycanı, Bəzz qalası, Babək və digər doğma mövzular hər bir azərbaycanlı üçün qürur mənbəyidir.

Akademik Yaqub Mahmudova əhsən!

Onun səyi nəticəsində sənəin Bəzz qalası albomun işıq üzü görüb. Bu böyük zəhmət, xeyirxah əməldir. Vətəninə sevən hər bir Azərbaycanlı üçün keçmişlə təmasda olmaq, məlumatlanmaq üçün bu albom stolüstü kitab olmalıdır.

Yanılmaram ki, Bəzz qalası dedikdə yadıma ilk anda Babək düşür. Məişətimizdə heç bir ad bu qədər xalis rəmz xarakteri daşımır. Vətənpərvərlik rəmzi, azadlıq uğrunda mübarizə rəmzi. Biz "Babək" deyəndə gözüme önünə yalnız və yalnız konkret tarixi simanı gətiririk, onun ərəb işğalçılarına qarşı 22 illik döyüşlərini yada salıb, misilsiz qələbələrini və yenilməzlik nümunəsi olan əzablı qətlini düşünürük.

Unutmaq olmaz ki, Babək Güney Azərbaycanında, Ərdəbildə doğulmuş, Bəzz qalasında iqamət salmış, Həmədan ətrafında döyüşmüşdür. O zamanlar bu yerlərdə fars və azərbaycanlı kəndlilər, sənətkarlar bir ailə kimi yaşayırdılar.

Yəqin sənə məlumdur ki, Babək adı iran mənşəlidir, qədim pəhləvi dilindən gəlir. Müasir fars dili üzrə mötəbər mənbə sayılan Ələkbər Dehxodanın "Müzəffərnamə"sində o, ata kimi izah edilir.

Görünür, Babək üsyankar xalq kütləsinin ruhunu yaxşı başa düşürdü. Bilirdi ki, bu kütlənin önündə ata nüfuzlu başçı, rəhbər getməlidir. Döyüşçülər sərkərdəyə ataya baxan kimi baxmalıdır. Bəlkə ona görə də onun əsl Həsən adı dəyişdirilmiş, sonralar isə Babək təxəllüsü kimi daha çox məşhurlaşmışdır. Beləliklə, Babəkin qədim fars dilindən tərcüməyə mənası "atacan", əziz atadır.

Əsrlər boyu igid Babəkimizin adını müctəhidlər gizli saxlamışlar. Buna baxmayaraq cəsur alimlərimiz, ədiblərimiz, incəsənət ustalarımız xalq qəhrəmanını öz elinə tanıtdırıb sevdirmişlər. İndi valideynlər böyük iftixarla bu adı öz övladlarına bəxş edirlər.

Mənim dostum!

Sənəin qələminin altından çıxan, Babəkə, Bəzz qalasına həsr edilən yazıların hər bir azərbaycanlı üçün yaddaş sənəsidir. Bir neçə vaxt bundan əvvəl "Səməd Vurğun" bağında bu mövzu ilə əlaqədar sənəinlə söhbət etmişdik. O zaman sənə qeyd etmişdim ki, tələs, nə bilirsən yaz, tamamla. Çünki vaxt ötür, bu gün yazılmayan tarix üçün gələcək bizi bağışlamayacaq.

Mən çox arzularım ki, tale sənə qüvvət versin və bir gün kütləvi informasiya vasitələrindən öyrənirəm ki, sən Bəzz qalasının zirvəsində söykəndiyin əsa ilə Ağrı dağın zirvəsində addımlayırsan.

2019-cu il noyabr ayının 27-dən 28-nə keçən gecə saat 05:00

**Nüsrət Paşayev Qax rayon
İcra Hakimiyyəti
Başçısının sabiq müavini
Tarix : 12.11.2019**

Hər bir el, hər oba yetişdirdiyi layiqli övladları ilə, tanınmış oğullarıyla fəxr edib. Bu mənada kənd mühitindən çıxmış ziyalılar respublika səviyyəsində özlərini təsdiqləyəncən, doğulub boya-başa çatdıqları kəndlərini təmsil edəcəncən uzun və çətin yol keçməli olurlar.

Bu gün haqqında söz açmaq istədiyim Maarif müəllim məhz belə ziyalılardandır. Maarif müəllimlə mənə tanışlığım, ilk görüşümüz Qax rayonunda olub. O, ailəsi ilə birlikdə rayonumuza istirahətə gəlmişdi. Ailənin normal istirahəti üçün müəyyən çətinliklər ortaya çıxdığından həmin çətinliklərin aradan qaldırılması mənə həvalə olundu. Mən Maarif müəllimlə görüşərək onların normal istirahəti üçün lazımı tədbirləri həyata keçirdim və bununla da bizim səmimi ünsiyyətimizin təməli qoyuldu. O gündən bu vaxtaca onun və ya mənə harada və hansı vəzifədə işləməyimizdən asılı olmayaraq sağlam təməl üzərində yaranmış dostluq münasibətlərimiz daha da möhkəmlənmiş, qarşılıqlı ailə dostluğuna çevrilərək bu günədək səmimi şəkildə davam edir. Maarif müəllimin mənə və ailə üzvlərimə qarşı həmişə diqqətli və səmimi qayğısı olub və bu gün də davam edir ki, mən belə dostdan ayrılmaq haqqında düşünməmişəm, düşünə də bilmərəm, istəyirəm ki, o, mənə dostum olaraq qalsın, başqaları arasında bölünməsin.

Maarif müəllim dəyərli tədqiqatçı alim olduğu kimi, çox yüksək mədəniyyətə malik bir insandır. O, eyni zamanda çox ciddi bir ziyalıdır, lağlağı etmək, şit zarafatlar, əlləmlik onun xarakterinə yaddır, sözünün üstündə dayanandır. Həmişə deyir ki, kişi görək sözünün üstündə dursun., kişi tüpürdüynü yalamaz. O, heç vaxt kiminsə xətrinə dəyəcək, şəxsiyyətinə toxunacaq sözlər işlətməz, hiylədən uzaq olan, elinə, obasına, valideynlərinə, övladlarına, qohum - əqrabasına, dostlarına sadıq insan ömrü yaşamış və

yaşayıb. Elə bayram olmur ki, öz doğma kəndinə gedib anasının, doğmalarının qəbrini ziyarət etməmiş olsun.

Maarif müəllim şərəfli bir müəllim, alim ömrünün təcəssümüdür. O, çox yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik insan olmaqla, etikadan kənar bir söz işlətməz, artıq hərəkətlərə yol verməz.

O, son dərəcə həssas və diqqətli olduğundan, mənəim səmimiyyətimə artıqlaması ilə daha yüksək səmimiyyət göstərmiş, mənə həmişə həssaslıqla yanaşaraq, həyatımın çətin anlarında, zamanın iyrəclikləri ilə qarşılaşanda mənə əsl sadıq dost kimi mənəvi dayaq olub.

O, bir tərəfdən həddindən artıq yumşaq, incə münasibətli, digər tərəfdən diqqətli, obyektivliyi, ehtiyac olduqda isə sərtliyi ilə seçilən şəxsiyyət kimi mənəim nəzərimdə həmişə yüksəkdə dayanıb. Bir belə illərdə ikimiz harada oluruq-olaq hər hansı qapıdan keçməli olanda dayanır deyir ki, "buyur", əlbəttə mən keçmirəm, deyirəm "yol böyüyündür, Siz keçin". Bu insanın dilindən heç kim inciməz, çünki heç vaxt heç kimi incidən bir söz dilə gətirməz, özünə hörmət qoymağı, şəxsiyyət və ləyaqətini qoruyub saxlamağı, öz içində kiçik bir "Cəmiyyət" yaratmağı bacaran insandır. Xeyrə, şərəfə gedəndi, hər hansı çağırışdan qalan deyil. Bir sözlə, özünü ətrafındakılara sevdirməyi, sevməyi və sevlməyi bacarandır.

O layiqli övladlar – iki oğlan və bir qız boya – başa çatdırıb, onların cəmiyyətə, xalqına, vətənə yararlı vətəndaş kimi yetişmələri üçün valideynlik borcunu ləyaqətlə yerinə yetirib. Ona görə də ünsiyyətdə olduğum illərdə mən nəinki Maarif müəllimdən, onun hər bir ailə üzvündən ancaq doğmaltıq, səmimiyyət və mehribanlıq görmüşəm və görürəm.

Ailə dostluğumuzun telləri elə sıx bağlanıb ki, bəzən ya tənbelliyimizdən, ya da hər hansı işə başımız qarışdığından zəngləşməyimizə, görüşüb çay içməyimizə bir müddət fasilə verəndə istər onun, istərsə də mənəim ailəmdə irad bildirilir ki, xeyir ola, zəngləşməyinizə ara vermi-siniz. Bu da hər ikimizin xoşbəxtliyidir ki, ailə üzvlərimiz də bizim dostluq münasibətlərimizdən həzz alır, istəyirlər ki, biz tez-tez ailəliklə görüşək, söhbət edək, birlikdə çay içək. Bəli, biz yenə də vaxtaşırı görüşür, birgə xırda təsərrüfat işləri ilə məşğul oluruq.

O, xeyirxah fikir, söz, əməl prinsiplərini həyatı boyu şərəflə yaşadanlardandır. Kiçik kənd cığırından başlanan ömür böyük ömürlərin qovşağına çevrilərək vətənimizin paytaxtı Bakı şəhərində davam etməkdədir.

Deyirlər yaradıcı insanın iki həyatı olur: biri özünün yaşadığı gerçək həyatı, o biri isə onun yaradıcılığıdır. Maarif müəllim həm yaxşı insan, həm sadıq dost, həm mehriban ata, baba, həm də gözəl həmkardır. O, geniş dünyagörüşü, dərin nəzəri biliyi, yüksək tədqiqatçılıq qabiliyyəti, güclü məntiqi nəticələri təhlil etmək, ümumiləşdirmək, sədaqətlik, xeyirxahlıq kimi keyfiyyətləri özündə cəmləşdirmiş dost insandır. Öz həyatını şərəflə yaşamaq, insanlara, cəmiyyətə faydalı olmaq, gözəl ailə başçısı, səmimi insan kimi ömür sürmək hər bir insanın öz əlindədir. Məhz Maarif müəllim bu missiyanın öhdəsindən ləyaqətlə gəlir.

Mən Maarif müəllimlə dostluq münasibətlərində birinci növbədə özümə ürək və çörək dostu, ailəvi gediş-gəliş dostu, dayaq qazanmışam. Yaxşı dost mənəvi sərvətdir. Mən bu gün də onun böyüklüyündən, mənə və ailəmə qarşı olan səmimi münasibətindən çox razıyam.

Onun sevgisi təkcə insanlara sevgisi ilə bitmir. Təbiəti, təbiət gözəlliklərini, təbiət nemətlərini və onlardan sağlamlıq üçün istifadə etməyi çox sevir və minnətdaram ki, məndə də bu sevginin artmasında, təbiət nemətlərindən istifadə etməyimə Maarif müəllim çox maraq və həvəs yaratmışdır.

Maarif müəllim!

Ömrün uzun olsun. Sağlam və gümrah ömür sürəsən. Sənə və ailənə xoş günlər, ürəkaçan həyat arzulayıram. Arzulayıram ki, indidən sonra özünə diqqət yetirməyi, özünü düşünməyi, sağlamlığın üçün özün-özünə qulluq etməyi öyrənəsən.

Aydın Avşar Siyasi və dövlət xadimi, etnoqraf, Qızıl Qələm Mükafatı Laureatı.

50 illik yaradıcılığın bəhrəsi

Mən tarix üzrə fəlsəfə doktoru Maarif Xəlqovun "Ömrün ağıl-qaralı zolaqları" adlı kitabını və "Bəzz qalası" adlı Foto-Albomunu oxuyub tanış oldum. Mənim Maarif müəllimə dərin təşəkkür və minnət-darlıq etmək borcum qaldı.

Hörmətli Maarif müəllim! Sizin "Ömrün ağıl-qaralı zolaqları" kitabınızı oxuduqdan sonra mənə aydın oldu ki, vətənin hər qarış guşəsini tanımaq, onu qorumaq hər kəsin borcudur. Sizinlə birlikdə ana yurdun hər bucağını qarış-qarış gəzib dolaşmaq, onun bənzərsiz gözəlliklərinə sizin gözlərinizlə baxmaq, vətənə yenidən vurulmaq, ana yurda saf övlad məhəbbəti ilə əbədi bağlanmaq lazımdır.

Hörmətli Maarif Yusif oğlu! Sizin "Ömrün ağıl-aaralı zolaqları" tarixi-etnoqrafik-sənədli povestinizi diqqətlə oxudum. Uzun müddət fikirləşdim və düşündüm ki, Maarif müəllim bu kiçik Maçaxı kəndi, onun tarixi, təbii iqlim şəraiti, insanları haqqında apardığı araşdırmalarını necə peşəkarlıqla qələmə alıb. Sözün düzü, deyim ki, Maarif müəllimin tarixçi olduğunu bildirdim. Lakin kitabı oxuyandan sonra belə qərara gəldim ki, o nəinki tarixçi, həm də etnoqraf, təbiətşünas, arxeoloq, torpaqşünas, bir sözlə təbiət elmərini dərinlən bilən mükəmməl bir ziyalıdır. Kitabda on illərlə Maçaxıda baş vermiş tarixi hadisələr olduqca səlis, ardıcılıqla qələmə alınmışdır.

Siz kiçik, lakin maraqlı tarixi olan Maçaxı kəndini o qədər dərinlən, maraqla, sevə-sevə təhlil etmişiniz ki, insanı bu vətənin nadir gözəlliklərinin qədir-qiyətini bilməyə, onları sevib qorumağa çağırır. Çünki vətəndaşlıq, əslində, yurdun tarixinə bələd olmaq, vətəni qoruyub sevməkdən başlayır və hər bir ölkənin ən böyük sərvəti onun vətəndaşlarıdır. Xəlil Rza Ulutürk demişkən:

Vətəndaş olmasa boş şeydir vətən,
Beş günlük, on günlük güney qarıdır,
Vətən məvhumunun özəyindəki,
Vətənin vüqarlı oğullarıdır.

Yalnız vətəndaşlıq şüuru tam formalaşmış insan cəsarətlə deyə bilər ki, vətən elə məndən başlanır. Mən deyərdim ki, vətən Maarif Yusif oğlu kimi oğullardan başlanır.

Qiymətli maarifpərvər Maarif müəllim! Siz kitabın yazılmasına böyük əmək sərf etmişiniz. Həm də bu əməyi elmi əsaslara söykənərək etmişiniz. Böyük Nizami Gəncəvi demişdir: "Qüvvət elmdədir, başqa cür heç kəs, heç kəsə üstünlük eyləyə bilməz".

Mən ziyalı dostlarıma məsləhət görərdim ki, yaradıcı əməyin heyrat doğurmasını müşahidə etmək üçün çox uzaqlara getməsinlər. Əməyin məskəni ilə tanış olmaq istəsəniz, Maarif

Xalıqovun "Ömrün ağı-qaralı zolaqları" adlı tarixi-etnoqrafik-sənədli povestini təkrar-təkrar

oxusunlar. Mən deyərdim ki, yazıçı özünün "Ömür kitabı"nı yazmışdır.

Adətən insan həyatını teatr səhnəsinə, yaşam tərzi və xarakter cəhətlərini isə səhnədəki rollara bənzədirlər. Bəzən də həyatı mənzil başına doğru yol alan qatarla müqayisə edirlər. Müxtəlif dayanacaqlarda "qatar"dakı kupelərə daxil olan, gah yarıyolda ayrılan, gah da sonadək bərabər olan yol yoldaşları ilə birgə cızılan trayektoriya müzakirə obyektinə çevrilir. Çox vaxtsa,

yaşadığımızı kitab adlandırırlar: Ömür kitabı. Vərəqlədikcə insanın bütün ömrünü kino lenti

kimi gözləri qarşısına gətirən, xəyali də olsa təsəvvürdə canlandırma bilən kitab.

Bəli, ömrü insana Allah-taala bəxş edir. Ən böyük yazar, ən istedadlı rejissor da odur. Amma

biz ömür boyu yazdıqlarımızı özümüz qələmə alırıq, "Ömür kitabı"nda belədir. Birimizin kitabı

qalın olur, o birimizin nazik. Bir vərəqdə mürəkkəb al-qırmızı, digərində qara rəngə boyanır. Bəzi səhifələrə göz yaşımız, bəzisinə hətta qanımızın damcıları da sıçramış olur. Kimisi hər şeyi yazsa deyər əlavə vərəq də yapışdırır kitabına. Kiminsə kitabı sonadək yazılır. Bəzən

gülüşümüz qonur "Ömür kitabı"na, bəzən isə hıçqırıqlarımız. Gah sevinc qoxuyur, gah da kədər yazdıqlarımız ...

Bu müqayisəni kifayət qədər uzatmaq, bu kitabı uzun müddət incələmək olar. Amma əsas nəticə dəyişməz qalır. Vahid bir sual yaranır bu məqamda:

- Kitabı kimsə oxuyacaqmı? Yaxud bu kitab kimin üçünsə faydalı olacaqmı?

Mən bir oxucu kimi deyərdim ki, **bu kitab 70 illik ömrün 50 illik bir yaradıcılıq bəhrəsidir.**

Məktub!

Salam! Soruşsan hardayam, necəyəm? Payızdayam. Fikirləşəndə ki, üzü

qışa gedirəm, soyuq olur. Qışın ən soyuq vaxtı fevraldı. Fevralda qanımdan olduğum və qanımdan olan ailə üzvlərim və Sən anadan olmusan. Novruz çarşənbələri də fevralda başlayır. Deməli, hər şey təkrar olacaq, yaxşılığa doğru.

Əbdülrəhmanov Vidadi Rza oğlu

Vidadi

Validəynlər, övladları dünyaya gəldikdə ad seçərkən əksər hallarda əcdadlarının, dini və dəbdə olan isimlərinə üstünlük verirlər. Nadir hallarda valideynlər övladlarına bəşəri əhəmiyyətli ad verirlər ki, onlardan biri də Maarifdir.

Maarif müəllimlə ilk tanışlığımız Azərbaycanın ən ali İcra orqanında bir yerdə işlədiyimiz günlərdən başlayır. O zaman ölkəmizin nəinki siyasi vəziyyəti, hətta coğrafi varlığı sual altında idi. İş saatımız ən azı 17-18 saat (istirahət günü və məzuniyyətsiz) olurdu.

Gərgin iş rejimi, habelə evdən gətirdiyimiz yeməyin - bir naharlıq olmasına baxmayaraq, O heç vaxt öz təmkinini itirmir, əksinə öz iradəsi və məsuliyyəti ilə kollektivə nümunə olurdu. Onun iş əmsalı digər əməkdaşlardan müraciətlərə, sənədlərə təhlili yanaşmasına və nəticə çıxarmasına görə seçilirdi ki, bu da rəhbərliyin daim diqqətində idi. Bunu onunla izah etmək olar ki, O, həyatın hər üzünü görməsinə baxmayaraq, ruhunu sınımağa qoymamış, müəllim və alim dərəcəsinə yüksəlmişdir.

Maarif müəllim haqqında xatirələrimi yazmaq təklifini alanda əvvəl mənə elə gəlirdi ki, bir saatin içində mətni hazırlaya bilərəm. Bu bir anlıq idi. Bu qısa mətni hazırlamaqdan ötrü mən beş sutka fikirləşirdim, keçdiyimiz yol gözümün qarşısında canlanır və belə bir sual yaranırdı:

- Mənim söz deməyə, yazmağa haqqım varmı? Çünki bu yazı bir çox illər qalacaq və Maarif müəllimin ailəsində oxunacaq, müzakirə ediləcək.

Onun ailəsinə, dostlarına, tanışlarına münasibəti barədə yazmaq istəmirəm. Ona görə ki, Onda olan səbr, məhəbbət, qarşısındakını dinləmək bacarığı tək-tək insanlara məxsusdur.

Maarif müəllimin qarşısında duran vəzifələrin ümdəsi Azərbaycanın "Milli ideologiyasının əsasları, fəlsəfəsi və prindenti" əsərini yazmaqdır. Bu, Onun pedaqoq, alim və məmur vəzifələrində işlədiyi müddətdə qazandığı təcrübənin nəticəsi olar. O, bu əsərlə nəinki öz yaxınlarının, böyük bir millətin köməyinə gəlir.

Maarif müəllimin bütün bu keyfiyyətləri ilə yanaşı, yumoru, incə zarafatı duyma qabiliyyətinin, səfər və süfrə arxasında yoldaşlığının əvəzsiz olmasının şahidiyəm.

Baxmayaraq ki, o uzun müddətdir təqaüddədir, işlədiyi kollektivdə tez-tez xatırlanır. Prezident Administrasiyasında Tariel Həsənov, Akif Qəhrəmanov, Ziyafəddin Qasimov, Eldar Məmmədovla yanaşı Maarif Xalqovun da adı daim hörmətlə xatırlanır.

Maarif müəllimin potensialının kiçik bir zərrəsi onun yeddi nəslinin ölkəmizə layiqli vətəndaş olmasına kifayətdir.

Bakı 1993-2020

P.S. Məktubu özüm yazsaydım hərərətım kağıza keçərdi. Kağız printerdən çıxanda da isti olur. Çox diqtə etmək istəmirəm. Diktatora çevrilərəm. İstəmirəm!

İsa Yarıyev
Etalon insan

Maarif müəllim müqayisə edilən insanlar arasında bir etalondur. Belə ki, bu insanda bir çox yüksək insani keyfiyyətlər: ictimai həyatda fəal iştirak, Vətənpərvərlik, Milli qürur hissi, Dövlətə xidmət, ailəyə sədaqət, dostluğa sadiqlik formalaşmışdır. Onu tanımağında, demək olar ki, özümü şanslı hesab edirəm.

Maarif müəllimlə ilk tanışlığımız qonşuluqdan başlamışdı. 1992-cü ildən mən Prezident Aparatında məsul vəzifədə çalışırdım. 1993-cü ildə elə orada da onunla yenidən rastlaşdım və bizim çiyin-çiyinə işləmə-yimiz sonradan dostluğa çevrildi. O, işinə son dərəcə məsuliyyətlə yanaşan, ictimai dünyagörüşüylə fərqlənən, işlədiyi kollektivdə böyük nüfuz sahibi idi.

Hal-hazırda Maarif müəllim yüksək pedaqoji fəaliyyətlə məşğuldur, tarix üzrə fəlsəfə doktorudur. Vətənimizə neçə-neçə savadlı, istedadlı tələbələr yetişdirir.

Maarif müəllim eyni zamanda gözəl qələm sahibidir. Bu yaxınlarda onun mənə hədiyyə etdiyi "Ömrün ağıl-qaral zolaqları" kitabını oxudum. Povestdə Maarif müəllimin ağır uşaqlıq illərindən, yaşadığı keşməkeşli mühitdən, tələbəlik illərinin xatirələrindən və bu illərin sınağından bəhs edilir. Əsəri oxuduqca mənim də uşaqlıq illərimin Göyçay və İsmayılının Talıstan kəndində keçməsi, Armudluq deyilən yer, çayın o biri sahilində olan pioner düşərgəsi və və tez-tez futbol oynamağım, keçmiş xatirələrim bir daha təzələndi. Mənə elə gəlir ki, bu əsər, onun qəhrəmanı İsmayılın həyatı gənclərimizə böyük örnəkdir, onu tanıyanlar üçünsə bir məktəbdir.

Yolun açıq olsun, əziz dostum və qardaşım!

Faiq Babayev AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun elmi işçi, tarix müəllimi

Maarif Müəllim Xalıqov və onun “Ömrün ağı-qaralı zolaqları” kitabı haqqında

Maarif Müəllim (ondan söhbət getdikdə bu sözün yazılışına böyük həflə başlamaq olar, belə ki, o həm müəllim peşəsini daha da ucaldan şəxslərdən sayıla bilər, həm də həmin adı onun bütün həyat yolunu səciyyələndirən bir ad hesab etmək olar) Xalıqovun “Ömrün ağı-qaralı zolaqları” kitabı onun həyata baxışını, amalını, əqidəsini, xarakterini

kifayət qədər aydın şəkildə nümayiş etdirir. Bu səbəbdən də həmin kitabla bağlı olan qeydlərimi Maarif Xalıqova həsr olunmuş bu dəyərli nəşrə təklif etmək qərarım, mənə, düzgün başa düşülə bilər.

Müəllif öz əsərinin janrını kitabının titul səhifəsində tarixi-etnoqrafik- sənədli povest kimi müəyyənləşdirir. Doğrudan da əsər həm bədii, həm də elmi və publisistik xarakterə malikdir. Əsəri bir nəfəsə oxumamaq çox çətindir.

Mənə elə gəlir ki, bu əsər Ünzülə ananın təmsalında ümumən, Anaya həsr olunmuş bir abidədir. Ünzülə xanımın bütün həyat yolu yenilməz iradə, dözümlülük, fədakarlıq nümunəsi sayıla bilər.

Müəllifi yaxşı tanıyanlar əsərdəki avtobioqrafikliyi seçməkdə yəqin ki, çətinlik çəkməzlər. Maarif bəy (ona bu müraciət forması da hər cəhətdən çox yararlı) bütün həyatı boyu anasının ona aşladığı mənəvi dəyərlərə layiq şəkildə yaşamışdır.

Mənə, bu əsərlə yaxından tanış olmağı ilk növbədə gənclərimizə məsləhət görmək lazımdır. Onlar əsərdəki Ünzülə ana, İsmayıl surətlərindən həyatda nəyi necə etməyi, Yasəf, İsgəndər surətlərindən isə, əsasən, necə etməməyi öyrənməlidirlər. Yeri gəlmişkən, Yasəfin də, İsgəndərin də bütövlükdə mənfi adam olmadıqlarını bildirmək olar. Onların hərəsinin öz sahəsində peşəkar olmaları, cəmiyyətə fayda verə bilmələri əsərdən aydın şəkildə görünür. Sadəcə, həyatın burulğanlarından heç də həmişə uğurlu şəkildə çıxıb bilməmələri onların müsbət keyfiyyətlərinə də kölgə salmış olur.

Povestin bəzi yerlərini həyəcənsiz, kövrəlmədən oxumaq çox çətindir. Oxucu həyatın eniş-yoxuşlarını sanki İsmayilla birlikdə qət etməli olur. İsmayılın həyatının uşaqlıq, yeniyetməlik dövrünü izlədikdə, lap çoxdan Rusiya (o vaxtı Mərkəzi adlanırdı) televiziyaında gördüyüm bir müsahibə yadıma düşdü. Adını untduğum, çox yaşlı, əməkdar bir veteran qadın gənclərə müraciət edərək belə bir məsləhət verirdi:

“Heç vaxt, hətta ən ümitsiz bir vəziyyətdə də, qətiyyətlə ruhdan düşmək olmaz, çünki həyatda həmişə möcüzəyə yer vardır”.

Həqiqətən, təcrübəli insanlar təsdiqləyə bilər ki, bəzən həyatda ən çıxılmaz görünən vəziyyətdə belə az qala möcüzəni xatırladan çıxış yolu tapmaq mümkün olur. Müxtəlif məhrumiyyətlər zəif xarakterli insanları sındıra bildiyi kimi, güclü xarakterə malik olanları daha da güclü edir və mətinləşdirir. İsmayıl, həmçinin Maarif Xalıqovun özü məhz ikinci qəbildən olanlardandır.

Maraqlıdır ki, müəllif öz əsərində özünə doğma bildiyi, İsmayılı rayonunun Maçaxı kəndinə də xeyli yer ayıra bilmişdir. Kəndin tarixi, etnoqrafiyası ilə bağlı qiymətli məlumatlar oxucuda maraq doğurur. Maarif Müəllimin peşəkar tarixçi olması, diyarşünaslığa olan marağı və təəssübkeşliyi də burada özünü parlaq şəkildə göstərir.

Yeri gəlmişkən, mənə və tələbə yoldaşım Elşənə Maarif Müəllimlə birlikdə həmin kənddə olmaq, kitabda haqqında söhbət gedən qəbiristanlığı ziyarət etmək qismət olmuşdur. Onun həmin yerlərə necə münasibət bəslədiyini canlı müşahidə etmək nəyə desəniz dəyər.

Əslində dəyərli əsərlər insana həm də düzgün yol göstərməli, onu müsbət işlər görməyə həvələndirməlidir. Bu nöqteyi-nəzərdən kitabda Maçaxı kəndinin qəbiristanlığındakı qədim, möhtəşəm baş daşlarının öyrənilməsinə, həm də qorunmasına olan çağırışı qeyd etmək olar.

Maarif Xalıqovu yaxından tanıyanlar onun bütün ömür yolunun mərdlik, halallıq, zəhmətsevərlik, məqsədyönlülük, bir sözlə əsl kişilik nümunəsi olduğunu təsdiqləyə bilər. Bu səbəbdən də müəllifin öz əsərini daha da genişləndirməsini, öz həyatının tələbək illərindən tutmuş, indiki 70-ci ilinə qədərki dövrünü də daha ətraflı təsvir etməsini yalnız arzulamaq olar. Hətta bu yolda onu dilə tutmağa da dəyər.

Uşaqlıqda insan adətən öz yaşadlarıyla dostluq edə bilər. İllər keçdikcə isə dostluq münasibətlərində yaş fərqi öz əhəmiyyətini itirir. Maarif Müəllim mənədən təxminən 12 yaş böyük olsa da, mənə özünə dost sayır. Bunun isə mənə üçün böyük bir şəraf olduğunu bildirməyi özüm üçün borc sayıram.

Məhəbbət Vahidoğlu

Məqsədinə sadıq qalan insan

Təbiət yaratdığı ən kiçik canlıdan, böcəklərdən tutmuş, ən ali varlığa – insana qədər hər biri müəyyən bir missiya daşıyır və bu missiyanı həər daşıya biləcəyi gücdə, işdə, əməldə - istər fiziki, istər mənəvi, istər elmi, istərsə də adi tərzdə zaman, məkan etibarilə daşıya bildiyi nöqtəyə aparır. Yalnız bu nöqtədən əzəli yaranış nöqtəsinədək olan məsafəyə nəzər saldıqda həqiqəti bilmək, çox mətləblərdən agah olmaq asanlaşır.

... Ruhən bir-birinə yaxın olan insanlar yaşından, statusundan asılı olmayaraq, qısa müddət ünsiyyət zamanı kəsiyində daha tez bir-birlərini başa düşür, söz-söhbətləri alınır. Ələlxüsus, bu insanlar öz zəhmətləri, fərdi bacarıqları, işgüzarlığı, qabiliyyətləri, təhsili və cəmiyyətdə münasib yerlərini, mövqelərini tutublarsa, bu proses daha sürətlə baş verir. Bütün bunlar bir elm adamı, bir alimlə görüş, ünsiyyət zamanı isə ən son, ən pik həddinə çatır.

Bu deyilənlər ailəmizin sevimlisi, yaxşı sirdaş bildiyimiz, məsləhət və tövsiyələrinə hörmətlə yanaşdığımız, həm də övladlarımızın müəllimi olan, bizim də mənəvi müəllim sandığımız Maarif müəllim haqqında bu kiçik yazını yazarkən yaddaşımın pəncərəsi önündən keçən düşüncələrdir. Bilmirəm sözlər fikirlərimin yükünü nə dərəcədə daşıya bilər? Amma həqiqət budur ki, bir insan, bir müəllim, bir valideyn haqqında danışarkən işləyən ziyalı sözü ondan xəbər verir ki, bu şəxs neçə-neçə şagirdin, tələbənin, məzunun, yeniyetmə, gənc, cavanın ömür yoluna işıq salıb, nur çiləyib. Çox çətinliklərə sinə gərib, həyatın enişli-yoxuşlu, dolanbac yollarında çox imtahanlardan alını açıq, üzü ağ çıxmış bu fədakar, zəhmətkeş, qürurlu insan hər zaman Tanrı Dərgahına üz tutub. Onun ucalığına, ədalətinə, aqilliyinə, səxavətinə inanıb, səcdə edib. Bir ömür boyu bu yolu - haqq yolunu, düzgünlüyü, dürüstlüyü özünə həyat kredosu seçməklə elm öyrətdiyi tələbələrədən tutmuş münasibətdə olub, tanıyıb bildiyi bütün adamlara düz

yolu, həqiqəti, savadlı, vicdanlı olmağı aşılayıb, hədəf edib, göstərib. Və bu gün də ömrünün bu müdrik çağında tədris etdiyi fənni – tarix fənnini gənc nəsələ sevə-sevə, sevdirə-sevdirə dəqiqliklə, tarixi faktlara, dəlillərə söykənən arqumentlərlə ciddi formada başa salır, izah edir.

Yeri gəlmişkən, Maarif nüəllimin ötən il çapdan çıxmış, real hadisə-lərdən bəhs edən - "Ömrün ağı-qarah zolaqları" kitabı barədə də söz açmaq istərdim. Kitabda müəllimin göz açıb dünyaya gəldiyi, böyüyüb boya-başa çatdığı kənd, rayon, bölgə barədə, həmçinin bu yerlərin tarixi keçmişi, ərazinin coğrafi relyefi barədə verdiyi müfəssəl bədii təqdimat-lar oxucular üçün maraqla qarşılanır. Əsərdə haqqın, həqiqətin qalib gəldiyi, ədalətin təntənəsi, aqlın, zəhmətin, hünərin, elmin zəfər çalması bir daha sübut edir ki, uğurun sirri məqsədə sadıq qalmaqdadır. İnsan öz ömrü boyu halallıqla, zəhmətlə, ləyaqətlə yaşamalı, şəxsi ambisiyaların-dan daha çox qabiliyyətini inkişaf etdirməlidir.

Bu gün İsmayılın ətrini Bakı havasında duymaq çətin olsa da, o füsunkar yerlərə bağlı olan Maarif müəllim yorulmadan, həvəsdən düşmədən şövqlə çalışır, doğma yurda tez-tez baş çəkməyi unutmur. Bir ailə başçısı, bir baba kimi öz övlad və nəvələrinə göstərdiyi hörmət və qayğı ilə də bu günkü müdavimlərinə - sabahın tələbələrinə yanaşır, onları gələcəkdə hər hansı sahədə olursa olsunlar, doğru olmayana inanmamaq, həqiqəti araşdırıb tapmağa, vətənpərvər olmağa, vətəni sevməyə, xeyirxah olmağa səsləyir.

Qoy səsiniz həmişə gur gəlsin, Maarif müəllim, gümrah gəlsin! Yaxşılar soracağımıza – soracağınız yaxşı gəlsin!

15.09.2019

**Rauf Rzayev,
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının
2001-ci il məzununu.**

70 yaşın mübarək

Müdrilər deyib ki, dünya yaxşılardan çiyinləri üzərində bərqərar olub. Belə yaxşılardan biri olan əziz müəllimim və yaxın dostum Maarif Xəlqovun 70 yaşı tamam olur.

Şəxsiyyətinə dərin hörmət və ehtiram bəslədiyim Maarif müəllimlə 20 il əvvəl Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Kadrların ixtisasının artırılması və yenidən ixtisaslaşması" fakültəsinin birinci kurs müdavimi olduğum zaman adı müəllim-tələbə münasibətləri çərçivəsində yaranmış tanışlığım ötən müddət ərzində inkişaf edərək yaxın dostluq münasibətlərinə çevrildi.

Akademiyada təhsil aldığı müddətdə və ondan sonrakı dövrdə enişli-yoxuşlu dünyanın çətinlikləri ilə rastlaşdığı zaman məndən 15 yaş böyük olan bu işıqlı insanın verdiyi tövsiyələrdən, müdrək məsləhətlərdən mütəmadi olaraq yararlanmışam.

On illər ötdükcə hörmətli müəllimimi daha yaxından dərk etdikcə əsil ziyalıya malik bütün müsbət məziyyətlərin onun simasında təcəllə tapdığına şahid olmuşam. İstər tarixçi alim kimi, istərsə də pedaqoji və dövlət qulluğu sahələrindəki məhsuldar fəaliyyətində böyük uğurlar əldə etmiş hörmətli Maarif müəllim təvazökarlıq, müdrəklik, alicə- nablıq, səmimiyyət, özünə qarşı tələbkarlıq və s. kimi müsbət mənəvi keyfiyyətlərə malik geniş qəlblə bir insandır.

Bu gün ən müqəddəs peşələrdən birinin sahibi olan Maarif müəllimin yetişdirməsi olmuş yüzlərlə gənc ictimai həyatın müxtəlif sferalarında uğurla fəaliyyət göstərərək cəmiyyətdə layiqli mövqe qazanmışlar. Zənnimcə bu, hər bir müəllim üçün ən dəyərli nəticədir.

Taleyin bütün ağı-qaralı zolaqlarını öz böyük səbri, əzmi, iradəsi və gərgin zəhməti ilə dəf etmiş bu fədakar insan hazırda bütün bəşər övladının arzusunda olduğu müdrəklik və hüsr zirvəsinə qalxmışdır.

Böyük bir imənin ağsaqqalı olan Maarif müəllimə Tanrı nümünəvi ailə, layiqli, tərbiyəli və savadlı övladlar, biri-birindən gözəl nəvələr bəxş etmişdir. Hesab edirəm ki, bu, Yaradanın insana göstərdiyi ən böyük lütfüdür.

Gözəl ailə başçısı, vətənpərvər insan, alim, pedaqoq, yaxşı dost olan Maarif müəllimi bu əlamətdar tarix münasibəti ilə səmimi təbrik edirəm, ona möhkəm can sağlığı, uzun ömür, çoxşaxəli fəaliyyətində yeni-yeni uğurlar arzu edirəm.

Haçı Adıgözəl Vəlbinəli

şair, publisist, jurnalist, Azərbaycan Yazıçılar və Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü,
16 kitab müəllifi, "Qızıl qələm" mükafatı laureatı,
"Azərbaycanın harayı" jurnalının təsisçisi və baş redaktoru

Mənə Valerian lazım olmadı...

Həyat başdan-baş qarıbədirdir! Ay Allah, sən doğrudan da dərdi, dərd çəkənə verirən...

Dünya mənə dərddi Allah,
Axı dünya içimdədi.
Dünya oyun – Nərddi Allah,
Elə mənə biçimdədi...

--- --- ---
Nə Yasəfdən, İsgəndərdən,
Kam almadı o Ünzülə,
Qəlb oyuldu nəş xəbərdən,
Az qala dərddən üzülə.

--- --- ---
İsmayılı qorudu o,
Yasəflərə baş əymədi.
Həyat ona oldu bir şo...
Qəlblərə, belə dəymədi.

--- --- ---
Yaşadı o qeyrət ilə,
Yorulmaq bilmədi əsla.
Bu məhəbbət düşdü dilə,
Sağalmaz bir dərdə başla.

--- Maarid qardaş, ay İsmayıl!

"Ömrün ağı-qaralı zolaqlarını" mən də həyatda səninlə birgə yaşadım! Qardaş,

mənə "Valerian" lazım olmadı... Çünki mən sətir-sətir ağlayaraq səninlə o günləri yaşadım! Ürəyim dolduqca mən onu boşaltmağı bacarırdım. Çünki mən də Ünzülə ananın ətəyindən tutub ağlaya-ağlaya onunla yol gedirdim...

O, ağladıqca mən onu kiridirdim! Mən ağlayanda isə o məni kiridə bilmirdi...

Bu cəfakeş ana həyatını, ömrünü günəşli, parlaq gündüzdə yox, qaranlıqda, zülmətdə keçirməyi daha üstün tuturdu. Çünki işıqda onu hamı görəcək. Amma qaranlıqda, zülmətdə onu görən olmayacaq. Elə dərini, qəmini öz belinə, kürəyinə sarıyacaq. Cavanlıq, gənclik nə olduğunu bilmədən əzab, izzət içində yaşayacaq. Bu cəfakeş ana Məni və İsmayılı (Maarifi) da arxasınca dartaraq bu həyatda bərkitdi!

Mən tərəddüd etmədən deyərdim ki, Ünzülə ana kimi həyatda mübariz qadınlar çox azdır. O bu günkü qadınlara, analara bir örnəkdir.

Əsər boyu mən Ünzülə anayla bir yerdə olduğuma görə, onunla bir yerdə bütün əzablara qatlaşdığımıza görə, bax İsmayıl qardaş, mənə "Valeria" lazım olmadı...

Sonralar Yasəf kişi, mənim müsahibim olanda, onun belə ağlar günə qalmaqının səbəbini soruşdum. O, çox sıxıldı, kövrəldi və səbəbini deyə bilmədi. Bəlkə də demək istəmədi...

Xalq Xalqov

Hər kəsə nümunə olacaq insan

Həyat təzadlarla doludur. İstəsən də, istəməsən də. Allahın sənə qismət etdiyi ömür payını yaşamalısən. Odun, alovun içində qovrula-qovrula, yana-yana, qışın şaxtasında dona-dona, qapaz altında təkik ...?

göynəyə-göynəyə, dərini içində çəka-çəka sir oynəsi...?aç, sir oynəsi....

Hərnlərin, hərəmlərin acı baxışlarından qısıla-qısıla yayınıb xısın-xısın içində ağlayasan. Əzizlərin ola, amma səni qəbul etməyələr... O küncdə, bu küncdə ömürdən düşən günlərini sayasan... Bu da ömürdümü? Bilmirəm! Bir onu bilirəm ki, böyüklərin səhvinin dəhşətini onların günahsız, ancaq yaşamağa haqqı olan mənim, hələ dünyanın min bir oyununda oynunağa çevrilə biləcəklərindən xəbərsiz olan övladları yaşayır. Buna da yaşamaq demək olarsa...

Ötən əsrin altmışıncı illəri, daha doğrusu 1961-ci il idi. Üçüncü sinifdə oxuyurdum. Dərsdən evə gələndə evimizdə elə özüm boyda və mənə oxşayan bir oğlan gördüm. Baxışları elə indi də xatirimdədir. Bir az utancaq, bir az da ürəkək. Rəhmətlik anam mənə yaxınlaşıb cantanı əlimdən alıb, - qardaşıdır, -dedi. Görüşün, özü də elə-bələ yox.Öpüşün! – dedi.

Biz də əl-ələ verib görüşüb öpüşdük. Anam bizi qayğılı süzüb bizə yaxınlaşdı. Hər ikimizin çiyindən tutub, - Sənin böyük qardaşıdır, adı Maarifdir. Bizimlə qalacaq. Bir-birinizdən muğayat olun, dalaşmayın. Qardaşını incitsən, döyəcəm səni!

Anamın uşaq döyməsinə, möhkəm çimdik götürməsinə, istədiyi üsullarla bizi cəzalandırmağına bələd olduğum üçün dinmədim. Onda evdə bir bacı, üç qardaş idik. Maarif də gələndən sonra beş olduq.

Anam ciddi qadın idi. Baytar həkim idi. İşgüzar, səliqəli, hər şeyin yerini bilən, dəyərləndirən idi. Əliaçıq qadın idi. Bütün qonşu qadınlar bizdə olduğundan onların uşaqları da bizim həyatə gələrdilər. Ona görə də həyatimizdə həmişə bir qələbəlik, səs-küy

olardı. Bizi küçəyə çıxmağa qoymazdılar. Ona görə də həyatda qonşu uşaqları ilə oynayırdıq.

Maarif gələndən sonra o da bizə qoşulub oynayırdı. Ancaq dərslərinə çox vaxt ayırırdı. Dördüncü sınıfta oxuyurdu. Müəllimi də Cəlal Rüstəmov idi. Mən birinci növbədə, Maarif isə ikinci növbədə oxuyurdu.

Bir-birimizə tez isinişdik. Onun "ögey qardaş" olduğu yadıma da düşmürdü. O vaxtlar rayonda hamı inək-camış saxlayırdı. Bizim də "Zarya" adında bir inəyimiz var idi. Qardaşım ilə hər gün tövləni təmizləyər, mallara ot verərdik. Günlərimiz beləcə gedirdi.

Bir gün evdə olanda bir otaqlı evimizdə atamla anamın mübahisə etdiklərini eşitdim. Qorxdum. Çünki, belə mübahisələrin sonu atamın davası və təhqirləri ilə bitirdi. Xəşbəxtlikdən hər şey yaxşı oldu. İndinin sözü ilə desək "Ataşkəs" oldu. Ürəklənib qapını döydüm. Evin ortasında bir uşaq ayaqqabısı və bir dəst də uşaq kostyumu var idi. Dəqiq yadıma sala bilmirəm. Alınmışların hansının mənə, hansının isə Maarifə veriləcəyini ayıra bilmədim. Bir onu anladım ki, anam atama başa salırdı ki, ya ayaqqabını qaytarsın, ya da kostyumu. Atam isə hər ikisini saxlamaq istəyirdi. Anam isə təkid edirdi ki, Xalığın paltarları və ayaqqabıları var. Maarifin ayaqqabısı isə köhnədir. Maarif ayaqqabısını geysin. Köhnələrdə Xalq onun ayaqqabılarını geyinər. O vaxtlar adət idi- Böyük qardaşın köhnələrini balacasına geyindirərdilər.

Hər şey öz axarına gedirdi. Maarifin anasıgil S.Vurğun küçəsində, gəndovlu Məmmədza kişinin evində kirayədə qalırdılar. Maariflə anasıgilə getdik. Bir az onların evində oturub sonra bir yerdə evə gəldik.

Soyuq qış günlərindən biri idi. Maariflə tövlədə eşələnib qalmışdıq. O, dərəcə gedəcəkdi. Tövlənin qapısını örtəndə necə oldusa Maarif bərk ağladı. İndi də xatırlaya bilmirəm: əlimi, ya ayağımı qapının arasında qalmışdı. Onun səsinə həyata çıxan anam Maarifi sakitləşdirib üstümə cumdu. Nə yeməyə, turşulu sıyıq. Anam şillə qapaz, çimdikdən qurtarıb, maşanı götürdü. Məni o qədər döyüdü ki, özü də haldan düşdü, mən də. Maarif çantasını götürüb aradan çıxmışdı.

Məni evin küncünə qısan anam maşanı yerə çırpa-çırpa deyirdi:

- Sənə deməmişəm? Maariflə işin olmasın. Onu niyə itələyib yıxmısan. O sənə böyük qardaşındır. Sonra qıraqdan deyəcəklər ki, ögey ana Maarifi yola vermir, incidir. Çox tənbehdən sonra məndən əl çəkib getdi. Mən isə elə döyüldüyüm yerdə hiçqıra-hiçqıra oturmuşdum. Vallah, elə indinin özündə də onda niyə döyüldüyümü anlaya

bilmirəm. Hər dəfə o anları xatırlayanda deyirəm: -Maarif, 1:0 sənə xeyrinə!

Sən demə əsil mərəkə qabaqdadı. Atam işdən tez qayıtmışdı. Onsuz da evdə dava salmağa bəhanə axtaran atam mənim niyə küncdə oturmağımı soruşanda anam:

- Özündən soruş. Özündən böyük qardaşını döyüb göndərdi məktəbə

Atamı elə bil cır arı sanırdı. Üstümə necə atıldısa xəbərim olmadı. Anamın döyməyi toy-bayram imiş. Ayağındakı xrom çəkmələrin ucu ilə məni elə vurdu ki, girdim dəmir çarpayının altına. Əyilib məni dartıb çarpayının altından çıxarıb xeyli döyəndən sonra dincəldi.

Axşama yaxın idi. Məni məcbur edib Maarifin qabağına göndərdilər. Hava tez qaraldığı üçün qardaşımı qabaqlamağa getdim. Günlərin bir günü Maarif yoxa çıxdı. Çox axtarandan sonra məlum oldu ki, anasının yanına gedib. Dəqiq yadıma deyil. Bir ayı, iki ayı bizimlə birlikdə yaşadı. Bu müddətdə o, hansı hissləri yaşadı, bilmirəm. Ancaq, bir onu bilirəm ki, anam da, atam da onun bizimlə qalmasını istəyirdilər. Qalmadı, getdi. Özü də lar birdəfəlik. Mənə böyük qardaşım köynəyini geyinməyi qoymadı.

İllər ötdü. Mən də böyüdüm, qardaşım Maarif də. Ancaq bir-birimizdən xəbərsiz, kəmərsiz. Qəlbimdə, duyğularımda həmişə bir böyük qardaş yaşatmışam. Həmişə arzu etmişəm ki, böyük qardaşım olsun. Biz də çox böyük sıxıntılar, çətinliklər yaşamışıq. Həyatda mənim üçün ən böyük dərd atalı ikən yetim olmaqdı. Maarif, ümumiyyətlə, heç ata nəfəsinin nə olduğunu da bilmir. Bəlkə də onun ən çox nifrət etdiyi söz "ata" sözüdür. Bizə atalıq etməyə borclu olan insan onu körpə ikən, bizi isə ağılımızın nisbətən kəsən çağında atalı yetim qoydu. Atalı yetim olmaq atasız yetim olmaqdan da çətindir. Çəkilsə, dözülərsə dərd deyil!

Doğma atadan məhrum qardaşımın ögey ata himayəsində necə yaşadığını, təhqirlərə dözüb necə tablaşdığını fikirləşəndə bütün varlığımı titrəyir, tüklərim biz-biz durur. Onda tale yazana da, bəxti verənə də, . . . əstəğfərullah, hər şeyə üsyan etmək, coşub həyqırmaq istəyirəm! Nədir yaratdığım bu günahsızların günahı, İlahi!

Maarif uşaq evində, internatda oxumağa, yaşamağa məhkum idi. Balaca da olsa gərdükləri, çəkdiyi sıxıntılar onu gələcək həyata hazırlayırdı. İlk növbədə anasına dayaq olmaq, bacısına həyan olmağı düşünür və qəlbinin dərinliklərində həyatın nə vaxtsa onun üzünə güləcəyinə özünü inandırır. Anasının xatirinə hər şeyə dözürdü. Çıxış yolunu isə yalnız təhsildə, dərin bilikdə, elmi olmaqda görürdü. Odur ki, kitab əlindən düşmürdü.

Orta məktəbi bitirən ili Maarif ən çox arzuladığı ilkin arzularından birinə qovuşdu. Ali məktəb tələbəsi oldu. Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun Tarix fakültəsinə daxil oldu. Tələbəlik illəri sona çatanda təyinatını Saatlı rayonuna aldı. Anası orada yaşayırdı.

Daim oxumaq, öyrənmək, elmi axtarışlar aparmaq onu çox düşündürürdü. Odur ki, hazırlaşib tezliklə aspiranturaya imtahan verib elmi işlə məşğul olmağa, dissertasiya üzərində işləməyə başladı. Aspiranturanı uğurla başa vurub, elmi işini müdafiə edib tarix elmləri namizədi adını qazandı. Onun elmlər namizədi olmasını mənə mərhum dostum, istedadlı alim, şair, publisist Aydın Səlimzadə xəbər verdi.

Təsadüfən yerli rayon mətbuatı olan "Zəhmətkeş" qəzetinin bir nömrəsində həm Maarifin şəkli, haqqında məqalə, həm də mənim şəklim və haqqımda yazı dərc olunmuşdu. Bu da bir təsadüf, bu da qəzet səhifəsində qiyabi görüş...

Ötən əsrin 90-cı illəri idi. Maarif Prezident Aparatında işləyir və tez-tez rayona gəldiyini eşitmişdim. Bir vaxtlar bir sinifdə oxuduğu Mehmanın çayxanasına gəlib çay içdiyini də bilirdim. Odur ki, Mehmandan bizi görüşdürməyini xahiş etdim. Allah rəhmət eləsin! Mehman bizi öz çayxanasında görüşdüdü. Uşaq vaxtı ayrıldığım qardaşım ilə qocalığa doğru gedən yolda görüşdüm. Bu mənim üçün tarixi bir görüş idi. Elə o vaxtdan da bir-birimizlə əlaqə saxlayır, görüşürük.

İndi Maarif xoşbəxtdir. Güzəl və qayğıkeş ailəsi var. Ömür-gün yoldaşı, mənim gəlinbacım Nəzakət xanım Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimidir. Biri-birini tamamlayan, hər kəsin afərin deyib qibtə edəcəyi üç gözəl ədəbli, tərbiyəli, əməlləri ilə heyrat doğuracaq övladları, iki oğlu-Kamran və Ceyhun, Kəmalə adında bir qızı var. Kamran və Ceyhun iqtisadçı, Kəmalə xanım isə ali təhsilli həkimdir, İstanbulda yaşayır. Ömür-gün yoldaşı da həkimdir. Bir qızı var. Kamran da, Ceyhun da evlidir. Maarif xoşbəxt baba, Nəzakət qayğılı nənədir. Allah sağ eləsin! Fərəhli və xoşbəxt, atalı, analı olsunlar!

Maarif mübariz və nikbin insandır. Onun həyatı böyük, həm faciəvi, həm də tərbiyəvi bir əsərin mövzudur. Mən onu Nikolay Ostrovskinin Pavel Korçağininə bənzədirəm. Dövrümüzün mübariz Korçağini! İstək və arzularına doğru mətin addımlarla getməyi bacaran ziyalı! Həyatda hər şeyi öz şəxsi iradə və qabiliyyəti, biliyi, mehribançılığı, səmimiyyəti, əqidəsinin təmiz və bütövlüyü, istəyinə və məqsədinə doğru inamla, yorulmadan getməklə qazanıb. Heç nədən qorxmayıb, çəkinməyib. Dışı və dırnağı ilə, özünün zəngin həyat təcrübəsi ilə, istək və amalına çatmaq, "ey məndən imtina edənlər, mən varam, mən yaşayıram, mən qalibəm" hissələri ilə qazanıb bu günkü həyatını. Var ol, qardaşım! Gec də olsa görüşdük, dərdləşdik.

15.08.2017.

Xalıqlı Ceyhun Maarif oğlu

Atamla fəxr edirəm

"Atamla Fəxr Edirəm" cümləsinin hər bir hərfini böyük vurğular, əminlik hissi və qürurla, tərəddüd etmədən tam səmimiyyətimlə deyirəm.

Mən, Xalıqlı Ceyhun Maarif oğlu, 1992-ci il sentyabr ayının 27-də Xalıqovlar ailəsinin ən kiçiyi - sonbeşiyi olaraq dünyaya gəlmişəm. Bacım Xalıqova Kəmalə məndən 9 yaş, qardaşım Xalıqov Kamran isə 8 yaş böyükdürlər.

Körpəlik illərimi tam detalları ilə xatırlayıram desəm, yalnız olar, ancaq həyatımın körpə çağlarının müəyyən kadrları bu gün kimi gözlərimin önündən getmir. Uşaq olarkən iş günlərində atamın üzünü çox nadir hallarda görürdüm, səhər məni Dayandur əmi ilə bağçaya apardıqları vaxtlar istisna olmaqla. Buna səbəb atamın dövlət qurumlarından birində, çox ciddi iş rejimində gecə saatlarımadək çalışması idi ki, o artıq evə gəldiyi zaman mən yatmış olurdum. Ancaq həftə içi ona olan həsrətimi atam həftə sonları göstərdiyi xüsusi diqqət, sevgi və qayğı ilə o cür əhatə edirdi ki, bu həsrəti mənə tam unuttururdu. O zaman körpə idim və həyatda təbii olaraq çox şeyi dərk eləməirdim, yalnız özümün gündəlik qayğılarım idi tək dərdim. Yalnız bu gün mən artıq ailə başçısı və övlad sahibi olduqdan sonra atamın necə bir çətinlik, məsuliyyətlərlə üz-üzə durduğunu, nələrlə mübarizə aparıb hansı hissələr keçirdiyini müəyyən qədər başa düşə bilirəm. Ona görə hələ tam başa düşə bilmərəm ki, mən ailə həyatı qurduğum zaman şəxsi mənzilim, şəxsi avtomobilim, normal gəlirim, ailəmdən lazımı mənəvi və maddi dəstəyim, yaxşı həyat şəraitim olub. Ancaq o zamanlar 3 uşaq bir ailənin hələ sonbeşik övladları dünyaya gəlməmişdən bir az öncəki zamanlardakı yataqxana şəraitində yaşaması, ağır iş rejimi, o qədər də yüksək olmayan məvaciblə bu böyük yükü qaldırmağın çətinliklərini təbii olaraq mən istəsəm də başa düşə bilmərəm. Əlbəttə ki, bu ağır günlərdə anamın atama olan dəstəyi heç nə ilə əvəzolunmazdır. Düşünürəm ki, atamın gücünə bir o qədər güc qatan anamın da zəhmətkeş, çətinliklərdən əsla çəkinməyən, ailəsinin, övladlarının xoş güzəranı üçün əlləri qabar verənədək, gözlərinin nuru solanadək çalışması olmuşdur. Onlar birlikdə əl-ələ verib yüksək bal toplamalarına

baxmayaraq, çox cüzi bal fərqi ilə ödənişli əsaslarla ali məktəblərə qəbul olmuş bacım və qardaşımı eyni bir zaman aralığında oxutdurmağı bacaran qəhrəman valideynlərdir. Xatırladığım məqamlardan da biri odur ki, atamın uzun müddət çalışdığı dövlət qurumundan öz istəyi ilə işdən ayrılmasına baxmayaraq, illər sonra hər bayram və ad günlərində sabiq iş yerindən ona olan zənglər və təbriklərin ardı-arası kəşilmirdi. “Normal olaraq bu cür olmalıdır”, - deyə düşünürdüm, həyatda hələ, demək olar ki, heç nəyi görməmiş biri olaraq. Ancaq sonradan bu xüsusi diqqət və hörmətin səbəbini atamı böyüdükcə tanımağa başladığıda başa düşdüm.

Uşaqlıq çağlarımda ailəmizlə yay istirahətini çox səbirsizliklə gözləyərdim. Qax rayonunda, İlisu kəndində və “Füzuli bağı”nda olan günlərimiz unudulmazdır. Atamın təbiətə bağlılığı mənə hər zaman heyran etmişdir. İlisu kəndində olanlar oradakı dağların əzəmətindən xəbərdardırlar. Biz isə atam və qardaşım ilə həftədə bir neçə dəfə o dağların müxtəlif zirvələrindən kəndə doğru baxardırıq. Dağ səyahətlərimiz təkcə mənzərə seyri xarakteri daşımırdı. Dağlara çıxan zaman təbii, xeyirli otlar toplardıq ki, xəstələndiyimiz zaman atam bizi yalnız bu otların köməyi ilə tam dərmanlı müalicə edərdi. İlisu kəndində atamla əl-ələ verib hər gün təxminən axşam saat beş radələrində kəndin tam aşağısına və əks istiqamətə bir neçə kilometr gəzər, söhbət edərdik. Yol boyu atam mənə ifa etdiyim mahnılara qulaq asmaqdan yorulmazdı. “Səngər bulağı”na çatanda atam mənə bir şiş kababa qonaq edərdi. Sonra isə “Füzuli bağı”na qayıdardıq.

Maarif müəllim mənə təkcə atam yox, həm də həyat müəllimindir. Səmimiyyətini, üzündəki gülüşünü, incə zarafatlarını, şıltaqlıqlarına səbrlə yanaşmasını çox sevirdim və bu gün də sevirəm.

Mənə, həyatımda idman və təhsil sahəsində əldə etdiyim uğurlarla valideynlərimə müəyyən qürur hissi yaşada bilməmişəm. Ancaq bu uğurlar təkcə mənə əziyyətimin bəhrəsi olmayıb. Təhsil sahəsində, xarici dil biliklərinə yiyələnməyimdə olan uğurlarımda atamın rolu əvəzolunmaz olduğu kimi, idman sahəsində əldə etdiyim nailiyyətlərdə də atamın əziyyətini heç bir zaman unutmaram. O, mənə daim idmanla məşğul olmağa motivasiya vermiş, həmişə yarışlarını izləməyə gəlmişdir. Çox vaxt anam da atamla birlikdə gəlirdi. Bu da yarışlarda mənə əlavə olaraq ruh yüksəkliyi qazandırmışdır. Çünki onların yarış zalında varlığını bilərək, qalibiyyət arzularını hiss edərək öz həyəcanını unudur və nəyin bahasına olursa-olsun yalnız qalib gəlməyə çalışırdım ki, bu da əldə etdiyim nailiyyətlərdə özünü birbaşa göstərmişdir. Təbii ki, hər zaman təvazökar və sadə insan olan Maarif müəllim hər zaman mənə bu fikrimi təkrar edir və hər bir uğurun sırf mənə əziyyətimin bəhrəsi olduğunu dilə gətirir. Ancaq mən

özüm də onun oğlu olduğum üçün atamın dediyi sözləri çox yaxşı başa düşür və bu hissləri ona, anama, bacı və qardaşıma yaşatdığımı görə qürurlanmışam. Bundan başqa, çox məqamlar var, sadəcə yazımın mümkün qədər lakonik olması üçün sadəcə bunları dilə gətirdim.

İyirmi yeddi yaşımın olmasına baxmayaraq hələ də atamın həyatının bir çox incə, gizli, çətinliklərlə dolu məqamlarından bixəbər idim. Mən özüm də içində keçirdiyim hissləri ailəmə tam bildirmədiyim üçün bu məqamda da atamla olan daha bir oxşar xüsusiyyətimizi anlamış oldum. Mən, atamın bir müddət öncə çap olunmuş “Ömrün ağı-qaralı zolaqları” əsərində öz həyatında üzleşdiyi çətinlikləri canlandırdığı İsmayıl obrazı ilə tanış olarkən, bunu ailəmə bildirməsəm də, çox kədərləndim. Bu günə qədər baxdığım dramatik kinolar, serial motivləri gözlərimdə çox adılşdı, çünki bu əsərdə baş qəhrəmanın başına gələn hadisələr, üzleşdiyi çətinliklər çox, hətta çox təsirli və dözülməzdir. Bəli, bu baş qəhrəman mənə Atam, Xəlqov Maarif olmuşdur. Bu kitabı oxuduqdan sonra həyat gözümə çox dəyişdi. O günə qədər gözümə böyüdüyüm problemlər artıq necə də adi görünürdü gözümə. Hər bir addımı, hərəkəti ilə mənə örnək olan atamın keçdiyi çətin, keşməkeşli, sınaqlarla dolu həyat yoluna baxmayaraq bu cür dözümlü, gülərüz, səmimi, həyat eşqi ilə dolu olması mənə çox həyətə gətirdi!

Həyatda ovlad dünyaya gətirmiş şəxslər ata, ana adına sahib ola bilər, ancaq bu ada tam mənası ilə layiq olmaya bələrlər. Hər bir insanın həyatda bir ideali vardır. Nə xoş ki, mənə bu gün bir kişi olaraq idealım mənə atamdır. Səmimiyyət, ədalətlik, dürüstlük, insanlıq, vicdanlı və ləyaqətli olmaq hər kəsin istifadə etdiyi standart səslənən kəlmələr olsa da, mən bu sözləri tam hərfi və dərin mənası ilə vurğulayaraq qeyd edirəm ki, Xəlqov Maarif bu həyatda yaşadığı hər bir dəqiqəni və saniyəni bu dəyərlərlə yaşamışdır.

Çətin, ağırlı, sınaqlarla dolu körpəlik, uşaqlıq illəri yaşamış, lakin bütün bunlara baxmayaraq həyatla əsl mübarizəyə can atmış, öz üzərində çalışaraq dövrünün ən bilikli tarix müəllimi, alimi olmuş, ailə həyatı qurduğu illərdə də böyük çətinliklərə sınaq görmüş Maarif müəllimin bu gün hər zaman arxasında dayaq olmuş Həyat Yoldaşı, ali təhsilli və hər bir ehtiyacını qarşılanmış 3 övladı və 5 nəvəsi vardır. Mənə üçün həyatda bundan böyük bir uğur hekayəsi ola bilməz! Bələ bir atamın oğlu olduğum üçün fəxr etmişəm, edirəm və hər zaman edəcəm!

15 yanvar 2020-ci il

Maarif Xalqovun elmi və publisistik məqalələri

Azərbaycan SSR- də kənd təsərrüfatı istehsalı üçün ali və orta ixtisas təhsilli mütəxəssislər hazırlanması məsələsinə dair

(1966 – 1975 – ci illər)

İnkişaf etmiş sosializm şəraitində kənd təsərrüfatının yüksəldilməsində mütəxəssislərin

rolunun artması bir sıra obyektiv və subyektiv amillərlə bağlıdır. Elmi – texniki tərəqqi dövründə kənd təsərrüfatının maddi – texniki bazası daha da möhkəmlənir, istehsal texnologiyası daim yeniləşir və təkmilləşir, kənd təsərrüfatında geniş miqyasda ixtisaslaşma və təmərküzləşmə həyata keçirilir, istehsal getdikcə daha çox sənaye bazası üzərində qurulur. Kolxozçuların və sovxoz fəhlələrinin mədəni texniki səviyyəsi durmadan yüksəlir. Bütün bunlar Sov. İKP- nin aqrar siyasətini dərinlən başa düşə bilən, onun həyata keçirilməsi uğrunda şüurlu mübarizə aparan, yaxşı peşə və siyasi hazırlığa malik olan, habelə idarəetmənin müasir metodlarına yiyələnmiş mütəxəssislər hazırlanmasını tələb edir.

İnkişaf etmiş sosializm şəraitində partiyanın aqrar siyasətini işləyib hazırlayan Sov. İKP MK- nin mart (1965- ci il) plenumu kənd təsərrüfatının inkişafında mütəxəssislərin mühüm rol oynadığını qeyd edərək, onların hazırlanması işini genişləndirməyi qarşıya vəzifə qoydu. Bu vəzifə Sov.İKP XXIII və XXIV qurultayları tərəfindən yaradıcılıqla inkişaf etdirildi. Doqquzuncu beşilliyin Direktivlərində kənd təsərrüfatı üçün aqronomlar, zootexniklər, baytar həkimlər, mühəndislər, iqtisadçılar və başqa təmayüllü mütəxəssislər hazırlanması işini yaxşılaşdırmaq vəzifəsi irəli sürüldü /1, s.285/

Azərbaycan SSR – də kənd təsərrüfatı kadrlarının hazırlanması və onların ixtisasının artırılmasında respublika partiya təşkilatının XXVII və XXVIII qurultaylarının mühüm əhəmiyyəti olmuşdur.

1966 – 1975 – ci illərdə Azərbaycan SSR – in kənd təsərrüfatı üçün ali və orta ixtisas təhsilli mütəxəssislərin hazırlanması problemi xüsusi tədqiqat obyektinə kimi öyrənilməmişdir. Bir sıra müəlliflər öz əsərlərində bu problemə öləri şəkildə toxunmuşlar. Məqalədə 1966 – 1975 – ci illərdə respublikada ali və orta ixtisas

təhsilinin inkişafı , kənd təsərrüfatı üçün mütəxəssislər hazırlayan tədris müəssisələrinin maddi – tədris bazasının daha da möhkəmləndirilməsi, mütəxəssislərin hazırlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi kimi məsələlər işıqlandırılır.

Kommunist Partiyası və Sovet dövlətinin ardıcıl olaraq həyat keçirdikləri tədbirlər nəticəsində tədqiq edilən dövrdə xalq təsərrüfatı üçün mütəxəssislər hazırlanması kəmiyyət və keyfiyyətə yaxşılaşmış , ali və orta ixtisas məktəblərinin işi yenidən qurulmuş, onların şəbəkəsi genişlənmiş, elm və texnikanın yeni istiqamətləri üzrə ixtisaslar verən şöbələr açılmış , mühəndis- texniki kadrlar hazırlığı artırılmış , tədris planları və proqramları yenidən işlənmişdir. Gələcək mütəxəssislərin ümumi nəzəri və peşə hazırlığı daha da artmışdır.

1966 – 1975 – ci illərdə Azərbaycan SSR – in kolxoz və sovxozları üçün mütəxəssislər S. Ağamalıoğlu adına Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda və 16 kənd təsərrüfatı texnikumunda hazırlanırdı. 1975 – 1976 – ci dər ilində institutda 5134 nəfər , kənd təsərrüfatı texnikumlarında isə 9547 nəfər təhsil alırdı. / 3, s.165, 239/ Həmin il institutun 7 fakültəsində 11 ixtisas üzrə (aqronom, zootexnik, baytar həkimi, mühəndis – mexanik, mühəndis – elektrik və s.) texnikumlarda isə 17 ixtisas üzrə mütəxəssis hazırlanmışdı.

Gənc mütəxəssislərin hazırlıq səviyyəsini yüksəltmək məqsədilə institut və texnikumlara qəbul işi əsaslı şəkildə yaxşılaşdırılmış, kənd yerlərindən gələn və kənd təsərrüfatı istehsalı sahəsində iş stajı olan abituriyentlərə üstünlük verilmişdir. 1975 – ci ildə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutuna qəbul olunanların 82 %- i və texnikumlara isə 88,9% - i kənd yerlərindən gələn gənclər idi. Bu isə tələbələrin ictimai tərkibində kolxozçuların və kolxozçu uşaqlarının sayının artmasına səbəb olmuşdur. Əgər 1965 – ci ildə onlar institutun əyani şöbəsində təhsil alan tələbələrin 30 % - ini təşkil edirdilərsə, 1975 – ci ildə bu rəqəm 48,7% - ə çatmışdı. / 5, v.12,13/

Kolxoz və sovxozlarda işləyən qabaqcıl gənclərin hesabına tələbələrin sayının artırılmasında “ Ali məktəblərin , texnikumların komplektləşdirilməsində və öz müəssisələri üçün mütəxəssislər hazırlanmasında sənaye müəssisələrinin , sovxoz və kolxozların iştirakı haqqında ” SSRİ Nazirlər Sovetinin 1959 – cu il 18 sentyabr tarixli qərarının mühüm əhəmiyyəti olmuşdur. /6,s 402- 404/. 1975 – ci ildə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun əyani şöbəsində 419 nəfər kolxoz və sovxozların hesabına təhsil alırdı ki, bu da 1965 – ci ildəkindən 7 dəfə çox idi. / 5, v.12,13 / . Bu sahədə orta kənd təsərrüfatı ixtisası təhsilli məktəblərində vəziyyət qənaətbəxş deyildi. Belə ki, əgər 1966 – 1967 – ci dər ilində kənd təsərrüfatı texnikumlarında təsərrüfatların hesabına 5

nəfər tələbə oxuyurdusa , 1970 – 1971 – ci dərslər ilində onların sayı cəmi 7 nəfər artmışdır.

“ Ali məktəblər yanında hazırlıq şöbələri təşkil etmək haqqında” Sov .İKP MK – nın və SSRİ Nazirlər Sovetinin 1969 – cu il 20 avqust tarixli qərarı tələbələrin ictimai tərkibinin nizama salınmasında mühüm rol oynadı. / 8, s 517 – 520 / . 1970 – 1975 – ci illərdə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutuna hazırlıq şöbəsindən 470 nəfər qəbul edilmişdi.

Kənd təsərrüfatında elmi – texniki tərəqqi , əməyin sənayeləşməsi xalq təsərrüfatının bu sahəsində mühəndis – texniki kadrların rolunu artırır. Mühəndis – texniki kadrların hazırlanmasını zəruri edən amillərdən biri də kolxoz və sovxozlarda onların çatışmaması idi.

Belə ki, 1965 – ci ildə Azərbaycan SSR- in kolxozlarında mühəndis və texniki-mexanik vəzifəsində işləyənlərin cəmi 59,1%- i (404 nəfər) ali və orta təhsilli mütəxəssislər idi. / 10, s.156 /

Azərbaycan partiya təşkilatının və respublika hökumətinin həyata keçirdikləri tədbirlər nəticəsində ali və orta ixtisas məktəblərinə qəbul planı artırılmış, mühəndis – texniki kadrların hazırlanması işi xeyli yaxşılaşdırılmışdır. Əgər 1965 – ci ildə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun kənd təsərrüfatının mexanikləşdirilməsi fakültəsinin əyani şöbəsinə 75 nəfər qəbul olunmuşdursa, 1975 – ci ildə onların sayı 150 nəfərə çatmışdı. 1975 – 1976 – ci dərslər ilində həmin fakültədə 735 nəfər təhsil alırdı ki , bu da 1965 – 1966 – ci tədris ilindəkindən 327 nəfər çox idi / 5, b 12, 13 / . Mühəndis – texniklər 1966 – ci ildə institutun əyani şöbəsini qurtaran tələbələrin 13,3 % - ini , 1975 – ci ildə isə 32,9 % - ini təşkil etmişdilər.

“ Heyvandarlıq və yem istehsalı sahəsində kənd təsərrüfatını ali və orta ixtisas təhsilli mütəxəssislərlə təmin etmək tədbirləri haqqında “ Sov . İKP.MK – nın və SSRİ Nazirlər Sovetinin 1972 – ci il 2 noyabr tarixli qərarına əsasən kolxoz və sovxozları quşçuluq, heyvandarlıq, baytarlıq, yem istehsalı, heyvandarlığın mexanikləşdirilməsi və elektrikləşdirilməsi ixtisaslarına malik mütəxəssislərlə təmin etmək mühüm bir vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdu / 11, s. 308 /

Həmin qərar Azərbaycanda müvəffəqiyyətlə həyata keçirilirdi. Əgər 1966 -1970- ci illərdə əyani təhsil yolu ilə 172 nəfər ali təhsilli zootexnik və 60 nəfər baytar həkimi hazırlanmışdısa , doqquzuncu beşillikdə onların sayı müvafiq olaraq 243 və 368 nəfərə çatmışdı. Kənd təsərrüfatı texnikumlarının əyani şöbəsini səkkizinci beşillikdə 486

nəfər zootexnik və 613 nəfər baytar işçisi , doqquzuncu beşillikdə isə 645 nəfər zootexnik və 1041 nəfər baytar işçisi bitirmişdir.

Kənd təsərrüfatında çalışan işçi qüvvəsinin yarısını qadınlar təşkil etdiyi üçün Kommunist Partiyası və Sovet hökuməti mütəxəssislərin tərkibində onların sayının artırılmasına həmişə ciddi fikir vermişlər. Öyrənilən illərdə kənd təsərrüfatı təhsil müəssisələrində təhsil alan qadınların sayı ilbəil artmışdır. 1965 – 1966 – ci dərslər ilində qadınlar Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda təhsil alanların 11,8% - ini və kənd təsərrüfatı texnikumlarında isə 8,5%- ini təşkil edirdilərsə, 1974 – 1975 – ci dərslər ilində onların xüsusi çəkisi müvafiq olaraq 15,2 və 26 % - ə çatmışdı. Qadınların seçdiyi peşələrin strukturunda da mühüm dəyişikliklər baş vermişdir. Əgər 1965 – ci ildə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda təhsil alan qadınların 34,1 % - i aqronom, meyvə - tərəvəzçi, ipəkçi, 36 , 7 % - i isə aqrokimya, zootexnik, baytar, mühəndis – mexanik və mühəndis – elektrik peşələri üzrə ixtisaslaşdırıldırsa, 1975 – ci ildə birincilərin sayı 12.8 % - ə qədər azalmış və ikincilərin sayı 51,1% - ə qədər artmışdı

/ 5, v 12, 13 / .

Kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin qiyabi yolla da təhsil ala bildilər. “ Ali və orta ixtisas təhsilli mütəxəssislər hazırlığını yaxşılaşdırmaq, ali və orta ixtisas təhsilinə rəhbərliyi təkmilləşdirmək tədbirləri haqqında “ Sov İKP MK- nın və SSRİ Nazirlər Sovetinin 3 sentyabr 1966 – ci il tarixli qərarı ölkədə qiyabi təhsilin inkişafında yeni mərhələnin başlanğıcını qoydu . Qərarında gündüz təhsilinin inkişafına daha artıq üstünlük vermək, qiyabi və axşam şöbələrində isə mütəxəssis hazırlığı işinə onların ixtisasını artırmaq nöqtəy nəzərindən yanaşmaq vəzifəsi irəli sürüldü. Qəbul zamanı ilk növbədə müəssisə , kolxoz, sovxoz , idarə və təşkilatlar tərəfindən öz işlərinin xarakterinə uyğun ixtisas üzrə oxumağa göndərilmiş və qəbul imtahanlarından müsbət qiymət almış abituriyentlərə üstünlük verilməsi nəzərdə tutulurdu. / 13, s. 228 /

Səkkizinci və doqquzuncu beşilliklərdə Azərbaycanın kənd təsərrüfatı üçün mütəxəssislər hazırlayan ali və orta ixtisas məktəblərinin qiyabi şöbələrində qəbul ilbəil azalmışdır. Əgər 1965 – ci ildə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun qiyabi şöbəsinə 627 nəfər və kənd təsərrüfatı texnikumlarının həmin şöbələrinə 1113 nəfər qəbul edilmişdisə, 1975 – ci ildə onların sayı müvafiq olaraq 450 və 995 nəfərə qədər azalmışdı / 4;5,v.12 /

Qiyabi şöbələrdə tələbələrin hazırlıq səviyyəsi keyfiyyətcə yaxşılaşmışdı. Külli miqdarda laboratoriya işlərinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar olaraq bir sıra ixtisaslar üzrə

(“ Aqrokimya”, “ Yer quruluşu “, “ Baytarlıq “, “ Bitkiçiliyin mühafizəsi “ , “Heyvandarlığın mexanikləşdirilməsi və elektriklişdirilməsi”) qiyabi təhsil yolu ilə mütəxəssis hazırlanması işi dayandırıldı .

Qiyabi şöbələrə qəbul işləri də xeyli yaxşılaşdırılmışdı. Belə ki, 1965 – ci ildə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun qiyabi şöbəsinə qəbul planı 80,9%, 1975 – ci ildə isə 100 % yerinə yetirilmişdi. Əgər 1965 - 1966 – cı dərslər ilində institutun həmin şöbəsinə qəbul olunan tələbələrin 60 , 3 % – i kolxozçular və kolxozçu uşaqları idisə, 1974 – 1975 – ci dərslər ilində bu rəqəm 83,5 % - ə çatmışdı. 1975 – ci ildə qiyabi şöbəyə qəbul edilən tələbələrin 90 % - i respublikanın kənd yerlərindən idi. / 5, v. 12,9

Qəbul işinin yaxşılaşdırılması qiyabiçi tələbələr arasında istehsalat qabaqcıllarının sayının artmasına kömək etdi. 1975 – ci ildə institutun qiyabi şöbəsində Ağcabədi rayonundakı “ Tacikistan” kolxozunun sürücü – mexaniki, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Şaban Rzayev, İmişli rayonundakı M. B Qasımov adına kolxozun briqadiri , Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Pənah Həsənov, Zaqatala rayonundakı S. Vurğun adına kolxozun qabaqcıl mənqə başçısı Zaxay Həsənova, Xanlar rayonundakı “ Qırmızı Samux” sovxozunun baş çobanı Boran Quliyev və digər təsərrüfat qabaqcılları təhsil alırdılar .

Qiyabi şöbələrdə tədris prosesinin təşkili işi yaxşılaşdırılmış, təlimdə texniki vasitələrdən geniş istifadə edilməyə başlanmışdır. İstehsalatdan ayrılmadan təhsil alan tələbələr vaxtında metodiki göstərişlər və dərslər vəsaiti ilə təmin olunur, institut və texnikumların kitabxana fondundan istifadə edirdilər. Sesiylərarası vaxtlarda qiyabiçi tələbələrə metodiki cəhətdən kömək göstərmək məqsədilə kafedralarda məsləhət saatları təşkil olunurdu.

Bununla yanaşı, istehsalatdan ayrılmadan mütəxəssis hazırlanması işində bir sıra nöqsanlar da var idi. Əvvəla, Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun qiyabiçi tələbələrə kömək məqsədilə təşkil edilən təlim məsləhət məntəqəsi 1972 – ci ildə bağlanmışdı . Bu isə öz növbəsində qiyabiçi tələbələrə göstərilən metodiki köməyin zəifləməsinə səbəb olmuşdu. Bir sıra fənlər üzrə ana dilində dərsləklər çatışmır, müəllimlər çox zaman tələbələrin kurs işlərinə ciddi yanaşmır, onlara əsaslandırılmamış rəylər yazırdılar. Qiyabi təhsil yolu ilə mütəxəssis hazırlanması

işində buraxılan nöqsanlar tələbələrin kursda qalmalarına və təhsildən yayımlarına səbəb olurdu. Məsələn , 1974 – cü ildə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun qiyabi şöbəsinin tələbələrindən 54 nəfəri kursda saxlanılmış, 13 nəfəri isə dərslərə müntəzəm davam etmədikləri üçün institutdan xaric edilmişdi.

1973 – cü ilin aprel ayında Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi “S.Ağamalıoğlu adına Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun işindəki ciddi nöqsanlar və kənd təsərrüfatı mütəxəssisləri hazırlanmasını yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında “ məsələ müzakirə etdi. Respublika partiya təşkilatı institutun kolxoz və sovxozlar üçün mütəxəssis hazırlanmasındakı böyük işini qeyd etməklə bərabər , bu sahədə bir sıra ciddi nöqsanlara yol verildiyini və onları aradan qaldırmağın konkret yollarını göstərdi. Qərarda elmi – texniki tərəqqinin tələblərinə müvafiq və respublika kənd təsərrüfatının ehtiyaclarını nəzərə almaqla yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması əsas vəzifə kimi qarşıya qoyuldu.

Mütəxəssislərin hazırlıq səviyyəsinə təsəvir edən amillərdən biri tədris ocaqlarının kənd təsərrüfatı müəssisələri ilə yaxınlaşması və birləşməsidir. Sov İKP – nin Programında deyilir:“Kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan elm və tədris ocaqları , idarələri əsas etibarilə kənd yerlərində olmalı, kənd təsərrüfatı istehsalat prosesi ilə bilavasitə bağlı olmalıdır ki, təhsil alan tələbələr həm oxuyub işləsinlər, həm də işləyib oxusunlar”.

/ 16 , s.73 /

Kənd təsərrüfatı üçün orta ixtisas təhsilli mütəxəssis hazırlayan məktəblərin keyfiyyətcə yeni forması olan sovxoz – texnikumların yaradılması Kommunist Partiyasının irəli sürdüyü vəzifənin yerinə yetirilməsinin bilavasitə parlaq təzahürüdür. Burada tələbələrin nəzəri təhsili bilavasitə istehsalat prosesi ilə birləşir və təsərrüfat sahələri onların tədris bazasına çevrilirdi. Bütün tələbələr ali və orta təhsilli mütəxəssislərin rəhbərlik etdikləri briqadalarda çalışır və növbə ilə briqadir köməkçisi vəzifəsini yerinə yetirirdilər. İstehsalat - maliyyə fəaliyyəti təsərrüfat hesabına əsaslanır və təsərrüfatdan götürülən gəlir sovxoz – texnikumun öz ixtiyarında qalırdı. Sovxoz – texnikumun kollektivi qarşısında duran vəzifələrdən biri elmin və qabaqcıl təcrübənin nailiyyətlərini tətbiq etməklə istehsalatı intensivləşdirmək, əmək məhsuldarlığını yüksəltmək, məhsulun maya dəyərini aşağı salmaqdır.

Azərbaycan SSR – də ilk sovxoz- texnikum 1966 – cı ilin dekabrında Quba Kənd Təsərrüfatı Texnikumu ilə həmin rayonun “XX partiya qurultayı “ adına sovxozun birləşdirilməsi əsasında yaradılmışdır.

Ali və orta ixtisas məktəblərində təhsil alan gənclərin nəzəri biliyinin məhsuldar əməklə birləşdirilməsində istehsalat təcrübəsi əhəmiyyətli rol oynayır. İstehsalat təcrübəsi zamanı gələcək mütəxəssislər auditoriyalarda aldıkları bilikləri möhkəmləndirir, seçdikləri peşənin sirlərinə yiyələnirdilər. Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda təhsil alan tələbələrin praktiki əməyi üçün hər cür şərait yaradılmışdı. İnstitutun Xanlar rayonundakı Qovlarsarı sovxozu bazasında təşkil edilən tədris – təcrübə bazası bitkiçilik və heyvandarlıq sahələri üzrə ixtisaslaşdırılmışdır. 1975 – ci ilin əvvəlində təsərrüfatın 9580 hektar torpaq sahəsi var idi ki, bunun da 8344 hektarı əkin üçün yararlı idi. Həmin il burada 896 baş iribuynuzlu mal – qara , o cümlədən 286 baş inək, 7269 baş qoyun, 6148 toyuq var idi. Təsərrüfatın tarlalarında 64 traktor, 7 taxılıyğan kombayn, 58 avtomobil və digər kənd təsərrüfatı maşınları işləyirdi. Yuxarı kurs tələbələri istehsalat təcrübəsini respublikanın qabaqcıl kolxoz və sovxozlarında keçirdilər. 1975 – ci ildə istehsalat təcrübəsi üçün 70 - ə qədər təsərrüfat ayrılmışdı .

Lakin, kənd təsərrüfatı texnikumları lazımi tədris – təcrübə təsərrüfatları ilə təmin edilməmişdi. Sovxoz – texnikumlar istisna olmaqla, 1975 – ci ildə Azərbaycan SSR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin tabeliyində olan texnikumlardan cəmi dördünün birlikdə 288 hektar tədris – təcrübə sahəsi var idi ki, onun da yalnız 85,2 % - i əkin üçün yararlı idi.

Ali və orta ixtisas təhsili məktəbləri tələbələrə elmin sirləri ilə silahlandırmaqla bərabər, onlarda marksizm – leninizm dünyagörüşünü də tərbiyə etməlidir. Bu vəzifənin yerinə yetirilməsində ictimai fənlər mühüm rol oynayır. Məhz buna görə Kommunist Partiyası ictimai fənlərin tədrisi keyfiyyətini yaxşılaşdırmağa daim ciddi fikir verir. “İctimai elmlərin tədrisinin ideya –nəzəri səviyyəsini yüksəltmək sahəsində N. E. Bauman adına Moskva Ali Texniki Məktəbində və N. Y. Çernuşevski adına Saratov Dövlət Universitetində aparılan iş haqqında “ Sov. İKP MK- nın 5 iyun 1974 cü il tarixli qərarının ictimai elmlərin tədrisi keyfiyyətinin yüksəldilməsində böyük əhəmiyyəti oldu. Belə bir faktı göstərmək kifayətdir ki, təkcə 1974 – 1975 – ci dərslərinin qış imtahan sessiyası zamanı Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda oyanı təhsil alan tələbələrin 93,2 % -i ictimai fənlərdən müsbət qiymət almışdı.

Tarixi hadisələrə hazırlıq və onların kütləvi surətdə qeyd edilməsi tələbələrin ideya – siyasi tərbiyəsi işində mühüm rol oynayır. Ali və orta ixtisas məktəblərinin tələbələrə Böyük Oktyabr sosialist inqilabının 50 illiyi, V.İ.Leninin anadan olmasının 100 illiyi , Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulmasının 50 illiyi , SSRİ – nin təşkil

edilməsinin 50 illiyi və faşist Almaniyası üzərində qələbənin 30 illiyi bayramlarının keçirilməsində fəal iştirak etmişdilər.

Ali və orta ixtisasa məktəblərində gələcək mütəxəssislərin fiziki tərbiyəsinə də ciddi fikir verilirdi. Tələbələrin fiziki tərbiyəsi bədən tərbiyəsi dərsləri , idmanın müxtəlif növləri üzrə təşkil edilən dərnəklər, tez – tez keçirilən yarışlar, “ Əməyə və müdafiəyə hazır ol!” komplekslərinin yerinə yetirilməsi yolları ilə həyata keçirilirdi. Təkcə 1973 – 1974 – cü dərslərində kənd təsərrüfatı texnikumlarının 1781 nəfər tələbəsi ƏMİİ kompleks normativlərini ödəmişdi. Həmin il texnikumlarda 279 nəfər ictimai təlimatçı və məşqçi , 28 nəfər I dərəcəli, 1239 nəfər II və III dərəcəli idmançı hazırlanmışdı.

Yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasında professor-müəllim heyətinin də böyük rolu olmuşdur. V.İ.Lenin yazmışdır : “ Heç bir nəzarət, heç bir məramnamə və s. məşğələlərin, mühazirələrin tərkibinə müəyyən edilən istiqamətini qətiyyətlə dəyişdirə bilməz. ” /21, s.484 / . Öyrənilən dövrdə ali və orta ixtisas məktəbləri üçün müəllim kadrlarının seçilməsi, yerləşdirilməsi və tərbiyə edilməsi məsələsinə diqqət daha da artırılmışdı. 1975 – ci ilin sonunda Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda 332 nəfər müəllim işləyirdi. Onlardan 1 nəfəri Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, 26 nəfəri elmlər doktoru, 180 nəfəri dosent və elmlər namizədi, 125 nəfəri isə elmi dərəcəsi olmayan müəllim və assistent idi. Halbuki, 1965 – ci ildə institutda 15 nəfər elmlər doktoru və 120 nəfərdən artıq elmlər namizədi və dosent işləyirdi. 1969 – cu ildə kənd təsərrüfatı texnikumlarında 416 nəfər müəllim işləyirdisə, 1975 – ci ildə onların sayı 605 nəfərə çatmışdı. Həmin dövrdə ali təhsilli müəllimlərin sayı 178 nəfər də artmışdı.

Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun alimləri geniş elmi tədqiqat işləri aparır, kənd təsərrüfatı istehsalının mühüm məsələlərinin həllində yaxından iştirak edirdilər. 1968 – ci ildə institutda təsərrüfat hesablı işlər görənlər bölmə yaradılmışdır. / 24 , v. 52 / Təkcə 1975 – ci ildə institutun əməkdaşları tərəfindən ümumi məbləği 89650 manat olan II təsərrüfat hesablı iş görülmüşdü. Həmin il başa çatdırılmış 86 elmi işin 76 – sı istehsalata tətbiq edilmiş və 2 milyon manat iqtisadi səmərə vermişdi.

Tələbələr elmi – tədqiqat işlərində yaxından iştirak edirdilər ki, bu da onların seçdikləri ixtisasa maraqlarını artırır. 1975 – ci ildə 2200 nəfərə yaxın tələbəni birləşdirən Tələbə Elmi Cəmiyyətinin 42 elmi dərnəyi fəaliyyət göstərirdi.

Kommunist Partiyası və Sovet dövlətinin həyata keçirdikləri tədbirlər nəticəsində 1966 – 1975 – ci illərdə ali və orta təhsili müəssisələrinin maddi – tədris bazası daha da

möhkəmlənmişdi. 1975 - ci ildə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun bütün binalarının ümumi sahəsi 1965 - ci ilə nisbətən 11 989 kv.m artaraq 52323 kv.m olmuşdu. On il ərzində iki ümumi yataqxana binası tikilmiş və bir tədris korpusu istifadəyə verilmişdi. 1975 - ci ildə institutda texnikanın son nailiyyətləri ilə təchiz olunmuş 106 laborotoriya, bir tədris emalatxanası və maşın- hesablama mərkəzi var idi.

Kənd təsərrüfatı texnikumlarının da maddi - tədris bazası müəyyən qədər yaxşılaşmış, bu məqsəd üçün ayrılan vəsait ilbəil artmışdır. 1966 - 1975 - ci illərdə 2780 nəfərlik ümumi yataqxana binası tikilmiş , 1360 yerlik tədris korpusu istifadəyə verilmişdi. Lakin, texnikum tələbələrinin tədris binasına və ümumi yataqxanaya olan ehtiyacları hələ tam ödəniləmişdi. 1975 - ci ildə yataqxanaya ehtiyacı olan tələbələrin cəmi 37 % - i yerlə təmin edilmişdi. 1974 - 1975 - ci dərslər ilində texnikumlarda hər bir tələbəyə 8 kv.m əvəzinə 5,9 kv.m dərslər otağı və 6 kv.m əvəzinə 3,7 kv.m yataqxana sahəsi düşürdü. Kənd təsərrüfatı texnikumlarının tədris kabinetinə , laboratoriyaya, emalatxanaya, baytarlıq məntəqəsinə və başqa köməkçi tədris obyektlərinə böyük ehtiyacı var idi. 1975 - ci ilin sonunda texnikumlarda tədris planında göstərilən 250 kabinet və laborotoriya əvəzinə 180-ı, 9 tədris - istehsalat emalatxanası əvəzinə 5 - i var idi. Heyvandarlıq ixtisası üzrə mütəxəssis hazırlayan 5 texnikumun heç birinin baytarlıq klinikası yox idi.

Beləliklə , 1966 -1975- ci illərdə Azərbaycan Kommunist Partiyasının rəhbərliyi altında həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində kənd təsərrüfatı üçün mütəxəssislər hazırlayan ali və orta ixtisas təhsili məktəblərinin maddi - texniki bazası möhkəmlənmiş , gələcək mütəxəssislərin sayı artmış və hazırlıq səviyyəsi keyfiyyətcə yaxşılaşmışdır. On il ərzində Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunu 9827 nəfər, kənd təsərrüfatı texnikumlarını isə 28 585 nəfər bitirmişdir / 10, s.356,358; 27, s.379 . Bu müddətdə ali təhsilli 1691 aqronom, 1270 zootexnik, 923 baytar həkimi, 1783 mühəndis - mexanik, 704 mühəndis - elektrik, orta ixtisas təhsilli 5714 aqronom, 2310 zootexnik , 2017 baytar işçisi, 5879 texnik - mexanik , 1179 texnik - elektrik və digər ixtisaslar üzrə mütəxəssislər hazırlanmışdır.

Sov.İKP XXV qurultayı əhalinin ərzaq məhsullarına, sənayenin işə xammala artan tələbatını daha etibarlı şəkildə ödəməyi kənd təsərrüfatı zəhmətkeşlərinin qarşısında mühüm bir vəzifə kimi qoymuşdur. Həmin vəzifənin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi kolxoz və sovxozların ali və orta ixtisas təhsilli mütəxəssislərlə təmin edilməsindən çox asılıdır. Məhz buna görə də Sov.İKP MK - nın iyul (1978 - ci il) plenumu kolxoz və sovxozların rəhbər kadrlarının , xüsusən kənd təsərrüfatının

yüksəldilməsində həlledici rol oynayan orta pillə kadrlarının və mütəxəssislərin hazırlanmasına və tərbiyə edilməsinə daha artıq qayğı göstərməyi zəruri hesab etmişdir. / 28, s. 68 / Yuxarıda göstərilənlərin yerinə yetirilməsi kənd təsərrüfatının daha da inkişaf etdirilməsində kömək edəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Sov.İKP XXIV qurultayının materialları . Bakı 1972.
- 2.Y.B. Quliyev . Yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasının müasir vəziyyəti , Bakı 1969; R.N. Məlikov. Kənd təsərrüfatı üçün ixtisaslı kadrlar hazırlanmasının bəzi məsələləri (“ Azərbaycan kommunisti” jurnalı, 1970 , №8, səh 42 - 49) ; Ş. Haqverdiyev . Aqrar siyasət - Sov .İKP siyasi xəttinin mühüm tərkib hissəsidir, Bakı 1975; Y.B.Quliyev, T. Ə. Quliyev Ali təhsilin iqtisadiyyatı , Bakı , 1975 ; N. Paşayev Победа культурной революции в Советском Азербайджане М.,1976 ; А. Махмудов, Г. Касумов . Б.Самедов Подъем сельского хозяйства (« Великий Октябрь и расцвет экономики и культуры Советского Азербайджана» Bakı . 1977, səh 54 - 72) ; Azərbaycan SSR-də əmək ehtiyatlarından istifadə edilməsi . Bakı 1976 və s.
3. Народное образование , наука и культура в СССР .Статистика külliyyəti , М., 1977
4. Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun cari arxivinin materialları; Azərbaycan SSR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin cari arxivi . Kənd təsərrüfatı kadrları hazırlığı idarəsinin materialları
5. Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun arxivi , fond I siyahı I , iş 187, iş 219
- 6.Хронологические собрания законов Азербайджанской ССР, Указов Президиума Верховного Совета и Постановлений правительства Азербайджанской СССР ,VI cild 1959 - 1960 - ci illər , Bakı 1964
7. Azərbaycan SSR KTN-nin cari arxivi, Kənd təsərrüfatı kadrları hazırlığı idarəsinin materialları
9. Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun cari arxivi
12. Azərbaycan SSR Mərkəzi Statistika İdarəsinin cari arxivi. Mədəniyyətin statistikasi şöbəsinin materialları
14. “Kadr uğrunda” qəzeti, 8 dekabr 1975-ci il
15. “Kommunist” qəzeti, 17 aprel 1973-cü il
17. “Sovet kəndi qəzeti”, 18 noyabr 1969-cü il
18. Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun Qovlarsarı sovxozundakı tədris-təcrübə təsərrüfatının mühasibat şöbəsinin materialları

20. Azərbaycan SSR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin arxivi, fond 1-14, siyahı 1, iş 119
22. Ə. A. Əliyev. Kolxoz quruculuğunun bəzi məsələləri, Bakı, 1967
23. Azərbaycan SSR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin arxivi, fond 1-14, siyahı 2, iş 23
24. Sov. İKP MK yanında MLI Azərbaycan filialının partiya arxivi, fond 1, siyahı 397, iş 126
25. "Kadr uğrunda" qəzeti, 31 iyul 1975-ci il
26. "Kadr uğrunda" qəzeti, 10 iyul 1975-ci il və s.
27. Azərbaycan SSR-nin xıq təsərrüfatı 1975-ci ildə. Statistik külliyyat, Bakı, 1976 (rusca)

**Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının xəbərləri,
Tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası, 1979, N-2, səh. 3-11**

Azərbaycan SSR-də kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin ixtisasının artırılması (1966 – 1975 – ci illər)

İnkişaf etmiş sosializm şəraitində kənd təsərrüfatının hərtərəfli inkişaf etdirilməsi Kommunist Partiyasının iqtisadi siyasətinin mühüm tərkib hissəsini təşkil edir. Kənd təsərrüfatı mütəxəssisləri bu vəzifənin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsində böyük rol oynayırlar.

Kənd təsərrüfatı istehsalının intensivləşdirilməsi, onun ixtisaslaşdırılması və təmərküzləşdirilməsinin ön plana çəkilməsi kolxoz və sovxozların rəhbər kadrlarının və mütəxəssislərinin ixtisasını artırmağı tələb edir. Bu vəzifənin həyata keçirilməsini zəruri edən amillərdən biri də elmi – texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən bacarıqla istifadə edilməsi, kolxoz və sovxozların mürəkkəb təsərrüfat orqanizminə çevrilməsidir. L. İ. Brejnev Sov. İKP MK –nın oktyabr / 1968 – ci il / Plenumunda demişdir: " Buna görə də rəhbər kadrların və mütəxəssislərin məktəblər, kurslar, seminarlar vasitəsilə hazırlıq keçməsinə və təkmilləşməsinə, başqa yollarla onların bilik və təcrübəsinin artırılmasını təmin etmək partiya təşkilatlarının çox mühüm vəzifəsidir".

1966-1975 – ci illərdə Azərbaycan SSR- də kolxoz və sovxozların rəhbər kadrlarının və mütəxəssislərinin ixtisasının artırılması işinin tədqiq edilməsinin mühüm elmi əhəmiyyəti vardır.

Kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin ixtisasını artırmaqda məqsəd onların bilik səviyyələrini elmin, texnikanın ən yeni nailiyyətlərini öyrənmək əsasında yüksəltməkdən ibarətdir.

Sov.İKP MK və SSRİ Nazirlər Sovetinin 15 yanvar 1966 – cı il tarixli " Kolxozların və sovxozların rəhbər kadrlarının və kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin ixtisasını yüksəltmək sistemini daha da yaxşılaşdırmaq haqqında" qərarına əsasən kolxoz və sovxozlar üçün rəhbər kadrlar hazırlayan birillik məktəblər, rəhbər kadrların, kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin ixtisaslarını yüksəltmə kursları kolxoz və sovxozların rəhbər işçilərinin və kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin ixtisasını yüksəltmə fakültələrinə çevrildi.

Azərbaycan KP MK və Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti Sov. İKP MK və SSRİ Nazirlər Sovetinin 15 yanvar 1966 – cı il tarixli qərarına uyğun olaraq bir sıra tədbirlər həyata keçirdi. Belə ki, Kirovabad şəhərindəki kolxoz və sovxozların rəhbər kadrlarını hazırlayan bir illik respublika məktəbi və altı aylıq kurslar, əmçinin S. Ağamalıoğlu adına Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutu yanındakı kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin ixtisasını yüksəltmə məktəbi Azərbaycan Kənd Təsərrü-

fatı İnstitutu ixtisası yüksəltmə fakültəsinə verildi . Fakültəyə kolxoz sadr-
lərinin , sovxoz direktorlarının müavinləri , şöbə və ferma müdirləri , istehsalat
briqadalarının briqadirləri , kolxozlarda, sovxozlarda, partiya və kənd təsərrüfatı
orqanlarında işləyən ali təhsilli kənd təsərrüfatı mütəxəssisləri qəbul edilirdilər.

Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti 1966 – cı il iyulun 9 – da “ Respublikada kənd
təsərrüfatı kadrlarının ixtisasını yüksəltmə məktəblərinin təşkili haqqında ” qərar
qəbul etdi. Ağdam, Kirovabad , Quba , Lənkəran və Şamaxıda orta ixtisas təhsilli
kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin ixtisasını artıran məktəblər təşkil edildi. Hər il
həmin məktəbləri 2410 dinləyici qurtarmalı idi.

Kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin ixtisasını artıran fakültə və məktəblər tədris
binası ,kabinə və laboratoriya ilə təchiz edildilər. Fakültə və məktəblərdə mühazirə və
təcrübə məşğələlərini S. Ağamalıoğlu adına Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun
və texnikumların yüksək ixtisaslı müəllimləri aparırdılar. Məsələn, səkkizinci beşil-
likdə ali təhsilli kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin ixtisasını artıran fakültədə S. Ağā-
malıoğlu adına Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun 110 – 120 nəfər müəllimi, o
cümlədən 10 nəfər professor və elmlər doktoru və 65 dosenti mühazirə oxuyur və
məşğələləri aparırdı. Elmi – tədqiqat institutlarının alimləri, təcrübəli mütəxəssisləri,
istehsalat qabaqcılları və yenilikçiləri məşğələlərin aparılmasında yaxından iştirak
edirdilər.

Tədris planına uyğun olaraq 4 həftəlik istehsalat təcrübəsini keçmək üçün
respublikanın qabaqcıl kolxoz və sovxozları kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin
ixtisasını artıran fakültəyə təhkim edilmişdi. Azərbaycan SSR Kənd Təsərrüfatı
Nazirliyinin 7 mart 1973- cü il tarixli qərarı ilə respublikanın 26 qabaqcıl kolxoz
və sovxozu fakültə dinləyicilərinin istehsalat təcrübəsini yaxşılaşdırmaq məqsədilə
5 il müddətə fakültəyə təhkim olunmuşdur.

Tədqiq edilən dövrdə ixtisasartırma fakültəsinə kolxoz və sovxozların 319 nəfər
rəhbər kadri və 2492 nəfər mütəxəssisi bitirmişdir. İxtisasartırma məktəblərində isə
təxminən 12892 nəfər təhsil almışdır. Bəhs edilən dövrdə kənd təsərrüfatı mütəxəssis-
lərinin ixtisasının artırılması işində bəzi nöqsanlar da olmuşdur. Fakültə və
məktəblərin müdavimlərlə təmin edilməsi planları kəsirlə yerinə yetirilir, rəhbər
kadrlar və mütəxəssislər kurslara vaxtından gec göndərilirdilər ki, bu da tədris
planı və proqramının pozulmasına səbəb olurdu. Çox zaman kənd təsərrüfatı sahəsində
iş təcrübəsi az olan, ali məktəbi təzəcə qurtarmış mütəxəssislər ixtisas-artırma fakültəsinə
göndərilirdilər.

Sov İKP Mk – nin 6 avqust 1974 – cü il tarixli “ Kolxoz və sovxozların rəhbər kadr-
larının və mütəxəssislərinin təkmilləşdirilməsi və ixtisasının artırılması sahəsində kənd
təsərrüfatı orqanlarının işi haqqında”kı qərarı kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin ixtisas-
ının artırılması sahəsində mövcud olan nöqsanları aradan qaldırılmağın konkret yollarını
göstərdi. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 11 aprel 1975 – ci il tarixli qərarına əsasən
ixtisasartırma məktəbləri ayrı – ayrı sahələr üzrə ixtisaslaşdırıldı.

Tədqiq edilən dövrdə kənd təsərrüfatı mütəxəssisləri öz ixtisaslarını kənd
təsərrüfatı bilikləri xalq universitetləri , iqtisadi təhsil və kommunist əməyi məktəbləri ,
yerli kənd təsərrüfatı orqanları tərəfindən təşkil edilən müvəqqəti kurslar vasitəsilə də
artırırdılar. 1974 – 1975 – ci ildə respublikada 25 kənd təsərrüfatı bilikləri xalq
universiteti fəaliyyət göstərirdi. Onlar kənd orta ixtisas məktəbləri , zona təcrübə
stansiyaları və kənd təsərrüfatı istehsalatı idarələri yanında təşkil edilmişdi.
Universitetlərdə aqronomiya , bağıçılıq və tərəvəzçilik, zootexnika, aqrokimya, kənd
təsərrüfatı istehsalının mexanikləşdirilməsi və elektriklişdirilməsi , meliorasiya,
sosialist kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı və təşkili fakültələri var idi. Burada
məşğələlər oktyabr ayının əvvəlindən martın sonuna kimi davam edirdi. Dinləyicilərə
300 nəfərə yaxın müəllim dars deyirdi ki, onların da 60 nəfəri elmlər doktoru və
kənd təsərrüfatı elmləri namizədi idi. 1974 – 1975 – ci dər ilində həmin
universitetlərdə 2830 nəfər öz ixtisasını artırmışdır.

Tədqiq edilən dövrdə mütəxəssislərin iqtisadi təhsilinin artırılmasına da ciddi fikir
verilirdi. 1973- 1974- cü tədris ilində Azərbaycan SSR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi
sistemində fəaliyyət göstərən 1843 iqtisadi təhsil məktəbində 1465 nəfər kolxoz sadri ,
kolxoz və sovxozların baş mütəxəssisləri , 6450 nəfər mütəxəssis və orta pilləli
rəhbər kadrlar təhsil alırdılar.

1975 ci ilin sentyabrında kolxoz , sovxoz və digər kənd
təsərrüfatı müəssisələrində 836 kommunist əməyi məktəbi fəaliyyət göstərirdi.

Təcrübə mübadiləsi və mütəxəssislərin ixtisasını artırmaq məqsədilə respublika
və rayon seminarları , müşavirə və konfransları təşkil edilirdi.

Beləliklə, respublika partiya təşkilatı və sovet orqanlarının ardıcıl olaraq həyata
keçirdiyi tədbirlər nəticəsində Azərbaycan SSR-də kolxoz və sovxozların rəhbər
kadrlarının və mütəxəssislərinin ixtisasının artırılması işi yeni qaydada qurulmuşdur.

Sov. İKP XXV qurultayı onuncu beşillikdə kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin
ixtisasını artırmaq işini daha da yaxşılaşdırmaq sahəsində aşağıdakı vəzifəni qarşıya
qoymuşdur: “ Kadrların ... ixtisasının artırılması və yeni ixtisaslara yiyələnməsi işi
elmi – texniki tərəqqinin tələblərinə uyğun surətdə yaxşılaşdırılsın. ”

Onuncu beşillikdə Azərbaycan SSR - də kolxoz və sovxozların rəhbər kadrları və kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin ixtisasını artırmaq işini partiyanın XXV qurultayının qarşıya qoyduğu tələblərə uyğun qurmaq üçün hər bir mütəxəssisin müntəzəm olaraq beş ildən bir ixtisasının artırılmasına nail olmaq, rəhbər kadrları və mütəxəssisləri məşğələlərə vaxtında göndərmək, fakültə və məktəblərdə tədris işini yaxşılaşdırmaq, dinləyicilərin təsərrüfat qabaqcılları və yenilikçiləri ilə tez – tez görüşlərini təşkil etmək lazımdır.

Həmin vəzifələrin həyata keçirilməsi kolxoz və sovxozların rəhbər kadrları və mütəxəssislərinin ixtisasının artırılması işinin daha da yaxşılaşmasına və onun əsasında kənd təsərrüfatı istehsalının səmərəliliyinin artmasına imkan verəcək.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat :

1. L.İ. Brejnev. Lenin yolu ilə 2- ci cild , Bakı 1970 , səh 335 – 336
2. Решения партии и правительства по сельскому хозяйству / 1965 – 1974 гг./ М., 1975, səh 48 -53
3. Sov.İKP.MK yanında MLİ Azərbaycan filialının partiya arxivi , f.I,s.393, iş 37, vər.34-40
4. Azərbaycan SSR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin arxivi , f I -14 , s.2, iş 5, vər 21.
5. Kənd təsərrüfatı kadrları hazırlığı idarəsinin cari arxivi , İxtisasartırma fakültəsinin 1966 -1971 – ci illərə aid hesabatı , vər.12.
6. Azərbaycan SSR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin arxivi, f.I-II , s 1. İş 95, vər. 110
7. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам М.,1976,səh 235-237
8. Kənd təsərrüfatı kadrları hazırlığı idarəsinin cari arxivi ,Kolxoz və sovxozların rəhbər kadrlarının və mütəxəssislərinin ixtisasını artırmaq işi haqqında arayış, 1977 - ci il.
9. Azərbaycan SSR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Kənd təsərrüfatı elm və təbliği Baş İdarəsinin cari arxivinin materialları
10. Azərbaycan SSR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin arxivi , f I -II , s.1, iş 104, vər 106.
11. Kənd təsərrüfatı fəhlə və qulluqçuları həmkarlar ittifaqı Respublika Komitəsinin cari arxivi , Kommunist əməyi məktəblərinin işi haqqında hesabat
12. 1976 – 1980 – ci illərdə SSRİ xalq təsərrüfatının inkişafının əsas istiqamətləri , Bakı , 1976 , səh.16.

Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası aspirantlarının

elmi konfransının materialları, II kitab,

Bakı,1998,səh.124-129

М.Ю.Халыгов

О подготовке механизаторских кадров для сельского хозяйства Азербайджанской ССР

(1966 – 1975 годы)

Всестороннее развитие сельского хозяйства занимает важное место в строительстве коммунизма . В Программе КПСС говорится : « Создание , наряду с могучей промышленностью , с процветающего , всесторонне развитого и высокопродуктивного сельского хозяйства, обязательное условие построения коммунизма »¹

Определяя место сельского хозяйства в экономической системе развитого социализма , партия руководствуется ленинскими указаниями о том, что без прочной сельскохозяйственной базы « невозможно никакое хозяйственное строительство, и какие бы то ни было великие планы – ничто»² Неуклонно следуя ленинским предначертаниям, Коммунистическая партия постепенно, шаг за шагом решила трудные задачи социалистического преобразования деревни, создания в СССР крупного высоко механизированного сельскохозяйственного производства.

Начало новому этапу подъема сельского хозяйства страны положил мартовский (1965 г) Пленум ЦК КПСС , который определил главное направление политики партии в решении назревших на селе задач. Отличительная черта этого этапа комплексный подход к решению сложных проблем, связанных с развитием производительных сил и совершенствованием производственных отношений в деревне .

Составной частью общей программы дальнейшего подъема сельскохозяйственного производства, как определил мартовский Пленум ЦК партии , является обеспечение его квалифицированными кадрами. « Одним из решающих условий роста сельскохозяйственного производства , - подчеркнул тов. Л.И.Брежнев , -является обеспечение его высококвалифицированными кадрами механизаторов, инженеров, техников.»³

В условиях развитого социализма подготовка механизаторов и других кадров массовых профессий на селе приобретает все более актуальное значение. Актуальность ее вызвана , во – первых , возросшими поставками новой техники сельскому хозяйству , укреплением его и в

материально – технической базы. Во – вторых , следует иметь в виду, что наряду с количественными изменениями, происходят и качественные сдвиги – сельскохозяйственный труд все больше превращается в разновидность труда индустриального рабочего.

Выполняя решения мартовского (1965 г) Пленума ЦК КПСС , а также опираясь на огромную помощь партии и государства, в исследуемые годы в Азербайджанской ССР была проведена значительная работа по подготовке механизаторов и других кадров массовых профессий ,укреплению хозяйства, повышению роли авторитета этих технологов производства, созданию необходимых условий для их творческой работы.

Вопросы подготовки механизаторов и других кадров массовых профессий для сельского хозяйства республики в 1966 – 1975 гг. объектом самостоятельного исследования не являлись.Однако некоторые авторы в своих работах коснулись этой проблемы в общем порядке.⁴

Автор настоящей статьи не претендует на полное освещение вопроса о подготовке механизаторских кадров в указанных хронологических рамках. Целью данной статьи является изучение и обобщение , по мере возможности , достигнутых успехов в этой области.

После мартовского (1965 г.) Пленума ЦК КПСС' увеличились капитальные вложения в сельское хозяйство, значительно укрепилась его материально – техническая база .

За 1966 – 1975 гг. капиталовложения в сельское хозяйство Азербайджана составили 2505 млн.руб., или 56,7% капиталовложений, выделенных государством за все предыдущие годы Советской власти в эту отрасль народного хозяйства. Если в восьмой пятилетке в общем объеме капитальных вложений в народное хозяйство расходы на развитие сельского хозяйства составляли 29,8%, то в девятой пятилетке – 40,9%⁵

Рост ассигнований на развитие сельскохозяйственного производства позволил значительно улучшить снабжение колхозов и совхозов техникой, минеральным удобрениями, строительными материалами. За изучаемый период сельскому хозяйству республики было

поставлено 34151 трактор (в физических единицах), 20816 грузовых автомобилей и 5662 зерновых комбайнов.⁶ Это дало возможность укрепить машинно – тракторный парк колхозов и совхозов республики . Парк тракторов вырос с 21,1 тыс(в.физических единицах) в 1961 г. До 30,8 тыс.в1975г., зерновых комбайнов соответственно- с 41 до 44, грузовых автомобилей - с14,1 до 22,1 тыс.⁷ Благодаря этому энергетические мощности

сельского хозяйства выросли в 1,8 раза – с 2563 тыс.л.с. в 1965 г.до 4644 тыс.л.с. в 1975г.⁸

Наряду с количественным ростом машинно – тракторного парка колхозов и совхозов республики, одновременно в нем произошли и существенные качественные изменения. На полях колхозов и совхозов все больше начали работать мощные тракторы К- 700, К- 701, Т-150, Т-150К, комбайны «Колос», «Сибиряк», «Нива». Средняя мощность тракторного двигателя достигла в 1975г.72л.с. Все эти машины дали возможность повысить производительности труда.⁹

Большую роль в техническом перевооружении сельского хозяйства играет электроэнергия, употребление которой в сельском хозяйстве возросло в 3,3 раза: с 375,5 млн.квт.ч. в 1965 г. До 1275, 8 млн.квт.ч.в 1975 г. В 1975 г. 99,9% всех колхозов, межхозяйственных сельскохозяйственных предприятий и совхозов были электрифицированы.¹⁰

Важнейшим условием развития сельского хозяйства подготовка механизаторских кадров. Ф.Энгельс в работе « Принципы коммунизма» писал : « ...чтобы поднять промышленное и сельскохозяйственное производство ... недостаточно одних только механических и химических вспомогательных средств. Нужно также соответственно развить и способности людей , приводящих их движение эти средства»¹¹

Основной формой подготовки механизаторов в исследуемый период являлись обучение их в сельских профессионально – технических училищах. (СПТУ)

В связи с постановлением Совета Министров СССР от 10 марта 1966 г. « О порядке подготовки механизаторских кадров в сельских профессионально – технических училищах» начиная с 1967 г. сельские профессионально – технические учебные заведения перешли на новую форму проведения

производственной практики, когда учащиеся стали направляться в базовые колхозы и совхозы в составе учебных групп во главе с мастером производственного обучения»¹²

Новым этапом в развитии профтехобразования явился переход с 1969 г. (на основании постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 2 апреля 1969г.) на трех – четырехлетний срок обучения по подготовке квалифицированных рабочих со средним образованием.¹³ ЦК КП Азербайджана и Совета Министров Азербайджанской ССР 21 мая 1969 г. Обсудили этот вопрос и приняли постановление « О мерах по дальнейшему улучшению подготовки квалифицированных рабочих в учебных заведениях системы профессионально - технического образования »¹⁴

В соответствии с данным постановлением в 1969 г. на базе Кубинского и Геокчайского СПТУ были организованы средние сельские профтехучилища. А к концу 1975 г. в республике уже функционировали 14 средних СПТУ.¹⁵ 1975/1976 учебном году в средние СПТУ и группы СПТУ , дающие среднее образование, было принято 3844 чел.¹⁶

Эти годы явились периодом становления и развития качественно нового типа учебных заведений – средних профессионально - технических училищ. Как отмечал тов. Л.И.Брежнев на XXIV съезде КПСС , система профтехобразования стала не только основной школой профессиональной подготовки молодежи, но « одна из наиболее перспективных путей осуществления всеобщего среднего образования »¹⁷

В июне 1972 г. ЦК КПСС и Совет Министров СССР приняли постановление « О дальнейшем совершенствовании системы профессионально – технического образования »¹⁸ . Был разработан новый перечень профессий, получивших распространение за последние годы в связи с техническим прогрессом: мастера – наладчики по техническому уходу за оборудованием животноводческих ферм, операторы животноводческих комплексов по выращиванию и откорму крупного рогатого скота, мастера по технической диагностике , операторы по первичной обработке молока и др.

Партийная организация республики приняла ряд мер, в результате которых расширилась сеть профессионально – технических училищ и укрепилась их учебно производственная база. Если 1975 г. в республике

было около 8 СПТУ , то 1975 г. их насчитывалось 45¹⁹, из них в сельской местности было размещено 17²⁰.

За 1966 – 1975 гг. прием в СПТУ увеличился в 4,5 раза : с3764 чел. В 1966 г.до 17 тыс.чел.в 1975 г.²¹. Среди поступающих на учебу СПТУ подавляющее

большинство составляла сельская молодежь. В 1975 г. среди принятых в профтехучилища численность ее достигла 14 594 чел., или почти 86% общего приема²².

Введение всеобщего восьмилетнего , а затем и среднего образования существенным образом изменило качественный состав поступающих в сельские профтехучилища. Уровень общеобразовательной подготовки у поступающих на учебу с каждым годом повышался. Если 1971 г. из всех принятых в СПТУ 67,8% имели образование в объеме 8 – 10 классов²³, то 1975 г. этот показатель равнялся 83%²⁴

Внедрение новой техники в сельскохозяйственное производство и изменение на этой основе характера и содержания труда работников сельского хозяйства обусловили расширение числа профессий, по которым ведется подготовка кадров для села в профтехучилищах. В 1965 г. эти училища готовили специалистов по 4 основным профессиям, а 1975 г - 22²⁵ . В СПТУ развернулась подготовка трактористов- машинистов широкого профиля. СПТУ республики в 1966 – 1975 гг. подготовили 6079 трактористов машинистов широкого профиля , 22658 трактористов машинистов и 4492 механика водителя хлопкоуборочных машин. За это же время в СПТУ для колхозов и совхозов были подготовлены 1263 электромонтера сельской электрификации и 669 электромонтеров сельской электрификации и связи.²⁶

В условиях развитого социализма большие изменения происходят в характере труда работников, занятых в животноводстве. Работники современных животноводческих ферм – это механизатор широкого профиля , знающий тракторы, специальные комбайны, машины и оборудование, электромоторы, подъемные и погрузочно - разгрузочные средства и т. д. В изучаемый период СПТУ республики подготовили 1086 механизаторов животноводческих ферм с квалификацией электромонтера. Кроме того, в училищах было подготовлено много младших ветфельдшеров и ичеловедов, а также других работников по животноводству. (1342 чел.)²⁷

После майского (1966 г.) пленума ЦК КПСС развернулись мелиоративные работы. Это требовало в большем масштабе подготовить кадры для мелиоративных работ. В изучаемый период в этих целях было подготовлено 478 машинистов – бульдозеров, скреперов, грейдеров, 1266 машинистов – экскаваторов. С 1973 г. СПТУ началась подготовка мелиораторов. В 1975 г. было подготовлено 94 мелиоратора.²⁸

Важным резервом пополнения механизаторских кадров являются женщины. Движение по подготовке водителей – механизаторов среди девушек связано с именем героини полей начала 60 – х годов Севиль Казиевой – первой азербайджанской девушки, откликнувшейся на призыв узбечки, Героя Социалистического Труда Турсуны Ахуновой. Сотни девушек, поддержав призыв Севиль, поступили в профессионально – технические училища, где получили специальность водителя механика.

14 января 1969 г. Совет Министров СССР принял постановление «О более широком привлечении женщин к участию в квалифицированном труде в сельском хозяйстве»²⁹ в котором предусматривалось значительное расширение приема женщин на обучение в сельские профессионально – технические училища. В связи с этим постановлением и усилением профориентационной работы в сельской местности число девушек, обучающихся в СПТУ, в последние годы исследуемого периода увеличилось. Если в 1970 г. в эти училища было принято 527 девушек, то в 1975 г. число их достигло 2645 чел.³⁰

Однако в колхозах и совхозах не уделялось должного внимания женщинам – механизаторам, не создавались необходимые условия труда. В 1973 г. в колхозах и совхозах насчитывалось всего лишь 50 девушек механизаторов.³¹

Большое внимание уделялось повышению качества подготовки механизаторских кадров, на что прямое влияние оказывала учебно – производственная база. Исходя из этого в рассматриваемые годы была проведена значительная работа по укреплению и развитию материально – технической и учебно – производственной базы СПТУ. В 1975 г. в этих училищах было 90 мастерских, 333 учебных кабинета и лабораторий, 10 учебно – производственных хозяйств.³² Общая площадь учебно – производственного хозяйства составляла 1356 га, из которых 991 га

был пригодным для пашни.³³ В учебных хозяйствах в основном выращивали пшеницу, ячмень, хлопчатник, горох и бахчевые. За период 1965 по 1975 г. численность тракторов в этих училищах возросла с 240 до 369, комбайнов с 76 до 133, хлопкоуборочных машин с 30 до 50, учебных автомобилей с 40 до 98.³⁴ Улучшение учебно – производственного процесса в значительной степени зависело от преподавателей и мастеров. В 1975 г. в СПТУ Азербайджана в основном работали квалифицированные преподаватели и мастера производственного обучения, 18 % из которых составляли коммунисты. Из 518 преподавателей 377 имели высшее и 136 среднее специальное образование, а из 682 мастеров производственного обучения 39 окончили высшие и 482 средние специальные учебные заведения. Однако 154 мастера производственного обучения не имели среднего специального образования.³⁵ Декабрьский (1974 г.) пленум ЦК КП Азербайджана отмечал, что в деле подбора кадров мастеров производственного обучения для профессионально – технических училищ республики имеются недостатки.³⁶

Решая задачу улучшения квалификационного состава педагогических работников, следует более широко применять систему их переподготовки. Накопленные ранее знания с развитием сельскохозяйственной науки и техники постепенно устаревают. Учитывая это, в сельских производственно – технических училищах стали больше уделять внимания переподготовке преподавателей, мастеров и руководящего состава. Только в 1975 г. 169 преподавателей и мастеров СПТУ повышали квалификацию в Закавказской машиноиспытательной станции, во Всесоюзном институте повышения квалификации (Ленинград), в филиале этого института в Баку и на факультетах повышения квалификации при Азербайджанском сельскохозяйственном институте им. С.Агамали оглы.³⁷

Большое значение для дальнейшего улучшения работы сельских профессионально – технических училищ республики имело постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 28 января 1975 г. «О мерах по расширению сети средних сельских

профессионально - технических училищ и по улучшению их работы»³⁸. Постановлением было предусмотрено осуществление мероприятий по дальнейшему совершенствованию и расширения подготовки квалифицированных рабочих средних сельских профтехучилищах. Потребность сельского хозяйства и квалифицированной рабочей силе Азербайджанской ССР удовлетворялась также за счет кадров, подготовленных на краткосрочных курсах в колхозах и совхозах, в системе «Азерсельхозтехника» и в сельских общеобразовательных школах.

В системе механизаторского всеобуча основной формой подготовки механизаторов были четырехмесячные курсы. Эти курсы организовывались при учебных базах сельских профессионально - технических училищах, районных отделениях «Азерсельхозтехники», непосредственно в колхозах и совхозах. Курсы работали в осенне – зимнее время по сокращенной программе. За 1966 – 1975 гг. на краткосрочных курсах в хозяйствах республики обучились новым профессиям и специальностям, а также повысили свои квалификации 9299 чел.³⁹ Подготовка механизаторов на курсах имела серьезные недостатки. Уровень знаний у окончивших курсы был низким и не всегда отвечал требованиям, предъявленным к кадрам механизаторов. Поэтому были открыты филиалы училищ механизации сельского хозяйства, в которых подготовка механизаторов проводилась по программам училищ механизации. Филиалы создавались в колхозах, совхозах и других хозяйствах. В 1975 г. в филиалах СПТУ республики обучалось 4000 механизаторов и других кадров массовых профессий.⁴⁰

Большую роль в обеспечении колхозов и совхозов механизаторскими кадрами играли общеобразовательные школы. 14 мая 1970 г. Совет Министров СССР принял постановление « О мерах по дальнейшему расширению подготовки кадров механизаторов для сельского хозяйства». ⁴¹ В постановлении отмечалось, что начиная с 1970 /71 учебного года следует вести в средних общеобразовательных школах, имеющих необходимые условия, обучение учащихся старших классов работе на тракторах, комбайнах и других сельскохозяйственных машинах. В 1972 г. механизаторы в Азербайджане подготавливались в 120 сельских общеобразовательных школах.⁴²

Оснащение сельского хозяйства новой и новейшей техникой требовало неуклонного повышения квалификации механизаторов. Работа была организована при сельских профессионально – технических училищах, районных отделениях « Азерсельхозтехники », в школах передового опыта народных университетов сельскохозяйственных и экономических знаний, краткосрочных курсах, агротехнических кружках. Повышение квалификации проводилось в осенне – зимнее время. При районных отделениях «Азерсельхозтехники» в 1970 – 1975 гг. повышали свою квалификацию 1411 механизаторов и других кадров массовых профессий.⁴³ В 1968 г. только при СПТУ №5 Бардинского района повысили свою квалификацию 200 механизаторов.⁴⁴

Механизаторы и другие кадры массовых профессий повышали свою квалификацию также на агротехнических и зоотехнических курсах, где они обучались без отрыва от производства. В 1970 г. на агрохимических курсах повысили свою квалификацию 3000 чел., а на зоотехнических курсах 1500 чел.⁴⁵ В повышении уровня знаний большое значение приобрели школы передового опыта. В 1974 г. в колхозах и совхозах было создано 24 школы передового опыта по различным профессиям сельского хозяйства в которых обучалось более 1200 молодых труженников села.⁴⁶ Важным средством повышения знаний механизаторов являлась экономическая учеба. Механизаторы учились в семинарах начальных школах по конкретным экономическим вопросам. В 1973 /74 учебном году в университетах экономических знаний учились 39527 колхозников и рабочих совхозов.⁴⁷ Экономическая учеба хорошо было организована в народном университете знаний совхоза «Красный партизан» Джалиладского района. В 1974 г. здесь функционировало 4 кружка в которых занимались 103 слушателя. Учеба способствовала повышению их активности в борьбе за использование резервов роста производительности труда, снижению себестоимости продукции, улучшению ее качества. В 1974 г. слушатели университета – комбайнера Г.Звездилин с площади 380 га намолотил 7800ц зерна, М. Туманов с площади 389 га- 7750 ц зерна, М. Мамедов с площади 386 га- 6500 ц. По итогам 1974 г. Г.Звездилин и М. Туманов были награждены орденами Трудового Красного Знамени, а М.Мамедов – орденом «Знак Почета»⁴⁸

Одной из форм повышения уровня знаний, совершенствования профессиональных навыков, воспитания гордости за

свою профессию были конкурсы профессионального мастерства. Начиная с середины восьмой пятилетки в Азербайджане стали проводиться конкурсы механизаторов – пахарей, доярок по машинному доению коров, по стрижке овец и др. В мае 1968 г. проводилось первое соревнование механизаторов – пахарей, где тракторист колхоза «Бакинский рабочий» Кюрдамирского района А. Насиров занял первое место и был премирован мотоциклом с коляской.⁴⁹

Труженники сельского хозяйства Латвийской, Литовской и Эстонской ССР, а также ряда областей РСФСР в последние годы восьмой пятилетки начали проводить конкурсы среди доярок по машинному доению коров. Их опыт был применен и в Азербайджане. В 1974 г. в овчеводческом совхозе 28 апреля Евлахского района проводился шестой республиканский конкурс мастеров по машинному доению коров, в котором принимали участие 15 доярок из 10 районов.⁵⁰ Все эти конкурсы способствовали повышению культуры производства, совершенствованию технологии производства молока, широкой пропаганде машинного доения, совершенствованию трудовых навыков, повышению производительности труда и т.д.

Таким образом, в 1966–1975 гг. в сельских профессионально-технических училищах, на курсах при колхозах и совхозах и райобъединениях «Азерсельхозтехники» всего было подготовлено 70,9 тыс. механизаторских кадров, в том числе трактористов-машинистов и трактористов 38,6 тыс. чел., комбайнеров, механиков-комбайнеров и помощников комбайнеров 5,1 тыс. чел. и водителей автомобилей 11,7 тыс. чел.⁵¹ В результате чего значительно увеличилось число механизаторских кадров. Если в 1965 г. в сельском хозяйстве республики трудилось 31,1 тыс. механизаторов, то в 1975 г. их число достигло 44,1 тыс.⁵²

Однако как подчеркивалось на XXV съезде КПСС в средних и низких звеньях сельскохозяйственного производства проблема кадров остается острой. В ряде республик и областей не хватает механизаторов, работников других массовых профессий⁵³. Это целиком и полностью относится к Азербайджану, где сельское хозяйство постоянно испытывает нехватку механизаторских кадров, особенно механизаторов широкого профиля, механизаторов – животноводов. Первый секретарь ЦК КП Азербайджана Г.А.Алиев на октябрьском (1975 г.) пленуме ЦК КП Азербайджана говорил: «Во многих хозяйствах ощущается

большой недостаток в трактористах – машинистах. Сейчас в среднем в республике на каждые 100 тракторов имеется менее 96 механизаторов».⁵⁴ По данным ЦСУ Азербайджанской ССР более низкая обеспеченность кадрами механизаторов наблюдалась в совхозах. Так, в 1975 г. в колхозах на 100 тракторов приходилось 115 трактористов, а в совхозах – 75, или 35 % меньше.⁵⁵ За 1966

– 1975 гг. для сельского хозяйства было подготовлено 70,9 тыс. механизаторов, а их численность в колхозно – совхозном производстве выросла всего лишь на 13 тыс. человек. Из – за этой причины в последние годы исследуемого периода установилась тенденция к диспропорции между ростом технической оснащенности колхозов и совхозов и увеличением численности механизаторов. За период с 1970 по 1975 г. общее количество тракторов в колхозах и совхозах увеличилось на 19 %, а численность трактористов – машинистов, трактористов и комбайнеров возросла на 17 %.⁵⁶ Из – за недостатка механизаторских кадров во многих хозяйствах техника использовалась не на полную мощность, растягивались сроки выполнения сельскохозяйственных работ.

Большие задачи стоят перед сельским хозяйством Азербайджана в десятой пятилетке. Они определены в постановлении ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 9 июля 1975 г. «О мерах по дальнейшей интенсификации сельскохозяйственного производства в Азербайджанской ССР».⁵⁷ В текущей пятилетке важнейшая задача, выдвинутая перед сельским хозяйством республики, заключается в дальнейшей интенсификации сельскохозяйственного производства, в огромном масштабе мелиорации земель, химизации сельского хозяйства, повышении уровня механизации, углублении специализации производства,

переводе отраслей сельского хозяйства на индустриальную основу, создании межхозяйственных объединений.

В соответствии с этим постановлением ЦК КП Азербайджана и Совет Министров Азербайджанской ССР в апреле 1976 г. обсудили вопрос о мерах по дальнейшему улучшению обеспечения колхозов, совхозов и других сельскохозяйственных организаций и предприятий республики специалистами и механизаторскими кадрами.⁵⁸ В принятом постановлении они обязали Госплан, Министерствосельского хозяйства и другие организации принять необходимые меры к улучшению подготовки кадров, обеспечению колхозов и совхозов высококвалифицированными кадрами сельского хозяйства и механизаторами в необходимом количестве. В постановлении указывается, что СПТУ должны в десятой пятилетке подготовить свыше 66 тыс. механизаторов.⁵⁹

Генеральный секретарь ЦК КПСС Л.И.Брежнев в 1976 г. на совещании партийно – хозяйственного актива Казахстана подчеркнул: «...подготовка, и, главное закрепление механизаторских кадров на селе – важный участок в деятельности партийных, советских, хозяйственных и профсоюзных организации».⁶⁰

Претворение в жизнь этих задач будет способствовать успешному выполнению заданий дальнейшего развития сельского хозяйства, определенных XXV съездом КПСС.

Программа Коммунистической партии Советского Союза. М., 1971, стр. 75.
2 В. И. Ленин. Подборки собрания сочинений, т. 42, стр. 148;
3 Л. И. Брежнев. Дешифром курсом. Речь и статьи, т. 1, М., 1970, стр. 81.

4 Р. Н. Меликов. Технический прогресс и сельскохозяйственный труд. Баку, 1973 (на азерб. яз.); Социально-экономические сдвиги в азербайджанской советской деревне на современном этапе. Баку, 1973 (на азерб. яз.); Н. Зойилов. Коммунистическая партия Азербайджана за технический прогресс в сельском хозяйстве. «Мат. зап. АГУ им. С. М. Кирова, серия истор. и философ. наук», 1973, № 6, стр. 58–68 (на азерб. яз.); А. А. Махмудов, Б. Н. Самедов. Экономические эффективность интенсификации сельского хозяйства. Баку, 1974; И. Ахвердиев. Аграрная политика – важная составная часть политического курса КПСС. Баку, 1975 (на азерб. яз.); А. Рустамов, Г. Амиров. Социально-экономическое развитие азербайджанского села. «Азербайджан коммунист», 1977, № 8, стр. 32–38 (на азерб. яз.); Ф. С. Малиев. Некоторые вопросы динамики численности сельского населения Азербайджана (1965–1975 гг.). «История СССР», 1977, № 5, стр. 120–126.

5 Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1975 году. Баку, 1976, стр. 217–218.

6 Подсчитано автором по материалам текущего архива «Азербайджантехника»; Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1975 году, стр. 138.

7 Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1975 году, стр. 136.

8 Там же, стр. 44.

9 «Экономика сельского хозяйства», 1974, № 9, стр. 39.

10 Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1975 году, стр. 13.

11 К. Маркс. Т. Ф. Энгельс. Сочинения, т. 4, стр. 335.

12 Решения партии и правительства по сельскому хозяйству (1965–1971 гг.), М., 1975, стр. 53–54.

13 Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1968–1969 гг.), т. 7, М., 1970, стр. 397–317.

14 Собрание постановлений правительства Азербайджанской ССР, 1969, № 10, стр. 543–554.

15 Текущий архив Госкомитета СМ Азерб. ССР по профтехобразованию. Материалы учебно-методической комиссии за 1975 г.

16 Текущий архив Госкомитета СМ Азерб. ССР по профтехобразованию. Сводный отчет о выпуске и направлении на работу учащихся, окончивших училища в 1975 г., д. 22.

17 Материалы XXIV съезда КПСС. М., 1971, стр. 85.

18 Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1973–1974 гг.), т. 9, М., 1974, стр. 129–135.

19 Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1975 году, стр. 254.

20 Текущий архив Госкомитета СМ Азерб. ССР по профтехобразованию. Сводный отчет о выпуске и направлении на работу учащихся, окончивших училища в 1975 г., д. 21.

21 Архив Госкомитета СМ Азерб. ССР по профтехобразованию. Ф. 1, оп. 1, д. 191, л. 3; Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1975 году, стр. 255.

22 Текущий архив Госкомитета СМ Азерб. ССР по профтехобразованию. Сводный отчет о выпуске и направлении на работу учащихся, окончивших училища в 1975 г., д. 16.

23 Архив Госкомитета СМ Азерб. ССР по профтехобразованию. Ф. 1, оп. 1, д. 173, л. 18.

24 Текущий архив Госкомитета СМ Азерб. ССР по профтехобразованию. Сводный отчет о выпуске и направлении на работу учащихся, окончивших училища в 1975 г., д. 19.

25 «Молодой рабочий», 1975 г. № 12, стр. 2.

26 НАУФ ЦК КПСС при ЦК КПСС, ф. 1, оп. 400, л. 283, л. 121; Архив Госкомитета СМ Азерб. ССР по профтехобразованию. Ф. 1, оп. 1, д. 125, л. 17; д. 144, л. 10–42; д. 149, л. 31–34; д. 160, л. 40–45; д. 173, л. 42–45; д. 180, л. 41–46; д. 188, л. 49–55; Сводные отчеты о выпуске учащихся, окончивших училища в 1974 и 1975 гг. по профессиям (подготовлено автором).

Türköloji aləm üçün faydalı əsər

Ensiklopedik biliyə malik olan Mahmud Kaşğarlı XI əsrdə geniş bir ərazidə yerləşən türk ellərini el-el, oba-oba, oymaq-oymaq gəzib dolaşmış, onların dillərini və ləhcələrini öyrənmiş, tarixdə əbədi yaşayan "Divani lüğət-it Türk" əsərini qoyub getmişdir. Prof. Ə. Abdullayev yazır ki, Mahmud Kaşğarlı maşın və təyyarə olmadığı bir zamanda az müddətdə, təkbaşına türk diyarlarını birər-birər dolaşmış və türk dillərinin materiallarını toplamış və dəyərli bir lüğət tərtib etmişdir. Elə bir lüğət ki, onu indiki zamanda onlarla işçisi olan, müasir imkanlara malik elmi-tədqiqat institutu bir neçə ilə tərtib edə bilər.

İndiyə kimi bu əsər haqqında çox yazılmış, çox danışılmış və bundan sonra da ondan dönə-dönə bəhs ediləcəkdir.

Bu əsərin xarakterik cəhətlərindən biri olaraq qeyd edilə bilər ki, hələ Avropada tarixi-müqayisəli metoddan istifadə edilmədiyi bir zamanda və avropalılardan çox-çox öncə M. Kaşğarlı əsərini bu metodla yazmışdır.

Türk xalqlarına misilsiz hədiyyə olan bu əsər indi də öz əhəmiyyətini nəinki itirməmiş, hətta alimlərin hər gün müraciət etdiyi stolüstü kitabına çevrilmişdir. Buna görə də M. Kaşğarlının adı bütün türk xalqlarının, eyni zamanda dünya türköloqlarının yanında əzizdir. Bu baxımdan Cahid İsmayilovun "Elm" nəşriyyatında nəfis şəkildə çapdan buraxdığı "XI yüzilliyin tarixi onomastik leksikası" (Mahmud Kaşğarlının "Divani lüğət-it Türk" əsəri əsasında) monoqrafiyasını da yüksək qiymətləndirmək olar. Kitabın ön söz müəllifi filologiya elmləri doktoru, professor Qəzənfər Kazımov, elmi redaktoru filologiya elmləri doktoru Məhəbbət Mirzəliyeva, rəyçilər filologiya elmləri doktoru Roza Eyvazova və filologiya elmləri doktoru, professor Qara Məşədiyevdir.

Monoqrafiyada XI yüzilliyin tarixi onomastik leksikasının dərin elmi təhlili verilir, həmin dövrün şəxs, tayfa və yer adları böyük türköloq Mahmud Kaşğarlının "Divani lüğət-it Türk" əsərindəki faktlar əsasında tədqiqata cəlb edilir, qiymətli fikirlər söylənilir. Prof. Q. Kazımov "Müəllifinə uğur gətirən əsər" adlı geniş və əhatəli ön sözündə yazır ki, Cahid İsmayilovlu istedadlı bir gəncdir. Namizədlik mövzusu götürəndə qədər türk tarixinə, Azərbaycan türk dilinin inkişaf yoluna dair xeyli məqalə yazmışdır. Yazıları burada və Türkiyədə çap olunmuşdur. İstiqaməti xəlqi və millidir. Vətənpərvər bir gəncdir. C. İsmayilovun seçdiyi mövzu bu yaxınlarda avtoreferatı ilə tanış olduğum, lakin adını demək istəmədiyim bir "doktorluq dissertasiya"sından on dəfə faydalı və maraqlıdır. Cahid M. Kaşğarlıdan başlasa da, əsərin mövzusu yalnız Kaşğarlı "Divan"ının materialları ilə məhdudlaşmır. Müəllif düzgün yol tutmuş, birinci minillikdən və sonrakı dövrlərdən keçib gələ bilməmiş başqa mənbələrə də - qədim türk yazılı abidələrinə, "Oğuznamələr"ə, Yusif Balasaqunlunun "Kutadqu bilik" əsərinə yeri gəldikcə nəzər salmalı olmuşdur.

Onomastik leksika terminoloji advermə baxımından bəzən çox xırda olur. Əslində cəmiyyətin və dilin inkişaf tarixini öyrənmək istiqamətində antroponimlər, etnonim və toponimlər kifayət qədər material verir. Müəllif də öz tədqiqatını, başlıca olaraq, bunların üzərində qurmuşdur.

Kaşğarlı "Divan"ının onomastik leksikası zəngindir və bu əsasda bir tarix yaratmaq olar. Elə buna görə də müəllif tədqiqat prosesində yeri gəldikcə o dövrün cəmiyyət tarixinə

27 ЦПАФ ИМЛ при ЦК КПСС, ф. 1, оп. 400, д. 283, л. 124; Архив Госкомитета СМ Азерб. ССР по профтехобразованию, ф. 1, д. 125, л. 17; д. 111, лл. 40-49; д. 149, лл. 31-34; д. 160, лл. 40-45; д. 173, лл. 42-45; д. 180, лл. 41-46; д. 188, лл. 49, 55; Сводные отчеты о численности учащихся, окончивших учащихся в 1974 и 1975 гг. по профессиям (подсчитано автором).

28 Сводные отчеты о численности учащихся, окончивших учащихся в 1974 и 1975 гг. по профессиям (подсчитано автором).

29 Решения партии и правительства по сельскому хозяйству (1965-1974 гг.) стр. 346-348.

30 Архив Госкомитета СМ Азерб. ССР по профтехобразованию, ф. 1, оп. 1, д. 147, л. 17; Текущий архив этого же комитета. Материалы отдела планирования приема.

31 Г. А. Алпиев. С честью нести имя Великого Деяна. «По Ленину жить, работать, учиться». Баку, 1974, стр. 25.

32 «Молодой рабочий», 1975, № 12, стр. 2.

33 Текущий архив Госкомитета СМ Азерб. ССР по профтехобразованию. Отчет о производственной деятельности учебных хозяйств в СЛТУ, л. 85.

34 Г. Т. Амиров. К вопросу об обеспечении механизаторскими кадрами колхозов Азербайджанской ССР (1959-1965 гг.). «Изв. АН Азерб. ССР, серия истории, философии и права», 1973, № 4, стр. 5; «Молодой рабочий», 1975, № 12, стр. 3.

35 Текущий архив Госкомитета СМ Азерб. ССР по профтехобразованию. Отчет отдела кадров за 1975 г., л. 3.

36 «Бакинский рабочий», 10 декабря 1974 г.

37 Текущий архив Госкомитета СМ Азерб. ССР по профтехобразованию. Материалы отдела кадров.

38 «Известия», 21 февраля 1975 г.

39 Азербайджанская ССР 50-летию Великого Октября. Баку, 1967, стр. 154; Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1968 году. Баку, 1970, стр. 310; Советский Азербайджан за 50 лет. Стат. сб. Баку, 1970, стр. 104; Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1970 году. Баку, 1972, стр. 245; Народное хозяйство Азербайджанской ССР к 50-летию СССР. Юб. стат. ежегод. Баку, 1972, стр. 192; Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1972 году. Баку, 1973, стр. 216; Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1973 году. Баку, 1974, стр. 239; Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1974 году. Баку, 1975, стр. 222; Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1975 году, стр. 258 (подсчитано автором).

40 «Совет кенди», 15 мая 1975 г.

41 Решения партии и правительства по сельскому хозяйству (1965-1974 гг.) стр. 442-446.

42 «Коммунист», 4 февраля 1972 г.

43 Подсчитано автором по материалам текущего архива «Азербайджантехника».

44 «Совет кенди», 6 августа 1968 г.

45 «Совет кенди», 24 января 1970 г.

46 «Молодежь Азербайджана», 16 февраля 1974 г.

47 Архив МСХ Азерб. ССР, ф. 1, оп. 1, д. 118, л. 89.

48 К. А. Алексеев. С душой о родном колхозе. В кн.: «Народные университеты Азербайджана. Баку, 1975, стр. 187.

49 ЦГАОР Азерб. ССР, ф. 1114, оп. 15, д. 69, л. 8.

50 Там же, д. 116, л. 193.

51 Сельское хозяйство СССР. Стат. сб. М., 1971, стр. 466; Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1968 году, стр. 156; Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1970 году, стр. 245; Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1975 году, стр. 257.

52 Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1975 году, стр. 257.

53 Материалы XXV съезда КПСС. М., 1976, стр. 52-53.

54 «Бакинский рабочий», 2 ноября 1975 г.

55 Текущий архив ЦСУ Азерб. ССР. Мат-лы отд. статистики сельского хозяйства.

56 Текущий архив ЦСУ Азерб. ССР. Мат-лы отд. статистики сельского хозяйства.

57 Собрание постановлений правительства Азерб. ССР, 1975, № 22, стр. 1390-1412.

58 «Бакинский рабочий», 20 апреля 1976 г.

59 «Азербайджан коммунист», 1976, № 10, стр. 19.

60 Бакинский рабочий, 4 сентября 1976 г.

Азербайжан SSR Elmlər Akademiyasının xəbərləri,

Tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası, 1978, N-1, səh. 10-19

də diqqət yetitməli olmuşdur. Lakin bir dilçi kimi, təbii ki, məqsəd xüsusi adların linqvistik təhlili, dilçilik baxımından tədqiqidir. Müəllif fakt və hadisələri sadalamaqla vəzifəsini yerinə yetirə bilməzdi. Odur ki, əsər bütövlükdə faktların təhlili və etimoloji araşdırmalar üzərində qurulmuşdur.

Cahid İsmayıloğlunun monoqrafiyasında M.Kaşğarlının nəzərdən keçirdiyi türk yer adlarının tədqiqi elmi-nəzəri baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu, Orta Asiyada türk yer adlarının əmələgəlmə və inkişaf tarixini öyrənmək üçün əsas sayıla bilər. Müəllif "Giriş" hissədə doğru olaraq yazır ki, bu ərazi VI-VII əsrlərdə qurulmuş Göytürk dövlətinin əraziləri idi. Bu dövlətdə balıq, oba, yazı, yurt, yış, yar, kaş və s. bu kimi ilk coğrafi apelyativlər təşəkkül etməyə başlamış, daha sonralar Göytürk dövlətinin yerini alan Uyğur xanlığında Türk yer adları sistemi formalaşmışdır. Müxtəlif dinləri qəbul etsə də, heç bir maneəyə tuş gəlməyən türk xanlığı köçəri həyatdan oturaq həyata keçərkən də türk coğrafiyası və onun toponimikası, türk toplumunun yer adları sistemini dəyişməyə imkan verməmişdir. Türk adlı yeni şəhərlər salınmışdır, baliqlar törəməyə başlamışdır. İlk yer adı kimi mənşəyi maraqlı doğuran baliq sözü, VII əsrdən etibarən türk dövlət və mədəniyyət işləri üzərində yer tutmuş, yerinə və qavranmasına görə xüsusi mənə qazanmışdır. Əslində bu söz (baliq) dövlət idarələrində rəsmən "şəhər, qala" mənasında istifadə olunduğu halda, XI əsr Argularında (argu dilində - C.İ) "çamur, balıq (palıq) anlamında işlənmişdir. Eyni rəmzi söz köçəri türk dairələrində yurd sözü ilə dəyişdirilmişdir. Müxtəlif dəyişdirilmələrə məruz qalan türk yer adları sistemi zaman-zaman tayfaların yayılma arealı (məkanı) və miqrasiyası ilə bağlı olduqca zəngin inkişaf yolu keçmişdir.

C. İsmayıloğlu monoqrafiyada fikirlərinin isbatı üçün zəngin mənbələrə söykənir. Tədqiqatçı statistik hesablamaları da bacarıqla aparır. O göstərir ki, lüğətdə 7500-ə qədər sözün M.Kaşğarlı tərəfindən elmi təhlili verilmiş, lüğəvi vahidlərin ümumtürk səciyyəsi və tayfa mənsubiyyəti qeyd olunmuşdur. C.İsmayıloğlu eyni zamanda tanınmış dilçi - türkoloqların hesablamalarına da baş vurur. Məsələn, Əmir Nəcəbin statistikasına əsasən "Divan"-da 232 söz oğuzlara, 44 söz cigillərə, 42 söz arqlara, 15 söz qıpçaqlara, 10 söz uyğurlara, 25 söz isə oğuzlara və qıpçaqlara (ortaq) aid edilmişdir.

Ümumiyyətlə, fərqli görünsə də, Bröckelmanın hesablamalarına görə "Divan"-da 7993, Bəsim Atalayın hesablamalarına görə 8783, Özbəkistan alimlərinin hesablamalarına görə 9222 söz vardır. Əsərdə 5147 adın, 3477 fəlin olduğu göstərilir.

İki böyük fəsildən ibarət olan bu əsərdə M.Kaşğarlının "Divan"-ındakı onomastik vahidlər Azərbaycan dilçiliyində ilk olaraq kompleks və sistemli şəkildə tədqiqatə cəlb edilmişdir. Birinci fəsildə müəllif "Divan"-dakı antroponimlərin mənşəyini, onların morfoloji və sintaktik quruluşunu, leksik-semantik tiplərini, ləqəbləri, etnonimləri araşdırmış, elmi baxımdan dəyərli fikirlər söyləmişdir.

İkinci fəsildə tarixi toponimik leksikaya baş vurulur. Burada dövrün yer adları, tarixi toponimik leksikada şamanizmin izləri, "Man" komponentli toponimlər, "Divan"-dakı oyonimlər, mifoloji toponimlər, oronimlər, hidronimlər, keçid xarakterli – paralel, toponimlərin çoxvariantlılığı, ulduz adları, "Divan"-dakı toponimlərin Azərbaycan ərazisindəki izləri təhlil süzgəcindən keçirilir.

Müəllif tədqiqat prosesində fikirlərinin isbatı üçün çoxsaylı elmi ədəbiyyatdan da

uğurla faydalanmışdır. Biz şübhə etmirik ki, Cahid İsmayıloğlunun bu əsəri müəllifinə şöhrət gətirəcək, dilçi-türkoloq mütəxəssislərin stolüstü kitabına çevriləcəkdir.

Maarif Xəlqov
tarix elmləri namizədi
"Kataris dünyası" qəzeti 28 aprel 2009-cu il

Aşıq Valehə sədaqətlə

Dirili Aşıq Qurbanidən üzü bəri (XVI) Azərbaycanda aşıq poeziyasını həmişə böyük həvəslə toplayanlar olmuşdur. Onlardan biri də Behbudlu Həsən Şıxavəndlidir. Həsən müəllim Ağdam rayonunun Kolanlı mahalının Şıxavənd kəndində anadan olub. Orta məktəbi həmin kənddə başa vurub. Üçillik texniki peşə məktəbini, Azərbaycan Xalq Təsərrüfatı İnstitutunu və Sankt-Peterburq Dövlət Hüquq və İqtisadiyyat İnstitutunun Hüquq fakültəsini bitirmişdir. Bir müddət dövlət işlərində çalışmışdır. İqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru və Qızıl qələm mükafatı laureatıdır.

Azərbaycan folklorunun gözəl bilicisi olan Kolanlı Həsən Şıxavəndlinin iki kitabı var. Bakı Dövlət Universitetində çalışan bu tədqiqatçının bu günlərdə “Aşıq Valeh” adlı irihəcmli əsəri işıq üzünə görüb. Kitabda AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor Azad Nəbiyev və filologiya elmləri doktoru, professor H.İsmayılov qısa və eyni zamanda dolğun və məzmunlu ön söz yazmışlar. Azad Nəbiyev haqlı olaraq yazır ki, Qarabağ torpağına, Aşıq Valehə olan sevgi Həsəni uzun illərdə ki, folklor toplayıcısına çevirmişdir. O, son on ildə Qarabağ folklorunun qələm dəyməmiş yüzlərlə nümunəsini həm yazılı, həm də şifahi qaynaqlarda axtarmışdır. Üzə çıxan nəticələr isə ürəkaçandır. Professor H.İsmayılov göstərir ki, Həsən Şıxavəndli Aşıq Valeh poeziyasını bütün dolğunluğu ilə oxucuya təqdim etməyə çalışmış və buna nail olmağı bacarmışdır.

Aşıq Valehin təvəllüd tarixi haqqında Azərbaycan folklorşünaslığında müxtəlif fikirlər mövcud olmuşdur. Həsən Şıxavəndli ilk dəfə olaraq bu əsərində Aşıq Valehin təvəllüd tarixini dəqiqləşdirir. Tədqiqatdan məlum olur ki, Aşıq Valeh 1729-cu ildə Qarabağın Abdal-Güləbli kəndində anadan olmuş, 1822-ci ildə vəfat etmişdir.

Tədqiqatçı əsərdə yüksək sənətkarlıq xüsusiyyətləri, fitri istedadı, şəxsi qabiliyyəti ilə sevilib-seçilən aşığın adını və təxəllüsünü də dəqiqləşdirmişdir. O, yazır ki, Valeh adı ilə tanıdığımız bu aşığın əsl adı Səfidir. Bunu ustadın “Valeh ləqəbimdir, Səfidir adım” misralı şeiri də aydın göstərir. Aşığa “Valeh” ləqəbini (təxəllüsünü – M.X.) ustadı Səməd vermişdir. Aşıq Səməd şagirdinin bacarığını, fitri qabiliyyətini, şəxsi marağını nəzərə alıb ona bu adı vermişdir. Bu isə hər şeylə maraqlanan, vürğunluq, məftunluq, heyranlıq mənasını ifadə edir.

Aşığın yetişdiyi ictimai mühiti hərtərəfli araşdıran H.Şıxavəndli yazır ki, Aşıq Valeh yaşadığı mühit çərçivəsində qalmayıb, sazi-sözü ilə dastana çevrilmiş, hətta xan sarayına belə yol tapıb xanlığın xüsusi hörmətini qazanmış, Vaqif kimi böyük bir sənətkarla yaxınlıq etmişdir. O dövr ədəbiyyatının önündə Vaqif gedirdi, xalq şeiri tərzində yazan, ifadə və dil rəvanlığı ilə seçilən maraqlı bir ədəbi mühit formalaşmaqda idi. Onun özəyi, kökü isə Qarabağda yaranıb təşəkkül tapırdı. Vaqif kimi bir sənətkarın Aşıq Valehlə yaxınlıq etməsi, yaradıcılıq söhbətləri aparması aşıq sənətinə olan sonsuz məhəbbətdən irəli gəlir.

Həsən Şıxavəndli yeri gəldikcə Aşıq Valeh yaradıcılığının bədii sənətkarlıq xüsusiyyətlərini də üzə çıxarmağa çalışmışdır. Tədqiqatçı – alim yeri gəldikcə aşığın yaradıcılığının bədii-estetik xüsusiyyətlərini, mövzu dairəsini, məzmun və ideya mündəricəsini də dolğun şəkildə araşdır-mışdır.

Həsən Şıxavəndli bu kitabına Aşıq Valehin 36 qoşmasını, 8 gəraylısını, 7 mütəəmməsini, 5 müxtəlif formatlı şeirlərini, 7 müstəzadını, 3 bədiyyəsini, 10 həcvinə, 16 deyişməsini, 3 dastanını daxil etmişdir. Bu nümunələrin bəziləri ilk dəfə olaraq yazıya alınmışdır.

Sonda onu da qeyd etməyi vacib bilir ki, kitab çox nəfis şəkildə tərtib edilmiş, səliqəli redaktə olunmuşdur. Redaktə işinə görə BDU-nun kitabxanaşünaslıq fakültəsinin IV kurs tələbəsi Əzimova İlahə İlham qızına təşəkkürümüzü bildiririk.

Maarif Xalqlı

tarix elmləri namizədi

“ Təhsil problemləri” qəzeti 01-07 fevral 2012

Poetika məsələlərinə yeni baxış

Tanınmış ədəbiyyatşünas-alim Kamran Əliyevin folklorşünaslıq istiqamətində də dəyərli araşdırmaları həmişə elmi-nəzəri baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edib. Onun 2011-ci ildə “Elm və təhsil” nəşriyyatında çapdan buraxılan “Eposun poetikası: “Dədə Qorqud” və “Koroğlu” adlı fundamental araşdırması da bu cəhətdən çox qiymətli əsərdir. Kitabın adından da görüldüyü kimi, müəllif burada konkret olaraq “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Koroğlu” dastanları üzərində poetika ilə bağlı maraqlı və yeni fikirlər nümayiş etdirib.

“Etnopoetika məsələləri” adlı yazısı ilə kitaba giriş verən alim çox doğru olaraq elə ilk abzasdanca oxucuya bu terminin mənası, meydana gəlmə səbəbilə bağlı bu fikri çatdırır:

“Etnopoetika” anlayışı dünya elmi fikrində son dərəcə yenidir və bir elm kimi onun açdığı imkanlar hələlik kifayət qədər öyrənilməmişdir. Eyni zamanda, həmin anlayışın ehtiva etdiyi məna və məzmun hələ bu termin ortaya çıxmamışdan çox-çox əvvəl bir çox tədqiqatçıların diqqətindən yayınmamışdır. Təəssüf ki, bu diqqət ötəri, bəzən dolayı, bəzən də hiss edilməz dərəcədə olub, gizli formada özünü göstərmişdir” (s. 3).

Göründüyü kimi, Kamran müəllim ilk növbədə məşğul olduğu elm sahəsinin yaranma tarixinə nəzər salır, etnopoetika sahəsinin hələ yeni olduğunu, yetərinə tədqiq olunmadığını göstərir və çəkinmədən özü bu yeni yolla getməyə qərar verir. Yəni bir görkəmli alim kimi müəllif yeni bir yol açaraq folklorşünaslıqda, ədəbiyyatşünaslıqda bununla həm də gələcək tədqiqatlara müasir elmi yanaşma metodu baxımından da əlverişli imkanlar açır. Əlbəttə ki, bütün böyük alimlər, görkəmli tədqiqatçılar özlərindən sonra gələcək tədqiqatçılara – gənc alimlər nəslinə bu cür yeni və geniş yollar açmışlar. Professor Kamran Əliyev də məhz bu cür xoşbəxtliyə nail olmuş alimlərimizdən olmaqla tarixçi-etnoqraf alimimiz Xəliləddin Xəlilinin təbirincə desək, “ictimai elmlərin yenidən yaradılması istiqamətində yeni bir addım” atmışdır. Bu məsələ ilə bağlı X.Xəlilinin fikirlərindən bir parçaya diqqət etmək maraqlıdır:

“K.Əliyevin yaradıcılığında Azərbaycanın müasir ictimai elmlərinə gətirdiyi digər yenilik odur ki, burada “Rus sovet ictimai elmi”ndən və başqa ölkə alimlərinin əsərlərindən nəzəriyyə kimi iqtibas edilmiş, yerli-yersiz, tez-tez, çox vaxt da süni uyğunlaşdırılaraq istinad edilən fikirlər bir kənara atılır, dil, hallar, vəziyyətlər, proses, hadisə və sistemlər sosial, mənəvi, siyasi, iqtisadi və təbiət qanunlarının qarşılıqlı fəaliyyət vəhdətindən doğan hallar və proseslər kimi izah edilib əsaslandırılır. Şərh etdiyi etnososial və mənəvi proseslərin, situasiyaların və sistemlərin öz elementlərini, hissələrini haradan necə aldığını dəqiqliklə göstərən müəllif “Dədə Qorqud” oğuznamələrində əks olunmuş faktları lazım gəldikdə ümumiləşdirir, ehtiyac olduqda xüsusişədirir, ən incə məqamlarda fərdiləşdirmədən ustalıqla istifadə edir”.

Göründüyü kimi, Xəliləddin müəllim burada professor K.Əliyevin yenilikçi alim kimi elmə gətirdikləri xüsusiyyətləri dəqiqliklə verə bilmiş, bu zaman məhz professorun bir-başına elmi yaradıcılığının məziyyətlərindən çıxış etməklə fikrini əsaslandırmışdır.

Tədqiq etdiyi mövzu ilə bağlı professor haqlı olaraq göstərir ki, “bədi düşüncə birdən-birə doğulmur və realığa çevrilən bədi fakt və nümunələr də birdən-birə yaranmır. Onun təkamülü və formalaşması xeyli vaxt-zaman tələb edir”. Bu fikirlərin üstündən düşünərək dərinlən araşdırmalar aparın müəllif bədi düşüncənin yaranıb – formalaşma mərhələsini tarixi fonda izləmək və müşahidə aparmaq üçün də çox doğru olaraq ən qədim folklor abidəmiz olan “Dədə Qorqud” dastanına müraciət edir. “Kitabi Dədə Qorqud”un dastan poetikasını hərtərəfli izləyərək maraqlı və orijinal qənaətlərə gəlir, indiyədək filoloji fikirdə mövcud olmayan tapıntılar əldə edir və onu elmi-nəzəri dövriyyəyə daxil edir.

Kamran müəllimin araşdırdığı mövzuya hansı zərifliklə, hansı dəqiqliklə yanaşmasını izləmək üçün yenə onun öz yazdıqlarına və qarşısına qoyduğu məqsədə yetmək üçün hansı üsulla əl atmasına diqqət yönəldək:

“Türk etnosunun yaratdığı bədi irsin, o cümlədən şeir sənətinin etnik mahiyyətini izləmək bu sənətin necə təsnif olunmasından çox asılıdır. Məsələn, şeirin janr zənginliyi etnopoetika məsələlərini tədqiq etmək üçün o qədər də optimal deyil. Çünki janr sonradan doğulandır və etnik keyfiyyətləri ifadə etmək baxımından xeyli gecikmişdir. Eyni zamanda janrlar bir-birindən törəmədir. Necə ki, bayatı, tuyuq, oxşama, sayacı sözləri, holavar kimi janrlar struktur baxımından bir-birinin davamı və ekvivalentidir. Yaxud heç bir şübhə yoxdur ki, cığalı təniz ayrılıqda götürülmüş təniz janrının əlavəsidir. Və yaxud janr qardaşlığına mənsub qoşma və gəraylı (böyük və kiçik qardaş!) bir-birindən ayıran başlıca cəhət yalnız və yalnız onların misralarındakı hecaların sayıdır. Hətta bir çox milli şeir janrları – bayatı, mani, gəraylı, türkü, varşığı... ayrı-ayrı türk tayfalarının adından qaynaqlanıb “etnik mənşəyi göstərən şəkillər” olsalar belə, janrla etnopoetika arasındakı ünsiyyətin bütün genişliyi ilə dərkə yolunda o qədər də asan hədəf deyildir” (s. 4).

Fikir verin, Kamran müəllim nə qədər tədqiqatçı incəliyi göstərmiş, hətta janrların struktur baxımından bir-birinin davamı, ekvivalenti olması amilini tarixi-filoloji aspekt-dən incələmiş, hətta bu zaman obrazlı şəkildə qoşma və gəraylı bir-birinə “böyük və kiçik qardaş” etməklə bu kimi fərqlərin arasında da “janr qardaşlığı” kimi ədəbi varisliyin olmasını söyləmişdir. Bu, hər şeydən əvvəl, o deməkdir ki, alim adica janrlar arasında olan daxili bağlılığın özündə belə hamının incəliklə görüb-sezə bilməyəcəyi ani nüansları tuta bilmiş, ardınca da milli şeir janrlarımızın türk tayfa adlarından qaynaqlandığı faktını da bu arada diqqətdən yayındırmamışdır. Lakin hələ bunlarla da kifayətlənməyib tədqiqatlarının məcrasını bu istiqamətdə üfqi və şaquli xətlər üzrə genişləndirmişdir.

Beləcə, “Dədə Qorqud” şeirindən danışmaq şeirin təşəkkül və ilkin inkişaf dövründən söhbət açmaq deməkdir” (s. 10) qənaəti düşüncəsi ilə alim “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı üzərində, eləcə də “Koroğlu” dastanı ilə bağlı müşahidə və araşdırmalar aparır, eposun poetikasına dair zəngin fikirlər nümayiş etdirməyə müvəffəq olur. Həm də bu zaman maraqlı və üstün cəhət orasıdır ki, müəllif etnopoetika anlayışına münasibətdə yeni elmi fikirlərini elmi-ədəbi ictimaiyyətlə bölüşməyə şanslı olur. Məsələn, onun aşağıdakı fikirləri elə həm də Qorqud-şünaslıq elmi üçün yenidir:

“Beyrək” boyunda Beyrəyin andına diqqət yetirək:

Qılıncıma toğranayın!
Oxıma sancılayın!
Yer kibi kərtləyin!
Torpaq kibi savrılayın!

Elə buradaca qorqudşünaslıqda xeyli vaxrdır ki, mübahisə obyektini olan Beyrəyin ölüm səbəbinə də aydınlıq gətirmək olar. Belə ki, eposda tez-tez təkrar olunan bir aforizm vardır:

“Bəylərin alqışı alqış, qarğıışı qarğıışdır”. Beyrək isə kafər qızı qarşısında and içir ki, yurduma qovuşduqdan sonra gəlib səni aparacağam və hərəgah gəlməsəm qılıncıma doğranayım, yəni ölüm mənə halaldır! Beyrək sözünə əməl edə bilmir və bəyin qarğıışı qarğıış olur: qılıncıyla doğranır (özünün və yaxud doğmalarının qılıncı olmasının burda məsələyə heç bir daxli yoxdur, çünki doğmaları elə onun özüdür!). (Bax: səh.12).

Epos poetikası və etimologiya məsələlərini bu cür özünəməxsus incəliklərlə araşdırıb üzə çıxardan professor Kamran Əliyevə möhkəm cansağlığı, iradə möhkəmliyi və elmi istiqamətdə yeni-yeni uğurlar arzulayırıq!

Maarif Xalqı

tarix elmləri namizədi
“Bütöv Azərbaycan” qəzeti, 18-24 iyul 2012
Kamran Əliyev haqqında “ Eposşünaslıq:
problemlər, mülahizələr” kitabı,
Bakı, 2013, səh.69-73

Dərdi dərin Həsən Mirzə

Prof. Həsən Mirzəyevin “Həsən Mirzə” imzası ilə qələmə aldığı şeirlərində yüksək poetik ilham var və bu şeirlərdə Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalının dərd-sərləri, onun təbiətinin gözəllikləri oxucunun gözləri önündə canlanır və düşünürsən ki, bu böyük insan alim olmamışdan çox-çox qabaqlar Azərbaycan şeirinin forma, məzmun, mündəricə və predmetini qədərincə mənimsəyib. Həsən Mirzənin şeirlərində “dərd” mövzusu qırmızı xətlə keçir və bunu da düşünürsən ki, bu şeirlərdə dərd sindromunun həm qəcası, həm də ucası var və bu dərdləri bu istedadlı el şairi canlı müşahidələrinin təsiriylə qavramış, yalnız qəlbinin yaddaşında yaşamışdır. Həsən Mirzənin “dərd” mövzulu poeziyasını duya-duya, düşünə-düşünə oxumağı bacarmalısan. Təhsilinə alim olmaq niyyətilə başlayan bu insanı keşməkeşləri, Vətənin, yurdun dərd-sərləri həm də şair etdi və Həsən Mirzə şairliyin öhdəsindən də bacarıqla gəldi.

Prof. B. Xəlilovun qeyd etdiyi kimi, “... zahirən sakit görünən, zəhmətsevər, işgüzar, qibtəediləcək yaradıcılıq enerjisinə və ensiklopedik biliyə malik, zamanın ədalətsizliyinə sinə gərən, bu ədalətsizliyi mühakimə edən, qəlbi Vətən dərdləri, kədərləri, yaraları ilə yüklənmiş bu istedadlı qələm sahibinin yazılarında həmişə böyük bir “Dərd” mövzusu görmüşəm. Həsən Mirzə bu obrazı oxucu gözündə o qədər qabardır ki, istər-istəməz oxucu ilə həm özünü daxili “Mən”i, həm də zaman-zaman erməni faşistləri tərəfindən zəbt edilən, işğala məruz qalan yurd yerlərimiz arasında gözəl bir mənəvi körpü yaradır. Onun poetik örnəklərinin hər misrasında Dərələyəz, Göyçə, Zəngəzur, Vedibasar, İrəvan, Qarabağ, Təbriz, Dərbənd, Bərçalı kəlmələri var. Bu qədim yurd yerlərimiz onun şeirlərində dil açıb danışır, onları düşmən caynağından azad etməyə çağırır.”

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dos. Mahirə Hüseynova 2013-cü ildə çap etdirdiyi “Dərdi dərin Həsən Mirzə” kitabında Həsən Mirzənin lirik “mən”ində dinamikləşən “dərd” mövzusunun ehtiva çalarlarını araşdırmış, onun vətən həsrətinə, yurd dərdinə şərik olan, alim-şairin “Dərdimi” şeirinin təsiri altında yaranan poetik örnəkləri təhlil etmiş və maraqlı ümumiləşdir-mələr aparmışdır.

Həsən Mirzənin 9 bənddən ibarət “Dərdimi” rədifli qoşması bu el şairinin həyatı poetik müşahidə dərinliyindən və itiliyindən xəbər verir, ağrılı-acılı düşüncələrin, vətən haqqında – kürreyi-ərzimiz haqqında nigaran qənaətlərindən ibarət olub, aforisyik yığcamlıqla təqdim edilir. Bu el şairi dərdli, yangılı vətəndaşlıq mövqeyindən çıxış edərək onu yurd-yuvasız, əlsiz-obasız, vətənsiz qoyanları sözün bədii qüdrəti ilə qamçılıyır. Mahirə xanım da şeirdəki bu detalları olduqca güclü həssaslıqla tutmuş və dərin alim təfəkkürü ilə sosial təhlilə cəlb etmişdir. Həm Həsən Mirzənin, həm də onun

“Dərdimi” şeirinə təsiri altında yaranan poetik örnəklərdəki xalq taleyinin dolanbac yolları haqqında düşüncə M. Hüseynova söz sənətkarlarının ağırlıq təlaşlarını orijinal təhlil süzgecindən keçirir, qısa oçerklər şəklində təqdim etdiyi materialların başlıqlarına, sərlövholərinə dərdin rənglərini, çalarlarını əks etdirən və oçerklərin məzmunu ilə səsələnən obrazlı adlar çıxarır: “Dərdi dərin Həsən Mirzə”, “Şairi Vətən həsrətinə salan dərd”, “Həsən Mirzə dərdlərindən danışdım”, “Dərdinə can qurban, ay Həsən Mirzə”, “Dərdi əkiz şairlər”, “Əlində saz alıxan şair”, “Dərdi yüzə çatan şair”, “Ay Həsən, nə yaman yandırdın məni”, “Bu şairin dərdini min-min kəl də darta bilməz”, “Vətən dərdi yaman dərdidir”, “Dərdi dərya olan şair”, “Şairin sinəsini qurd kimi didən dərd”, “Dərdini dərdbilənə söyləyən şair”, “Dərdi tək çəkməyin ağırlığı”, “Yaman qubarlısan, ay Həsən Mirzə!”, “Sinə üstə əkilən dərd”, “Həsən Mirzə, yoxdu dərdimin sayı”, “Nəsən Mirzə, vətən dedin ağladın”, “Çatdım sözümü Həsən Mirzəyə”, “Dərdi başından aşan şair”, “Ay Həsən, gözünün yaşı olaram”, “Dərd məktəbi” arzulayan şair”, “Həsən Mirzə, dərdin pünhan saxlama”, “Vətənsiz yaşamaq, ölmək çətindir”, “Dərd payı”, “Dərd tükənən deyil, ay Həsən Mirzə!”, “Qəmin köhnə qəmdi, ay Həsən Mirzə!”, “Dinlə Həsən Mirzə, dinlə dərdimi”, “Mən necə unudum belə dərdimi”, “Həsən Mirzə, qəmli-qəmli yaşadın”, “Həsən Mirzə, kimə deyim dərdimi”, “Dillənə bilmirəm, ay Həsən Mirzə!”, “yüz təbib göndərsən, Həsən Mirzəyəv”, “Həsən Mirzə, hüsuruna gəlmişəm”, “Şairin dərdləri Araza, Kürə sığmır”, “Ay haray”, “Oxudum şeirini ürəyim yandı”, “Siz danışın əhli-hala dərdimi”, “Dərdin tonqalı”, “Dərdimə əlac qıl, ay Həsən Mirzə!”, “Şairin dərdinə dəli də ağlayır”, “Dərd nəğməsi”, “Dərdi gülə döndərən şair”, “Vətən dərdi şairin sinəsini dağlayıb”, “Dərdini dərd üstə yazan şair”, “Vətən dərdi şairin sinəsini dağlayıb”, “Dərdini dərd üstə yazan şair”.

Bütün bu obrazlı başlıqlar altında M. Hüseynova təkcə Həsən Mirzənin “Dərdimi” şeirini saf-çürük etmir, eyni zamanda Zəlimxan Yaqubun, Bəhman Vətənoğlunun, Səadət Butanın, Alqayıtın, Məstan Günərin, Əli Vəkilin, Musa Urudun, Əli Mirzəyevin, Şamil Dəlidağlının, Əvəz Lələdağın, Avtandil Ağbabanın, Pərvanə Zəngəzurlunun, Gülayə Şınıxlının, Sədnik Paşa Pirsultanın, Şubay Qəmginin, Bilman Qüdrətin, Ələmdar Kəlbəcərlinin, Cığatəl İsaqzımın, Tahir Rzanın, Alim Dərələyəzlinin, Nazilə Səfərlinin, Aidə Gülzarın, Hacı Ruhinin, Tofiq Göyözənlinin, Təranə Rəhimlinin, Zöhrə Xəlilinin, Gülarə Azalının, Əli Dərələyəzlinin, Aşıq İxtiyarın, Mahirə Nağıqzımın, Şöhrət Əfşarın və başqalarının alim-şairin “Dərdimi” şeirinin təsiri altında yazdıqları poetik örnəklərin sosioloji təhlilini və poetikasını araşdırır.

İctimai təpər, fəal vətəndaşlıq mövqeyi Həsən Mirzənin “Dərdimi” şeirinin lirik qəhrəmanına xas olan keyfiyyətlərdəndir. Başqa sözlə, bu qəhrəman mürəkkəb duyğular aləminə, mənəvi zənginliyə malikdir – onun qəlbi ağrı-acılarla doludur. Mahirə xanım da “dərd” obrazının mürəkkəb çalarlarına, lirik “mən”in daxili aləminə əsl təhlilçi səriştəsi ilə nüfuz edir və yazır ki, alim-şairin “Dərdimi” şeirində qəm yükü həddən artıq qabarıq şəkildə özünü göstərir.

Elə bunun nəticəsidir ki, çağdaş poeziyamızda az-az aşiq, şair, el sənətkarı tapmaq olar ki, müəllifin bu şeirindən təsirlənmişin, şairin “dərd” mövzusunda bu əsərinə bir növ cavab yazmamış olsun. Bunların sayı təxminən 200-dən çoxdur. Məsələn bundadır ki, “dərd” mövzusu Həsən Mirzə tərəfindən o qədər təsirli qələmə alınmışdır ki, onu oxuyan hər bir kəs burada deyilənlərə biganə qala bilmir, şairin səsinə səs verir, onun dərdinə şərik çıxırlar. Bu dərd isə bir fərdin dərdi deyil, bütövlükdə millətin, xalqın ən ağır, ən dözülməz dəridir.

Bizcə ən qəmli, ən bədbin əsərdə, şeirdə işıqlı bir bucaq, nurlu bir cəhət olur və heç şübhəsiz ki, Həsən Mirzənin “Dərdimi” şeirində də bu cəhət var. Həsən Mirzənin bu şeirindəki el şairinin poetik coşğunluğu, tükənməz ilhamı, orijinal dəst-xətti qabarıq formada hiss və duyğularımızı təlatümə gətirir, dərd dilinin tərcüməsinə çevrilir. Vətən, yurd, torpaq uğrunda gənclərimizi mücadiləyə səsləyir. Bütün bunları sosioloji təhlil süzgecindən bacarıqla keçirdiyinə görə Mahirə Hüseynovanın “Dərdi dərin Həsən Mirzə” monoqrafiyası maraqla oxunur, ictimai dərd anlamının dərk edilməsində oxucuya yardım edir.

Maarif Xəlqi

tarix elmləri namizədi

“Böyük alim ” və görkəmli ictimai-siyasi xadim

Həsən Mirzəyev – 90” Bakı, 2017, səh.166-169

Bir insan tanıyırım

Bir insan tanıyırım! 1962-ci il oktyabr ayının 29-da Xan Arazın sol sahilində yerləşən, çox qədim tarixə malik olan Cəbrayılın Soltanlı kəndində sadə əmək adamı olan Babas kişinin ailəsində dünyaya göz açıb. Adı Çapardır. Keçmişdə atla bir yerə məktub, əmr, xəbər aparıb-gətirən şəxs qasid, çapar adlanırdı. Əhməd Cavad isə yazır ki, çapar atlı mühafizəçi deməkdir. Soltanlı kəndinin adı şahsevənlərin soltanlı tirəsinin adı ilə əlaqədardır. Şahsevən tayfasının igidləri kimi, Çapar da həyatının bütün anlarında qorxmadan Ağ Atın belində caparaq işıqlı gələcəyin qanadlarında yaşamağı bacarıb və bu gün də yaşayır.

Cəbrayılın Soltanlı kəndində bir dəfə olmuşam. 1974-cü ilin noyabrın 30-da. O dövrdə kənddə kolxoz təsərrüfatı fəaliyyət göstərirdi. Xalq şairi Səməd Vurğunun adını daşıyan bu kolxoza ömrü zəhmətdə küre kimi bişmiş, bacarıqlı təşkilatçı Əfsər Hüseynov sədrlik edirdi. Həmin gün bu bacarıqlı təsərrüfat başçısının oğlu, tələbə yoldaşım Söhrabın toy məclisi idi. Adəti üzrə bu kənddə toylar günorta vaxtı, saat birdə başlanırdı. Bu böyük və yaraşığı yaşayış məntəqəsinə səhər-səhər çatdığımızdan bir qədər kəndin görməli yerləri ilə maraqlandıq. Müəllim olduğum üçün ilk növbədə kəndin orta məktəbini görmək istədim. Bizi kəndin yuxarı hissəsində yerləşən, həmin il köhnə, yararsız binadan müasir tələblərə cavab verən üçmərtəbəli binaya köçürülən məktəbə apardılar. Bu məktəb 80-dən çox müəllim, 1000-dən çox şagird kontingentinə malik idi. Səhv etmərsə o vaxt Çaparı 11 yaşı olardı və 5-ci sinifdə oxuyardı. Əgər təsadüf gətirsəydi, o vaxt bu çalışqan şagird diqqətimi cəlb etsəydi, bu gün bu tanışlığımızın yaşı az qala 50-yə yaxınlaşardı. Bu gün isə bu tanışlığımızın dostluğa çevrilməsinin (özü də ailəvi dostluğa) cəmi-cümlətani 20-dən çox yaşı var. Bu illər ərzində Çaparı necə tanıdığımı, onda müşahidə etdiyim xarakterik cizgiləri bir qədər emosional şəkildə

bu portret yazımda qələmə almağa çalışacağam.

Bir yazar tanıyırım! Soyadı Kazımlıdır. Cəbrayıl rayonunun Soltanlı kəndinin sakinlərindən olan Kazımov qardaşlarının iti qələmləri var. Prof. İsmayıl Kazımov türkoloji arenada kifayət qədər tanınan alimlərimizdəndir. Türkologiya sahəsində çoxlu məqalələrin və monoqrafiyaların müəllifi olan bu alimi də çox yaxşı tanıyırım. Çaparı da yazdıqlarını bir yerə toplasan bir sandığa sığışmaz. Cəkkiz kitabın, 450-dən çox elmi və bədii-publisistik, metodiki məqalənin müəllifidir. Yaradıcılığının ən uğurlu göstəricilərindən biri 2014-cü ildə nəşr olunmuş və 600 səhifədən ibarət olan "Cəbrayıl rayonunun toponimləri" kitabıdır. Mətbuat orqanlarında Çapar haqqında 90-dən çox xoş məramlı yazı çap olunub. Hal-hazırda həvəskar tədqiqatçı kimi fəaliyyətini davam etdirir, gecə-gündüz ciddi araşdırmalar aparır və qazandığı uğurlu nəticələri ilə xalqına, elinə, obasına xeyir verir.

Bir dost tanıyırım! Respublikamızda alimlər yurdu kimi tanınan Soltanlıdır. Onu sevənlər, ona dost deyib sevincinə və dərdinə şərik olanlar, bir tikə çörəklərini də onunla bölməyə hazır olanlar bir elə, bir obaya sıxmaz. Hamı ona "qardaşım Çapar" - deyər müraciət edir. Çapar da hər an, hər gün dostlarının yanındadır, onların məsləkdəşi, əməl, duz-cörək dostudur.

Bir müəllim tanıyırım! 1980-ci ildə tələbə adını qazanan Çapar o vaxtkı V.İ.Lenin adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun filologiya fakültəsinə qəbul olundu. Tələbə Çapar ilk gündən mühazirə və seminarlarda professor-müəllim heyətinə çox diqqətlə qulaq asır, gecə-gündüz öz üzərində ciddi çalışırdı. Hələ tələbə ikən elmi cəmiyyətlərdəki çıxışları ona dərs deyən ali məktəb müəllimlərinin diqqətini cəlb etmişdi. Müəllimləri tələbə Çaparı gələcəkdə elm sahəsində böyük uğurlar qazanacağına şübhə etmirdilər. Qruplarında 24 qız və bir oğlan var idi - Çapar. Çapar tələbə qız yoldaşlarının qayğıkeş və sevimli tələbə qardaşı olub. Onların çətin problemlərinin həll olunmasına qayğı ilə yanaşıb. Tələbə bacıları bu gün də onu unutmur, həm Çapara, həm də onun ailəsinə böyük diqqət və qayğı göstərirlər.

1984-cü ildə institutu müvəffəqiyyətlə bitirən Çaparı təyinatla Cəbrayıl rayonuna göndərdilər. Müəllimlik fəaliyyətinə doğma kəndləri Soltanlı kənd orta məktəbində başladı. Məktəbdə Azərbaycan dili və ədəbiyyat kabinetini daha da zənginləşdirir, görkəmli yazıçı və şairlərin şəkillərini şagirdlərin köməyi ilə toplayır, onları divardan asdır. Hər bir şair və yazıçıya aid fotoalbomlar hazırlayır. Onların yubileylərini, ildönümlərini qeyd edərək lazım olan əsərlərinin müzakirəsini keçirir, bədii oxu təşkil edirdi. O, məktəbdə eyni zamanda ədəbiyyat dərnəyi yaradır, bəzi əsərlərdən səhnələr hazırlatdırır. Yaradıcı şagirdlər bu işlərdə fəal iştirak edirlər. Bir sözlə, o, bu məktəbdə canlanma yaradır, böyük bir dönüşə səbəb olur. Az vaxtda Çapar müəllim Cəbrayıl rayonunda qabaqcıl, təcrübəli bir müəllim kimi tanınır. Altı il həmin məktəbdə müəllim işləyir, şagirdlərinin sevimli müəllimi olur. Soltanlı kənd orta məktəbində yetişdirdiyi məzunları arasında bu gün böyük hörməti var. 1986-cı ildə ikillik təcrübəyə malik olan bu müəllim "SSRİ Təhsil Nazirliyinin Fəxri fərmanı"na layiq görülür. Həmin il komsomolun xətti ilə bir aylıq Bolqarıstan Respublikasına yay istirahətinə göndərilir.

Bir ailə başçısı tanıyırım! Nə qədər cəfakəş, nə qədər diqqətli, nə qədər qayğıkeş ailə başçısıdır. Tezliklə baba olacaq, sevimli nəvəsinin gəlişini gözləyir. Hamı, valideynləri, qohumları və yaxın dostları, o cümlədən bu yazının müəllifi də balaca körpənin dünyaya gəlişini həsrətlə gözləyirlər. Fəridə gəlişilə Kazımovlar ailəsinə böyük sevinc gətirəcək, Çapar babasının, Mələhət nəvəsinin həyat yollarına nur çiləyəcək, şəfəq saçacaq.

Bir qaçqın tanıyırım! Qaçqınlığın ağrısını, acısını, torpaq həsrətini hər an, hər gün qəlbində yaşadır. Qəlbən əzab çəkir, lakin biruzə vermir. Söhbətlərində uşaqlıq dövründə Soltanlı kəndində nəvəsinin (bu bölgədə anaya müraciət forması çox ailələrdə "nənə" formasında, ataya isə "dədə" formasında olub -M.X.) anası Ziba xanımın hazırladığıları təndir çörəyini, kərəyağı və pendiri necə iştahla yediyindən, qoyun-quzu otarmasından, ot biçməsindən həvəslə danışır, bu zaman göz yaşları dağ çayı kimi dayanmadan süzülür...Anası Ziba xanımın nə qədər zəhmətkeş, nə qədər qayğıkeş, nə qədər qonaqpərvər bir insan olduğunu, övladlarında torpağa məhəbbət, yurda bağlılıq hissini uşaq yaşlarından onlarda oyatmasından yorulmadan, fəxrli danışır.

Bir insan tanıyırım! Vətən, yurd, el-oba dərdi ilə yüklənməşəydi, normal yaşaması üçün hər tərəfli şəraiti olsaydı, torpaq həsrəti çəkməşəydi, bu gün Çapar Azərbaycan filologiya elminin öndə gedənlərindən biri olardı. Kənddə öz halal zəhmətilə çörək, ruzi qazanan, kəndin tanınmış ağısaqqallarından olan Babas kişi elmə, təhsilə yüksək

qiymət verib deyirdi: «Təhsil insanın işığıdır, xoşbəxt gələcəyidir. O da zəhmətlə, əziyyətlə qazanılır. Zəhmətsiz bal yeməzlər. Çalışın təhsiliniz olsun. Gələcək təhsil üstə qurulacaq...». Atasının bu dəyərli məsləhətlərini yaddaşına həkk edən Çapar Kazımov həmişə böyük arzularla yaşamış, öz üzərində daim ciddi çalışmışdır. Torpaq həsrəti, el-obasının, rayonunun, kəndinin sakinlərinin ağırlı-acılı günləri onun qəlbini didim-didim didir, parçalayır. Bu azmış kimi günəşli, ilıq, qəlb oxşayan bir bahar günündə canından çox sevdiyi əziz balası Fəridini itirdi Çapar. Həmin ilin mayında təzəcə cücərən otlar, məcburi köçkün kimi yaşadığı həyatda əkdirdi ağacların tumurcuqları, çiçəkləri, qızılgül-lərin ləçəkləri, bir sözlə, təbiətin özü başdan-başa qapqara qaraldı, qara örpəyə büründü Çaparı gözələrində. Müdrik bir insandan soruşurlar ki, dünyada ən ağır dərd nədir? O cavab verir ki, dünyada ən ağır dərd ata çiyində oğul tabutudur. Uzaqgörən, dünyanın altını-üstünü bilən bu müdrikdən bir də soruşurlar ki, bəs bu ağır, dözülməz dərdin dərmanı, məlhəmi nədir? Müdrik fikirləşmədən cavab verir: "Səbr, təmkin, dözümlü iradə, çünki bu sözlərdə Allahın digər adları dayanır."

Vaxtaşırı minbir əzab-əziyyətlə övladlarını böyüdü bəy-bəy, ərsəyə çatdırdığı anamın İsmayılı rayonunun Maçaxı kəndində uyuyan məzarını ziyarət etməli oluram. Mollanın 13-15 dəqiqəlik duasından sonra anamla baş-baş qalırım. Xəyal məni bir anlıq başqa bir aləmə aparır. Bu aləmdə anam Ünzüləni qəbirdən səsləyirəm, oyadıram, dirildirəm və ruhu ilə xeyli söhbət eləyirəm. Bilirəm ki, anamın cismi qəbirdədir, Lakin onun illüziya şəklindəki suleti üzümü, gözümü, ürəyimi, qəlbimi, cismimi isti şüaları ilə isindirir. Düşünürəm ki, hər bir insanın hiss və düşüncələrində, xəyallar aləmində tam olmasa da, müəyyən baxımdan oxşarlıqlar var. Çapar da dədəsi Babəş kişinin, nənəsi Ziba xanımın, bacısı Mınarənin, canı-ciyəri Fərid balasının bir-birinə qonşu olan məzarlarını ziyarət edərkən bu xəyallar aləminin burulğanına düşür və bu burulğanda sanki içi göynəyir, ürəyi sızım-sızım sızlayır, beyni kütləşir, içini dərindən çəkərək məzarından aralanır...

Bu gün bir mübariz insan tanıyıram, adı Çapardır! Yaşayır və yaradır. Yaratdıqları beyninin, ruhunun məhsulu olan düşüncələri, elmi və bədii əsərləridir. Çaparı zəhmətini bal arısının zəhmətilə müqayisə etmək olar. Bal arısı öz şanını doldurmaq üçün 50-60 km məsafə uçub şirə axtarır, güldən-gülə, çiçəkdən-çiçəyə qonur. Onu tapan kimi sorub geriye, yəni «yuvasına» qayıdır, dərhal da şanına doldurur. Çapar da belə bir həyat yaşayır. Gecə-gündüz zəhmət çəkir, ciddi araşdırmalar aparır. Qazandığı uğurlu nəticələri ilə xalqına, elinə, obasına xeyir verir.

Sonda üzümü Çapara tutub demək istəyirəm ki, bundan sonra da zəkanın işığı daha da parlansın, getdikcə gurlansın, ey gözəl insan, etibarlı dost, yorulmaz elm-təhsil adamı! Sənə cansağlığı, uğurlar arzulayıram, əziz dost! Qoy, şərəfli, zəfərli yolunu gələcəkdə oğlun və sevimli nəvələrin uğurla davam etdirdinlər!!!

Maarif Xəlqov
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
“Bütöv Azərbaycan” qəzeti,
03 may 2018

Azərbaycan elminin dəyərli ziyalı və böyük yazarı

Bu il Azərbaycan filologiyasının görkəmli nümayəndələrindən biri olan Kamran Əliyevin 65 yaşı tamam olur. Kamran müəllim bu illər ərzində 15-dən çox fundamental monoqrafiya, 200-ə qədər elmi məqalə, 5 bədii əsər yazıb-yaradıb.

Mən Kamran müəllimin kimliyini və nələrə qadir olduğunu xarakterizə edərkən gözəlrim qarşısında aşağıdakı mənzərə yaranır:

1. Kamran müəllim mahir pedaqoqdur.
2. Kamran müəllim böyük alimdir.
3. Kamran müəllim istedadlı yazıçıdır.
4. Kamran müəllim gözəl ailə başçısıdır.
5. Kamran müəllim sədaqətli dost, səmimi yoldaş, vətənpərvər bir insandır.

Bu yazıda həyatını filologiya elminin sirlərini öyrənməyə həsr etmiş gözəl insan, işıqlı ziyalı, pedaqoq-alim, maarifçi, Azərbaycan gəncliyinin tərbiyəsində xüsusi xidmətləri olan Əməkdar Elm xadimi, filologiya üzrə elmlər doktoru, Azərbaycan Respublikası Milli Elmlər Akademiyasının Müxbür üzvü, professor Kamran Əliyevin “Dağlı məhəlləsi” kitabında verilmiş “204 nömrəli avtobus” adlı hekayəsindən söz açmaq istəyirəm.

Hekayədə Kamran müəllim tələbəlik illərində yaşadığı xoş dəqiqələri bu gün oxuculara sadə dildə çatdırmaq məqsədilə Azərbaycan dilinin bütün incəliklərindən ustalıqla istifadə edir. Tərəddüd etmədən deyə bilərik ki, məqsədinə də nail olur.

Kitabdakı hekayələri həyəcənsiz oxumaq olmur. Onların bir necəsi keçən əsrin 60-70-ci illərində tələbəlik həyatını yaşamış insanların maraqlı, yaddaqalan anlarının bədii ifadəsidir.

Yazının hekayələri həm oxunaqlı, həm də çox maraqlı və həyatidir. Bu hekayələri oxuduqca mən və yaşıdlarım gənclik və tələbəlik illərini bir daha yaşayır, həm sevinir, həm də kədərlənirik. Kədərimizin əsas səbəbi isə o günlərin bir daha əlçatmaz olmasıdır. Kitabdakı hər bir hekayə yaşamış ömrün akordlarıdır. Hər bir sətirin arxasında duran həqiqətlər isə nə vaxtsa tam açılsaydı, onda bu hekayələrin hər biri böyük bir roman, bir həyat dastanının coxsəhifəlik həcminə çatdırıla bilər.

Ömrünün yeniyetməlik və gənclik illərində yaşadıklarını, müşahidə etdiklərini, yaşıdları ilə bölüşdürdüyü anları bu qədər ustalıqla qələmə almaq hər kəsə nəsih olmur. Bunlar Kamran zəkasının, Kamran aqlının, Kamran dühasının məhsullarıdır.

204 sayılı marşrut avtobusu o illərdə şəhərin mərkəzindən, “Araz” kinoteatrının yanından “Yasamal” bazarına kimi olan yolu qət edirdi. Səmişinləri səhər işə, məktəbə aparır, axşamlar isə mənzillərinə çatdırırdı. Kamran müəllim “204 nömrəli avtobus” adlı hekayəsində bir daha bu yola bir mənəvi körpü salır. Mən də həm tələbəlik illərində, həm də aspiranturada oxuduğum illərdə 204 sayılı avtobusdan mütəmadi olaraq istifadə etmişəm, avtobusdakı sıxlığın şahidi olmuşam, avtobusa minməzdən əvvəl dayanacaqda satılan pərəşkidən bir neçəsini acgözlüklə yemişəm. Bu gün də “Fəvvarilər” bağında olarkən o illər gözəlrim önündə kino lenti kimi canlanır.

Kamran müəllimin hekayəsini oxuyarkən mən o anları bir daha yaşadım, xəyalən o pəraşkilərdən doyunca “yedim”. Bu anları Kamran müəllim çox ustalıqla qələmə alıb: “...satıcı arvad qapağı qaldırıb pəraşkiləri alıcılara verəndə qazanın içindən ağ buxar qalxırdı. İnanın ki, bu buxar qışın bu qarlı çağında elə bil içini isidirdi.”

O illərdə insanların bir-birinə olan diqqət və qayğısını Kamran müəllim çox məharətlə qələmə almışdır: “ Bu marşrutta... oturacaqlardan durmamaq, yerini yaşlılara verməmək üçün üzünə qəzet, jurnal tutub özünü görməməzliyə vuran səmişin olmazdı. Kiçiklər böyüklərə, oğlanlar qızlara yer verərdilər.”

Əslində bu müsbət hərəkətlərin belə ustalıqla, bədii şəkildə verilməsi Kamran müəllimin bu günkü gənclərə bir çağırışıdır. Cox sevindiricidir ki, bu gün metro və avtobuslarda yeniyetmə və gənclərimiz qadın və qızlara, uşaqlara, yaşlılara daha çox diqqət yetirirlər və təbii ki, gənclərimizə bu müsbət keyfiyyətlərin aşılmasında belə bədii əsərlərin də əvəzsiz rolu vardır.

Bu hekayədə mənim ən çox yaddaşımda qalan anlardan biri də tələbə yoldaşlarının gözdən əlil Polada olan diqqət və qayğılarının ustalıqla qələmə alınmasıdır. Kamran müəllim Poladın məclislərdə Əli Kərimin “İlk sevgi” şerini əzbər deməsini ürək yangısı ilə xatırlayır:

“...Gözəl qız, sən işıqsan,
Yurduma yaraçıqsan,
Mənsə səni sevirəm,
İynənin ucu boyda,
İşığa həsrət qalan göz
İşiq sevən kimi...”

Nə qədər mənalı, nə qədər həyəcanlı sətirlərdir. Bu gün 68 yaşlı Maarif də ikinci qrup əlildir. Son vaxtlar metroda pilləkənlərdən düşərkən və qalxarkən yeniyetmə və cavanlar ona yaxınlaşır, diqqət və qayğı ilə qolundan tutur, ona köməklik göstərirlər. Fikirləşirəm ki, bunlar eyni zamanda yazarlarımızın əsərlərindən, o cümlədən Kamran müəllimin bu sətirlərindən nümunə götürmüş gənclərimizin müsbət keyfiyyətlərindəndir.

Kamran müəllim böyük alim, eyni zamanda Azərbaycan dilinin mahir tədqiqatçılardan biridir. Təbii ki, Bakı şəhərinin sakimlərinin əksəriyyəti, o cümlədən bu sətirlərin müəllifi də dəfələrlə M.F.Axundov heykəlinin qarşısından dəfələrlə keçmiş, heykələ diqqətlə baxmış, ustasına “sağ ol” demişlər. Hətta yorğun vaxtlarımızda bağdakı oturacaqlarda əyləşərək dincimizi də almışıq. Lakin heykəlin üzərində yazıçının adının latın əlifbası ilə yazılması diqqətimizdən kənar qalmışdır. Hekayədə bu fakt bir daha öz təsdiqini tapır və müəllif hər bir oxucunun diqqətini buna cəlb edir. Bu da Kamran müəllimin həyatı müşahidə qabiliyyətinin nə qədər güclü olduğunu göstərir.

Hekayədə diqqətimi çəkən anlardan biri də Məmməd Cəfər müəllimin nə üçün şəxsi minik maşınını almamasına Kamran müəllim tərəfindən verilən sualına verdiyi cavabdır: “...hesablamışam, maşına və sürücüyə verdiyim pulu taksiyə versəm, ömrümün sonuna qədər çatar, hələ bir az da artıq qalar.”

Bir oxucu kimi mən də bu fikirlərlə tam razıyam. Mənə də bəzən bu sualı verirlər. Mən də Cəfər müəllimin cavabını təkrar edirəm. Çox maraqlıdır ki, yaxın dostum,

Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun əməkdaşı Faiq Babayev də bir neçə il bundan qabaq ona ünvanlanmış sualına həmin cavabı vermişdi.

Hekayənin ən yadda qalan, ibrətəməz təsiri olan anlarından biri də Bakı Dövlət Universitetinin professoru İlayət Bəkdəşinin yaşadığı evin bir divarının hərbi maşının yoldan çıxaraq dağıtdığı zaman onun sürücü əsgərdən heç bir şikayət etməyərək həmin divarı yenidən öz hesabına çəkilməsi ilə bağlı sətirlərdir. Döğrudan da o dövrün insanları çox səbrli, çox gözütox idilər. Nə yaxşı ki, bu gün də respublikamızın vətəndaşları Azərbaycan əsgərinə diqqət və qayğı ilə yanaşırlar. Hətta bu gün 3-4 yaşlı körpələrimiz, o cümlədən bu sətirlərin müəllifi olan Maarifin 4 yaşlı nəvəsi Murad da “Azərbaycan Əsgəri” mahnısını sevə-sevə oxuyurlar. Təbii ki, İlayət müəllimin bu yüksək keyfiyyətli hərəkətinin qələmə alınması da oxucularda yüksək təəssürat yaradır.

Kamran müəllim Bakı şəhərində qoyulmuş hər bir abidəyə də səriştəli yazıçı gözü ilə baxır, onu öyrənmək istəyir, çoxlarının diqqət etmədiyi cəhətləri görə bilir. Böyük ictimai-siyasi xadim olmuş N.Nərimanovun da Bakı şəhərində ucalan abidəsi onun diqqətindən yayınmır. N.Nərimanovun sağ əlinin ürəyinin üstündə olması halını Kamran müəllim belə mənalandırır: “...N.Nərimanovun əli onun həyatının mənasını ifadə etməyə imkan verirdi.” Bununla da bu istedadlı qələm sahibi demək istəyir ki, N.Nərimanov xalqına, torpağına böyük ürəklə xidmət edən, vətən yolunda özünü fəda edən və ürək ağrısından dünyasını dəyişən bir şəxsiyyət olmuşdur.

Bu gün biz qonşular – Kamran müəllim, Muxtar müəllim, Museyib müəllim və bu sətirlərin müəllifi tez-tez yaxınlıqda olan “Dendropark”da yerləşən çayxanaya gedir, söhbət edir, dincəlirik. Kamran müəllimlə olan bu çay məclislərimiz çox maraqlı olur. Burada etdiyimiz söhbətlər zamanı Kamran müəllimin gözlərindən, ürəyindən, bəlkə də bütün varlığından ətrafa, bizlərə qəribə, cazibəli, səhrli bir nur seli axır, onu dinləyənlərin üzünü, gözünü, qəlbini işıqlandırır.

Bir neçə il bundan əvvəl çayxanada olarkən Kamran müəllim dedi ki, gənc yaşlarımda mən tez-tez “Təzə bazar”a gedərək oradakı çayxanada əyləşər, burada çay içən rayon sakinlərinin söhbətlərinə qulaq asar, bu yolla onların həyat tərzi, məşğuliyyəti, maraqları və sair problemlərini öyrənirdim. Çox maraqlıdır ki, həmin söhbətdən sonra mən də hansı rayona, hansı ölkəyə gedirəmsə ilk olaraq yerli sakinlərin əyləşdikləri çayxanalarda oluram. 2017-ci ilin avqust ayında Ördəbil şəhərində olarkən Şeyx Səfiəddinin məqbərəsini ziyarət etdim. Məqbərədən çıx-dıqdan sonra yaxınlıqdakı çayxanaya getdim. Burada insanların bir-birinə, ağsaqqala, qonağa olan doğma münasibətinin şahidi oldum.

Kamran müəllim bu hekayəsində tələbəlik illərində Dağüstü bazarın arxasında yerləşən kiçik çayxanada tələbə yoldaşları ilə birlikdə olmalarından və orada baş verən olaydan da söhbət açır. Onlar çayxanada olarkən “Füyuzat” jurnalının və Əlibəy Hüseynzadənin tədqiqatçısı olan Ofelya xanımın həyat yoldaşı Səlim müəllimin həmin çayxananın yanından keçib evlərinə gedəndə həmişə ora daxil olub “salam” verərək onların içdikləri çayın, yedikləri yeməyin də pulunu dəfələrlə ödədiyini böyük həvəslə xatırlayır. Səlim müəllim nə qədər böyük ürək sahibi, nə qədər əliaçıq insan olub. Kamran müəllim də var olsun ki, bu anlara işiq tutur, bu anları unutmur, onlara daim mənəvi yaşayış stimulu verir.

Müəllifin hekayəsinin ana xəttini, leytmotivini “Mənim pulumu Məmmədəğa verib” fikri təşkil edir. Bu fikir yazıçının aşağıdakı cümlələrində ustalıqla açılır:

“...Məmmədəğa bir dəfə avtobusda gedəndə quruplarında xoşu gələn bir qızın pulunu verir. Sürücünün yanında ucadan bildirir ki, düşərsən, düşəndə də de ki, Məmmədəğa pulumu verib. Ondan sonra bu sözlər tələbələr arasında zərb-məsələ çevrildi.”

Hekayə müəllifin tələbə yoldaşı Şamama ilə qarlı bir gündə Bakı Dövlət Universitetinin yataqxanaları yerləşən pilləkənlərlə yuxarı qalxarkən özünü saxlaya bilməyib sürüşməsi (avtobus dayanacağına qədər sürüşməsi) ilə başa çatır. Pilləkənin başında isə Şamamanın gülüşlərlə dolu olan səsi gəlir: “Narahat olma, get, pulunu Məmmədəğa verib.”

Bu sonluq oxucunun ürəyincə olur, onu mənalı gülüslərə və qəhqəhələrə qərq edir. Oxucu ürək dolusu deyir: - Sağ ol, Kamran müəllim! Nə yaxşı ki, sən varsan! Nə yaxşı ki, sən özünü nəsr sahəsində də sınaqdan! Əmin ola bilərsən ki, bu sahədə uğurların daha böyük olacaq!

Zənnimcə, Kamran müəllim bədii sahədə son sözünü deməyib, bu imkanından tam dolğunluqla istifadə etməyib. Heç şübhəsiz ki, Kamran müəllim bundan sonra da həyat keşməkeşlərini daha dərinlən vərəqləyəcək, belə kamil, oxunaqlı bədii əsərlər yazıb yaradacaqdır!

İstəkli qonşum, əziz dostum Kamran müəllim! 65 yaş nədir ki, Sənə 3 rəqəmli yaş həddinə çatmaq yolunda uğurlar arzulayır, Ulu Tanrıdan neçə belə yubiley illəri keçirməni sənə qismət etməsini diləyirəm!

Maarif Xalqov
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
“Bütöv Azərbaycan” qəzeti,
21 avqust 2018
“Kamran Əliyev – 65”
Bakı 2018, səh.157-163

Original vəsait

Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Müasir Azərbaycan dili kafedrasının müdiri, Respublika Yazıçılar Birliyinin üzvü, “Qızıl qələm” mükafatı laureatı Mahirə Nağı qızı Hüseynovanı çox yaxşı tanıyıram və yaradıcılığına da yaxından bələdəm. Bu tanınmış alim və şairənin 40-dan çox monoqrafiyası və 5-dən artıq şeirlər toplusu Mahirəsevərlərin stolüstü kitabına çevrilmişdir. Elmi və ədəbi fəaliyyətlə məşğul olan bu işıqlı, nurlu, geniş eridusiya və intellektə malik yaradıcı ziyalımız haqqında bir neçə məqalə də yazmışam.

Mahirə xanım talantlı şair, istedadlı alimlərimizdəndir. Lirik vüsət, həzinlik, psixoloji ovqat təzadlı müqayisələrlə elə ustalıqla, elə məharətlə qələmə alınır ki, bu şeirlərin ecəzkar qüvvəsi oxucunu məftun etməyə bilmir. Həyatı təbii axarında görmək, insanda insanlığı, mənəviyyatı qoruyub saxlamaq, yaxşılıq, mərdlik, düzlük kimi humanist keyfiyyətləri aşılamaq Mahirə Hüseynova qələminin ən önəmli cəhətidir. Mahirə xanım eyni zamanda folklor, dil və üslubunun mahir araşdırıcılarından biridir və onun şəxsiyyəti, araşdırmalarının məğzi, məqsəd və mahiyyəti, elmə gətirdiyi yeniliklər monoqrafiyalarında və çoxlu sayda məqalələrində çox aydın bir şəkildə görünür. Ümumiyyətlə, Mahirə Hüseynovanın bədii və elmi istedadından doğan hər bir əsəri Azərbaycan filologiyasına çox yaxşı xidmət edir. Başqa sözlə desək, onun qələmi poeziyada olduğu kimi, dilçilik elminizdə də olduqca güclüdür. Bu fikrimizi müəllifin bu günlərdə “ADPU”-nın mətbəəsində nəfis şəkildə çap etdirdiyi “Azərbaycan dilinin yemək və içki adlarının tarixi-etimoloji lüğəti” adlı dəyərli vəsaiti də sübut edir. Kitabın elmi redaktorları və rəyçiləri olan prof. Çəfər Cəfərovun, prof. Buludxan Xəlilovun, prof. Mirvari İsmayılovanın, dos. Könül Səmədovanın, dos. Yeganə Qəhrəmonovanın imzaları oxucularımıza çox yaxşı tanışdır.

Lüğət müasir dövrdə Azərbaycan dilinin kulinariya leksikasının mühüm tərkib hissələrindən olan yemək və içki adlarının tarixi-etimoloji aspektdə şərhinə həsr edilmişdir. Bu vəsaiti oxuduqca hiss edirsiniz ki, əsər üzərində müəllif uzun illər işləmiş, təhlilə cəlb etdiyi yemək və içki adlarının qədim abidələr və yazılı mənbələr əsasında türkdilli xalqlardakı izlərini müqayisə, qarşılaşdırma və tutuşdurma yolları ilə müəyyənləşdirmiş və olduqca dəyərli və əhəmiyyətli ümumiləşdirmələr aparmışdır. O da hiss olunur ki, Mahirə xanım lüğəti tərtib edərkən ənənəvi yolla getməmiş və özünün yazdığı “Ön söz”də də qeyd etdiyi kimi, uzun illər topladığı materiallar əsasında əski türkcənin fonetik, leksik, qrammatik bazasına və eyni zamanda türk xalqlarına məxsus yazılı abidələrə, dialektoloji materiallara söykənməklə bu leksik vahidlərin müştərək olaraq türk xalqlarının etnik tarixlərindəki rolunu aydınlaşdırmış, qəbilə-tayfa dillərinə məxsus qədim dil faktlarını üzə çıxarmış, inovasiyaları öyrənmiş, türk dili dialektlərinin

qarşılıqlı əlaqəsinin bəzi tarixi məqamlarını araşdırmış, həmçinin də qohum və qohum olmayan dillərin tarixi kontaktlarına aydınlıq gətirmişdir. Bu lüğətin hazırlanmasının aktuallığını şərtləndirən çəhətlər çoxdur. Müasir dövrümüzdə qloballaşan dünyaya inteqrasiya prosesi eyni zamanda diferensiasiyayı aktuallaşdırır. Xalqlar qloballaşan dünyaya öz milli kimliklərini təsdiq etməklə daxil olmaq istəyirlər.

Xalqların milli-mənəvi, maddi dəyərlərinin göstəricilərindən biri də onların zəngin süfrə mədəniyyətinə malik olmalarıdır. Azərbaycan xalqı çox qədim və zəngin süfrə mədəniyyəti, qonaqpərvərliyi ilə daima insanları heyran etmişdir. Mənfur və bədxah qonşu ermənilər tarix boyu bu dəyərlərə çox qısqançlıqla yanaşmış, bu maddi-mənəvi dəyərləri öz adlarına çıxmaq istəmişlər.

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti, UNESCO və İSESCO-nun Xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyeva Azərbaycanın milli-mənəvi və maddi dəyərlərinin qorunması istiqamətində xüsusi səylər göstərmiş, Azərbaycan xalqına aid yemək adlarının dünya mədəniyyəti xəzinəsinə daxil olması üçün əhəmiyyətli işlər görmüş və hal-hazırda da görməkdədir.

Əsas etibarlı ilə elmi işçilər, magistrılar, doktorantlar, ixtisası filoloq olanlar, habelə geniş oxucu kütləsi üçün olduqca vacib olan bu vəsaitdə yemək və içki adlarının təhlili təkcə Azərbaycan dilinin leksik vahidləri əsasında deyil, həmçinin oğuz və qırpaq qrupuna daxil olan türk dillərinin materialları əsasında da aparılmışdır. Tarixi-etimoloji istiqamətdə tərtib edilmiş bu lüğətdə 450-dən çox yemək və içki adlarına məqalələr həsr edilmiş və bu dəyərli vəsaitdə leksik vahidlər əlifba sırası ilə verilmiş, sözlərin omonimliyinə diqqət yetirilmiş, əlavə mənə çalarları nəzərə alınmış, eyni sözün və ya şəkilçinin fonetik variantları göstərilmiş, sözlərin mənşəyi izah edilmişdir.

Mahirə Hüseynovanın gərgin əmək və zəhmət sərf edərək araya-ərsəyə gətirdiyi bu orijinal əsərin bariz keyfiyyətləri çoxdur və onlardan biri, mən deyirdim ki, bu vəsaitin dilinin, üslubunun çox sadə və təsirli olması ilə bağlıdır. Mahirə xanım digər əsərlərində olduğu kimi, bu vəsaitində də oxucu ilə, responenti ilə qələmə aldığı mövzuların xüsusiyyətlərinə, çalarlarına müvafiq olaraq son dərəcə səmimi bir ahəng tapır və ən adi oxucunun belə təfəkkürünə sirayət edə biləcək söz, üslub və ifadə vasitələri seçir. Elə buna görə də müəllifin bu kitabı işıq üzü görün kimi dərhal internet resurslarında yüksək dəyərləndirildi. Mahirə xanımın "Azərbaycan dilinin yemək və içki adlarının tarixi-etimoloji" adlı vəsaitini biz də yüksək qiymətləndirir və ona yeni-yeni yaradıcılıq uğurları diləyirik.

Maarif Xalıqov
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
"Ruzi" qəzeti,
20-31 dekabr, 2018

Böyük məsləhətçi

Deyirlər ki, bu dünya bir pəncərədir. Hər birimiz ona doyunca baxır, sonra isə çıxıb gedirik, ya razı, ya da narazı...

Amma həyatda elə insanlar var ki, onlar bu pəncərədən sadəcə baxıb getməyiblər. Özlərindən sonra silinməz izlər qoyublar, xeyirxah əməl sahibi, böyük məsləhətçi olublar. Belə insanlar xatirələrdə daim yaşayırlar.

Onlardan biri də düz bir il bundan əvvəl, 82 yaşında əbədiyyətə qovuşmuş İlyas Babayevdir. İlyas müəllim əbədiyyət dünyasına köç edərkən elmin ən yüksək zirvəsini fəth etmişdi – tarix elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü idi. Həyatda ən böyük qazancı isə "Böyük insan" olması idi.

İlyas müəllim həyatının son anlarına qədər bir əlində bel, yorulmadan qazıntı işləri aparır, digər əlində isə qələmlə qədim dövr tariximizin qaranlıq səhifələrini işıqlandırır.

İlyas Babayev nəinki rəhbərlik etdiyi şöbənin, eyni zamanda institutda olan digər şöbələrin əməkdaşları ilə çox mehriban, çox səmimi, eyni zamanda xeyirxah məsləhətçi idi.

İlyas müəllimlə yaxınlığımızın ilk anı qəlbimdə daim yaşayır. XX əsrin 70-ci illərinin axırları idi. Tarix İnstitutunda laborant işləyirdim. Bir neçə ay idi ki, bir problemlə bağlı çox əsəbi anları yaşayırdım. O qədər dəyişmişdim ki, bəzən güzgüyə baxanda özümü tanıya bilmirdim.

Nahar fasiləsi idi. Dəhlizdə gəzirdim. Bu zaman hamımızın hörmət etdiyimiz İlyas müəllim mənə yaxınlaşdı. Onun sifətində xeyirxahlıq əlamətlərini gördüm. Görüşdük. Əhvalımın belə olmasının səbəbini soruşdu. Yorğun olduğumu bildirdim. O, isə bildirdi ki, düz demirsən. Mən düz bir həftəyə yaxındır ki, səni müşahidə edirəm, səbəbini de, yaqın ki, köməyim olar.

Mən bu halımın səbəbini deyəndə İlyas müəllim bir addım geri çəkildi və çox diqqətlə mənə süzdü. Daha sonra yaxınlaşaraq əlimdən tutdu, əllərinin hərəkəti mənə silkələdi. O an dediyi sözlər indi də qəlbimdədir:

- Maarif, hiss edirəm ki, çox həssas adamsan, eyni zamanda da özünə qarşı çox tələbkarsan. Biz bu həyatda həm xeyirxah, həm də paxıl insanların əhatəsində yaşayırıq. Xeyirxah insanlar çoxdur, onlarla yaxın, sirdaş olmaq lazımdır. Bədxahlar isə azdır. Onlardan uzaq olmaq, bizə olan mənfi münasibətlərinə fikir verməmək olar. Sən də belə et. Fikir vermə. Sonda mənim haqlı olduğumu görə bilərsən.

Ayrılkən məndən xahiş etdi ki, köməyi dəyə biləcək istənilən hər bir məsələ ilə bağlı çəkinmədən onunla əlaqə saxlayım.

Məndən 15 yaş böyük olan İlyas müəllimin bu sözləri yaddaşıma əbədi yazıldı, sonrakı həyatıma bir işıq, nur saçdı. Mən o anlara qədər də xeyirxah insanların əməllərindən özümə nümunə götürürdüm. İlyas müəllimin bu məsləhəti bir daha mənə anladı ki, məhz belə olmaq, belə yaşamaq lazımdır.

İlyas müəllim bizim həqiqi dostumuz, məsləkdaşımız olub. Onunla son görüşüm 2016-cı il oktyabr ayının 2-də Əkbər müəllimin oğlunun toyunda oldu. Həmin dəqiqələrdə 80 yaşlı bu elm fədaisi yenə də gülürüz, yenə də səmimi idi. Sifətində böyük həyat eşqi, yaradıcılıq şüası var idi.

Sonda onu yazmaq istəyirəm ki, yaddaşıma işıqlı, nurlu, fədakar bir insan kimi əbədi həkk olunmuş İlyas Babayevin xatirəsini hər an əziz tutacaq, onu "Böyük insan", "Böyük məsləhətçi" kimi xatırlayacağam!

Maarif Xalıqov
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
"İlyas Babayev (1935-2017) xatirələrində"
Birinci kitab, Bakı 2018, səh.65-67

Bir kitabın əks-sədəsi

Güllələnmiş gülüşlər

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Maarif Xalıqovu 25 ildən çoxdur ki, böyük vətəndaş, cəsarətli yurdsevər, millətimizin qeyrətli bir təəssübkeşi, böyük əqidə və dönməz inam sahibi, vəfalı dost və qardaş kimi tanıyır, onun geniş ürəyinə, müdrik düşüncələrinə həsəd aparmışam. Alimliyinə də söz ola bilməz, maarifpərvərliyinə də. Azərbaycan tarixinin qaranlıq səhifələri ilə bağlı qələmə aldığı çoxlu sayda elmi məqalələri ilə geniş oxucu kütləsinin rəğbətini qazanan və uzunmüddətli pedaqoji fəaliyyəti dövründə saysız-hesabsız vətəndaş-ziyalılar yetişdirən bu gözəl şəxsiyyətin sən demə, yazıçılıq qabiliyyəti və istedadı da varmış. Əlbəttə, onunla dəfələrlə ədəbi söhbətlərimizdən də bunu duymuşdum və hansısa bir bədii əsər üzərində işlədiyini də hiss etmişdim. Bu günlərdə mənə uzun illər üzərində işlədiyi "Ömrün ağılı-qaralı zolaqları" adlı sənədli povestinin əlyazmasını redaktə etmək üçün təqdim edəndə zənnimdə yanlışmadığımı düşündüm, əsəri birnəfəsə oxudum, sanki su kimi içdim, az qala korrektə və redaktəsini unutdum və beləliklə də povest mənim olduqca böyük maraq dairəmə daxil oldu və mən istər-istəməz qələmi götürüb düşüncələrimi ağ vərəqə üzərinə səpələməli oldum.

Povestin leytmotivini böyük hərflərlə yazılacaq Ana dərdi, Ana nisgili, Ana yanğısı. Ana sızıltısı, Ana naləsi, Ana fəryadı, Ana göynərtisi təşkil edir və Maarif Xalıqovun bədii təqdimatından belə məlum olur ki, 83 illik bir yaşam dövrünün 60-ını əsərin əsas qəhrəmanı Ünzülə ana göz yaşları içərisində keçirib. Povestin təhkiyəçisi, yəni əsərdə cərəyan edən hadisələrin nəqli İsmayıl tərəfindən söylənilir və Ünzülə ananın başına gətirilən müsibətlərin və bələlərin şahidlik rolunu məhz bu obraz oynayır. O, Ünzülə ananın həyat sənəməsini elə ustalıq və peşəkarlıqla vərəqləyir ki, oxucu əsərdə müəllifin şit bələğətdən ah-ufdan, patetikadan uzaq olduğu qənaətinə gəlir və müqəddəs Ana dərdirinin real tərəflərini, görümlü həqiqətlərini açıq-aydın dərk edə bilir.

Əsərin bəzi yerləri bədii-publisistik, bəzi məqamları lirik-psixoloji aspektdə qələmə alınsa da, müəllifin məramı və məqsədi aydındır: zəhmətkeş, övladcanlı, əzmkar, səbrli və təmkinli, bir sözlə, cəfakəş və müqəddəs bir Ana obrazı yaratmaq və bugünkü qadınlarımıza və qızlarımıza örnək və nümunə göstərmək.

Və bir daha da qeyd edək ki, dərd motivi povestin ana xəttini təşkil edir və bu motivin mərkəzində Ünzülə ana dayanır, sanki bu müqəddəs məxluqun ömür yollarında dərd ondan əl çəkmir, onunla yol yoldaşı olur və Maarif Xalıqov bütün bunları kəlmə-kəlmə, söz-söz ilmələyir, bədii dona salır, dərd sindromunun poetik obrazını yaradır. Povestin bir bədii edudündə müəllif İsmayılın bir bulaq başında oturub həmin bulaqdan axan su ilə anası Ünzülənin göz yaşlarını aşağıdakı şəkildə müqayisə edir: "İsmayıl da

kəndə gələndə çox vaxt buradakı bulaqların başında oturub xəyal dünyası ilə baş-başa qalır, dərdlərini bulaqlarla bölüşür. Adəti üzrə İsmayıl bir gün yenə də bulaq başına gəlirdi. Bulağın buz kimi, dişgöynədən suyundan içdi. Əl-üzünü yudu. Sulu əllərini ağılı-qaralı saçlarında gəzdirdi. Bulağın başında oturub təbiətin nadir mənzərələrinə xeyli tamaşa etdi. Gözləri mamırlı yaşıl tavanın gözəgörünməz dar qatlarından süzülüb üzə çıxan damlalara sataşdı. Təpənin dar damarlarından göz-göz üzə çıxan damlalar sanki onun anasının tələsizlikdən axıtıldığı göz yaşlarını xatırladırdı"...

Povestin, demək olar ki, əksər səhifələrində Ünzülə ananın tələsizlikdən axan göz yaşlarını görürük və müəllifin bütün bu bədii təfəsilatlarını yüksək dəyərləndirirəm. Təbiət etibarilə obyektiv və təmənnsiz bir qələm sahibi olan Maarif müəllimin əsər boyu belə bədii etüdlərini oxuduqca gözlərim önündə onun yaratdığı körpə obrazları da canlanır: İsmayılın, Məhsətinin, Hənifənin və digərlərinin obrazları. Povestin hər sətirindən, hər abzasından, hər səhifəsindən bu obrazlar boylanır və müəllif bunları yaratmaq istəyir ki, əziz atalar və analar, ehtiyatlı olun, sizin müəyyən bir səhviniz ucbatından körpələrin də qəlbi çilik-çilik olur, bənizləri solur, üzələrində gülüşləri də yoxa çıxır. Maarif müəllim bu uşaq obrazlarını yaradarkən sanki özünün uşaqlıq günlərinin hiss və həyəcanlarını ortaya çəkir və bununla da oxucu hiss və həyəcanını da rıqqətə və təlatümə gətirmiş olur. Budur, hələ sümük-ləri tam bərkiməmiş, özündən ağır yükü güc-bəla ilə darta-darta bazara aparan, çörək pulu qazanmaq həvəsi ilə özünü oda-közə atan İsmayılın bazarda qarşılaşdığı mənzərə olduqca tükürpədidir. Əziz oxucu, təsəvvür edin ki, körpə İsmayıl tum və qatıq satır, ailəni yavan çörəklə təmin etmək istəyir, ata isə yeməxanada əyləşib, araq şüşəsi qarşısında doğma övladının çəkdiyi bu ağır və dözülməz mənzərəni ləzzətlə seyr edir. Bütün bunları daha konkret bir şəkildə təsəvvür etmək üçün əsərdən aşağıdakı böyük bir parçaya diqqət yetirək:

"Vəziyyətləri çox ağır idi. 1957-ci ilin noyabr ayında bir körpə də dünyaya göz açdı. Adını ata babasının şərəfinə Hənifə qoydular. Ünzülə südəmər uşaq olan övladı Hənifəni evdə qoyub işləyə bilməzdi. Bəs nə etməli? Ana üç körpə övladı ilə - İsmayıl, Məhsəti və Hənifə ilə - köməksiz qalmışdı. Qərara gəldilər ki, anaları qonşudan süd alıb qatıq çalacaq, İsmayıl da dərdsən sonrakı vaxtlarında onları bir vedrədə aparıb rayonun mərkəzindəki yeməxananın-pavilyonun qabağında stəkanın birini on qəpiyə satacaq. Vedrənin ağır olmasına baxmayaraq İsmayıl onu həvəslə aparıb satırdı. Qatıqları satdıqdan sonra fəxrli evə gəlir və qazandığı pulları anasına verirdi. Bəzən də anasından icazə alaraq baçısı üçün hədiyyə, onun sevdiyi kuklanı alıb gətirirdi.

Körpə Hənifənin gülüşləri Ünzülənin əzablı günlərinə sevinc gətirmişdi. Bir anlıq

hər şeyi, hətta özlərini də unudur, onunla oynayır, körpənin ehtiyacını ödəmək üçün hər bir ağır işlə məşğul olmağa hazır idilər.

İsmayıl bir gün yeməxananın qabağında qatıq satarkən üzləşdiyi ağır dəqiqələri anasına danışdı:

- Ana! Qatıq satırdım. Uzaqdan qara xron çəkmə geymiş və başında qara papağı olan yaraşıqlı bir kişi mənim yanımdan keçərək yeməxana-ya daxil oldu. Yanımdan keçərkən mənə göz ucu baxdı. İçəri keçib küçəyə baxan pəncərənin qarşısında əyləşdi. Yemək sifariş etdi. Stolun üzərində araq şüşəsi də var idi. Ona xidmət edən yemək paylayan bayıra çıxaraq məndən bir stəkan qatıq aldı. Bu zaman məndən soruşdu ki, bilirsən, kimin üçün alıram? Təbii ki, mən bilmədiyimi dedim. Pəncərə-nin qabağında əyləşən müştərisini göstərdi və dedi ki, onun üçün alıram, sənin atan Yasəfdir.

Ana, sanki məni göyün yeddi bir qatma qaldıraraq oradan yerə çırpıldılar. Bir anlıq hər şeyə nifrət etdim. Bu həyatdan köçmək qorxusu ilə yaşadığım uşaq xülyası məni tərk etdi. Tezliklə ölməyi, içkili, nəşəli həyatını övladlarından üstün tutan, xəcalət çəkmədən yeyib-içən, hərdən məni gülə-gülə, təbii ki qəmli güllüslərlə seyr edən, dünənki doğma, bu gün isə yad bir insanın gözlərindən əbədi uzaq olmaq istədim.

İsmayılı dinləyən anası ağlamağa başladı. İsmayıl bu hadisəni ona danışdığı üçün peşman oldu, o da anasına qoşulub doyunca ağladı. Ana və oğul düşükləri acınacaqlı zamanın mənəşəsində sanki boğulurdular. Əslində, bu, zamanın mənəşəsində çırpınan bir azəri anasının və onun övladının tale yazısı idi. Ananın aldandıqları, sevgiləri, övlad istəyi, atanın yaramazlıqları bu ailədə məhəbbət və müsibət mənəşələrini formalaşdırmışdı. Ana əzab, əziyyət, müsibət içərisində övladlarını böyüdür, körpə uşaq qatıq satır, ata isə tükürpədicisi bu mənzərəni beyinləri və ürəkləri iflic edən şərabı qəbul edə-edə seyr edirdi.”

Bələ bədii-lirik-psixoloji etüdlər əsərdə olduqca çoxluq təşkil edir ki, bunlar da heç şübhəsiz ki, povestın oxunaqlığını təmin edir və müəllifin həyatı müşahidə qabiliyyətinin yüksək bir səviyyədə olduğunu göstərir. Povestdəki hadisələr bir ailə fonunda cərəyan etsə də, bəzi məqamlarda bu fon şaxələnir ki, bunlar da hadisələrin açılmasına təkan verir. Bəzən oxucuya elə gəlir ki, povestın süjet xətti dağınıqdır və əslində isə belə deyil. Həssas oxucu İsmayılın ağı kəsəndən 60-na qədərki yaş xronikasını izləsə bi fikirdən vaz keçər, yəni əsərin süjet xətti İsmayılın yaş senzına uyğun olaraq qurulmuşdur.

Əsərin əsas qəhrəmanı Ünzülə anadır və onun həyatda heç bir düşməni yoxdur. Onun taleyi elə gətirib ki, o iki dəfə ailə qurmalı olur. Müəllifin bədii təqdimatından

bələ məlum olur ki, Ünzülə nə birinci əri Yasəfə, nə də ikinci həyat yoldaşı İsgəndərə düşmən gözündə baxmır. Hətta Yasəfin ali təhsilə yiyələnməsinə də yaxından köməklik göstərir və hər şey də buradan başlanır. Yasəf Kirovabadda (Gəncədə) ali təhsilə yiyələnərkən nankorluq edir, Ünzüləyə sədaqətsizlik, vəfasızlıq göstərərək tələbə yoldaşı olan qızlardan biri ilə ailə həyatı qurur, Ünzülə körpə balası ilə küçəyə atılır. İkinci əri İsgəndər isə qadın düşkünü deyil, xroniki alkoqoldur, davakar bir adamdır. Bəzən biri-birinə əxlaq, tərbiyə dərsi keçəndə belə bir el arasında geniş yayılmış məsələ də xatırlatmalı olur: Kişinin evini üç şey yıxar: 1) qadın düşgünlüyü; 2) şərabı vurgunluq; 3) qumara qurşanmaq.

İstər Yasəfin, İstərsə də İsgəndərin həyatında qumarbazlıq olmayıb. Birincisinin qadın düşgünlüyü, ikincisinin isə arağa aludəçiliyi onları dərin uçuruma yuvarlandırıb və bütün bunlar povestın ayrı-ayrı hissə-lərində ustalıqla və yüksək bir bədii formada şərh edilir.

Maarif Xəlqov səbrli, təmkinli, dözümlü, igid, mərd, cəngavər, cəsarətli, qoçaq, ən başlıcası isə namuslu bir ananın obrazını olduqca yüksək bir səviyyədə yarada bilmişdir. Maraqlı cəhət budur ki, əsər boyu davam edən “göz yaşları” motivikasiyası və ya dərd sindromu povestın sonunda oləziyir və sevinc notları bu motivləri üstələyir və belə aydınlaşır ki, Ünzülə ana min bir dərddə qatlaşaraq övladlarının əlini çörəyə çatdırır, onlardan üçünə ali təhsil verir və İsmayıl alim və respublikamızda çox gözəl tanınan pedaqoqlardan biri olur. Əsərin ümumiləşdirmə hissəsi müasir ailə quran gənclərimiz üçün sözün əsil mənasında əxlaq kodeksinə çevrilir.

Mən bu yazıma sərəlvhə seçərkən və beynimdən süzülüb gələn düşüncələrimi qələmə alarkən yaradıcılığımı sevə-sevə oxuduğum şair-publisist Əli Mahmudun yaddaşıma həkk olunmuş bir poetik örməyini xatırlamalı oldum:

Bir körpə görmüşəm,
Gözlərində
Yaş giləlməmişdi.
Elə bil körpənin
Gülüşü güllələnmişdi.

Bəli, həyatda körpə gülüşünün güllələnməsindən dəhşətli, faciəli heç bir şey ola bilməz və onu da düşünürəm ki, güllələrdəki qəlpələri insan bədənindən vaxtında çıxarmaqla onu yaşatmaq olar və Ünzülə analar kimi ...

Çapar Fərid Kazımlı
Müstəqil araşdırıcı

Mahirə Hüseynova

ADPU-nun "Müasir Azərbaycan dili" kafedrasının müdiri,
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor.

Bir ömürlük sual

Əlbəttə, Ana mövzusu dünyanın bütün xalqlarının dilində yaradılan ədəbi əsərlərin əbədi mövzusu və elə də olmaqda davam edəcəkdir. Hesab edirik ki, fikrimiz polemika tələb etmir.

Ay ana, bilirəm bu kainatda,
Qiymətli nə varsa, oyun- oyuncaq.
Hər şeyin qiyməti olar həyatda,
Sənin qiymətini tapmadım ancaq.

O da müzakirə predmeti ola bilməz ki, Azərbaycan ədəbiyyatının (şifahi və yazılı, fərqi yoxdur) istisnasız olaraq bütün janrlarında həmin əbədi mövzuya müraciətləri sonuncu ədəbiyyat nümunəsi yaranan anadək davam edəcək.

Onun əlinin hərəkətini saçlarında bircə dəfə hiss edən, nəfəsini duyan hər kəs o hərəkəti və nəfəsi ömrü boyu unuda bilməz.

Hardasa bir həftə əvvəl oxuyub başa çıxdığım, amma təsirindən çıxıb bilmədiyim "Ömrün ağı-qaralı zolaqları" kitabını yazdıran da həmin hisslərdir.

Bu, həyatın mənasını övladlarını böyüdüblərini "bir tikə çörəyə çatdırmaq"da görün bir Ana haqqında əsərdir.

İlk əvvəl onu hökmən yada salmaq lazımdır ki, kitabın müəllifi Maarif Xalıqov elm adamı, tarix üzrə fəlsəfə doktorudur və bildiyim qədər, adını çəkdiyimiz həmin kitab müəllifin yeganə yaradıcılıq nümunəsidir.

Xatırlatmanı isə ona görə lazım bilirəm ki, roman və ya povest, yoxsa xatirələr olduğunu anşırtmağa başlayacağımız bu əsərdə hansısa janrın klassik modellərini axtarmağa çalışmayın. Heç ona da çalışmayın ki, Dərdin və Ehtiyacın cilaladığı bu möhtəşəm abidənin prototipini müəyyən etməyə cəhd edəsiniz. O, sadəcə, bəlkə də minillərdir ki, cəmiyyətimizin içində mövcudluğu ilə nadir adamları heyrləndirən bir Şərq qadınıdır.

Təəssüf ki, Maarif Xalıqovun yaratdığı bu ana Ana obrazı o qədər tipikdir ki, onun dərdlərini, yaşadığı faciələri haradasa gördüyünüz belə sizi təəccübləndirməyəcək.

Düzdür, müəllif oxuculara müraciətində ədəbi qəhrəmanın hadisələrin mərkəzində dayandığı əhvalatların qələmə alınmasını səmimi olaraq belə təqdim edir: "... bu kitabı yazmaqda məqsədim səni mübariz olmağa, həyatın ağırlı-acı anlarını mərdliklə yaşamağa, çətinliklərdən qorxmadan onları dəf etməyə hazır olmağa çağırmaqdır".

Düzdür, bu müəllifin özünün gəldiyi qənaətdir, lakin hesab etmək olar ki, kitabı oxuyub başa çatdıran hər kəs insanın boynuna biçilmiş kimi görünə də, bəzən həmin boydan çox-çox böyük olan bir missiyanı axıra çatdırmaq vəzifəsidir.

Əsərin qəhrəmanı konkret ünvanı, rəsmi olacaq qədər aydın tərcümeyi-halı sadalanan, təqdim edilən biz azərbaycanlı qadınıdır: Ünzülə xanım.

Əsərin baş qəhrəmanının anadan olduğu məqamın təqdimatı oxucunu hazırlıqlı olmağa, əsərlərini səfərbər etməyə çağırışdır və hesab etmək olar ki, müəllif həmin təqdimatı bədii ifadə vasitələrinin fonunda çox həyatı, canlı və bilir: "Bu yerlərdə adət üzrə yanvar qar yağmışdı. Şaxta adamın üzünü qarşısırdı. Yanvar şaxtası sanki dağların başında bezdiyindən üzəşəği axışır, isinmək üçün insan nəfəsi dəyən yerlərə-əvlərə. Daxmalara, isti otaqlara hücum çəkmişdi. Qış üçün tədarüklü olan evlərdə qorxu yox idi. Amma yoxsulların qapısı şaxta üçün həmişə açıq olar, lap elə isti sobaları yansa belə".

Hə, Ünzülə təbiətin insanları sınağa çəkdiyi belə bir məqamda dünyaya gəlir.

Lakin ən sort qış belə qorxunc olmur, ona görə ki, amansız şaxta və qarın soyuqluğunun arxasındakı bir yaz günəşinin parıltısı insanın içindəki ümidi ölməyə qoymur.

Onu hökmən vurğulamaq lazımdır ki, müəllifin istifadə etdiyi lirik ricətlər təkcə ədəbi qəhrəman ətrafında baş verənləri yox, ümumilikdə hadisələrin cərəyan etdiyi yerlərin tanıdılması, etnoqrafik ekskurs baxımından diqqətçəkicidir. Bu baxımdan, əsərdəki yer adları, həmin yerlərdə xalqımızın tarixi nöqtəyi-nəzərindən çox mühüm əhəmiyyət daşıyan hadisələrin yada salınması, toponimlər haqqında məlumatlar göydəndüşmə deyil, bir-bri ilə üzvi bağlılığın kontekstində təqdim edilir. Elə həmin kontekstdə də oxucunun ədəbi qəhrəmanın həyatına bağlı olan Maçaxı kəndi ilə tanışlıq prosesi baş tutur. Bu tanışlıq zamanı oxucu Böyük Qafqaz sıra dağlarının cənub-şərq ətəklərində, Girdiman çayının sahilində yerləşən kənd barədə kifayət qədər məlumatlanır. İsmayıl bəy Qutqaşanlı, Abbasqulu ağa Bakıxanov və digər mötəbər mənbələrə istinadla təqdim

edilən mənzərədə oxucu Maçaxı bəyləri, bu kəndlə taleləri birləşən tarixi şəxsiyyətlər, onun iqtisadi və sosial həyatı, toponimləri barədə kifayət qədər məlumatlar alır.

Ədəbi qəhrəmanın formalaşdığı mühit barədə dolğun məlumatlardan sonra oxucu ilk baxışda, həyatda hansısa sınaqlardan keçməyə hazırlanmamış, həmin sınaq anlarının nə vaxtsa onu haqlayacağını ağına gətirməyən, qəlbini səsindən başqa heç nəyə güvənməyən 20 yaşlı bir qızın yaşamağa məhkum eildiyi tale ilə baş-başa qalır.

Bu, həyatın qurduğu bir imtahandır.

O imtahanda üstünə hər tərəfdən tökülməyə hazır olan çirək dolu palçıqdan qorunmaqla bərabər, öz şəxsiyyətini və ləyaqətini qorumalı-san. Ailə və cəmiyyət isə çox vaxt belə məqamlarda kənarda dayanmaq, daha çox seyrçi kimi hadisələri seyr etmək yolunu tutursa, belə bir imtahandan çıxmağın ağırlığını təsəvvür etmək belə çətindir.

20 yaşlı texnikum məzununu Ünzülə bunlardan xəbərsizdir. O, qarşı-sına çıxan, çıxıb da ancaq qəlbini deyil, bütün həyatını ona verməyə hazır olan Yasəfi də həyatına elə həmin xəbərsizliyə görə buraxır. Yasəf üçün bunun sevgi olmadığı, sadəcə olaraq, Efqosunun diqtəsi ilə addım atdığı az keçmədən bəlli olacaq. Bəlli olacaq ki, özünü yetkin insan hesab edən, ailə qurmaq məsuliyyətini üzərinə götürərək kəndin ən gözəl və savadlı qızı ilə evlənmək haqqındakı qərarını verərkən o, ancaq cılız Efqosuna təskinlik vermək istəyib: ən gözəl qızın ürəyini ovlayıb.

Və həmin "ov"dan cəmi bir il sonra yenidən doğulmuş körpə İsmayıl ilə Ünzülənin sınaq imtahanları başlayır. Ailə həyatından sonra tələbə həyatı istəyi ilə gedib də ali təhsil aldığı şəhərdən evləndiyi bir qızla kəndlərinə qayıdan Yasəf eyni asanlıqla Ünzüləni və oğlu İsmayılın, ana bətnində ikən ata evindən gedən Məhsətinin həyat uğrunda qarışıqlıqlarda hiçqırağ səsini belə eşitmək iqtidarında deyil.

Həyat uğrunda qarışıqlıq zamanı, 6 ildən sonra Ünzülə paytaxtdan rayona gəlmiş rəssamın uzanlı əlini bir müddət sıxmaq istəmir: cəmi 25-26 yaşlarındakı bu qadın tale gürcü üzərində aldığı zərbələrdən qorxub, lakin Böyük Vətən Müharibəsi qaynar qazanından çıxan o rəssam- İsgəndər inadkarcasına qarşısında dayanıb. Taleyin ən ağır zərbələrini gənc yaşında almış qadın, nəhayət, inadkar, "müharibə ocağında bışmış" bu adamı Tanrının ona verdiyi növbəti şans kimi qəbul edir.

Artıq üç-dörd aydan sonra hansı səhviyə yol verdiyini anlayan Ünzülə, İsgəndərin, alkoqolizmin simptomlarını daşıyan bir adamın şəxsində növbəti, daha amansız sınaqlarla üzbəüz dayanır. Bu elə bir məqamdır ki, hansısa sonsuzluqdan xəbər verir. Müəllif "sonsuz acılar girdabında qalmış" Ünzülənin vəziyyətini belə dəyərləndirir:

"Ünzülə yenə də təskinliyi göz yaşlarında tapırdı. Göz yaşları dərddi, əzablı insanların təskinlik yeridir. Tale və ailə uğursuzluğundan, yaşayışdan bezmiş, özünə ölüm hökmü oxumuşların da yaxın sirdəşidir bu göz yaşları. Ünzülə kimi insanları bəlkə də yaşadan, ölümün pəncəsindən alan onun göz yaşları olub. Bu göz yaşları ona diqtə edib ki, gözəl-göyçək övladların var, gücünü topla, özünü ələ al onların qayğısına qal, böyüt".

Həyata yüngül baxışlı, içki düşkünü olan İsgəndər daha qəddardır, amansızdır və bu amansızlığın yaşantılarını təkcə Ünzülə deyil, 6-7 yaşlı İsmayıl və ondan da balaca Məhsəti çəkir.

Bu, dəhşətli mənzərədir, ona görə yox ki, insan əzabları ilə baş-başa qalır, qorxunc tərəfi odur ki, cəmiyyəti yanında görməyən istənilən bir Fərd ümitsizliyin pəncəsi altında tək və köməksizdir. Hətta biganəliklə havada yellənən əllər qurbana çevrilmiş insana tərəf nəinki pıçıldayır, nümayişkəranə şəkildə, bir az da qəzəblə "özün edibsən, çək"- deyə ucadan qışqırır. Ortada isə mənəvi dəyərləri çoxdan itmiş İsgəndər və onun mənəviyyətsizliklərinin yartadığı əzablarla qeyri- bərabər gücdəki Ünzülə, onun balaları İsmayıl, Məhsəti, Hənifə, Azad, Fidan və Mənzurə dayanmışdı.

Ana isə bu əzabları çəkməklə bərabər, övladlarının qəlbində həmin əzabların hansısa pisliklər salmamasına çalışır: O, zərif qadın çiyinlərində ağır bir yükü tək çəkə, onu daşıya bilər...

Belə də olur. Həyat ağıla gəlməz zülmərlə inlətdiyi ananın yaralarına övladlarının gələcəyi ilə məlhəm çəkir: alim İsmayılın və digər ali təhsilli övladlarının cəmiyyətdə tutduqları mövqe Ananı ovundursa da O, bir sualın cavabını ömrünün son gününədək verə bilmir.

Dünyanı yaşadan da bəlkə elə odur- cavabsız suallar?

Bu, Ananın aldığı sonuncu cavabdır.

Və qeyd edək ki, Maarif Xəlqovun "Ömrün ağılı- qaralı zolaqları" kitabını diqqətlə oxuyan hər kəs həyat haqqında müxtəlif, rəngarəng suallara cavab tapa bilər.

Elə, hər bir əsərin uğuru həmin cavablarla ölçülür.

**" Bütöv Azərbaycan" qəzeti,
27 dekabr 2018-ci il**

Mənalı ömrün hesabı

Tarixçi alim Maarif Yusif oğlu Xalıqovun "Ömrün ağı-qaralı zolaqları" ("Təknur", 2018) adlı tarixi-etnoqrafik xarakterli oçerki deyərdim ki, bir alim- vətəndaş kimi onun öz doğma yurduna, doğma ailəsinə və öz anasının təmsalında ümumilikdə ana haqqına olan mənavi borcunu vermək hissini ifadəsi olaraq qələmə alınmışdır. Əbəs yərə deyil ki, müəllif əsərin "Proloq yerinə və yaxud ritorik sualların mənəşəsində" adlandırdığı başlanğıcı belə başlayır:

"İnsan ömrünün müəyyən mərhələsinə çatanda istər-istəməz özü özünə hesabat verməli olur:

- Nə etmişəm? Nə etməliydim? Nə etməmişəm? Nələri etsəydim, daha yaxşı olardı?"

Əslində Maarif müəllim bu sualı oxuculara ünvanlamaqla yanaşı, həm də özünə verib, bu kitabı yazmağa qərar verirsə, bu, həm də elə onun özünün doğulduğu torpağına, elinə-obasına və ailəsinə olan övladlıq hesabı kimi anlaşıla bilər və o da təsadüfi deyil ki, oçerkdə bədii surət kimi verilmiş İsmayılın dilindən yenə deyilir ki:

"İsmayıl tez-tez özü özünə sual edirdi:-Yaşadığım ömür başqalarına nümunə ola bilərmimi?"

Əslində bu sualın cavabını o, özündə deyil, onu əhatə edən, günlərini onunla və onsuz yaşayan yaxınlarının, dostlarının, qonşularının, onunla bir yerdə işləmiş iş yoldaşlarının, onunla təmasda olmuş insanların yaddaşında axtarırdı."

Bəli, bu elə bir ritorik sualdır ki, onu insanın özünün verəcəyi cavabdan çox insanı əhatə edən insanların verəcəyi ümumi rəy təşkil edir. Cavablandırıla bilər. Çünki insanın xarakterizəsini onun yaxınları, ətrafı daha düzgün verib qiymətləndirə bilər. Bu mənada hər kəsi belə bir sual məşğul etməlidir və bu suala müsbət cavab almaq üçün özünün insanlığını səfərbər etməli, ailəyə və cəmiyyətə yararlı, faydalı övlad-vətəndaş olmaq duyğusunu özündə formalaşdırmalıdır. Əgər bu hiss oxuculara-insanlara yetərinə təlqin edilib aşıllana bilsə, onda heç həyatda insan adına yaraşmayan hərəkət və əməllərlə də rastlaşmırıq.

Bir alim-yazar kimi Maarif Xalıqovun bu kitabdan oxucularına ilkin və əzəli tövsiyəsi də məhz bundan ibarətdir ki, elə əsəri də bu qayə üstündə başlamaqla oxucuların ruhunu da bu istiqamətdə kökləndirir: Ömrün ağı-qaralı zolaqlarını məsuliyyətlə, şərəflə yaşamaq hər bir insanın daxilindən gələn səvq-təbii bir istək olmalıdır.

asının bu cür təsviri həm də kitabın ideya-məzmununun rəsm dilindəki inikasıdır.

Kitabın adında əks olunan "ağı-qaralı zolaqlar" ifadəsi isə ona işarə edir ki, həyat gecə və gündüzdən, bir sözlə, əksliklərdən, ziddiyyətlərdən ibarət olduğu kimi, ömür də təbii ki, ağ günlərin və qara günlərin sistemətik olaraq bir-birini əvəz etməsindən, qarışığından ibarətdir. Ömrün bu ağı-qaralı günləri insanın sifətinin qırıqlarında da, saçlarına dən düşüb ağaranda isə ağ və qara saçların insanın başında rəngarəng ağ-qara zolaqları salmasında da ifadəsini tapır. Kitabın üz qabığında əks olunmuş Ana obrazının simvolik olaraq ağ və qara zolaqlarla haşiyələnmiş şəkildə verilməsi də məhz bu mənəni bildirir. Elə ananın portret-sim

Bu da özlüyündə oxucuya onu diqtə edir ki, bizi dünyaya gətirən anamız bizim əziyyətimizi bu cür ağı-qaralı günlərin ağrı-acısını daşımaqla çəkib. Biz də öz ömrümüzdə bu səpkidə ağı-qaralı zolaqlarla rastlaşacağıq ki, o zaman bu çətin sınaqlardan çıxmağa özümüzə güc tapmalıyıq. Bax Maarif Xalıqovun bir müəllif kimi oxuculara aşılamaq istədiyi fikrin mahiyyətində bu nəcib əməl dayanır.

Kitabın redaktoru tədqiqatçı-publisist Çapar Fərid Kazımlı da əsəri bu cür xarakterizə edir ki, "Əsərin bəzi yerləri bədii-publisistik, bəzi məqamları lirik-psixoloji aspektdə qələmə alınsa da, müəllifin məranı və məqsədi aydındır: zəhmətkeş, övladcanlı, əzmkar, səbrli, təmkinli, bir sözlə, cəfakəş və müqəddəs bir Ana obrazı yaratmaq və bugünkü qadınlarımıza və qızlarımıza örnək, nümunə göstərmək .

Dərd motivi povestin ana xəttini təşkil edir və bu motivin mərkəzində Ünzülə ana dayanır, sanki bu müqəddəs varlığın ömür yollarında dərd ondan əl çəkmir, onunla yol yoldaşı olur və Maarif Xalıqov bütün bunları kəlmə-kəlmə, söz-söz ilmələyir, bədii donla salır, dərd sindromunun poetik obrazını yaradır".

Göründüyü kimi, kitabın redaktoru burada, hər şeydən əvvəl, "ömrün ağı-qaralı zolaqları" deyiləndə əzabkeş ana ömrünün-saçları ağı-qaralı zolaqlara bürünmüş ana obrazının təmsalında fikir yürüdür və bizlərə də əsərdə o müqəddəs varlıqdan görüb-götürmək missiyasının aşılandığını açib göstərir. Burası aydındır.

Ancaq bir tarixçi alim kimi Maarif Xalıqov folklor-etnoqrafik yönlü dəyərlı məlumatları da ana yurdun təmsalında təqdim etmişdir. Axı insanı dünyaya ana gətirirsə, həyata da doğma yurd yetirib-bitirib formalaşdırır, cəmiyyətə faydalı vətəndaş kimi tələvil verir. Bu mənada əbəs deyil ki, xalqımız yurd, torpaq, vətən kimi müqəddəs anlayışların əvvəlinə digər bir müqəddəs ana epitetini də əlavə edib, onların ikisini birlikdə işlədir: ana yurd, ana torpaq, ana vətən və s. Buna görə də Maarif müəllim əsərdə Tircən, Maçaxı kəndlərinin, Kukay məhəlləsinin də haqqında etnoqrafik

səciyyəli bilgiler verməklə Ünzülə ana obrazını yeri-yurdu ilə birlikdə, onu yetirib-bitirən ailəsi və doğulduğu kəndi-oymağı ilə vəhdətdə təqdim etməklə mükəmməl bir araşdırmaya imzasını yazdırmışdır. Və bu imza sıradan olan bir imza deyildir. Bu imzada oçerkin əvvəlindəki İsmayıl obrazının dilindən qoyulan ritorik sualın (yaşadığı ömrün başqalarına nümunə ola bilməsinin) müsbət cavabı bərq vurub şölələnir, qızılı xətlərlə gözləri qamaşdırıb, könülləri oxşayır. Bu imzada İsmayıl obrazının həyatdakı tərcümanı olan tarixçi alim Maarif Xalıqovun doğma ailəsinə və doğma yurduna yaşadığı ömrün hesabətini öz əksini tapıbdı... Ömür mənalı yaşananda verilən hesabət də belə könülaçan olur, Maarif müəllim!

Şakir Albalyev

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
"Məktəb PRESS" qəzeti, 15-27 dekabr 2018

TARİX VƏ FOLKLOR ÖMÜR ZOLAQLARINDA

Tarixçi alim Maarif Yusif oğlu Xalıqovun "Ömrün ağı-qaralı zolaqları" adlı tarixi-etnoqrafik oçerkindən Ünzülə ananın obrazı ətrafında tarixi həqiqətlər bədii fonda inikas olunmuşdur. Əsəri oxuduqca müəllifin bir tarixçi kimi hadisələri obyektivliyi gözləməklə və həyatı reallığa əsaslanmaqla nəql etdiyi aydın hiss olunur. Bundan başqa, kitabı oxunaqlı edən cəhətlərdən biri də burada folklor möyivlərindən yetərincə bəhrələnilməsidir. Maarif müəllim bu motivlərdən yararlanmaqla əsərin oxunaqlılığını daha da artırmışdır. Təsadüfi deyil ki, bu əmil kitabın redaktoru Çapar Fərid Kazımlının da diqqətindən yan keçməmiş və ön sözdə bu xüsusda yazmışdır:

"Əsərin əsas qəhrəmanı Ünzülə anadır və onun həyatda heç bir düşməni yoxdur. Onun teleyi elə götürüb ki, o, iki dəfə ailə qurmalı olur. Müəllifin bədii təqdimatından belə məlum olur ki, Ünzülə nə birinci əri Yasəfə, nə də ikinci həyat yoldaşı İsgəndərə düşmən gözündə baxmır, Hətta Yasəfin ali təhsilə yiyələnməsinə də yaxından köməklik göstərir və hər şey də buradan başlanır. Yasəf Kirovabadda (Gəncədə) ali təhsilə yiyələnməyə nankorluq edir, Ünzüləyə sədəqətsizlik, vəfasızlıq göstərərək tələbə yoldaşı olan qızlardan biri ilə ailə həyatı qurur, Ünzülə körpə balası ilə küçəyə atılır. İkinci əri İsgəndər isə qadın düşkünü deyil, xroniki alkoqoidur, davakar bir adamdır. Bəzən biri-birinə əxlaq, tərbiyə dərsi keçəndə belə bir el arasında geniş yayılmış məsəli də xatırlatmalı olur: Kişinin evini üç şey yıxar: 1) qadın düşkünlüyü; 2) şəraba vurğunluq; 3) qumara qurşanmaq.

İstər Yasəfin, istərsə də İsgəndərin həyatında qumarbazlıq olmayıb. Birincisinin qadın düşkünlüyü, ikincisinin isə arağa aludəçiliyi onları dərindən uçurtma yuvarlandırıb və bütün bunlar povestin ayrı-ayrı hissələrində ustalıqla və yüksək bədii formada şərh edilir" (səh.8).

M.Y.Xalıqovun oçerkində folklor elementlərindən istifadə etməsi təbii, çünki birinci, əsərin baş qəhrəmanı Ünzülə ana həm də bir ağbirçək timsalındadır və ağbirçək olan yerdə xalq müdriqliyinin göstəricisi olan folklordan yararlanmaq mümkün deyildir. İkinci, bir müəllif kimi Maarif müəllim tarixçidir və hadisələrə tarixin və folklorun gözü ilə paralel olaraq baxıb müdaxilə etməsi də təbii düşünülməlidir. Ona görə ki, tarixlə folklor həmişə yanaşı addımlayıb: biri realığı əks etdirən faktor kimi, digəri onun bədii proyeksiyası kimi. Əsərdən bir parçaya bu məqamda üz tutsaq, dediyimizin əyani mənzərəsini görürük:

“Maçaxı kəndi şaxtalı, boranlı qış günlərindən birini yaşayırdı. Belə bir gündə, 1929-cu il yanvar ayının 4-də Abdul Məmmədovun ailəsində bir övlad dünyaya gəldi. O gün Abdul və həyat yoldaşı Nazilə həyatlarının ən gözəl, yaddaşlarında əbədi qalacaq dəqiqələrini yaşadılar. İlk övladları anadan olmuşdu. Kəndin yuxarı başında, Girdiman çayının sol sahilində, ucqar tərənin üstündə tikilmiş evdən körpə səsinin gəlməsi sanki bütün kəndə yayıldı:

Qohum-əqrəba, qonşular, bir sözlə, bütün kənd əhli, qonşu Tircan kəndindən olan qohumlar, yaxınlar o gün bu həyatə gələrək gənc valideynləri təbrik edir, onların ilk övladlarına xoşbəxtlik və böyük səadətli günlər arzu edirdilər.

Övladları Ramazan ayında anadan olduğu üçün adını Ünzülə qoydular. O illərdə Ramazan ayında anadan olan oğlan uşaqlarına bir çox valideynlər Ramazan, qız uşaqlarına isə Ünzülə adını qoyurdular. Ünzülə adını daşıyan qız övladları çox az idi” (səh. 13-14).

Diqqət edək: Müəllif tarixə müraciət edir, konkret tarixi gündə və məkanda dünyaya təvəllüd tapmış qız uşağının adının Ünzülə qoyulmasındakı səbəbi açıqlamaqla adqoyma ənənəsində hansı prinsipə əməl olunmasının folklor-etnoqrafik baxımdan izahını verir. Məhz müqəddəs Ramazan ayında doğulduğu üçün Ünzülə adı daşıyan qız uşağının gələcəkdə öz ağıl-zəkası ilə bir el ağbirçəyi olması da bir ilahi qanunauyğunluq kimi Ünzülə ananın taleyinə yazılır. Deməli, tarixlə folklor bir-birlərinin aynadakı əksləri kimi bir-birlərini təsdiq edirlər. Bu mənada qələmə alınan bu tarixi-etnoqrafik oçerkin ruhunda folklorə xas ünsürlərin üzünə yer alması da məntiqi qanunauyğunluğun nəticəsi kimi anlaşılmalıdır. Bu baxımdan kitabdakı “Maçaxının təsərrüfat həyatı” başlıqlı yazı da bir tərəfdən folklor-etnoqrafik yönü məlumata özündə əks etdirir: “Maçaxıda dənli və texniki bitkilərlə yanaşı çəltik də becərilirdi. Çəltikçilik Maçaxıda ən geniş yayılmış təsərrüfat sahələrindən biri idi. Maçaxı zonasında çəltik biçini xır, zəmi, biçər adlanırdı. Əkinə qulluq edən usta çəltikçiyə isə xırçı, zəmiçi, biçərçı deyilirdi. Maçaxıda çəltikçilikdə “dol qayıt” suvarma qaydasından istifadə olunurdu.

Çəltik növlərinin çoxu 120 günə yetişdiyinə görə belə bir atalar məsəli də vardır: “Qırxında yaş, qırxında baş, qırxında aş”.

XVII əsrin 70-ci illərində Azərbaycanda olmuş Hollandiya dənizçisi-səyyahı Yan Streys Dərbənddən Şamaxıya gedərkən Maçaxıda yüksək keyfiyyətli düyüyə rast gəldiyini və bu düyünün ucuz satıldığını qeyd edirdi” (səh.24).

Müəllif əhalinin məşğuliyyətindən söz açır, bir yerdə isə toxunduğu mövzuya müvafiq olaraq bir atalar sözünü tapıb yerində işlədir. Bu, həm də yazarın folklorumuzun yaxşı bilməsinin təzahürü kimi qiymətləndirilməlidir.

Əsərin bir yerində Maçaxı bulaqlarından danışan Maarif müəllim suyun qədim türk təfəkküründə müqəddəs olmasını və bu qutsal dəyərlərin bu gün də yaşadığını bilir və buna binaən qeyd edir ki, “Maçaxıda bütün həyətlərdə içməli su olub və bu gün də var. Vaxtı ilə bu sular Maçaxı bəyləri tərəfindən çəkilib. Conralar bu kürəbəndlər dağılmış və yenidən Qoşabulağın mənbəyindən dəmir borularla həyətlərə su çəkilməmişdir. Qoşabulaq böyük diametrlə bir vələs ağacının altından çıxaraq axmağa başlayır. Bu gün Maçaxı kəndinin sakinləri Qoşabulağın suyundan istifadə edirlər. Deyilənə görə, Qoşabulaq 7 ildən bir quruyar və onun üstündəki vələs ağacının dibində qurban kəsilərdi. Əgər bulaq quruyan vaxtı qurban kəsilməsə, su axmazdı. Ona görə də hər 7 ildən bir bu bulağın başında qurban mərasimi yerinə yetirilirdi.

Qoşa bulaqdan göz yaşı kimi dupduru, almaz dənəcikləri kimi şəffaf su axırdı” (səh.26).

Burada folklor istiqamətindən bir neçə amil diqqəti çəkir. Birincisi, Qoşa bulaq hidronimi “Koroğlu” dastanında adıçəkilən bulaqla eyni adı daşıyır ki, bu da həmin dastanı yaradan xalqla Maçaxı adlı kəndin adamlarının eyni bir etnosun, eyni bir məmləkətin-Azərbaycan ünvanının olmasının göstəricisi kimi təbiidir. İkincisi, Qoşabulağın 7 ildən bir quruması məsələsində 7 illik zaman intervalı da türk düşüncəsindəki 7 rəqəminin sakral keyfiyyət daşdığı bir daha göstərir. Üçüncüsü, qurbankəsmə mərasimi də xalqımızın mifik dünyagörüşündən qaynaqlanan inancın müasir dövrdəki yaşayan izləridir. Dördüncü, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından biza “Su Tanrı didarı – Tanrı üzün görmüşdür” kəlamı məlumdur və bu hikmətdə suyun müqəddəs tutulması ilə bulağa- su mənbəyi olan bulağa qurban kəsilməsi mahiyyətlə eyni auranı özündə ehtiva edir.

Povestdə yuxu görmə ünsürləri də bir folklor hadisəsi kimi özünün ifadəsini tapmışdır: “Ünzülə tək-tənha otaqda tez-tez xəyallara dalır, gah İsgəndər ilə, gah da dünyanın yola saldığı oğlu İsmayilla söhbət edirdi. Yasəfdən də təvəqqüləri çox idi. Belə anlarda Ünzülə elə oturduğu yerdə yuxuya gedirdi. Sonralar anası yuxularının birini İsmayilla belə nəql elədi:

– Oğlum, İsmayil, yuxuda gördüm ki, müqəddəs Baba dağının zirvəsindəyəm. Sən də yanımdasan. Sənə deyirəm ki, ciyərım susuzluqdan yanır, mənim əlim çatmır.

sən əlini at, o zirvədən mənə bir az qar ver, sinəmə od düşüb, o odu söndürmək istəyirəm. Sən əl atırsan, sən də əlin çatmır.

-Bir də, bir də - deyirəm. Nədənsə Məhsəti və Hənifə yanımda yoxdur. Birdən susuzluğum dayanır, dağın başında qulaqlarıma "Ruhani" havasının sədaları gəlir. Qollarımı qaldırıb oynamağa başlayıram. Yox, deyəsən, mən oynamırdım. Baba Dağdan qartal kimi havalanıb Maçaxı kəndinin üzərində süzmək istəyirdim...

Çox sonralar danışdığı bu yuxunun yozmasını anası oğlu İsmayıl söyləmədi. Keçmişin acı, məşəqqətli olayları Ünzülənin beyninə, ağına bulanıq fikirlər ələyirdi.

Təxminən bir aydan sonra bu qəribə həyata dözə bilməyən İsmayıl geri qayıtdı. Ünzülə yenə ağlayırdı. Bu, sevincdən gələn göz yaşları idi. Hamı sevinirdi. Məhsəti qardaşının boynunu qucaqlayıb ağlamağa başladı. Dörd yaşında olan Hənifə isə "ana, qaçaşım gəldi" - deyərək yüyürüb onu qucaqladı. İsmayıl məhz indi hiss etdi ki, getməkdə nə qədər böyük səhv edib. Axşam İsgəndər də gəldi. İsmayıla görüşdü. Bir ay davam etmiş ayrılıqdan sonra hamı bir süfrənin arxasında əyləşib şam etdi" (səh 73-74).

Bu epizodda yuxugörmə və yuxunun çin olması göstərilir. Babadağın zirvəsində özünü görmək, ruhani havası dinləmək, qartal kimi kəndin başı üstündə uçmaq və s. kimi yuxunun ayrı-ayrı elementlərini verilməsi və bu cür yuxuların el inancı ilə yaxşılığa yozulması

Ünzülə ananın həyatında da öz əksini tapır, yuxusu çin çıxır. Daha doğrusu, yuxunun rəmzləri həyatında zühur olur.

Beləcə, folklor elementləri ilə qarışıq-çulğaşıq bir formada qələmə aldığı sənədli povestində tarix üzrə fəlsəfə doktoru Maarif Xəlqov bununla həm də xalq ruhuna doğma olan bir təhkiyə üsulu hesabına oxunaqlı bir əsər ortaya qoymuşdur. Bəli, tarix də, folklor da bədiiləşmiş şəkildə "Ömrün ağı-qaralı zolaqları"ndan keçir.

Şakir Əlifəyev, "Manevr" qəzeti, No 2(03),

29 mart 2019

ETNOQRAFİK CİZGİLƏRİN POVESTDƏ TƏQDİMİ

"Ömrün ağı-qaralı zolaqları" kitabının redaktoru tədqiqatçı-publisist Çapar-Fərid Kazımlının "Güllələnmiş gülüşlər" adlı ön sözündə Maarif müəllimin ixtisasca kimliyi və yazdığı əsərin mövzu qaynağı barədə yığcam və müfəssəl məlumat verilib: "Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Maarif Xəlqov 25 ildən çoxdur ki, böyük vətəndaş, cəsarətli yurdsevər, millətimizin qeyrətli bir təəssübkeşi, böyük əqidə və dönməz inam sahibi, vəfali dost və qardaş kimi tanıyır, onun geniş ürəyinə, müdrik düşüncələrinə həsəd aparmışam. Alimliyinə də söz ola bilməz, maarifpərvərliyinə də. Azərbaycan tarixinin qaranlıq səhifələri ilə bağlı qələmə aldığı çoxlu sayda elmi məqalələri ilə geniş oxucu kütləsinin rəğbətini qazanan və uzunmüddətli pedaqoji fəaliyyəti dövründə saysız-hesabsız vətəndaş-ziyalılar yetişdirən bu gözəl şəxsiyyətin sən demə, yazıçılıq qabiliyyəti və istedadı da varmış. Əlbəttə, onunla dəfələrlə ədəbi söhbətlərimizdən də bunu duymuşdum və hansısa bir bədii əsər üzərində işlədiyini də hiss etmişdim. Bu günlərdə mənə uzun illər üzərində işlədiyi "Ömrün ağı-qaralı zolaqları" adlı sənədli povestinin əlyazmasını redaktə etmək üçün təqdim edəndə zənnimdə yanlış olduğunu düşündüm, əsəri birməfəsə oxudum, sanki su kimi içdim, az qala korrektə və redaktəsini unudum və beləliklə də povest mənim olduqca böyük maraq dairəmə daxil oldu və mən istər-istəməz qələmə götürüb düşüncələrimi ağı və rəq üzərinə səpələməli oldum.

Povestin leytmotivini böyük hərtflərlə yazılacaq Ana dərdi, Ana nigili, Ana yangısı, Ana sızıltısı, Ana naləsi, Ana fəryadı, Ana göynərtisi təşkil edir və Maarif Xəlqovun bədii təqdimatından belə məlum olur ki, 83 illik bir yaşam dövrünün 60-ını əsərin əsas qəhrəmanı Ünzülə ana göz yaşları içərisində keçirib. Povestin təhkiyəçisi, yəni əsərdə cərəyan edən hadisələrin nəqli İsmayıl tərəfindən söylənilir və Ünzülə ananın başına gətirilən müsibətlərin və bələlərin şahidlik rolunu məhz bu obraz oynayır. O, Ünzülə ananın həyat salnaməsini elə ustalıq və peşəkarlıqla və rəqləyir ki, oxucu əsərdə müəllifin şit bələlətdən, ah-ufdan, patetikadan uzaq olduğu qənaətinə gəlir və müqəddəs Ana dərdinin real tərəflərini, görümlü həqiqətlərini açıq-aydın dərk edə bilir".

Biz buradan müəllifin tarixçi alim-pedaqoq simasını və sənədli povestinin məzmununu, təhkiyəçiliyini üzərinə götürən İsmayıl obrazını – bəri başdan tanıya bilirik. Əsəri gözdən keçirdikdə bu məlumatların əsas yerə oxucu diqqətinə çatdırılmadığı bir daha yəqinləşir. Belə ki, Maarif Xəlqov bədii əsər yazmağı qarşısına

məqsəd qoysa da, istəmə də-istəməmə də öz ixtisasına uyğun gələn bir janra-sənədli povest janrına üz tutub. Çünki bir mütəxəssis kimi tarixçinin yararlandığı mənbə tarixi faktlara söykəndiyi kimi, onun müraciət etdiyi oçerk janrının da təbiəti qələm əhlindən sənədli materiallardan istifadə etməyi tələb edir. Bu mənada müəllifin alimlik və yazarlıq mövqeyi əsərdə yaxşı mənada toqquşub. Bu baxımdan povestdə tarixi-etnoqrafik yönlü materialların əksini tapması da təbii səciyyə daşıyır. Hər şeydən öncə, bir daha diqqətə çatdıraq ki, etnoqrafiya dünya xalqlarının maddi və mənəvi mədəniyyətinin xüsusiyyətlərini, onların məişətini, mənşəyini, məskunlaşmasını, eləcə də xalqlar arasındakı qarşılıqlı tarixi-mədəni əlaqələri öyrənən bir elm sahəsidir. Məhz bu prinsiplərdən düşünüb, əsərdə rast gəlinən bir çox məqamlarla bağlı təhlillər aparsaq, yuxarıda deyilənlərin əsərdəki inikasını ilə rastlaşarıq. Povestdəki “Kukay məhəlləsi” adlanan hissədən bir parçaya üz tutaq: “Kukay kişi XIX əsrdə Maçaxı kəndinin yüzbaşısı olub. Onun Pərizad adında arvadı gözəl təndir çörəyi bişirərmiş. Deyilənə görə, Pərizadın və onun bacısı Sənəmin bişirdikləri xörəkləri və təndir çörəyini bu vaxta kimi Maçaxı kəndində yaşayan heç bir qadın bişirə bilməmişdir. Rauf həkim deyir ki, tərənin üstündə olan həyətlərində 6-7 yerdə qədim təndir yerləri aşkar edib. Görünür, bu təndirlər vaxtı ilə Pərizad xanımın çörək bişirməsi üçün həyat yoldaşı Kukay tərəfindən düzəldilmiş təndirlərin qalıqlarıdır. XIX əsrdə də, bu gün də Maçaxıda təndir çörəyinin bişirilməsi aşağıdakı şəkildə həyata keçirilir: Bir kq un, iki xörək qaşığı duz, bir xörək qaşığı droj, hava isti olanda yarım xörək qaşığı droj götürülür. Duzu suda həll edib xəmirin üstünə tökürlər. Xəmiri ilıq su ilə yoğurur, onu yumurlayıb üstünü yağ çəkilmiş salafanla örtürlər. Altdan yuxarı qalın örtük çəkir, üstünə yastıq qoyurlar. Bir saatdan sonra onu yenidən yoğururlar, bu zaman xəmirin yapışmaması üçün əli yağlayırlar. Xəmiri yuxarıda göstərilən şəkildə yenidən bələyir, bir saatdan sonra yenidən yağlayırlar. Bundan sonra əli yağlayıb xəmiri kündələyirlər. Kündələrin altına və üstünə klyonka qoyub onları dəsmalla örtürlər. Kündəni hazırladıqdan sonra təndiri yandırırırlar. Kündə özünə gəldikdən sonra sarıkökü suda isladıb yumurtanın sarısı ilə qarışdırıb onun üstünə çəkirlər. Bundan sonra onu təndirdə bişirirlər.”

Fikir verin: Kukay kişinin XIX əsrdə Maçaxı kəndinin yüzbaşısı olmasının bir tarixi fakt kimi göstərilməsi fonunda müəllif etnoqrafik xarakterli bilgiləri də buraya əlavə edir. Qədim təndir yerlərinin qalıqları, həmçinin Maçaxı kəndində təndir çörəyinin bişirməsi qaydasının nəql edilməsi kimi məsələlər povestin dilinin və məzmununun etnoqrafik lövhələrdən təşkil olunduğunu göstərən əlamətlərlə izah olunmalıdır. Kukay kişinin fərdi təsərrüfatından bəhs açan aşağıdakı abzas da bunun təm

salında Azərbaycanda kənd həyatı üçün səciyyəvi olan bir sıra detallara işıq salır: “Kukay kişi həyatında cins heyvanlar saxlamış. Həyatında canavar boğan itləri olmuş və bu itlər mal-qaranı qoruyurmuş. Bir gün Ağsudan gələn Ərəbsəlimbəy onun qonağı olur. Qonaq Kukay kişiye deyir ki, mən sənin cins heyvanlarını apara bilərəm. Kukay kişi isə bildirir ki, bacarmazsan. Mərc kəsirlər. Sağollaşib ayrılırlar. Gecə Ərəbsəlimbəyin göndərdiyi oğrular qamışdan düzəldikləri iri səbətə içərisinə heyvan ciyəri qoyub darvazanın başından içəri salırlar. İtlər səbətə içinə girəndən sonra səbəti qaldırıb yuxarı bağlayır və bir neçə erkək heyvanı aparırlar. Səhər tezdən Kukay kişini qonaq çağırırlar. Stulun üstünə yemək gəlir. Kukay kişiye bildirirlər ki, sənin heyvanlarının ətidir.

Burada da sürüləri qurddan qorumaq məqsədilə xüsusi itlərin saxlanıb-bəslənməsi, habelə kənd mühiti üçün mərcəlmə adəti, mərcədə udmaq-uduzmaq və s. kimi detallar birbaşa kənd adamları üçün səciyyəvi sayılan hallar olmaqla çobanlıqın sirləri barədə informasiyalardır.

Göründüyü kimi, Kukay məhəlləsindən danışan yazar kəndin özünəməxsus adət-ənənələrindən, məişət, təsərrüfat həyatından bəhs açmaqla mental cizgiləri də aydınca sezdirməyə nail olur.

Maarif Xəlqovun povestdə verdiyi ümumi təsvirlərdə də xalqı çalar daşıyan detallara yer ayırması da diqqətçəkicidir. “İsgəndər sərxoş olmayan anlarda çox səmimi idi. Yaxşı səsi var idi. Muğamatı çox sevirdi. Bazar günləri saat 14-də radioda “Muğam saati” adlı konsert başlayar və saat 15-ə qədər davam edərdi. Bu konsert o dövrdə bütün Azərbaycanda hamının, xüsusilə orta və yaşlı nəslin ən çox sevdiyi və dinlədiyi bir veriliş idi. Bazar günləri yaşlılar saat ikiyə kimi bütün işlərini qurtarıb çay süfrəsi ətrafında əyləşər, Muğamatı dinləyər, sonra isə bir neçə saat yatardılar. Bununla da bütün fiziki və əqli yorğunluqları canlarından çıxar, ruhları təzələnər, bir gün sonra isə yeni enerji və qüvvə ilə işə başlayardılar. O illərdə “Belomor” markalı siqaret çoxlarının çəkmək istədiyi və xüsusi diqqət cəlb edən bir siqaret idi. Təbii ki, bəha olduğu üçün ondan yalnız imkanlılar, pulu olanlar istifadə edərdilər. “Belomor”u həvəslə çəkənlərdən biri də İsgəndər idi. “Belomor”u çəkmək üçün onun özünə məxsus hazırlıq işləri olurdu. Belə ki, “Belomor” dənəsini paçkadan çıxaran İsgəndər onun tütün olan hissəsini barmaqları ilə əzib yumşaldır, onun arxa tərəfini övcünün içinə vuraraq təmizləyir, bundan sonra kibritlə alışıdırıb tüstüsünü ürəklə sinəsinə çəkməyə başlayırdı. Dərindən qullab vururdu, onun tüstüsü isə tədricən içindən qayıdıb bayıra çıxır, havada burularaq yox olurdu. Bu bir səhnə, bir tamaşa idi. İsmayıl onun bu anlarını çox

diqqətlə izləyirdi. Müğənni cümləni tamamladıqdan sonra tarın simlərinin ecazkar səslərini dinləyən İsgəndər zümzümə edər, bəzən də göz yaşlarını saxlaya bilməz, hönkür-hönkür ağlayardı. İsmayılın dəfələrlə olan xahiş və yalvarışlarına baxmayaraq bunun səbəbini deməzdi. Yalnız keçən əsrin 70-ci illərində Qırğızıstanda həbsxanada olarkən görüş zamanı İsmayılın bunun əsl səbəbini bir cümlə ilə belə ifadə etdi: "İkinci Dünya Müharibəsi bütün sağlam əqidəli insanları, o cümlədən mənə məhv etdi".

Bu parçada ümumi olan bir cəhət-radiodan bütün dünya əhalisinin istifadə edib dinləməsi faktı nisbətində Azərbaycanda "Muğam saati" verilişinin olması və milli ruhun ifadəsi olan muğamlara demək olar ki, respublika əhalisinin sevərək qulaq asması göstərilir. Bax bu fakt sırf milli-mental ruhumuzun ifadəsi olmaqla həm də etnoqrafik amil kimi diqqətəlayandır. Bundan başqa, "Belomor" siqaretinin dünya miqyasında bütün dünya əhalisi tərəfindən adı qaydada çəkilməsi təbiiyədir. Lakin həmin siqaretdən İsgəndərin (eləcə də İsgəndərin təmsalında siqaret çəkən azərbaycanlıların müəyyən qisminin) özünəməxsus tərzdə istifadə etməsi-siqaretin bütün hissəsini barmaları ilə əzib yumşaltması, yaxud tüstüsünü sinəsinə xüsusi həzlə çəkib sorması və sonradansa tədricən həmin tüstünü burula-burula nəfəsindən çölə buraxması və s. hardasa azərbaycanlı imicinin göstəriciləri kimi düşünüləlidir. Məncə, bu kimi nüansları izləyə bilmək və yazıda əks etdirmək tarixçi-alimin yazıçı kimi iti müşahidəsinin nəticəsi kimi qəbul olunmalıdır.

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Maarif Xalıqov ailə-məişət çərçivəsindəki etnoqrafik elementləri də oçerkin tərkibində ustalıqla verməyi bacarır. "Birbirimizə tez isinişdik. Onun "ögey qardaş" olduğu yadıma da düşmürdü. O vaxtlar rayonda hamı inək-camiş saxlayırdı. Bizim də "Zarya" adında bir inəyimiz var idi. Qardaşımın hər gün tövləni təmizləyər, mallara ot verərdik. Günlərimiz beləcə keçirdi.

Bir gün eyvanda olanda bir otaqlı evimizdə atamla anamın mübahisə etdiklərini eşitdim. Qorxdum. Çünki belə mübahisələrin sonu atamın davası və təhqirləri ilə bitirdi. Xoşbəxtlikdən hər şey yaxşı oldu. İndinin sözü ilə desək "Atəşkəs" oldu. Ürəklənib qapını döydüm. Evin ortasında bir uşaq ayaqqabısı və bir dəst də uşaq kostyumu var idi. Dəqiq yadıma sala bilmirəm. Alınmışların hansının mənə, hansının isə İsmayılın veriləcəyini ayırd edə bilmədim. Bir onu anladım ki, anam atama başa salırdı ki, ya ayaqqabını qaytarsın, ya da kostyumu. Atam isə hər ikisini saxlamaq istəyirdi. Anam isə təkid edirdi ki, Nadirin paltarları və ayaqqabıları var. İsmayılın ayaqqabısı isə köhnədir. İsmayıl ayaqqabısını geysin. Köhnələndə Nadir onun ayaqqabılarını geyinər. O vaxtlar adət idi - böyük qardaşın köhnələrini balacasına geyindirərdilər.

Hər şey öz axarına gedirdi. İsmayılın atasıgil S.Vurğun küçəsində, gəndovlu Məmmədza kişinin evində kirayədə qalırdılar. İsmayılın atasıgilə getdik. Bir az onların evində oturub sonra bir yerdə evə gəldik.

Soyuq qış günlərindən biri idi. İsmayılın tövlədə eşələnib qalmışdıq. O, dərəcə gedəcəkdi. Tövlənin qapısını örtəndə necə oldusa İsmayıl bərk ağladı. İndi də xatırlaya bilmirəm: əlimi, ya ayağımı qapının arasında qalmışdı? Onun səsinə həyəətə çıxan anam İsmayılı sakitləşdirib üstümə cumdu. Nə yeməsən, turşulu sıyıq. Anam şillə, qapaz, çimdikdən qurtarıb, maşanı götürdü. Mənə o qədər döydü ki, özü də haldan düşdü, mən də. İsmayıl çantasını götürüb aradan çıxmışdı.

Mənə evin küncünə qısan anam maşanı yerə çırpa-çırpa deyirdi:

- Sənə deməmişəm, İsmayılın işi olmasın. Onu niyə itələyib yıxma-san. O, sənə böyük qardaşdır. Sonra qıraqdan deyəcəklər ki, ögey ana İsmayılı yola vermir, incidir. Çox tənbəhdən sonra məndən əl çəkib getdi. Mən isə elə döyüldüyüm yerdə hiçqıra-hiçqıra oturmuşdum. Vallah, elə indinin özündə də onda niyə döyüldüyümü anlaya bilmirəm. Hər dəfə o anları xatırlayanda deyirəm: -İsmayıl, 1:0 sənə xeyrinə! Sən demə, əsil mərkə qabaqdaydı. Atam işdən tez qayıtmışdı. Onsuz da evdə dava salmağa bəhanə axtaran atam mənim niyə küncdə oturduğumu soruşanda anam: -Özündən soruş. Özündən böyük qardaşını döyüb göndərdi məktəbə. Atamı elə bil cır arı sanırdı. Üstümə necə atıldısa xəbərim olmadı. Anamın döyməyi toy-bayram imiş. Ayağındakı xrom çəkmələrin ucu ilə mənə elə vurdu ki, girdim dəmir çarpayının altına. Öyilib mənə dartıb çarpayının altından çıxarıb xeyli döyəndən sonra dincəldi.

Gətirilən bu parçada bir sıra məqamlar vardır. "Ögey qardaş", ögey ana məsələsinə xalqımızın münasibət tərzini, habelə atamın könd mühiti üçün xas olan kobud formada oğlan uşağını döyməsi və s. kimi məqamların burda xüsusi incə ştrixlərlə təsviri müəllifin könd mənzərəsini realılıqla təsəvvürdə canlandırma bilməsini göstərir. Bu amil eyni zamanda Azərbaycan köndinin tipik görünüşünü-ailə -məişət çərçivəsində təqdim etmək ustalıq kimi də dəyərləndirilməlidir. Böyük qardaşın köhnəlmiş paltarlarının kiçik qardaşa geyindirilməsi faktının özünə yer alması da oçerkdə milli etnoqrafik lövhələrin yetərincə ifadəsini tapdığını göstərir.

Şakir Əlifov,

"7 gün" qəzeti, No 08(142),

10-17 aprel 2019

OÇERKDƏ TARİXİN ƏKS-SƏDASI

Maarif Xaliqov tarix üzrə fəlsəfə doktorudur. O, XX əsrin ikinci yarısı ilə bağlı bir sıra elmi məqalələri ilə tanınır. Ötən il onun işıq üzü görmüş "Ömrün ağı-qaralı zolaqları" adlı oçerki də bədii planda qələmə alınsa da, yəni də bir müəllif kimi ixtisasına sadıq qalmış, əsərdə tarixi-etnoqrafik detallara kifayət qədər üstünlük vermişdir. Belə ki, oçerkin əsas obrazı Ünzülə ana olsa da və hadisələr onun ətrafında cərəyan edib nəql olunsay da, kitabda tarixi bilgilər də kifayət qədər əksini tapmışdır. Belə ki, burada verilmiş "Kukay məhəlləsi", "Maçaxı kəndinin tarixi", "Maçaxı bəyləri" və s. başlıqlı yazılar, habelə tarixi şəxsiyyətlərin Maçaxı kəndində olması haqda məlumatlar oxucularda bölgə tarixi barədə aydın təsəvvür yaradır. Məsələn, aşağıdakı parçaya göz yetirmək, mənəcə, müəllifin məsələyə tarixçi baxışını birbaşa ortaya qoyur:

"Maçaxı kəndi indi İsmayilli rayonunun Tircan kənd nümayəndəliyinin ərazisində yerləşir. Bu kənd dəniz səviyyəsindən 800 m hündürlükdə, Böyük Qafqaz sıra dağlarının cənub-şərq ətəklərində, Girdiman çayının sol sahilində yerləşir.

Deyilənə görə, Girdiman çayının adı onun sahillərində yaşayan eyni adlı tayfanın adından götürülmüşdür. Digər bir fikrə görə isə bu toponim orta əsrlərdə mövcud olmuş Albaniyanın (Qafqaz) "Girdiman" tarixi vilayətinin adı ilə bağlıdır. Bəzi tədqiqatçılar bu toponimin İran mənşəli "karta" (qala) sözündən və məkan bildirən "man" şəkilçisindən ibarət olduğunu söyləyirlər. Vilayət öz adını orada mövcud olmuş "Girdiman" qalasının adından almışdır. Həmin qalanın Talistan kəndinin (İsmayilli rayonu) yaxınlığında, Ağçayın sahilində, sıldırım qaya üzərində yerləşən Cavanşir qalasının olması ehtimal edilir. Görkəmli Azərbaycan şairi Fələki Şirvani (XII əsr) şeirlərinin birində "Girdiman" toponiminin adını çəkmişdir.

Girdiman çayı Böyük Qafqazın cənub ətəklərindən başlayır və Kür çayına tökülür. Uzunluğu 88 km-dir. Başlanğıcını 2900 m hündürlükdə olan Babadağ aşırımının yüksəkliyindən götürür.

Maçaxının bol suları, bulaqları, çoxlu meyvə bağları və çəmənlikləri insanları həmişə məftun edib. Vaxtı ilə qalın meşələrini, geniş ormanlarını və dağ ətəklərini gözdüyüm və dolandığım bu kənddə 300-dən çox ev olub. XIX əsrin əvvəllərində isə Maçaxıda səksənə qədər ev olub. 2004-cü ildə Maçaxı kəndində 33 ailə yaşayırdı, əhalisinin sayı 150 nəfər idi".

Müəllif İsmayilli rayonunun Maçaxı kəndi ilə bağlı yığcam, müfəssəl məlumat verməklə bu kəndin coğrafi-tarixi mövqeyi haqda oxucuları maarifləndirir. Bir məqamı da unutmayaq ki, ayrı-ayrı bölgənin, kəndin tarixi və ərazisi ilə bağlı araşdırma aparmaq və bunları kağızın yaddaşına salmaq özü də bir fədakarlıq istəyir. Çünki ayrı-ayrı bölgələrin tarixini yazmaq həm də bütöv Azərbaycan tarixinin bir hissəsi olmaqla tarixşünaslığımıza mühüm xidmətdir. Maarif müəllim kəndin coğrafi mənzərəsinin təsvirindən tutmuş statistik hesablamalara qədər burada göstərir. Habelə bir tarixçi-alim kimi bu haqda mövcud olan qaynaqlara da istinadən göstərir ki, "İsmayıl bəy Qutqaşınlı "Səfəməmə" əsərində yazır: "Maçaxı qəryəsi Qasani mahalının bəyləri oturan kənddir. Müqəddəm abadan və gur kənd imiş. İndi həştada qədər ev həmin olur. Özünün yaxşı bol suları və qabağından cari olan Girdiman adlı çay və ətrafında yaxşı bulaqları və ziyadə meyvə bağları və çəmənlikləri vardır. Şamaxı ilə bu kəndin arası altı ağac yoldur." Bir ağac yol 7 km-dir.

Maçaxı kəndi XVIII əsrdə Şamaxı xanlığının, XIX əsrdə isə Şamaxı qəzasının Qasani mahalında yerləşirdi. Qasani mahalına Maçaxı, Quşyengicə və Vəndam arasındakı ərazilər daxil idi. Mahalın adı bəzi kitablarda "Qasanlı" yazılıb. Qasani dağı İsmayilli rayonunun Talistan kəndindədir. Qasani dağının arxasında isə Güyüm kəndi yerləşir. A.A.Bakıxanov "Gülüstani-İrəm" əsərində Qasani mahalı haqqında aşağıdakı məlumatı verir:

"Hier 1191-ci (-1767) ildə Fətəli xan

Şəki xanı Hüseyn xanla birlikdə iki tərəfdən gəlib Məhəmmədsəid və Ağası xanın yenidən abad etdikləri Şamaxı şəhərini mühasirəyə aldılar... Ölkəni iki hissəyə böldülər. Sədri və Qasani mahalları Hüseyn xana, Şirvanın qalan hissəsi isə Fətəli xana çatdı."

Adıgözəl Vəlbinəli "Maçaxı-qədim yurd yerimiz" kitabında Maçaxı kəndinin adı ilə bağlı yazır: "Fikrimizcə, bu yer adı A.A.Bakıxanovun "Gülüstani-İrəm"ində dəfələrlə yad etdiyi Mıçıqçı tayfasının adı ilə bağlıdır... Bizcə, "Mıçıqçı" massaget mənasında "maşağı", "maçaçet", "massaçı" variantlarından yaranmışdır... Massagetlər isə Maşağa və Maçaxı etnonimlərinin yaranmasına səbəb olmuşdur".

Digər mənbələrdə isə Maçaxı maye-carı- su bolluğu mənasında işlədilir. Fikrimizcə, ikinci etimologiya özünü doğrultmur. "Azərbaycan toponimləri. Ensiklopedik lüğəti"ndə də qeyd edilir ki, Maçaxı oykonimi "massaget" sözünün təhrif

olunmuş, yerli şivə variantına uyğunlaşdırılmış formasıdır. Deməli, bu kəndin tarixi eramızdan əvvəllərə gedib çıxır.

Tarixi mənbələrə əsasən deyə bilərik ki, eramızın əvvəllərində Qafqaz Albaniyasının şimal-şərqində (Girdiman zonası) məskunlaşmış maskutlar, masqatlar, massagetlər Azərbaycan xalqının etnogenezində çox mühüm rol oynamışlar”.

Göründüyü kimi, Maarif Xaliqov burada özündən əvvəlki tədqiqatçılara da müraciət edir və bunların üstündən fikir söyləyir, maçaxı oykonimini massagetlərlə əlaqələndirib, kəndin tarixinin eramızdan əvvəllərdən başladığını göstərir. Əlbəttə, bütün bunlar müəllifin yazdığı tarixi-etnoqrafik yönlü bədii əsərdə də hadisələrə tarixçi gözü ilə yanaşdığına göstəricisidir. Burada kənd adı ilə bağlı verilən toponimik izahlar da dilçilik baxımından şərhini tapsa da, əslində bu da tarixi baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Çünki toponimlər də tarixin yadigarları hesab olunur.

Lakin bunlarla kifayətlənməyən tarixçi-alim kənddə yaşamış adlı-sanlı bəylərin də adlarını və alicənablığını oxucuların nəzərinə çatdırır:

“Maçaxı oymağının (XX əsrdən əvvəllər “kənd” coğrafi termini “oymaq” kimi işlənirdi.-M.X.) varlı bəyləri və torpaq mülkiyyətçiləri haqqında zəngin məlumatlara 1590-cı və 1728-ci ildə Osmanlı türkləri tərəfindən tərtib edilmiş “Gəncə - Qarabağın müfəssəl dəftəri” adlı mənbələrdə də rast gəlirik. Bundan əlavə, XIX əsrin əvvəllərindən- XX əsrin əvvəllərinə kimi rus məmurlarının tərtib etdikləri kameral siyahıya almalarda da Maçaxı kəndinin əhalisi və torpaq sahibləri haqqında bəzi məlumatlar vardır və onlar hal-hazırda Respublika Milli Arxiv Fondunda saxlanılmaqdadır.

Bəylik kəndi kimi tanınan Maçaxıda yaşayanların çoxu bəy tituluna XIX əsrdə yiyələniblər. XIX əsrdə kənddə aşağıdakı bəy nəsiləri olub:

1. Əhməd bəy nəslə
2. Murad bəy nəslə
3. Qocabəyli nəslə
4. Hacı bəy nəslə
5. Cavad bəy nəslə
6. Osman bəy nəslə
7. Teymur bəy nəslə
8. Şükür bəy nəslə

Maçaxı bəylərinin alicənablığı haqqında 70-80 il bundan əvvəl çoxlu rəvayətlər söyləyirdilər. Lahıc, Həftəso, Brovdal dağ adamları söhbət edirdilər ki, bizim taxılımız qurtaranda Maçaxı bəylərinə müraciət edərdik. O bəylər də bizə taxıl köməkliyi edərdilər və biz də ailəmizi ərzaq çətinliyindən çıxarırdıq. Belə kişilərdən - Lahıcdan Seyid Razi, Kərbəlayi Həbib, Brovdaldan - Məşədi Ayət, Həftəso, Əhəndən və başqa dağ kəndlərindən onlarla başqaları Maçaxı bəylərinin kasıblara, aclara əl tutmasından, səxavətindən danışardılar. Karvansara sahibi olan Molla Məhəmməd taxılı olmayanlara taxıl, pulu olmayanlara sələmsiz pul verərdi, atının arpası qurtaranlara təmənnəsiz yem və sair köməklilər göstərərdi. Bu səbəbdən də dağ kəndlərinin (28 kənd) adamları Maçaxı kəndinin adamlarının, bəylərinin xatirəsini həmişə yad edər, onların xeyirxah əməllərindən şirin-şirin danışmaqdan doymazdılar”.

Bu tarixi məlumatların verilməsi isə həm də onu göstərir ki, Maçaxı kəndi bu cür adlı-sanlı nüfuz sahiblərinə görə “Bəylik kəndi” kimi də qeyri-rəsmi də olsa, tanınmış. Həm də bu insanlar –nəsillər də kəndin sakinləri olmaqla kəndin tarixi ilə sıx bağlıdılar. Başqa sözlə, hər hansı bir yaşayış məntəqəsinin tarixi o kənddə bina olub yaşayan sakinlərinin yaşayış tərzə, həyatı, məişəti və s. kimi amillərlə sıx bağlıdır. Kəndi onun əhalisindən tərid olunmuş şəkildə götürmək olmaz. Kəndi yurd edən, ona kənd-yaşayış statusu verən, tarixləşdirən məhz həmin yaşayış məntəqəsinin sakinləridirlər. Xüsusən də, o ki ola kəndin sayılıb-seçilən, zadəgan tipli insanlarından söhbət gədirsə, bu, ayrıca əhəmiyyət kəsb edir. Nəccə ki, həmin adlı-sanlı bəylərin sayçoxluğu hesabına kəndin ikinci bir adla “Bəylik kəndi” kimi tanınması bu məsələyə aydın işıq salan cəhətlərdən biri kimi anlaşılmalıdır. Bir sözlə, kəndi məşhurlaşdıran səbəblərdən biri də onun varlı-hallı, səxavət əhli olan sakinləridir. Bu baxımdan Maarif Xaliqovun “Maçaxı bəyləri” adı altında təqdim etdikləri də tarixşünaslıq baxımından xüsusilə təqdirə layiqdir.

Maarif müəllim “Ermənilərin Maçaxı kəndində törətdikləri vəhşiliklər” başlığı altında Rauf həkimin dilindən dedikləri də qan yaddaşımızı hərəkətə gətirmək baxımından əhəmiyyətlidir. Müəllif bu hissəni əslində memuar tipli bir yazı kimi kənd sakininin danışığından qələmə almaqla kitabdakı faktların ayanılığını açıb ortaya qoymuşdur: “Ermənilərin 1918-ci ilin mart ayında Maçaxı kəndində törətdikləri insanlığa sığmayan vəhşilikləri haqqında Rauf həkimin atası Mustafa ona danışmış. O zaman Mustafanın 10 yaşı var idi. 1918-ci ilin Novruz bayramına az qalmış erməni quldurları kəndə soxuldular. Günorta namazı vaxtı idi. Kənd əhli kəndin mərkəzindəki

böyük məsciddə idi. Ermənilər məscidi yandırdılar. Demək olar ki, bir nəfər də bayıra çıxma bilmədi, içəridə olanların hamısı yanaraq külə döndü. Məscid 1889-cu ildə tikilmişdi.

Ermənilər daha sonra Girdiman çayının sol sahilindəki məscidi də yandıraraq yerlə yeksan etdilər. Məscidin yaxınlığında olan Bazar meydanı da ermənilər tərəfindən yandırıldı.

Təpədən dırnağa kimi silahlanmış erməni quldurları dinc əhaliyə, qadınlara, uşaqlara, qocalara işgəncələr verir, evlərini və əmlaklarını yandırdılar. Maçaxıda Şirin baba və onun arvadının yaşadığı qazmanı odlayıb yandırdılar. Əsir tutduqları ata və ananı övladlarının gözü qarşısında balta ilə doğradılar, övladlarını isə bu “mənzərəyə” baxmağa məcbur etdilər.

Həmin hadisələrin şahidi olan atası Mustafa Raufa söhbət edərdi ki, ermənilər kəndə daxil olduqdan sonra heç kim məsciddən çıxma bilməyib. Əhalinin bir hissəsi Girdiman çayının sağ sahilində olan “Dərələx” deyilən yerdə gizləniib.

1918-ci ilin mart qırğınları zamanı Tircan kəndi və onun qonşuluğunda olan Maçaxı kəndinin sakinlərindən 360 nəfər qətlə yetirilmişdi. Bunlardan 40 nəfəri qadın, 20 nəfəri uşaq olmuşdur”.

Bu parça bir daha XX əsrin əvvəllərində baş vermiş qətləmləri üzə çıxarmaqda bir tarixçi alimin xidməti kimi də düşünülə bilər. Belə ki, bir dağ rayonunun ucqar bir kəndində baş vermiş bu qanlı müsibəti yazıya almaq özü də tarixin qaranlıqda qalan məqamlarını tapıb aşkara çıxarmaq deməkdir ki, bunu da həmin torpağın tarixçi övladı olan M.Xalıqov bir missiya kimi yerinə yetirmişdir. Bu əyani faktları müəllifin kənd sakinini Rauf həkimin dilindən qələmə alması isə bir daha “Qarı düşmən dost olmaz” xalq deyiminin həyatdakı əks-sədasıdır. Üstəgəl, bu, həm də “Ömrün ağı-qaralı zolaqları” əsərinin janrı baxımından oçerk tipli olmasından irəli gələn xarakterik cəhətdir. Elə həm də oçerkin adında ifadəsini tapan “Ağı-qaralı zolaqlar” kimi müəllif kəndin tarixindən, kənd sakinlərinin ömür yollarından gəlib-keçən ağı-qaralı günləri oçerk janrının tələblərinə uyğun olaraq təbiiliklə verməyə müvəffəq olmuşdur. Başqa sözlə, Maarif Xalıqov bir tarixçi alim kimi bədii planda yazıya aldığı əsərində də tarixi hadisələrin real əks-sədasını oxucularının qulağına aydın diksiya ilə çatdırma bilmişdir.

Şakir Əlifəoğlu, “Kredo” qəzeti,

11 iyul 2019

TOPONİMLƏR ÖMRÜN ZOLAQLARINDA

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Maarif Yusif oğlu Xalıqovun tarixi – etnoqrafik oçerk janrında qələmə aldığı “Ömrün ağı-qaralı zolaqları” əsərində janrın tələbləri çərçivəsində tarixi faktların gözlənilməsi prinsipinə tam riayət olunub. Baxmayaraq ki, oçerkə xas olan bədii detallara da burada müəyyən mənada yer ayrılıb. Ancaq müəllif bir tarixçi-alim kimi və həm də müraciət etdiyi janrın tələblərinə əsasən reallığa söykənib, müxtəlif istiqamətlərdən tarixə güzgü tutub. Nəzərə alsaq ki, toponimlər xalq tərəfindən coğrafi ərazilərə verilmiş rəsmi tarixi pasportdur, onda bu əsərdə biz tarixin əks-sədası kimi toponimik göstəricilərdən də yetərincə məlumatlı ola bilərik. Yada salaq ki, toponimika coğrafi adları, onların mənasını, quruluşunu, mənşəyini və yayılma arealını öyrənən elm sahəsidir. Bu prizmadan da yanaşdıqda Maarifin müəllimin oçerkdə bəhs açdığı bölgənin coğrafi adlarına münasibətdə çox həssaslıqla yanaşdığını görürük. Bu, əlbəttə, onun üz tutduğu mövzuya, doğma yurduna, el-əbasına olan övlad məhəbbətindən və tarixçi alim yanaşmasından irəli gələn vətəndaş yanğısından qaynaqlanır... Oçerkdə verilmiş “Kukay məhəlləsi” başlıqlı hissənin girişini o, belə başlayır:

“Hal-hazırda Maçaxı kəndində Rauf həkimin və onun həyat yoldaşı Bəsinə müəlliminin yaşadığı məhəllə Kukaylı məhəlləsi adlanır. Kukay kişi Ünzülənin ulu babası, yəni atası Abdulun babası olub. Kukay baba vaxtı ilə həmin məhəllənin başında, təpənin üstündə tikdiyi evdə yaşayıb. İndi həmin həyətdə Ünzülənin bacısı Bəsinənin qızı Reyhan xanım yaşayır”.

Göründüyü kimi, M.Y.Xalıqov burada Kukaylı məhəllə adının – antroponimin haradan qaynaqlandığı amilinə tarixçi gözü ilə faktoloji baxımdan aydınlıq gətirib.

“Girdiman çayının sol sahilində, Sayad dağının ətəyində Kukay tərəfindən salınmış bağ olub və indiyə qədər həmin sahə Kukay bağı adlanır”.

Bu bir cümlədə isə müəllif üç toponim adı çəkir: Girdiman çayı (hidronim), Sayad dağı və Kukay bağı.

Bundan az sonrakı “Maçaxı kəndinin tarixi” adı ilə təqdim olunan yerdə də Maarif müəllim Maçaxı adı, Girdiman toponimi və başqa toponimlərin adlarını çəkir, lazım bildiyi məqamlarda bu adların açılışı – yozumu ilə bağlı da mövcud elmi birləşmələrə istinad edib, fikirlər söyləyir. “Tircan kənd orta məktəbinin əlaçığı Şakir Əlifəoğlu ilə yazılmış parçada oçerkin baş qəhrəmanı olan Ünzülənin anasının həmin məktəbdə dərs almasından danışılarsa da, yenə də burada Tircan kəndinin toponimik izahına geniş yer verilir: “Tircan İsmayillinin ən qədim yaşayış məntəqələrindən biridir. Dağətəyi ərazidə

yerləşən bu kəndin adı mənbələrdə müxtəlif cür izah edilir. Bəzi tədqiqatçılara görə Tircan monqol dilindəki "tərçən" (alaçıq düzəl-dənlərin başçısı, keçmişdə saraylarda vəzifə) sözünün təhrif olunmuş formasıdır. Bu etimologiya özünü doğrultmur. Fikrimizcə, bu söz erkən orta əsrlərdə Sibir ərazisində yaşamış türkdilli qədim "türk, turuk" tayfasının adını özündə əks etdirir. VII-VIII əsrlərdə Yenisey çayı boyunca turkeş tayfaları da yaşamışlar. Bu əsrlərdə türklər – türkeşlər "tulu (dulu)" tayfa ittifaqına daxil idilər. Mənbələrdə qeyd edilir ki, 704-cü ildə Qərbi Türk xaqanlığına son qoyan türkeşlər öz dövlətlərini yaratdılar. VIII əsrdə uyğurlar və karluqlar turkeşləri məğlub etdilər. Müasir başqırd və tatarlar arasında "türkəş (turkəş)" tayfa adı qeydə alınmışdır. Dağlıq Altayda "turkəş" adlı etnoqrafik qrup var. IX-X əsr ərəb mənbələrinə görə, xəzərlər (güman ki, onların tərkibində türkəşlər də olmuşdur) Qəbələ mahalında da yerləşmişdilər. Türkəşlərin İsmayilli ərazilərinə də gəlişi bu əsrlərə təsadüf edir. Vaxtilə Tircan kəndinin əsasını qədim türkdilli turkeşlər qoyduğuna görə kənd belə adlandırılmışdır. Etnotoponimin sonuna "can" komponenti çox sonralar əlavə edilmiş və " turkeşləri sevənlər" mənasını daşıyır. Azərbaycanda "türk, turkeş" komponentli yer-yurd adları çoxdur. Buna misal olaraq Zəngilan rayonundakı Turkeş, Kəlbəcər rayonundakı Tırşəbəndə, Cəbrayıl rayonundakı qədim Türük, İsmayilli rayonundakı Tircan yer adlarını göstərə bilərik".

Fikir versək görərik ki, müəllif bir tarixçi alim kimi bu toponimin izahını verərkən, tarixin əski dövrlərinə də üz tutur, tarixi hadisələri xatırlatmaq yolu ilə Tircan toponiminin hansı dövrdən iz saldığına açıqlama gətirir. Bu da oçerkdə təsvir olunan yerlərin adlarının belə hansı dövrdən və mənadan qaynaqlanması barədə oxucularda dolğun fikir formalaşdırır.

Maarif Xalqov sənədli povest kimi qələmə aldığı "Ömrün ağı-qaralı zolaqları" əsərini doğrudan da burada söhbət açdığı adamların ömürlərinin ağı-qaralı zolaqları kimi, yəni acılı-şirinli günləri kimi rəvan və səlis bir dildə, oxucunu cəlb edən bir təhkiyə üsulunda – danışq tərzində təqdim edir. "Talistan kəndində İsmayılın əyləncə yerləri" sərlövəsi ilə verdiyi hissə başlığın adından tutmuş mətnin özünə qədər çox sadə və anlaşıqlı bir dildə nəql olunur:

"Talistan kəndi də İsmayılın cənnət, dilbər guşələrindən biridir. Bu yaşayış məntəqəsi Şirəxanı dağının ətəyində, Qasarı və Dik dağın əhatə etdiyi ərazidə yerləşir. 60 yaşlarında olan İsmayıl bu gün də vaxtaşırı İsmayilli rayonuna gedəndə yolun sağ tərəfində, meşənin ortasında, tala hissəsində yerləşən bu kəndə tamaşa etməkdən doymur, uşaqlıq illərinin xatirə selinə düşür.

Uşaq vaxtı Talistan sözünün mənasını anlamayan İsmayıl bir qədər yaşa dolandan sonra öyrəndi ki, bu kənd meşənin tala hissəsində yerləş-diyinə, salındığına görə belə adlandırılmışdır. "Tala" meşədə açıq sahə, "stan" isə yer, məkan deməkdir. Talada olan yaşayış məskəni mənasını bildirir.

İsmayıl həmyaşıdları ilə hər bazar günü Talistanda kirayədə yaşa- dıqları evin yaxınlığında yerləşən armud bağına gedərdi. Bura onların əyləncə yeri idi. Onlar pələ-pələ, futbol oynayır, quşların cəh-cəh vuran səslərinə qulaq asır, musiqili və xoşovqatlı səslərini dinləyirdilər. Sanki nağıllar aləmində olurdular. Aralarında quşların səslərini ifa edə bilən Qafar – sanki onlarla söhbət edirdi. Hələ Rafiqi demirəm. Fitlə ifa etdiyi musiqi avazlarına nəinki yoldaşları, hətta quşlar da səslərini kəsərək diqqətə qulaq asardılar. İsmayıl isə Rafiqin bu bacarığına qibtə edirdi. Ömrünün axırına kimi o, fitlə heç bir mahnı və ya nağmə ifa edə bilmədi.

Bu bağda onların diqqətini ən çox ağacdələnlər cəlb edirdi. Onların ağacda oyuq açmaq üçün gördükləri işin tıqqıltılı səsi Lahic qəsəbəsində misgərin misı döyərəkən çəkicin zərbəsindən alınan səsi xatırladırdı.

Ən çox maraqlarında olan işlərdən biri də armud ağacında yuva salmış ağacdələni tutmaq istəyi idi. Lakin daha cətiyathlı olan quşlar onların arzularının həyata keçməsinə heç vaxt imkan vermirdilər.

Ösində, uşaqların bu bağa gəlməkdə bir məqsədi də orada olan armuddan doyunca yemək idi. Armudun da əsil yeməli vaxtı payız fəslində olurdu. Bazar günləri havanın necə olmasından asılı olmayaraq onlar bağa gedirdilər. Çox təəssüflər olsun ki, o zaman armud bağlarında olan ləzzətli armud növlərinin çoxu qorunub saxlanılmadı".

Tarixilik burda həm onda özünü göstərir ki, İsmayılın uşaqlıq illəri təsvir olunur, həm onda özünü bürüzə verir ki, bu günlə keçmiş günlər arasında müqayisə aparılır. Haqqında bəhs açılan armud ağaclarının çoxunun indi məhv edildiyi təəssüf hissələ qeyd edilir. Həm də tarixilik burda məhz söhbətin açıldığı Talistan kəndinin toponim kimi izahına verilən yanaşmada özünü göstərir. Bəli, toponimlər coğrafi ad göstəricisi olduğu kimi, həm də tarixin bir ayrılmaz parçasıdır: Xalqın yaşadığı tarixi-coğrafi obyektə verdiyi addır. Axı insan "ömrünün ağı-qaralı zolaqları" onun dolğulduğu torpaqdan, doğma yurd yerlərindən keçir. O yurdun – torpağın ünvanı isə toponimik adlarda gerçəkləşib yaşayır – özümüzün və tariximizin yaşadığı toponimlərdə... Milli ad, milli kimlik göstəricilərimiz olan toponimlərimiz "Ömrün ağı-qaralı zolaqları"ndan boy göstərir.

Şakir Albalyev,
"Kredo" qəzeti, 08 avqust 2019

Çapar Fərid Kazımlı

“ Ömrün ağı-qarah zolaqları” povestində obrazlılığı yaradan vasitələr haqqında bəzi qeydlər

Müasir filologiyada “obrazlılıq” – söz, ifadə və cümlələrdə şəkillilik, bu zəmində müqayisə və məcazi mənalılığın harmoniyasından, sinte-zindən yaranan poetiklik kateqoriyası kimi izah olunmaqdadır.

Konkretliliyi – modelliği, şəkilliliği, detallılığı, əyaniliyi və ya sözün deyilişi ilə hər hansı bir məfhumun göz önündə canlanmasını Aristotel poetik obrazlılığın özülü saymış, məcazlarda güclü inandırıcılıq keyfiyyəti olmasını tələb edən müxtəlif dil faktlarını olduqca inandırıcı bir şəkildə izah etməyə çalışmışdır. Aristotel məcazlar əsasında yaranan obrazlılığı “ bəzakli dil” adlandırmışdır: “ Bəzakli dil” mən ona deyirəm ki, ritmi, ahəngi, harmoniyası, nəğməni özündə ehtiva edir” (Aristotel, Poetika, Bakı, 1974, s. 137).

Bu baxımdan tarix üzrə fəlsəfə doktoru Maarif Xalıqovun 2018-ci ildə “Təknur” nəşriyyatında çap etdirdiyi “Ömrün ağı-qarah zolaqları” adlı tarixi-etnoqrafik-sənədli povesti obrazlı və təsirli fərdi nitqə malik olması ilə diqqəti cəlb edir. Müəllif povestdə hamıya məlum olan terefət, şablon, çox işlənilib sürtülmüş, hamarlanmış, ütülənmiş cümlələrdən qaçmış, nəticədə məzmun dərinliyi, fikir zənginliyi, bədii-estetik keyfiyyətləri özündə əks etdirən gözəl bir sənət əsəri yarada bilmişdir. Məsələn, alim-yazıçı əsərdə qış fəslinin nə demək olduğunu müxtəlif söz və ifadələrdən bacarıqla istifadə etməklə obrazlı bir şəkildə aşağıdakı kimi təsvir edir ki, bu da təkrarolunmaz bədii gözəllik nümunəsi təsiri bağışlayır: “ İlin qış fəslini sevənlər də var, sevməyənlər də. Baxır adamına. Bu yerlərə adəti üzrə yanvar qarı yağmışdı. Şaxta adamın sifətini qarşırdı. Yanvar şaxtası sanki dağların başında bezdiyindən üzəşəği sarı axışır, isinmək üçün insan nəfəsi dəyən yerlərə - evlərə, daxmalara, isti otaqlara hücum çəkmişdi. Qış üçün tədarükü olan evlərdə qorxu yox idi. Amma yoxsulların qapısı şaxta üçün həmişə açıq idi. Lap elə isti sobaları yansa da “.

Bu nitq aktı olduqca obrazlı bir şəkildədir, çünki müəllif seçdiyi söz və ifadələri

yerli-yerində işlətməyi ustalıqla bacarmışdır. Bədii yaradı-

cılığı – xalis sənətkar icadı, sənətkar ixtirası, poetik kəşflər sistemi kimi izah edənlər də haqlıdırlar və həmişə yeni, həmişə təzə, həmişə yaşar poetik fikir söyləmək meydanı, müdrikliklə dolu obrazlar dünyasıdır – deyənlərin də fikirlərinə kölgə salmaq mümkün deyildir.

“Ömrün ağı-qarah zolaqları” povesti olduqca obrazlıdır və bu obrazlılığı yaradan qiymətli üslubi-estetik dil faktorlarıdır ki, buraya sinonimlik, omonimlik, antonimlik, dialektizmlər, ümumişlək sözlər, evfemizm, poetik sözlər, idiomatik ifadələr, ibarə və aforizmlər, çoxmənalılıq və məcazi mənalılıq, bənzətmə qoşmaları, ədat və nidalar, modul sözlər, onomastik vahidlər, ritorik suallar, həmcins üzv və əlavələr, sifət və təyinlər, sintaktik təkrarlar və s. daxildir. Demək olar ki, bunların hər birindən müəllif qədərincə bəhrələnməyə çalışmışdır. Məsələn, əsərdən aşağıdakı parçaya diqqət yetirək: “Bu gün əlimizdə yazılı mənbələrin az olmasına baxmayaraq Maçaxı kəndi haqqında ən böyük tarixi bu yaşayış məntəqəsinin qəbiristanlığı danışır. İsmayıl anası Ünzülənin və eyni zamanda əbədi yuxuya dalmış ulu baba-nənələrimizin ruhuna ehtiram əlaməti olaraq bu qəbiristanlıqda tez-tez olur, bu məzarlar qarşısında baş əyir və onlara Ulu Tanrıdan rəhmət diləyir. Qəbiristanlıqda olan müddətdə əzəlimizdən xəbər verən bu daş abidələri maraqla seyrə dalır. Xəyal onu tarixin qaranlıq səhifələrinə aparır. Qədim qəbirlərin üstündəki sına və başdaşlarının əksəriyyəti bütöv qaya parçalarından yonulub. Müxtəlif biçimdə olan bu sehri başdaşlarının üstündə yağışdan-qardan su qalmaq üçün cam boyda cülyələr oyulub. Bu da şübhəsiz suya sitayişlə bağlıdır. Axı, bu məzarıstanda uyuyan ulu soydaşlarımız da vaxtı ilə “Su aydınlıqdır”, “Su duruluqdur”, “Su həyatdır” kimi müdrik kəlamları yaratmış və bizlərə ərnağan gəndərmişlər. Ulularımız aydınlığı, duruluğu, şəffaflığı, saflığı suda tapıblar, suyu müqəddəs sənblər. Görünür elə buna görə də qəbirlərinin başında suya yer veriblər. Sular bütün canlılara can verdiyi kimi, başdaşından damcı-damcı süzülərək ulu əcdadlarımızın ruhuna da can vermiş, qida vermiş və onların ruhuna daima dirilik bəxş etmişdir...”

Bir qədər böyük götürdüyümüz bu nitq aktında metafora (qəbiristan-lığın danışması), alqış ifadə (rəhmət diləmək), antroponimlər (Ünzülə, İsmayıl), dialektizm (cülyə), aforizmlər (“Su aydınlıqdır”, “Su duruluqdur”, “Su həyatdır”), sinonimlər (aydınlıq, duruluq, şəffaflıq, saflıq), toponim (Maçaxı kəndi), bənzətmə (cam kimi), qoşa sözlər

(damcı-damcı), frazeoloji birləşmələr (can vermək, xəbər vermək, bəxş etmək), ədat

(axı), qoşma (üçün), əvəzlilər (bu, bizlər) və s. kimi ifadə vasitələri yerli-yerində işlədilərək çox gözəl obrazlılıq yaradılmışdır.

Məlumdur ki, xalqın milli ruhunu, yaşam tərzini özündə əksər etdirən və min illərin sınağından çıxaraq billurlaş - billurlaş, saflaş-saflaş bu dövrümüzdə gəlib çatan atalar sözü və məsələlər bədii əsərə can verir, onu estetik baxımdan rəngləyir və bu yöndən yanaşdıqda M.Xalıqov əsərin dilində qədərincə bu müdrik kəlimələrdən istifadə etmişdir:

“ Ünzülə də həmin günü həsrətlə gözləyirdi. Ona elə gəlirdi ki, Ağ atlı oğlan gecənin birində göydən yerə enəcək, onu və İsmayılı ata mindirib xoşbəxtlər diyarına aparacaqdır. Atalar yaxşı deyib : - **“ Sən saydığını say, gör fələk nə sayır ”**. Bu mətnə eyni zamanda güclü bir şəkildə folklordan bəhrələnmə vardır ki, (Ağ atlı oğlan) bu da povestdəki hadisələrin vüsətini təmin edir, təsvir edilən həyati faktların reallaşdırıl-masında əlverişli bədii priyoma çevrilir.

M.Xalıqovun “Ömrün ağı-qaraht zolaqları” əsəri oxucunu psixoloji gərginliyə salır və bu povesti əvvəldən sona kimi həyəcənsiz oxumaq mümkün deyil. İsmayıl və Ünzülənin və eyni zamanda digər obraz və personajların haldan-hala düşməsi, hadisələrin, surətlərin əsər boyu dəyişə-dəyişə inkişaf etməsi, münasibətlərin ikiləşməsi, fikirlərin toqquşması və s. oxucunu düşündürməyə bilmir ki, bütün bunların da təsvir edilməsində sinonimlər, antonimlər, omonimlər və s. nitq vasitələri həlledici rol oynayır: “ Ana, sanki mənə göyün yeddi bir qatına qaldıraraq oradan yerə çırpıldılar. Bir anlıq hər şeyə nifrət etdim. Bu həyatdan köçmək üçün qorxusu ilə yaşadığım uşaq xülyası mənə tərək etdi. Tezliklə ölməyi, içkili, nəşəli həyatını övladlarından üstün tutan, xocalət çəkmədən yeyib-içən, hərdən mənə gülə-gülə, təbii ki, qəmli gülüşlərlə seyr edən, dünənki doğma, bu dün isə yad bir insanın gözlərindən əbədi uzaq olmaq istədim ”.

Mətnə işlənən üslubi sinonimlər (içkili - nəşəli), antonim cütlüklər (doğma-yad) ifadə edilən bədii fikirlərdə ekspessivliyi gücləndirir. İsmayıl obrazının daxili-psixoloji durumunu açıb göstərməyə xidmət göstərir.

Beləliklə, alim- yazıçı Maarif Xalıqov povestdəki yaratdığı obrazların xarakteri üçün lazım olan bütün dil faktlarından və ifadə vasitələrindən məharətlə istifadə edərək dolğun bir bədii əsər yarada bilmişdir ki, povestin dil və üslubu obrazlı olduğu üçün oxucu təsəvvüründə silinməz izlər buraxır.

“Bütöv Azərbaycan” qəzeti 29 noyabr 2019

Ağlı - qaralı bir ömür yolunun salnamə səciyyəsi

Yaradıcı düşüncənin və ümumilikdə «qələmin dili»ndən zühur edə bilmiş fikrin yol cığırını əksərən öz təzahürləri baxımından daha çox psixoloji dramatism leytimotivinə görə daha miqyaslı və eyni zamanda daha əhatəli təqdimatı ilə oxucu diqqətini cəlb etməsinə rəğmən xüsusi səciyyə mündəricəsinə malikdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Avropa publisistikasının ilkin dövr mövzu əhatəsi məhz bu xüsusiyyətləri baxımından daha çox diqqəti cəlb etməsinə rəğmən xüsusi səciyyə mündəricəsinə malikdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, Avropa publisistikasının ilkin dövr mövzu əhatəsi məhz bu xüsusiyyətləri baxımından daha çox diqqəti cəlb etməsi ilə yadda qala bilmişdir.

Məhz bu leytimotivin təcəssüm imkanları baxımından tarix etimləri üzrə fəlsəfi doktoru Maarif Xalıqovun «Ömrün ağı -qaraht zolaqları» adlı kitabı sözün özündən nur alıba ziyası ilə əsərin bədii məntiqini işıqlandıra bilən çox az hallarda təsadüf etdiyimiz nəsr dilidir desək yəqin ki səhv etmərik. Və eyni zamanda bu nəsr dilinin həddən ziyadə sadə və xəlqi prinsiplərlə diləyatımlı prozaizmi oxucu dünyagörüşünə açılmış «baş qapı» olmaqla, məzmun əhatəsinin zənginliyi baxımından oxunaqlı nəsr dili səciyyəsinə görə də diqqəti cəlb edə bilər. Necə ki kitabın «Qıç günündə dünyaya gələn körpə...» yarımbaşlığında aydın görünən səciyyəvilikdə olduğu kimi : «1949 - cu il dekabr ayının doqquzunda İsmayılı rayonunun doğum evində bir körpə dünyaya gəldi. Bütün körpələr kimi o da ağlayırdı. Amma bu ağlayışlarda, bu göz yaşlarında gələcək həyatının məşəqqətli, daşlı - kəsəkli olacağına sızılırları var idi...».

Povestin özünəməxsusluq səciyyəsinin başlıca prinsiplərini özündə ehtiva edən orijinallıq hər şeydən əvvəl müəllif qələminə öz taleyindən - özünün ömür yolundan gələn və həmin çağların qəlb ehtizazlarını əks etdirmək baxımından kifayət qədər emosional hisslər qaləriyasını izləmək elə də çətinlik törətmir: «Urək sevmirsə, həyəcan keçirmirsə, hər şeyə biganədirsə bu yaşayış yox, ölümə bərabər bir haldır. Fəciə onda başlayır ki, insanın beyninə biganəlik toxumları səpilir».

Povestin tragi - poetik məntiqi leytimotivində insan və bəxt problemi mənəaltı qatlarda xüsusi ustalıqla, daha çox həmin illərin əziz və girami olan ünsiyyət və münasibətlər kontekstinin həlim və həssaslıqla anıla və duyula biləcək mərifət nişanı - simvolizmi olan İnsanlıq özü özlüyündə - mətnaltı qatların alt laylarında gözə görünüb , əllə toxunulacaq qədər real və bu reallığın illuziyalar keçmişində həmin nişan - simvolizm bədii məntiqin ən dərin qatlarında həyati, gerçək və bugünkü qədər yaxın olan bir hisslər təlatümüdür.

Povestin bir sıra səciyyəvi olan motivasiya mündəricəsində milliliyin etnoqrafik planında təqdimatlar prinsipi daha oxunaqlı və daha çox tarixi incəliyi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, «Maçaxı», «Kukay» adlarını, əlbəttə, tarixi morfoloji istiqamətlərindən və eləcə də etno - morfoloji təqdimatlar prinsiplərinə rəğmən linqvistik analitikasına rəvac vermədən qeyd etmək olar ki, bu toponimlər kifayət qədər qədim olan və «Orxon - Yenisey» abidələrinin morfoloji strukturunda izləri olan səciyyəviliyə malikdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, povestin tarixi mündəricə zənginliyi kifayət qədər əhatəli səciyyə prinsipləri baxımından qədim Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin Fələki Şirvani dönəmlərinin həm tarixi və həm də milli - etnoqrafik xüsusiyyətlərinin sintez mündəricəsi baxımından elmi aktuallığına görə daha çox diqqəti cəlb edə bilər.

Əslində, tarixi etnoqrafik prinsiplərinə görə qədim Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin Fələki Şirvani dönəmlərinin həm tarixi və həm də milli etnoqrafik məzmun prinsipləri özünün aktuallığı baxımından elmi mündəricəsinə və səciyyəvi xüsusiyyətlərinə görə daha çox yadda qala bilər. Məhz bu kontekstdən povestin yığcam süjetinin məzmun mahiyyəti, əslində, böyük bir tarixi dönmə tam məzmunlu şəkildə çevrələyə bilməsi baxımından kifayət qədər aktual prinsipləri özündə ehtiva edə bilmək səciyyəsinin zərurətini təsdiq etmiş olur desək, yəqin ki səhv etmərik.

Əslində, əsərin tarixi etnoqrafik məzmun prinsipləri aktuallığı baxımından Azərbaycan ədəbiyyatının şah əsərlərindən sayılan İsmayıl bəy Qutqaşının «Şərəfnamə» kimi möhtəşəm abidəsinin səciyyəvi xüsusiyyətlərini özündə ehtiva etməklə kifayət qədər tarixi təfərrüat zənginliyi ilə maraq doğurmaqla eyni zamanda dövrün ərəzi inzibati təyinatına görə də tarixən mövcudluğunu rəsmi inzibati prinsipləri baxımından təqdimatına rəğmən aktuallığı ilə də maraq doğura bilər. Belə ki, tarixi mənbə istinadlarına rəğmən «Şərəfnamə» mətnindən aşağıdakı iqtibas tutarlı və aydın nümunə olmaqla xüsusi əhəmiyyət kəsb edir: «Maçaxı qəryəsi... müqəddəm abadan və gur kənd imiş. İndi həştada qədər ev həmin olur... ».

Qeyd etmək lazımdır ki, öz dövrü üçün Azərbaycanın qədim ad - toponimlərindən sayılan Maçaxı on səkkizinci əsrdə qədim Şamaxı xanlığının, daha sonrakı dövrlərdə isə Şamaxı qəzasının tərkibinə daxil edilməklə, daha sonralar isə, yəni, on doqquzuncu əsrdən etibarən Şamaxı qəzasının Qasanı mahalının tərkibinə daxil edilmişdir.

Monoqrafiyanın məzmun əhatəsindəki tarixi-xronoloji səciyyəsinin diqqəti cəlb edən incəliklərindən biri də bundan ibarətdir ki, məşhur Azərbaycan yazıçısı və ictimai

xadimi Abbasqulu Ağa Bakıxanovun «Gülüstani - İrəm» əsərinə istinadlar özlüyündə məzmun əhatəsinin tutarlı və eyni zamanda tarixi mündəricə ilə səciyyəvi olan orijinallıq və real faktoloji imkanları ilə də daha çox oxucu yaddaşında iz buraxa bilməsi ilə təhkiyə imkanlarına malikdir.

Povestin tarixi əhatə zənginliyinin diqqət çəkən faktoral səciyyələrindən biri də bölgənin rəsmi titullu bəy nəsilələrinin konkret şəcərə sıralanmasıdır. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, on doqquzuncu əsrdə Azərbaycanın ictimai - siyasi həyatında tarixi faktlarla bəlli bilinən bəylik titulları ilə sıralama nəsil ardıcılığı da kifayət qədər tarixi əhəmiyyətə malikdir, desək yəqin ki səhv etmərik: 1. Əhməd bəy nəslı 2. Murad bəy nəslı 3. Qocabəyli nəslı 4. Hacı bəy nəslı 5. Cavad bəy nəslı 6. Osman bəy nəslı 7. Teymur bəy nəslı 8. Şükür bəy nəslı.

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, bu əsərdə tarixi faktlar özlüyündə Maçaxı ərəzisinin müvafiq tarixi - siyasi dövrlərdə istinadi baxımdan səlahiyyətli nüfuz prinsipləri bəlli faktorallıq imkanları ilə daha çox diqqəti cəlb edə bilər. Bu mənada povestin məzmun əhatəsi barəsində bəhs edilən dövrün həm istinadi - siyasi və həm də etnoqrafik səciyyə prinsipləri özünün əhatə dairəsi ilə oxucu yaddaşında dərin iz buraxa bilər. Bu səciyyəvilik hər şeydən əvvəl povestdə cəryan edən məzmun mündəricəsindəki drammatizmin və eləcə də bu drammatizmdəki zaman etibarı ilə tarixi gəlişmələrin cəmiyyətdə əks - sada xülasəsinin geniş və obrazlı təzahürlərindən olmaqla oxucu yaddaşında mükəmməl təəssürat görüntüləri ilə yadda qala bilər.

Şöhrət Bədəlov

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Sadiq Quliyev

Kimya elmleri doktoru Tedqiqatçı
professor Vestel Müdafiye Senayesi,
Ankara /Türkiye iyul 2019,Ankara

Ana ve heyat heqiqetleri haqqında olan bir kitab

Ana haqqında Azərbaycan ve dünya edebiyatında bütün edebi janrlarda saysız hesabsız eserlər yazılmışdır. Buna baxmayaraq bu mövzu heç zaman öz ehemmiyyətini itirməməkdir və hər halda dünya durduqca və insan cəmiyyəti mövcut olduğu süre de yaşayacaqdır.

M.Xalıqovun „Ömrün ağı- qaralı zolaqları „ kitabı son yetmiş ildə yaşamış uğursuz ailə heyatına, bütün maddi və mənəvi eziyyətlərə baxmayaraq sözün esl mənasında heyatını övladlarına bağışlamış Azərbaycan qadının -anasının heyat və yaşam mücadiləsini göstərən uğurlu eserlərdən biri olmaqdadır.

İlk uğursuz ailə heyatı ana üçün bir faciədir: Onunla ailə heyatı gürmüş heyat yoldaşı Yəsəf daha sonra tələblik illərində başqa birisi ilə evlənir və onun səmimi məhəbbətinə xəyanət etməklə bərabər onu iki uşaqla acımasızcasına tələ üzü-üzə goyur.

Bu eserin əsas leyf motivlərindən biri də - Ailə də yaşanan dramların-ayrılımların və valideyinlər arasında olan münaqişə və uymuzlukların uşaqların heyatını necə təsir etdiyini, onların heyatında vurduğu ağır yaraları göstərməkdir. Ananın ilk nıgahından olan evladlarının yaşadıkları faciələr eserin **Göyçay rayonuna köç**, **İnternat məktəbində**, **Elibayramlıya köç**, bölümlərində göstərilməkdir. Ananın ikinci nıgahından olan övladlarının da heyatı heçdə ürekaçan deyildir: belli sənət qabiliyyətlərə malik olan ata-İskəndər mütemadi olaraq keyflənərək anaya və uşaqlara dözülməz bir heyat yaşatmaqdadır. O, heyat zorluklarını bəhanə edərkən Ünzülə anasını ilk övladlarını -İsmauyıl və bacısının məcburen Göyçayda olan internat məktəbinə göndərməsini israrla tələb edir. Xoşbəxtlikdən Bu məktəb uşaqların normal böyüməsinə və gələcəkdə öz hayatlarını müsbət məcrada davam etdirə bilməsi üçün çox şeylər etməkdədir.

Bilindiyi kimi uşaklıq dövründə yaşananlar hər bir şəxsin gələcək heyatını xarakterini formalaşdırmaqdadır və bütün hayatı boyunca bu anılar onun xarakterinə güclü təsir göstərməkdir.

Ananın elm və təhsilə verdiği dəyər

Ünzülə Ana bütün əzab eziyyət içində olmasına baxmayaraq övladlarının təhsili Bir vətəndaş olmalarını istəməkdir və bunun üçün böyük mətənət göstərməkdir: O, aspiranturada eyani təhsil alan oğlu İsmayılın, Xarici dillər institutunda oxuyan qızı Məhseti və oğlu Henifənin bütün məsreflərini qarşılamq və eyni zamanda kiçik olan üç övladlarını da məktəbdə davamiyyətlərini, saxlamağı üçün gecə gündüz çalışır. Evlilikləri ilə yaşadığı ağır mənəvi sarsıntılar sanki ananı övladlarına daha da sıx bağlamış və analıq mətənətini daha da güvvətləndirmişdir!

Anaya sədiq, vəfalı olan övlad

Bütün heyatı boyu çox sıxıntılar çəkəsinə baxmayaraq insani keyfiyyətlərini ən ali düzənə gətirmiş İsmayıl, ordu sıralarından döndükdən sonra İskənderin Gırğızıstan həbsxanasında görüşünə gedir. Atası Yəsere isə onun „haqq.. etdiyi şəkildə münasibət göstərmiş olur. Bakıda təhsil alan bacı və qardaşına hər cür mənəvi dəstək verir və ən nəhayət anasının bütün ümidlərini doğruldaraq ona vəfalı olan bir övlad olur. Anasının ən böyük isteyini heyat keçirir- edebiyatçı alim olur. Anasını sonsuz bir məhəbbətlə sevir və onun bütün isteklərini yerinə yetirir- Vəsiyyətinə uyğun olaraq onu doğma torpaktakı Maçaxı köyündə iki armut ağacı arasında dəfn edir. İki il anasız illərin ağır xətiərləri içərisində ....

Doğma yerlerin təbiəti və tarixi coğrafi məlumat.

Kitabın ən maraqlı və əhəmiyyətli məlumatlar içəren bölmələrindən biri – gəhrəmanın -İsmayılın doğulduğu yer barəsində böyük məhəbbətlə təsvir etdiyi – Maçaxı kəndinin tarixi, Maçaxı bəyləri, Onlar maçaxıda olmuşlar, Maçaxının təsərrüfat həyatı, meyvə bağları, bulaqları, su dəyirmanları, karvansarası, bazar meydanı barəsində verilən tarixi-coğrafi məlumatlardır. Bu məlumatlar arasında, Girdiman çayı, Talıstan, Maçaxı kəndi, onun tarixi və yerləşimi, tarixi şəxsiyyətləri, uzaq və yaxın tariximizdə baş verən hadisələrin lokanik bir dillə yazılışdır. Maçaxı qəbristanlığı, onun yerləşimi, tarixi haqqında verilən bilgiler və akademik tədqiqatçıların fikirləri də kitabda yer almaktadır. Bu tarixi faktların kitabda yer alması müəllifin doğulduğu yerlə olan bağlılığı məhəbbətinin bir ifadəsi olmaqdır. Bu məlumatlar, İsmayılı bölgəsində heç bir zaman olmayan oxucu üçün, onun gözəl təbiəti, tarixi şəxsiyyətləri haqqında gerekli məlumatlar içərməkdədir.

Kiçik həcimli olmasına baxmayaraq bu kitab, həyat həqiqətlərini əks etdirməklə yanaşı, insanın həyat eşqinin gücünü, mübarizəsi tam olaraq əks etdirdiyi üçün qiymətli dir.

VII BÖLMƏ

Maarif və Güney Azərbaycanı

Ərdəbil ostanının tanınmış şairi Rəhim Əsədullahi ilə tanışlığımız

İran İslam Respublikasının Ərdəbil ostanının Səreïn şəhərində Savalan dağının yeraltı axan müalicə sularından istifadə edərək çoxsaylı müalicə obyektləri tikilmişdir. Mən də 2009-cu ildən başlayaraq hər il ora gedir, 10 gün ərzində həmin su vannalarından istifadə edirəm.

Ayaqlarımda olan problemlərin həll olunmasında mənə kömək edir.

Ərdəbil ostanının tanınmış şairlərindən biri olan Rəhim Əsədullahi ilə 2010-cu ilin avqust ayında Sərəin şəhərində tanış olmuşam.

Rəhim Əsədullahi 1946-cı ildə Ərdəbil Əyalətinin Sərəin qəsəbəsində anadan olub. Ərdəbil və Tehran şəhərlərində ədəbiyyat ixtisası üzrə ali təhsil alıb. Rəhim Əsədullahi 1967-ci ildə ustad Şəhriyarla tanış olub. Şəhriyarı "Ustadım" adlandırır. Dərviş, Qartal təxəllüsləri ilə şeir, qəzəl yazır, bir neçə divanın müəllifidir.

Əsərləri: "Nəvidi Vüsal", ilk kitabıdır, Azərbaycan türkcəsindədir, "Mənzumeyi əqlə eşq", "Mənzumeyi Şəmsi vilayət", "Qızıl Qələmlər", "Qartalın əski qəzəlləri", "Savalan qartalı", "Qartalın qızıl qəsr", "Şeirimi ilə yaşayırım", "Şəhriyarın qulluğunda" və s.

Hər dəfə mən Sərəinə gələrkən Rəhim ağa ilə görüşürəm. Şair yeni şeir kitablarını mənə təqdim edir. Mən Rəhim ağanın bir neçə şeir kitabını Azərbaycan Respublikası Milli Elmlər Akademiyasının Elmi Kitabxanasına və Azərbaycan Respublikasının Milli Kitabxanasına təqdim etmişəm.

Rəhim ağa ilk görüşümüz zamanı məndən Azərbaycanın Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin səhhəti haqqında sorğu etdi. Mən böyük kədər hissi ilə Bəxtiyar Vahabzadənin 2009-cu il fevral ayının 13-də vəfat etdiyini bildirdim. Bu ağır xəbəri eşidən Rəhim ağa hönkürtü ilə ağlamağa başladı.

- O, mənim dostum, qardaşım, məsləkdaşım idi – dedi.

Saç-saqqalı vaxtından tez ağarmış Rəhim ağa Savalan dağının uca zirvəsində yaşayan dağ qartalını xatırladır. Onun göz yaşları isə Savalan dağının insanlara həyat verən, sağlamlıq bəxş edən qızıl damcılarının bənzəri idi.

İlk görüşümüz zamanı Rəhim ağa mənə kitabları ilə tanış etdi, Azərbaycanla, Azərbaycanın tanınmış yazarları ilə bağlı olan aşağıdakı misralarını oxudu.

Azərbaycan, ümid evim, diləyim,
Qol-qanadım, gözüm, ruhum, ürəyim,
Arxadaşım, yol yoldaşım, köməyim,
Elim, dilim, torpağımsan, ay nənə!
Ömrüm, yaşıl yarpağımsan, ay nənə!

Qeyd: Şair "Ay nənə" deyəndə Azərbaycanı nəzərdə tutur.

Azərbaycan, ana yurdum, torpağı,
Ürəyimdir bağda əsən yarpağı,
Ay-ulduzdan seçib, düzüb qolbağı,
İşıq salıb güzgü kimi parıldır,
Bulandırıq bulaqları duruldu.

Həvəslənib qanadımı açaram,
Qanad açıb Savalana uçaram,
Açılmayan qapılara açaram,
Azərbaycan Vətənimdir, Vətənim,
Ürəyimdir, Ana Yurdum, məskənim.

Savalanın sanki günəş parıldar,
Coşar sellər, dağda daşlar xarıldar,
Afsırından şölalər şarıldar.
Yaz-yay verər Yurdumuza nəfəsi,
Ellər oxur Azərbaycan nəğməsi!

Qeyd: Afsırın Abşeron deməkdir.

Rəhim ağa eyni zamanda Quzey Azərbaycanda yaşayıb-yaratmış şairlər haqqında olan çoxsaylı misralarından bir neçəsini dedi:

Ay Sərəin, igitlərin səslənər,
Bağlarında ceyran, maral bəslənər,
Çəmənlərin xəsil vurub xəslənər,
Hə gözəldir Süleymanın nəğməsi,
Alır canım Rübabənin xoş səsi.

Qeyd: xəsil – cəngəllik deməkdir.

Doktor Heyət türkün böyük atası,
Yurdumuza salıb varlıq sadası,
Yaman gözə düşsün onun qadasi.

Səməd Vurğun səngərində Səmədi
Gördüm verir Fərhəngimə mədədi.
Qeyd: sadə, yeni yolu
Fərhəngimə kömək edir.

Bundan sonra hər il Sərəinə gedir, müalicə sularını qəbul edirəm. Hər dəfə də Rəhim ağa ilə görüşürük. 2012-ci ilin avqust ayının 8-də mənimlə görüşərkən üzümdəki qüssəni görərək səbəbini soruşdu. Böyük itkim haqqında məlumat verdim. Bir neçə gündən sonra "Ana" şeirini mənə təqdim etdi.

2013-cü il iyul ayının 31-də Sərəin qəsəbəsində, Rəhim ağanın mənzilində olarkən mənə ittihaf etdiyi "Mənim ağbircək anam!" şeirini mənə hədiyyə etdi.

2014-cü ildən bu günə kimi mənim 5 nəvəm dünyaya gəlib – Murad, Elanur, Nilay, Ayxan və Maarif Eymən. Bu şad xəbərləri eşidən Rəhim ağa onlara aşağıdakı şeirləri yazaraq hər dəfə Sərəində olarkən mənə təqdim edib. Mən də onları respublika qəzetlərində çap etdirmişəm.

Rəhim ağanın nəvələrim haqqında ilk şeiri 2014-cü ilin dekabr ayının 29-da anadan olmuş Murada həsr olunub. 2015-ci ilin yanvar ayında Sərəinə getmişdim. Qış sərt keçmədiyini üçün su vannalarını qəbul etmək istəyirdim. Rəhim ağa bu şeiri mənə verərək təbrik etdi. Mən də dərin minnətdarlığımı bildirdim. "Murad" şeiri 2015-ci il yanvar ayının 22-də "İlham çeşməsi" qəzetində çap olundu.

2015-ci il mart ayının 3-də İstanbul şəhərində nəvəm Elanur anadan oldu. Bu şad xəbəri məndən eşidən Rəhim ağa "Elanur" şeirinin yazdı və avqust ayında Sərəin şəhərində mənə təqdim etdi. Bu şeir də 2015-ci il noyabr ayının 6-da "Kredo" qəzetində çap olundu.

Rəhim ağa daha üç nəvəm haqqında şeirlər yazıb və həmin şeirlər qəzetlərdə dərc olunub. Rəhim ağa ilə Sərəində olan görüşlərdən birində o məni qələm yoldaşı və şagirdi Cahənbəxş Qoldustla tanış etdi. Görüş zamanı Cahənbəxş şeirlərinin bir neçəsini əzbərdən, çox bədii şəkildə dedi. Xahiş etdim ki, bir neçə şeirini mənə versin, Azərbaycan oxucularını onun yaradıcılığı ilə tanış etmək istəyirəm. Razılaştı. Onun "Ay sarı tellər" və "İnsan olasan" şeirləri "Bütöv Azərbaycan" qəzetinin 2019-cu il aprel ayının 11-də çıxan nömrəsində çap olundu.

2019-cu ilin iyul ayında Sərəində olarkən Cahənbəxşlə görüşdük. İki şeirinin Bakıda çap olunması onun böyük sevincinə səbəb oldu. Xahiş etdim ki, daha bir neçə şeirini versin. Razılaştı, "Qala bilmirəm", "Ana", "Ata" şeirlərini mənə verdi.

Ayağımda olan problemlərlə bağlı Ərdəbildə həkimə getmək qərarına gəldim. Rəhim ağa məni yaxın dostu Zikrulla Xudayarın yanına göndərdi. O, Ərdəbil şəhərində Dərmangahi Rifah xəstəxanasının baş həkimidir. Məni çox səmimi qəbul etdi. Kurs müalicəsi yazdı. Hətta zəhmət haqqı da almadı.

Bakıdan gəldiyimi bildiyi üçün sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Çox rəvan şəkildə şeirlərindən bir neçə misra əzbərdən dedi. Bildirdi ki, iki şeir kitabı var. Xahiş etdim ki, şeirlərinin bir neçəsini və kitablarını mənə versin. Məqsədim Azərbaycan oxucularını onun yaradıcılığı ilə tanış etməkdir. Razılaştı. "Məhəbbət yolçusuyam", "Mən səni sevirəm, sevməsən də sən", "Qala", "Sevirəm" şeirlərini və iki şeir kitabını – "Yaşılbaş", "Gözəllər gözəli" – mənə verdi, hərəsindən üç nüsxə. Bakıya qayıtdıqdan

sonra Xudayarı həkimin kitablarını Azərbaycan Respublikası Milli Elmlər Akademiyasının Elmi kitabxanasına və Azərbaycan Respublikasının Milli Kitabxanasına təqdim etdim.

Mən eyni zamanda, tarixçi alimlərimizin də cənublu qardaşlarımızla olan elmi-bədii əlaqələrinə də öz töhfəmi verməyə çalışıram. Məhz bu məqsədlə tarix elmləri doktoru, professor Şahin Fazillə Rəhim ağanı şifahi də olsa bir-birləri ilə tanış etmişəm. Mənim hər dəfə Sərəinə olan səfərlərim zamanı onlar bir-birlərinə salam göndərir, hətta bir-birlərinə ittihaf etdikləri şeirlərini də mənə verərək ünvanına çatdırmağı xahiş edirlər. 2019-cu ilin iyul ayında mən Sərəin şəhərində olarkən Rəhim ağa "Şahin Fazil" şeirini mənə verərək onu Şahin müəllimə çatdırmağımı xahiş etdi. Mən onun xahişini yerinə yetirdim. Həmin şeiri Bakı şəhərində Şahin müəllimə təqdim edərkən onun sifətində böyük razılıq əlamətini gördüm.

Bu yazını Rəhim ağanın aşağıdakı şeiri ilə bitirmək istəyirəm:

Azərbaycan oğluyam!

Vətənimdir ilk barı,
Gözəl insan oğluyam,
Türk elində yaşırım,
Oğuzun xan oğluyam,
Azərbaycan oğluyam!

Ulduzlar çırağımdır,
Gözəllər qonağımdır,
Əzənlər dayağımdır,
Elin məstan oğluyam,
Azərbaycan oğluyam!

Güllü yarı gözündə,
Sözüm var el sözündə,
Təbiətin özündə,
Dərdə dərman oğluyam,
Azərbaycan oğluyam!

Gözəl anam Sərəin,
Vətənimdir minə-min,
Eşq ağacı göyərsin,
Verərəm qan, oğluyam,
Azərbaycan oğluyam!

Doğma vətən səsinin,
Ellərin həvəsinin,
Alovlar ölkəsinin,
Dağlar yaran oğluyam,
Azərbaycan oğluyam

Elin ən bəxtiyarı,
Mahnının köklü tarı,
Şəhriyar yadigarı,
Şah Süleyman oğluyam,
Azərbaycan oğluyam!

Yada sözün andıran,
Əqli eşqə qandıran,
Qaranlıqlar yandıran,
Odlu qurban oğluyam,
Azərbaycan oğluyam!

Sözümdə süzür barı,
Qalamışam tonqalı,
Savalanın Qartalı,
Əhdi-peyman oğluyam,
Azərbaycan oğluyam!

Yam-yaşıl ələmim var,
Qanlı lələrim var,
Qızıldan qələmim var,
Elin zaman oğluyam,
Azərbaycan oğluyam!

Rəhim Əsədullahi Maarif haqqında

On bir il bundan əvvəl, 2009-cu il Miladında Səreyn şəhərində Maarif müəllimlə tanış olduq. Maarif müəllimi əzəl görüşdə el-dil-vətən vurğunu tanıyıb bir doğma qardaş kimi bağırma basdım. O zamandan əbədiləşən qardaşlığımız başladı.

2012-ci ilin avqust ayının əvvəllərində Maarif müəllim Səreində olarkən onun üzündəki qüssəni görərək səbəbini soruşdum. Böyük itkisi haqqında məlumat verdi. Bir neçə gündən sonra bu ağır itki ilə əlaqədar yazdığım aşağıdakı şeiri ona töhfə etdim.

A N A

İbtidədən bilirik xilqətə illət anadır,
Əmbiyalar da deyib "illəri xilqət anadır".

Ana bir güldür, təbiətdə gülər gül dodağı,
Aləmi-zərridə dəryayi-məhəbbət anadır.

Ananın izzətinə göydə mələik baş əyir,
Kəhkəşanlarda qaçan nuri-həqiqət anadır.
Yüz balası ola, bir gözdə görüb dərdin alar,
Mülki-eşq içrə əzəl xalığı-vəhdət anadır.

Əllərindən tutub hər dəm sənə can eylər ota,
Yetirə vəslə səni, piri-təriqət anadır.
Ana sənə ayağın cənnətə qoymaz, yəqin ol,
Bağı-rizvanə verən zivəri-zinət anadır.

Göz yaşayan becəribdir səni bağban sayağı,
Bunu dərk eyləmişəm, ruhi-təbiət anadır.

Anadan sonra bala dərdini bir kimsə yeməz,
El sədaqətlə deyir: "Eşqi-dəyanət anadır".
Əlli yaşın da ola *can bala, can* yağdıracaq,
Edən eşq ayəsini dəmdə təlavət anadır.

Ruzi-məşhərdə də fikrin çəkib hicrində yanar,
Sənə tufani-qiyamətdə himayət anadır.

Ananın ərzişini Ümmi-Əbihadən eşit,
Dəm qənimət sananan dəmdə qənimət anadır.

İstəsən, Dərviş, əgər badeyi-Tohid içəsən,
Əql əndişənə daruye-səlamət anadır.

Düz bir ildən sonra, 2013-cü il iyul ayının 31-də Səreyn şəhərində, mənim mənzilimdə olarkən Maarif müəllimə ittihaf etdiyim "Mənim ağbirçək anam!" şeirini də ona təqdim etdim.

Mənim ağbirçək anam!

Boynuma eşq ilə saldın saçını sil-silə sən,
Gətirib-sən məni qoynunda bu son mənzilə sən.
Silən olmur gözümün yaşını, qan ağlayıram,
Dən səpib indi gətirdin məni quş tək dilə sən.

Qələm oldun əlimə, sözləri qoydun dilimə,
Qonaq etdin məni də, naz ilə bu məhfilə sən.

Ol qabar əllər ilə nazımı çəkdi bir ömür,
Kaşiyi eşqimi çatdırdın, ana, sahilə sən.

İnana bilməyirəm sən gedəsən qürbət elə,
Bürüdüün ayrılığınla ürəyim nisgilə sən.

Mənim ağbirçək anam, yox sənə könlümdə ölüm,
Öyrədib-sən, ana, laylalarını bülbülə sən.

Hara baxsam görürəm evdə olındən əsəri,
Ürəyimdən hələ də tutmamısan fasilə sən.

Ürəyin qanın içirtdin, mənim oldun dayağım,
Dözdün haqqımda, ana, dəhridən min müşkülə sən.

Dilimin əzbərisən, ta nəfəsim vardır, ana,
Gercə qoynunda namazımda düşən nafiləsən.

Günü-gündən əsər eyilir mənə ayrılmağımı,
Ucalırsan ürəyimdə, Ana, ildən-ilə sən.

Sənin eşqinlə, oğulun, gecə-gündüz yaşayır,
Mənə göylərdən, Ana, nazil olan Ünzüləsən!

Mən tanışlığımız dövründə Maarif müəllimin anadan olmuş 5 nəvəsinə şeirlər yazmışam. İlk şeirim 2014-cü ilin dekabr ayının 29-da anadan olmuş Murada həsr olunub.

Murad

Bu Ana torpağım, Azərbaycanım,
Olubdur, olacaq səngərin, Murad!
Sənin əlindədir mənim dərmanım,
Zülməti kəsəcək xəncərin, Murad!

Adınla görürəm ellər bayramın,
Almışsan saqıdən məhəbbət camın,
Almışam dilindən şerin ilhamın,
Ümidlər yaradır gözlərin, Murad!

Qəmi yandırırısan tonqallar kimi,
Namərdi dalarsan qanqallar kimi,
Çalarsan qanadın qartallar kimi,
Yaracaq göyləri şəhpərin, Murad!

Yayıb-yaradarsan eşqi, vəhdəti,
Verərsən elimə olan qiyməti,
Tutilər qazanıb səndən ləzzəti,
Süzülər dilindən şəkərin, Murad!

Bulud tək yağışa göydə dolarsan,
Ellərin qeydində sən də qalarsan,
Türkün Ana dilin haqqın alarsan,
Olar ellərinə bəvərin, Murad!

Qartala gələrsən bir geçə mehman,
Qalarsan qəlbində sönülməz vulkan,
Sən Odlar Yurdunun igid oğlusan,
Yarar qaranlığı azərin, Murad!

2015-ci il mart ayının 3-də İstanbul şəhərində Maarif müəllimin nəvəsi Elanur anadan oldu. Bu şad xəbəri eşitdikdən sonra mən "Elanur" şeirinin yazdım və avqust ayında Səre in şəhərində Maarif müəllimə təqdim etdim.

Elanur

Ulduza naz edir gecə,
Bir gözəl aydır Elanur!
Bir yaraşıqlı gül kimi,
Bayrama paydır Elanur!

Göydən enir mələkləri,
Əldən alır ürəkləri,
Bağda düzüb çiçəkləri,
Çəsmədir, çaydır Elanur!

Dağdan axan şolalədir,
Nazlı, gözəl qəzalədir,
Bağda bəzəkli lələdir,
Güllərə taydır Elanur!

Yaydı buludlar örpəyi,
Sərdi çəməndə köynəyi,
Pəlmədə çaxdı şimşəyi,
Dağda haraydır Elanur!

Oynadı üzdə telləri,
Bülbülə qoşdu gülləri,
Tellənib aşdı selləri,
Eldə Saraydır Elanur!

Düşdü Vətəndə dillərə,
Gülləri taxdı tellərə,
Sırrını açdı çöllərə,
Yel kimi yaydı Elanur!

Dinlədi Qartalın səsin,
Xoşladı kəlmə-kəlməsin,
Dağların aldı zirvəsin,
Ulduzu saydı Elanur!
qəzalə - körpə maral balası
pəlmə - duman
Saray – Sara

Miladi 2018-ci ilin iyul ayında Maarif müəllim Səreində olanda görüş zamanı bildirdi ki, Nilay adlı bir qız nəvəsi olub, tezliklə oğlu Ceyhunun da bir oğlu olacaq. Bir neçə gündən sonra, yəni iyul ayının 25 və 26-da mən yazdığım iki şeiri ona təqdim etdim.

NILAY

Sevirəm, candan əziz ruhi-rəvanımdı Nilay,
Dadlıdır, bal kimi, cismimdəki canımdı Nilay!

Muradın naz bacısı, yaşlı Maarif nəvəsi,
Çırpınır sinədə, qəlbimdəki qanımdı Nilay!

Ana laylası ona musiqidir, "Şur" oxuyur,
Naz beşiklərdə yatan, sirri nəvanımdı Nilay!

Mədinə Gülgünüdür şanlı Azərbaycanımın,
Parlaq uluz kimi alnımda nişanımdı Nilay!

Parlasın, sanki Günəş, aləmə salsın işığı,
Ürəyim bəndidi, varlıqda gümanımdı Nilay!

Sərəyində gəlib olsun babasıyla qonağım,
Dəli könlümdə olan, duzlu bəyanımdı Nilay!

Qartalın duyğusu, göylərdəki ilhamı odur,
Şerimin bülbülüdür, yaxşı-yamanımdı Nilay!

Ayxan

Ay Maarif baba, hər an evin abad olsun,
Tanrı hər bir qədəmində sənə imdad olsun!

Yoldadır, Aləmə istir gələ Ceyhun balası,
Görüm, açdıqca gözün aləmə dilşad olsun!

Ulduzu parləsın on dörd gecəlik bir ay tək,
Yaşlandı bir gözəl oğlan kimi damad olsun!

Atasıyla anası başına salsın kölgə,
Dərdi-qəmdən var ömür, dəhridə azad olsun!

Hüseynin qəlbi, Maarif babanın imkanı,
Atası sevdiyi "Ayxan"la görüm ad olsun!

Şənlik ilə yaşasın, sürsün ömür şadlıqda,
Harda toy məclisi var, orda onu yad olsun!

Boya çatsın uzun ömürlə, ağartsın saçlar,
Qoca dünyada görüm, ağızı dolu dad olsun!

Bakıdan Ərdəbili sal yadına, gəl mehman,
Sənə toy tutmağa Qartal baba da şad olsun!

Miladi 2018-ci ilin yayında Maarif müəllim Bakıya qayıtdıqdan sonra, mən onun ilk nəvəsi olan Murada ikinci şeirimini yazdım.

Murad bəy

Güldən də gözəl nazlı bir oğlandır Murad bəy,
Göyçəkdir, ürəklərdəki ceyrandır Murad bəy!

Sansan,ürəyim arzularından yaranıbdır,
Könlümdə olan dərdimə dərmandır Murad bəy!

Eşqin günəşin ovcuma ehsas ilə qoymuş,
Ulduzlar ara bir məhəbbətdir Murad bəy!

İl duyğularım eşq ilə ondan nəfəs almış,
Sinəmdə mələhətlə coşan qandır Murad bəy!

Əsadır əlimdə, gözümün nurudur aydın,
Şirindi, şirin canıma bir candır Murad bəy!

Onsuz nano yarpağı kimi könlüm əsəndir,
Allah tərəfindən mənə ehsandır Murad bəy!

Tək-tək gülün alnında düzülmüş göz evində,
Əql ayəsidir, eşqimə ünvanıdır Murad bəy!

Nemətli yağışdır, yağır eşqin buludundan,
Öp gözlərini, zəhməti rəhmandır Murad bəy!

Şur ilə qəzal ovlayır hər bir qəzalından,
Qartal adına nəğməli divandır Murad bəy!

Qəzal körpə ceyran balasıdır.

O da mənim işıq üzü görün kitablarımı aparıb, o tay Azərbaycanında kitab evlərinə vermiş, bununla bağlı yazıları mənə vermişdir.

Maarif müəllim məni professor Şahin Fazilla tanış etmişdir. Nəticədə bizim hər ikimiz bir-birimizin ədəbi-bədii əsərlərini əldə etmiş, yaradıcılığımızla tanış olmuşuq. Hətta bir-birimizə şeirlərimizlə də müraciət etmişik. Miladi iyul ayının 18-də professor Şahin həzrətlərinə ünvanlanmış şeirimini də Maarif müəllimə təqdim etdim.

Şahin Fazil

Şeyda bülbül kimi gəlmiş dilə Şahin Fazil,
Dil verir bağcadakı bülbülə Şahin Fazil!

Tutdu yetmiş beş ilin izzət ilə bayramın,
Çata sağlamlıqla yüz ilə Şahin Fazil!

Şah əsərlər yaradıb Molla Füzulilər tək,
Yetirib karvanı son mənzilə Şahin Fazil!
(yəni ədəbiyyat karvanını)

Nəzm edib nəğməli divanları Od yurdunda,
Yaradıb şer ilə min min silsilə Şahin Fazil!
Fəxrdir doğma Azərbaycanımın bu şair,
Yarışıqdır qocaman məhfilə Şahin Fazil!

Qurqudun son nəfəsi almış ələ Divanın,
Qələbə çaldı olan müşkülə Şahin Fazil!

Şah damardır Arazım, düşməne çövlan edir,
Salmayır ortalığa fasilə Şahin Fazil!

Vətənin qulluğuna el tanıyır qulluqçu,
Sözlərin düşdü qızıl sünbülə, Şahin Fazil!

Yol salıb Təbrizə gəlsən, kəsərəm Qurbanı,
Çək dənizdən gəmimi sahilə, Şahin Fazil!

Atalıq haqqı varındır sanıram boynumda,
Ağır içlərdi salıb yüngülə Şahin Fazil!

Simdə mizrabın gəzdir, səgahın səsləndir,
Şuru şahnaz elə, sal zabilə, Şahin Fazil!
Bir də gəl Təbrizə, Bağlar bağına sal mənzil,
Dər apar qırmızı salxım gilə, Şahin Fazil!

Duyğunun damcılarında çilə, könlüm dindir,
Sal işıq, çək kəpənək qəndilə, Şahin Fazil!

Açılıb duyğuların pəncərəsi Şirvandan,
Qartalı eylə qonaq əzgilə, Şahin Fazil!

Oziz Şahin Fazil! Əzgil ildə bir dəfə tapıldığı üçün qiymətlidir.

Maarif müəllim mənə eyni zamanda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunun direktoru, professor Muxtar müəllimin rəhbərliyi altında Cənubi Azərbaycan folklorunun da öyrənilməsində böyük işlər görüldüyünü çatdırmışdır. Mən də belə qərara gəlmişəm ki, Ərdəbil ostanı ilə bağlı folklor nümunələrinin bir hissəsinin çap olunması üçün Folklor İnstitutuna təqdim edim. Quzey Azərbaycanına olacaq səfərim zamanı bunu etməyi planlaşdırıram.

Miladi 2019, iyul ayının 17-də Sərəində yazdığım "Muxtar əmi" şeirini sizə təqdim edirəm. Bu şeirdə "əmi" sözü şirin, əzizləmə mənasında verilmişdir.

Muxtar əmi

Ağ gümüşlərdi düzüb tellərinə Muxtar əmi,
Sevgilik bəsləyir öz ellərinə Muxtar əmi!

Bir müəllimdir, ona fəxr edir Azərbaycan,
Gül səpir yurdumuzun çöllərinə Muxtar əmi!

Arazın körpülərindən gəzir Xan çobanı,
Qarışıbdır Sarayın sellərinə Muxtar əmi!

Oxuyub bu qəzəli, xoş səsilə bülbülümüş,
Düşəcək ellərimin dillərinə Muxtar əmi!

Dolanıb el bağını baxçada seyr eyləyəcək,
Alacaq dəstə gülü əllərinə Muxtar əmi!

Təbrizə gəlməyini gözləyirəm, yolda gözüm,
Qartal ilə düşəcək göllərinə Muxtar əmi!

Maarif müəllim tarix müəllimi olduğuna görə onunla qonuşub Azərbaycan tarixinə mübahisələr aparırdıq. Maarif müəllim bir müdrik müəllim kimi öz gördüklərini

qələmə alıb, ya da yaxından şəkillərini götürüb "yadigarlıq" deyə özündə saxlayırdı.

Bu on bir ildə mən onun üzün gülər və məhəbbətli insan kimi görüb sandım.

Onun ayaqları sancı edib onu ağrıdırdı. O ağrıya baxmayaraq uzaq yollardan gəlib Sərəinin isti sularından, gözəl təbiətindən istifadələr aparırdı.

Maarif müəllim öz səfərlərində Ərdəbildə Şeyx Səfiəddinin məqbərəsini, Kəlxoranda Şeyx Cüneydin məqbərəsini, Meşkində Şeyx Heydərin məqbərəsini ziyarət edib materiallar götürmüşdür.

Maarif müəllim səfərlərinin birində Bəzz qalasına da yaxından baş vurub, zəhmətə, inciyə baxmayaraq öz eşqinə davam vermişdir.

O, bu tay Azərbaycanın asarbasitanilərinə də vurğundur. Sərəinin Anahita məbədinə baxan kimi gözləri dolub, ürəyi kövrəlib ağlayırdı.

Savalanın isti suyunu canından əziz sevirdi. O deyirdi ki, bu su mənim qıç ağrımın dərmanıdır, bura gələndə qıçlarım toxdayıb bir gənc oğlan kimi oluram.

İyirmi gün bundan əvvəl Maarif müəllim Bakıdan mənə zəng vurdu, halallaşdıq. Sonda bildirdi ki, bir nəvəsi olub, adını Maarif-Eymən qoyublar. Miladi 18 iyul 2019-cu ildə Sərəində "Sadaf" hotelində görüş zamanı mən aşağıdakı şeirimi ona təqdim etdim.

Maarif Eymən balama

Ürəkdə istirəm bu gün məkan verəm Maarifə,
Öz eşqimi balam kimi nişan verəm Maarifə.

Qalıbdır yolda gözlərim, qonağım olsun ol gözəl,
Gəlib qonağım olmağa, zaman verəm Maarifə.

Ayağını göz üstə qoy, gəl Ərdəbildə gör məni,
Üzumdən azca gəlməyir ziyan verəm Maarifə.

Savalanın suyu sənə səfa verər, gəl cən də çim,
Ürək bağında cv tikib, güman verəm Maarifə.

Çağırdım El bağında gəl, oxu vətən tərənəsin,
Səpib dənə, danışdırıb bəyan verəm Maarifə.

Məni o oğlan ovlayıb, bir ovçu tək baxan kimi,
Ox olsa qara kipriyi, kaman verən Maarifə

Maarif-Eymən haqqına çəkildi nəzmə bu qəzəl,

Bu şeri Qartalam yazıb, həman verən Maarifə.

Həman – o an təqdim etmək

Ay Maarif baba, şadlan, evin abad olsun.

Tanrı hər bir qədəmində sənə imdad olsun!

Sonda bu çalışqan müəllimə uğurlar diləyib hünərində yaradıcılıqlar arzulayıram. Ulu tanrıdan ona uzun ömür, sağlamlıqla yaşayış, gözəl-gözəl yazılar yazıb yaratmaq diləyirəm!

El qulluqçusu, Savalan Qartalı, Rəhim Əsədullahi
Səreïn, miladi 19 iyul 2019

“ Bəzz” qalası ilə ilk görüşüm

7 avqust 2012-ci il

Səhər saat 5-də taksi ilə Səreindən Bəzz qalasına yola düşdüm. Ərdəbildən Meşkin şəhərinə 87 km, Meşkindən Əhər çəhərinə 68 km, Əhərdən Kələybər şəhərinə isə 68 km-dir. Yol boyu ətraf çılpaq dağlarla əhatə olunub. Sanki Bakı-Şamaxı yolunu gedirəm. Meşkin alması, Əhər isə şaftalı isə məşhurdur.

Əhər şəhərinə yaxınlaşırıq. 1493-cü ildə Ağqoyunlu hökmdarı Rüstəm Mirzə qızılbaşlarla ittifaqda rəqibi Baysunquru Əhər yaxınlığında baş verən döyüşdə məğlub etmiş və bundan sonra hakimiyyətini möhkəmləndirmişdir

Avqust ayının 7-si İranda Mordad ayının 17-sidir. Kələybər şəhərinə çatdıqdan sonra Bərəməzlər adlanan yərə gəldik. Buradan Bəzz qalasına 3-4 saatlıq piyada yol var. Daş pilləkənlərlə dağa qalxmaq lazımdır. Saat 10-45-dir. Bərk istidir. Yaşımın bu vaxtında bu yolla getmək mənim üçün çox çətin olacaq. Burada yeməxanada olan işçilər də bu yolla getməməyi məsləhət gördülər. Xüsusi bələdçi məşını bizi 10 min dinara apardı. Təxminən 10 dəqiqədən sonra yaylaq olan əraziyə çatdıq. Burada alaçlıqlar, mal-qara sürüləri var idi. Məşindən düşərək dağ yolu ilə Bəzz qalasına getməyə başladım. Təxminən bir saatdan sonra, saat 11-də Bəzz qalasına çatdım. Dörd saata yaxın Bəzz qalasında oldum. Saat 15-20-də Bəzz qalısından düşüb yenidən alaçlıq olan yərə gəldim. Burada yağ və pendir aldım. Mal-qara saxlayan satıcı mənə bildirdi ki, qoyunun qarını mada yarasını sağaldır, onu sulu halda bişirmək lazımdır. Onlarla sağollaşıb yola düşdüm. Dağın ətəyindəki “Babək” hotelinin yanında olan yeməxanada nahar etdik. Saat 16-50-də Ərdəbilə yola düşdük. Gecə saat 11-də Səreinə çatdıq.

Bu gün mən uzun illər arzusunda olduğum bir məqsədimə çatdım. Xürrəmilərin 60 ildən artıq sığınağı olmuş Bəzz qalasında oldum. Məhz bundan sonra anladım ki, ərəblər nə üçün bu qalanı uzun müddət ələ keçirə bilməyiblər.

Meşkin şəhərinə çatarkən sürücü bildirdi ki, burada, Savalan dağının ətəyində, Meşkində Şirvan dərəsi deyilən bir yer var. Bu dərənin dibi görünür. Nadir şah Qafqaza getmək üçün Şirvan dərəsindən Qafqaza yol çəkirmişdi.

Bilalabad kəndi Səreindən yuxarıda, Savalan dağının ətəyində, Sein kəndinin yaxınlığında, Savalan dağına tərəf 4 ağaçlıqda yerləşir. Hal-hazırda həmin kənddə əhali yaşamır, qəbiristanlıq var.

Bəzz qalası İran İslam Respublikasının Güney Azərbaycanının Şərqi Azərbaycan ostanının Qaradağ mahalının Kələybər qəsəbəsindən 3 km cənub-qərbdə yerləşir. Bəzz qalası istehkam qala tipində inşa olunmuş memarlıq abidəsidir.

Qalanın tikintisi üçün strateji cəhətdən mükəmməl ərazi seçilmişdir. Belə ki, Bəzz qalası dəniz səviyyəsindən 2300-2600 metr yüksəklikdə yerləşir. Qala üç tərəfdən uçurumlarla əhatə olunmuşdur. Qalanın ətrafını 400-600 metr dərinlikdə dərələr əhatə edir. Təbii ki, bu amillər də

Bəzz qalasının alınmazlığını təmin edən səbəblərdən biri olmur.

Qalaya qaya yolları ilə iki yol gedir. Birinci yol daha çətin yoldur, daha sıldırım, daha uzundur. Bu yolla gedən yolçu, yerli sakinlərin dediklərinə görə, qalaya çatmaq üçün 5-6 saat yol qətt etməlidir. Daha yaxın və nisbətən asan yol isə yaylaq yerindən, dağın ətəyində mal-qara saxlayan kəndlilərin alaçıqlarının yanında gedən yoldur. Bu yolu Təngə yolu, yəni darısqal, dar yol adlandırırlar.

Bəzz qalasının əsasının nə zaman qoyulması haqqında dəqiq məlumat yoxdur. Tədqiqatçılar Bəzz qalasının tikilmə tarixini VIII əsrə aid edirlər.

Bəzz qalası Güney Azərbaycanının memarlığının ən gözəl incilərindən biridir. Qalanın tikintisində, əsasən, yerli çay daşlarından, kərpicdən, əhəng-yumurta sarısı qatışığından istifadə olunmuşdur. Bu daşlar, bu divarlar insanların qəhrəmanlıq tarixindən, torpağın nə qədər müqəddəs olmasından danışır.

Qala çoxpilləli möhtəşəm müdafiə sistemindən ibarətdir. Müdafiə divarları yonulmuş iri daşlardan inşa edilmişdir. Qala dairəvi mühafizə bürclərinə malikdir. Qala divarlarının hər dörd küncündə yarım dairəvi gözətçi məntəqələri var. Bunlar isə geniş bir ərazini nəzarətdə saxlamaq, düşmənin gəlişini görüb tonqallar vasitəsilə ətrafa xəbər verməyi mümkün etmişdir..

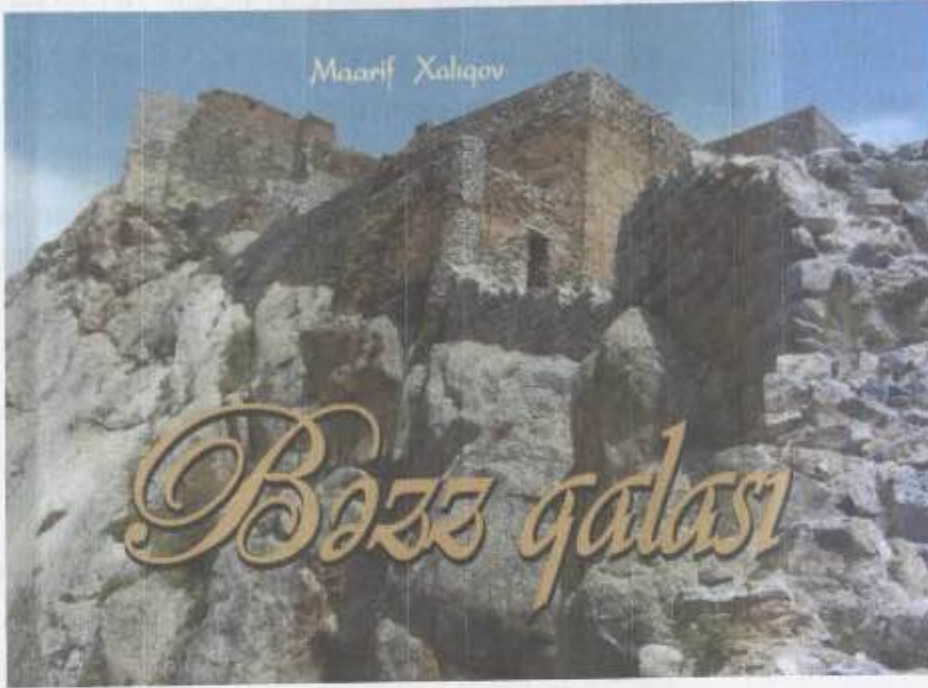
Bəzz qalası ərazisində bir neçə dəfə, o cümlədən 1967-ci ildə arxeoloji qazıntılar aparılmışdır. Qala ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı Bizans və Azərbaycan Atabəy Eldənizlər dövlətlərinə aid sikkələr tapılıb. Qala ərazisindən, həmçinin təndirlər, çıraqlar, gil qablar, silahlar və digər əşyalar tapılıb.

Bəzz qalası Güney Azərbaycanda xilafətə qarşı 60 ildən artıq bir dövr ərzində, VIII-IX əsrlərdə qəhrəmanlıqla mübarizə aparmış xalq savaşı, xürrəmilər hərəkatının beyin mərkəzi olmuşdur. Qala uzun müddət alınmazlıq simvolu olmuşdur. Məhz buna görə də Bəzz qalasının yaranma tarixinə, xalqın azadlıq mübarizəsi tarixində mühüm yer tutmasına böyük maraq göstərilməsi tamamilə anlaşılandır.

Bəzz qalası bu gün də öz əzəməti, vüqarı ilə insanları heyran etməkdədir. Halal olsun onu inşa edənlərə! Halal olsun ona sığınıb Vətəninin, torpağının azadlığı uğrunda mübarizə aparanlara! Halal olsun bu möhtəşəm tarixi abidəni bu gün də qoruyub saxlayan xalqa və Dövlətə!

Maarif Xəlqov

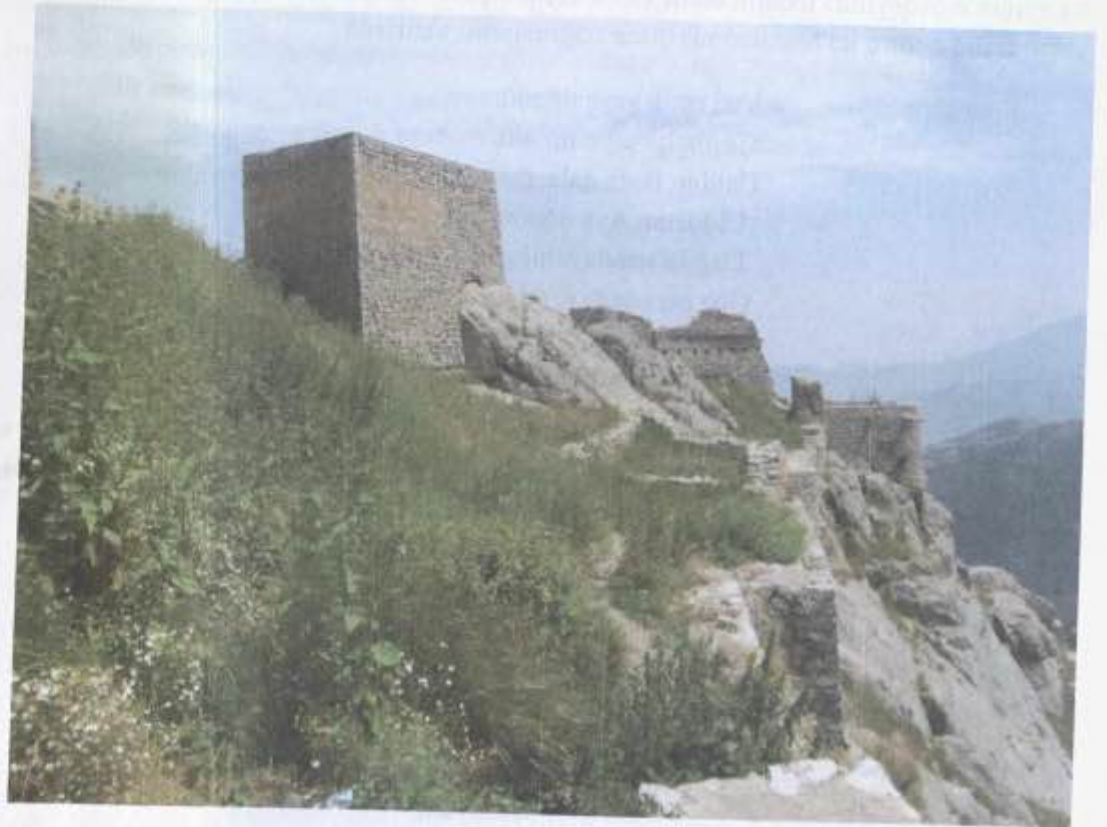
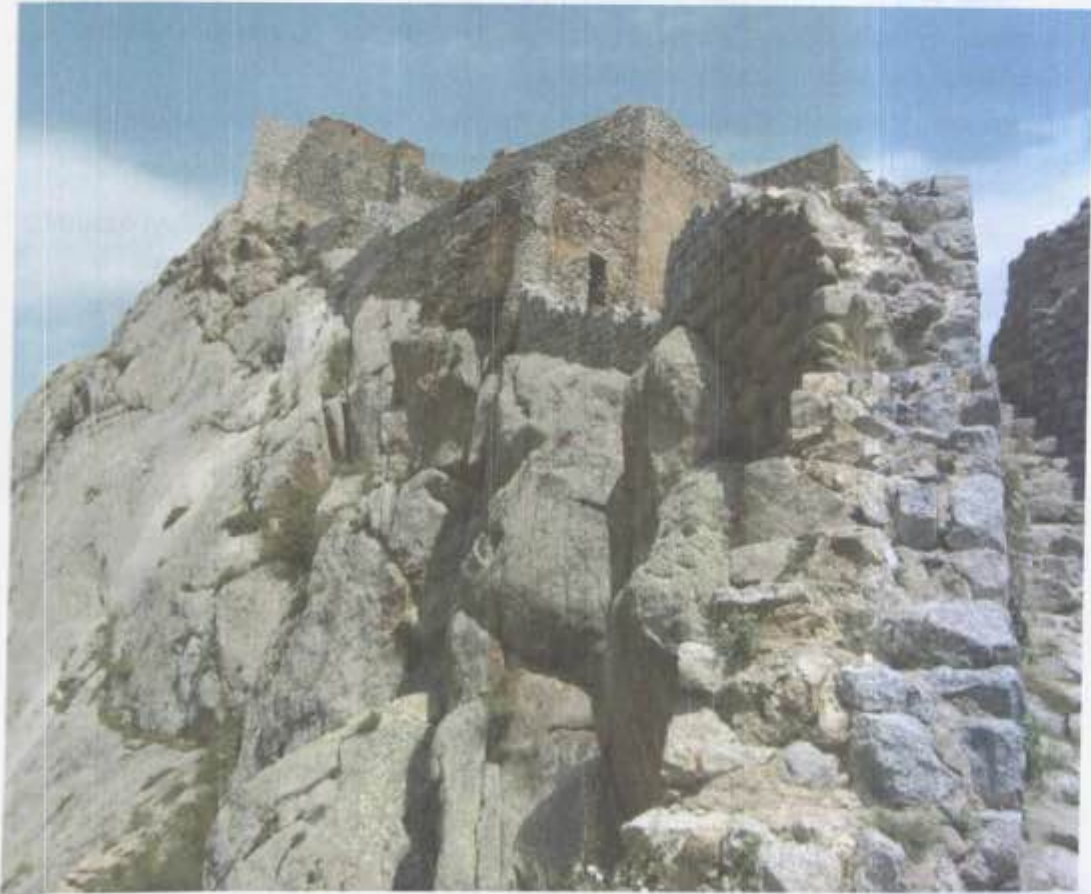
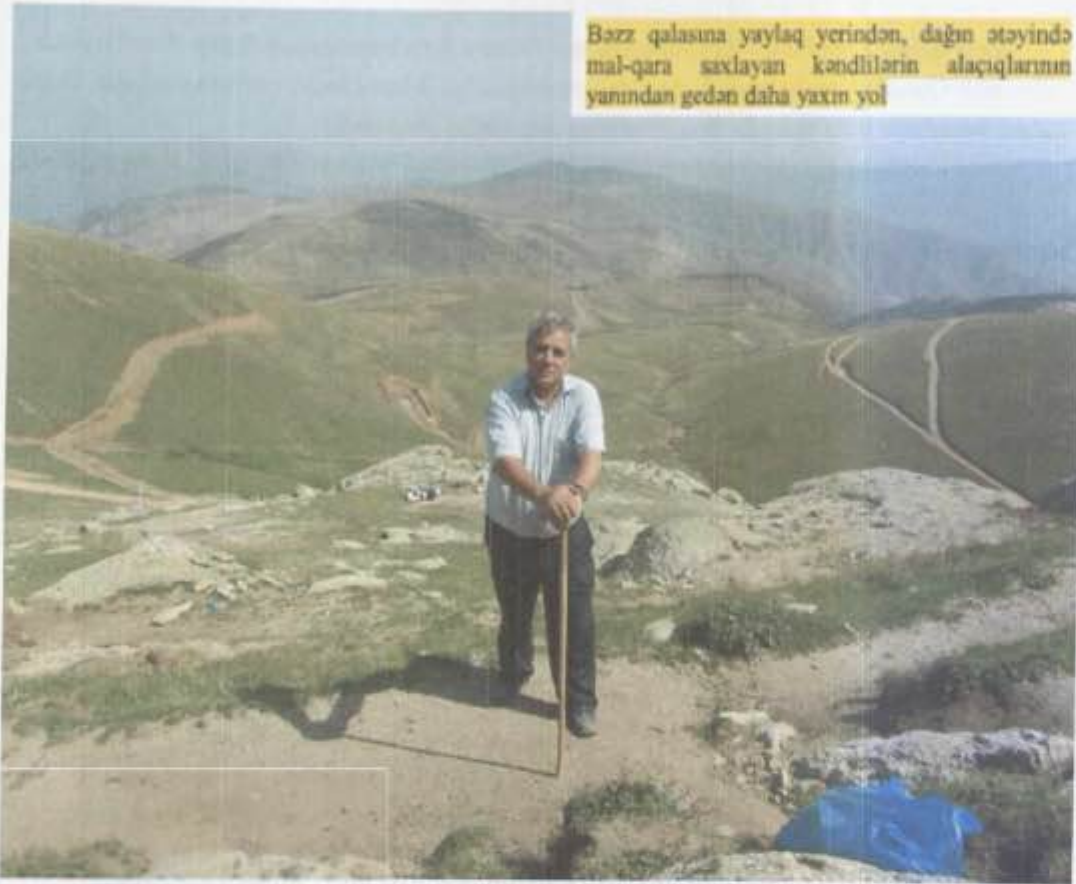
7 yanvar 2018-ci il

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR
AKADEMİYASI
A.A.BAKIXANOV adına TARİX İNSTİTUTU

MAARİF XƏLIQOV

Bəzə qalasına yaylaq yerindən, dağın ətəyində mal-qara saxlayan kəndlilərin alaçıqlarının yanından gedən daha yaxın yol

Rəhim Əsədullahinin yaradıcılığında

Bəzz mövzusu

Səhhətimlə bağlı olaraq İran İslam Respublikasına vaxtaşırı gediş-gəlişim olur. Növbəti gedişlərimdən birində çox istəkli dostum, gözəl alim, Azərbaycan Respublikası Milli Elmlər Akademiyasının "Folklor" İnstitutunun direktoru, akademik Muxtar Kazımoğlu məsləhət bildi ki, səhhətim yaxşılaşdıqca Güney Azərbaycan folklorundan müəyyən nümunələri toplayım və həmin folklor örnəklərini instituta təqdim edim. Hörmətli akademikimizin məsləhətinə əməl etdim və folklor örnəkləri-nin toplanması barədə mənə köməklik etməsini Güney Azərbaycanında çox yaxşı tanınan Rəhim Əsədullahidən xahiş etdim. Rəhim Əsədullahi bu təklifimi çox böyük məmuniyyətlə qarşıladı.

Cənublu qardaşım Rəhim Əsədullahini yaxşı tanıyıram və o, xalq ədəbiyyatını, folkloru məharətlə mənimsəmiş, zəngin mütaliyəyə və geniş dünyagörüşə malik ziyalı və istedadlı şairdir. O, söz materialından zərgər dəqiqliyi ilə istifadə edən sənətkardır. Ümumşərq poeziyasını, klassik və müasir ədəbiyyatımızı dərinləndirən bu şairin müxtəlif janrlarda, rəngarəng poetik formalarda yaratdığı şeir nümunələri onun yetkin sənətkarlığından xəbər verir. Axıcı, rəvəndilə, özünəməxsus deyim və ifadələr, orijinal obrazlar, cinaslar, təşbehlər onun fərdi üslubunu, bənzsərsiz dəst-xəttini müəyyənləşdirir və bu bədii keyfiyyətlər onun şeir bulağını xatırladan müəllifi bayatılarına da hopmuşdur.

Rəhim Əsədullahinin ərsəyə yetirdiyi aşağıdakı bayatılarda Bəzz qalası təsvir-tərənnüm mövqeyində təqdim edilir və bu kiçik ölçülü "əsərlər" şair qəlbində yüksək vətəndaşlıq qüruru ilə bəstələnmiş qürur nəğmələrini xatırladır.

Yaz çıxdı yaya döndü,
Çeşmələr çaya döndü,
Çatdım Bəzz qalasına,
Ulduzum Aya döndü.
Dağ lalasıdayam, gəl,
Göz qarasıdayam, gəl,
Göydən ulduz dərməyə,
Bəzz qalasıdayam, gəl.

Bu bayatıları oxuduqca hiss olunur ki, müəllifin Bəzz qalasına tükənməz məhəbbəti var və bu məhəbbətin ümumbəşəri səviyyəsini də o, yaxşı dərk edir, bunları mənalandırmağı məharətlə bacarır. Aşağıdakı bayatılarda olduğu kimi:

Ay çıxıb Aya dönsə,
Yaz gəlib yaya dönsə,
Taparam Bəzz qalasın,
Göz yaşım çaya dönsə.

Dağların balasıyam,
Çeyranın balasıyam,

Dərərəm göydən ulduz,
Babəkin qalasıyam.

Mən aşiq alasıam,
Gözlərin alasıam,
Qanadlanıb alaydım,
Babəkin qalasıam.

(Birinci iki sətir Mən ala gözlərin aşığıyam)

Mən aşiq haray dağlar,
Çalarlar lalay dağlar,
Bəzz qalası görməyə,
Haraylar haray dağlar.

(Haraylar haray dağlar – Dağa düşən səs qayıdıb haray verir.)

Rəhim Əsədullahinin Bəzz qalasına həsr etdiyi hər bir bayatısında biz müəllifin yüksək qayəsi ilə qarşılaşırıq. Onun Bəzz qalasına ünvanladığı bayatılarında həzin, kövrək, qürurlu notlar avazlanır. Bu bayatılarda şairin qəlbində hakim kəsilən bir Bəzz sevgisi, bir Bəzz məhəbbəti, bir Bəzz niskili təzadlı şəkildə önə çəkilir. Sanki şair bu qalada oturub qopuz da çalır, nəğmə də oxuyur, sevinir, gülür də, göz yaş axıdır da.

Fikrimizcə, hər bir tarixi şəxsiyyət müəyyən zaman və məkanın övladıdır və bu tarixi şəxsiyyətlərin siqlətində böyük bir uralıq dayanır. Babək də belə uralıqda dayanan xalqımızın igid, cəsur, qəhrəman övladlarından biridir və Rəhim ağanın bəzi bayatılarında xalqımızın qəhrəman oğlu Babəkin dəqiq yeri, mövqeyi Bəzz qalası ilə vəhdətdə poetik sözün gücü ilə olduqca dürtüst bir şəkildə təqdim olunur.

Şair bəzi silsilə bayatılarında Bəzz qalası ilə yanaşı Babəkin poetik obrazını da məharətlə yaratmış və Babək şairin poetik düzümündə yenidən oxucu gözündə canlanır. Aşağıdakı bayatılarda olduğu kimi:

Qalalar, ay qalalar,
Qalargılar qalalar,
Qopuz qurub qalada,
Bəzz qalası çalalar.

(Qalargı - əbədi qala)

Mən aşiq Bəzz qalası,
Babəkin öz qalası,
Qan içib, su içməyib,
Bu dağların lalası.

Ağ bulud yağış əlir,
Şimşək çaxıb silkələr,
Qaraqaşqa çapdıran,
Bəzz qalasımdan gəlir.

(Şimşək çaxıb silkəlir – Beş iyi tərəpdir.)

(Qaraqaşqa Babəkin atının adıdır.)

Dərmişəm dağ laləsini,
Ceyran gəzir balasını,
Ürəyimdə tikiblər,
Babəkin Bəzz qalasını.

Rəhim Əsədullahinin aşağıdakı bayatıları da gözəl deyimlidir. İstisnasız olaraq bu bayatıların hər biri dərin mənalı və düşündürücüdür. Diqqət edək:

Yar qopuzun çalacaq,
Elin yada salacaq,
Ürək diləklərində,
Bəzz qalası qalacaq.

Yar könlümü alandır,
Qırğı kimi çalandır,
Bəzz qalası Vətəndə,
Diri tarix qalandır.

Savalan ucalıbdır,
Babəklər qocalıbdır,
Qocalıb Bəzz qalası,
Günəşdən bac alıbdır.

Rəhim ağa Əsədullahi ədəbi janrları asanlıqla mənimsəyən, onlara orijinallıq gətirən, poetik janrın imkanlarını genişləndirməyi bacaran ustad sənətkardır. Onun Bəzz motivli bayatılarının hər biri buna misaldır və bu bayatılarda Bəzz qalası gah ucalıq rəmzi kimi, gah müdafiə rəmzi kimi, gah Babəkin nişanəsi kimi, gah da əbədiyaşarlıq rəmzi kimi səciyyələndirilir. Aşağıdakı bayatılar bu baxımdan olduqca xarakterikdir:

Quş sevər uçalmağa,
Şahlardan tac almağa,
Ucalıb Bəzz qalası,
Günəşdən bac almağa.

Mən aşiq əski qala,
Qalandır əski qala,
Bəzz qalası bitirər,
Qoynunda bitməz lala.

(Bəzz qalasında bitən lalələr başqa yerdə bitməz.)

Mən aşiq qalaları,
Dərmişəm lalaları,
Güdürlə elin, torpağın,
Babəkin qalaları.

Qalalar qala qaldı,
Çox işlər qala-qaldı,
Bəzz qalası hər addım,
Babəki yada saldı.

(Səyahətçilər Bəzz qalasına daş pillələrdə çıxarkən
qəlblərində Babəki yada salırlar.)

Çox geniş şəkildə izah etməyə ehtiyac yoxdur ki, Rəhim Əsədullahi kiçik həcmli dörd bəndlik folklor öməklərində xalqımızın tarixinin Babək dövrünü xüsusi bir zövqlə tərənnüm etməyə çalışmışdır. Tarixin qaranlıq səhifələrindən bəhs edən bu bayatıları həyəcanlı oxumaq mümkün deyildir. Bu bayatılarda bədbin notlar nikbin notları üstələyir, həm Bəzz qalasının, həm də Babəkin poetik obrazı oxucu gözləri qarşısında çox gözəl canlanır:

Mən aşiq qala neylim,
Pozulan hala neylim,
Ucalıb Bəzz qalası,
Babəksiz qala, neylim?

Mən aşiq qaladılar,
Qalalar qaladılar,
Babəkin Bəzz qalasını,
Yandırdı taladılar.

(Qalalamaq – bir-birinin üstünə qalanmaq, yəni toplanmaq)

Əzizim, el balası,
El gülü, el laləsi,
Ürəklərdə təməldir,
Babəkin Bəzz qalası.

Əzizim bala batdı,
Dodağın bala batdı,
Qənimlər üsyən salıb,
Odları qala batdı.

Rəhim Əsədullahinin hekayələrində Bəzz qalası ayrıca bir tədqiqat əsərinin mövzusu ola bilər. Belə ki, bu istedadlı qələm sahibi 20 il bundan əvvəl "Sərəin dərayinə qələm" adlı kitab yazmışdır. Bu kitab 1998-ci ildə çap olunmuşdur. Həmin kitabda Bəzz qalası ilə əlaqədar bəzi məlumatlar verilmişdir. Bu məlumatlar sanki xalqımızın itmiş, unudulmuş, unutulmuş dumanlığına bürünmüş məşhur Bəzz qalası və onun ətraf yerləri haqqında təəsüratlarımızı, duyğularımızı, qənaətlərimizi, sevgi və məhəbbətimizi bərpa etməyə çalışır, yaddaşımızın üstündən tozu götürür, Bəzz və Babəkin bədii obrazını bizə təqdim etməklə bizim özümüzü özümüzün dərkinə də çox gözəl çıxır açır. Əsərdə əks olunmuş At gölü, Qaraqaşqa, Bəzz qalasının inşası, qalanın müxtəlif adları ilə bağlı yarı real, yarı əfsanəvi bədii təqdimatlar talantlı nasir və tədqiqatçı Rəhim Əsədullahinin gərgin tarixi axtarışlarından xəbər verir və əsərdən seçdiyimiz aşağıdakı faktları oxucuların diqqətinə yetirməyi özümüza bərc bilirik:

"Savalan dağının ətəyində bir göl var. O gölün adı "At gölü"dür, onun dibi yoxdur. Əski nağıllarda verilən məlumata görə Babəkin adı "Qaraqaşqa" ildə bir kərə o dibi olmayan göldən çıxıb şişə (qiyha) çəkib yenidən o gölə qayırdı.

Bu Ağ atı, yəni "Qaraqaşqa"nı o məntəqədə yaşayan adamlar da Bəzz qalasının dövrəsində də çapıb oynayan görüblər. Belə nəzərə gəlir ki, "Qaraqaşqa" illərdir Babəkin gəlmək yolunu gözləyir.

Bəzz qalası Cavanşirdən və Babəkdən qabaq, Mad əsərində İstimi Qağan adlı bir hökmdarın fərmanı ilə Atropatında, yəni Azərbaycanda tikilmişdir. Qağan türk dilində qardaş deməkdir. Cavanşir və Cavidanın zamanında qalaya geniş vüsətlər verilib. Belə ki, aparılan tikintilər nəticəsində dağlar bir-birinə bağlanıb, uca hasarlar vasitəsilə qovuşdurulub. Babəkin dövründə qalada yeni tikintilər aparılıb, daş pillələr, at-qatır yolu salınıb."

Tarixi dövrlərdə Bəzz qalasının müəyyən adları ilə bağlı Rəhim Əsədullahinin yaradıcılığında maraqlı məlumatlara rast gəlirik. Əsərdə göstərilir ki, tarixin müxtəlif dövrlərində bu qala Cümhur qalası, Bəzz qalası, Babək qalası kimi adlandırılıb. Kitabda bu orotoponimlərin etimologiyasına aşağıdakı şəkildə aydınlıq gətirilib:

"Cümhur cəm, birlik mənasını verir. Cavidanın vaxtında belə adlanıb. Daha sonra Bəzz qalası adlandırılıb. Babəkin Abbasilərə qarşı apardığı 22 illik mübarizə dövründə Babək qalası adlandırılmışdır. Bəzz boz mənasını verir. Çünki qalanın daşları boz rəngində olmuşdur.

Keçiyə də Böz deyirlər. Keçilərin dağa dırmanması asandır. Buna görə də o zaman ərzağı keçinin qarnının altına bağlayıb dağa və ya qalaya aparardılar."

Bəzz qalasının tikilmə hekayəsində müəllifin verdiyi məlumatlar olduqca məntiqli səslənir:

"İstimi Qağanın anası Bilicə xatun yuxusunda görür ki, İsgəndər adlı bir rum hakimi Atropata hücum gətirib, kənd və şəhərləri oda çəkir, azərbaycanlıları öldürür, kişiləri qətlə edir, qadınları əsir tutur.

Bilicə xatun alaçıqın içində yatarkən ətkələri od tutub yanır. O, qışqıra-qışqıra alaçıqdan çölə çıxarkən yuxudan ayılır. O, yuxu açıqla-yanları toplayaraq gördüyü yuxunu danışır və onlardan çarə istəyir.

O zaman İsgəndər ilə İran arsında müharibə şiddətlənmişdi. Onun ordusu bu gün-sabah Azərbaycana çatmalı idi. İstimi Qağan həmin axşam fərman verir ki, Əşkinber (Kələybər) dağlarının ortasında bir möhtəşəm qala salınsın. Ta çətin günlərdə qız-gəlin və qadınları orada yerləşdirdinlər. Bəzz qalası məhz o zaman tikilmişdir.

Azərbaycana gələn İsgəndər İstimi Qağan ilə barışıq mühdəsi, yəni müqavilə bağlayır, qızını ona verir. Toy Bəzz qalasında olur."

Qartal daima zirvədə, ucalıqda, yüksəklikdə uçmağa can atır. Qartal da ucalıq rəmzidir, Bəzz qalası da. Əsərin "Bəzz qalasında qartalların məktub aparıb gətirmə hekayəsi"ndə bu rəmzlər məntiqli bir şəkildə mənalandırılır:

"Cavidanın və Babəkin vaxtında Bəzz qalasında Qızıl qartallara məktub aparıb gətirilməsini öyrədirdilər. Həmin Qızıl Qartallar Azərbaycanın dörd güşəsində olan qalalara və Qız qalalarına məktub aparıb bütün xəbərləri yayırdılar. Nəticədə göz qırpmında bütün xəbərlər yayılırdı.

Qızıl Qartalların nəslı kəsilməyib, Bəzz qalasında yaşayırlar. Qızıl Qartalların qorxusundan hər-hansı başqa quş o mahalda görünməz."

2019-cu il iyul ayının 15-də Ərdəbil şəhərində Rza Zərgəri "Şərqi Azərbaycanın əsgəri tarixi" əsərini mənə təqdim edərkən aşağıdakı qiymətli tarixi bilgini verdi:

-Babək demişdir: - Qartal yuvasından qartal uçar.

Rəhim Əsədullahi ilə söhbət edərkən bu faktla bağlı onun rəyini soruşdum. O da bunu təsdiq etdi.

Təsədüfə deyil ki, Rəhim Əsədullahi kitablarında özünü "Qartal" təxəllüsü ilə verir.

2019-cu ilin iyul ayında mən Ərdəbil ostanının Səreyn şəhərində müalicə kursunda idim. İyul ayının 16-da orada Rəhim Əsədullahi ilə olan görüşümüz zamanı o, mənə Bəzz qalasına

həsr etdiyi bir şeirini təqdim etdi. Şeirin hər bir misrası, hər bir bəndi estetik gözəlliyi ilə məni valeh etdi və Azərbaycanın odlı, alovlu, saf, müqəddəs ruhlu oğlu olan Rəhim Əsədullahinin bu şeirini bir nəfəsə oxudum, şeir təmiz dağ havası və bulaq suyu kimi mənə zövq verdi.

Yurdumun bəzəyi Bəzz qalasıdır,
Elimin ürəyi Bəzz qalasıdır.

Odlar Diyarının nişanısan sen,
Od oğlu Babəkin məkanısan sən,
Elimde dillərin bəyanısan sən,
Elimin köməyi Bəzz qalasıdır,
Yurdumun bəzəyi Bəzz qalasıdır!

Növbəti bənddə Bəzz qalası parlaq ulduz, yanar günəş, sultanların, paşaların mehman olduğu məkan, bal pətəyindən də şirin yurd yeri kimi səciyyəviləndirilir:

Parlaq Ulduzusan Azərbaycanın,
Yanar günəşisən bütün dünyanın,
Sultanlar, paşalar olub mehmanın,
Şirin bal pətəyi Bəzz qalasıdır,
Yurdumun bəzəyi Bəzz qalasıdır!

Şeirin hər bir misrasında bacarıqla çəkilmiş kiçik, lakin səciyyəvi bir cizgi, müxtəlif motifikasiya və obrazlıq oxucunu tarixin qaranlıq olaylarına aparır:

İllər boyu zalımlardan bac aldım,
İşğalçıdan, yaltaqlardan tac aldım,
Zaman keçdi, il dolandı, qocaldım,
Qorqudun əməyi Bəzz qalasıdır,
Yurdumun bəzəyi Bəzz qalasıdır!

Ümumiyyətlə, şeirin hər bir bəndi Bəzz qalasına sonsuz məhəbbətin məntiqli məramnaməsi kimi səslənir, poetik fikirlərdə, mətləblərdə adi həyatı detallarla şairin verdiyi bədii-fəlsəfi mənə çalarları adamı heyratlandırır. Bir sözlə, Rəhim Əsədullahinin Bəzz qalasına həsr etdiyi bu şeiri zərif və kövrəkdir, qəlbləri rıqqətə gətirən hisslərin ifadəsidir.

Ana Vətənimin çırağı Bəzdir,
Daşqın ürəyimin çırağı Bəzdir,
Qoca çalpapağın papağı Bəzdir,
Ananın diləyi Bəz qalasıdır,
Yurdumun bəzəyi Bəz qalasıdır!

---- ---- ----
Savalan Qartalı alıb başını,
Yazıb tarixini, keçən yaşını,
Opür toprağını, yalır daşını,
Şerimin mələyi Bəz qalasıdır,
Yurdumun bəzəyi Bəz qalasıdır!

Yaradıcılığında Bəz mövzusu qırmızı xətlə keçən Rəhim Əsədullahi inanırıq ki, bundan sonra da öz ilhamı ilə əl-ələ verib barlı-bəhərli fəaliyyətinin yeni nümunələri ilə oxucularını sevindirəcəkdir.

Maarif Xəlqov
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
"Bütöv Azərbaycan" qəzeti
26 sentyabr 2019

Bəz qalası fotoların dili ilə

Əzizim bizim qala,
Həmişə bizim qala,
Tikmədim özüm qalam,
Tikdim ki, izim qala.
(Xalq bayatısı)

Bəz qalası

Qalaların da insanlar kimi taleyi var. Tarixin qan yaddaşında insanlar, özü də yaradıcı insanlar kimi taleyi gətirən qalalar da olub, ara müharibələri, qanlı döyüşlər nəticəsində dağıdılıb, məhv edilənləri də. Azərbaycanın ən hündür və möhtəşəm qalalarından biri olan Bəz taleyi gətirən qalalardandır. Böyük bir dağın qat-qat açılan yoxuşunda yerləşən Bəz qalası sanki bir qaya damarına yapışmış və onu daim ziyarət və səyahət edənləri heyrdə qoyub.

Respublikamızın görkəmli ziyalıları və eyni zamanda müxtəlif zümrədən olan insanlar arasında savadlı və istedadlı tarixçi-alim kimi tanınan Maarif Xəlqovun ürəyində daima Bəz qalasına səyahət etmək arzusu olub və nəhayət bu gözəl alim 2012-ci il avqust ayının 7-də bu arzusunu gerçəkləşdirib. Fikrimizcə, istər min illərin sınağından çıxmış, tarixin amansız və qanlı-qadalı müharibələrinə sinə görmüş Bəz qalasını, istərsə də digər qalalarımıza səyahət etmək azdır və gərək belə ziyarətlər zamanı həmin abidələri kitab kimi oxumağı bacarasan və onların tikilmə üslubundan, interyer quruluşundan, tikilmə tarixindən xəbərdar olasan və bunlar haqqında nə isə gərəkli bir elmi fikir söyləyəsən.

Bu baxımdan Maarif müəllimin Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun Elmi Şurasının qərarı ilə 2019-cu ildə nəşr etdirdiyi "Bəz qalası" kiçik həcmli əsəri xüsusi maraq doğurur.

Əsəri oxuduqca hiss olunur ki, bu zəhmətkeş alim qaladakı qədim tikililəri maraqla görmüş, yeraltı anbarlara, qurğulara, yaşayış otaqlarının uçuqlarına baxmış, qala haqqında söylənilən yarıreal, yarıəfsanəvi söhbətləri dinləmiş, müxtəlif yerlərdə arəb qrafikası ilə yazılmış daş kitabələri ilə tanış olmuş və nəticədə Bəz qalasını bütün koloriti ilə əks etdirən gözəl bir mənbə yarada bilmişdir.

Hərdən onu da düşünürəm ki, çox vaxt "Babək qalası" kimi adlandırılan Bəzz qalası ilə bağlı yüzlərlə bayatı, əfsanə, rəvayət, tarixi hekayət var, səyyahların və tarixçilərin bir-birindən maraqlı qeydləri var ki, bütün bunlar nə Güneydə, nə də Quzey Azərbaycanında mükəmməl bir şəkildə toplanıb nəşr edilməyib. Deyəsən, Maarif müəllim bu istiqamətdə də işlər görür ki, bu da alqışlanmalıdır. Təkcə bir faktı qeyd edə bilərəm ki, bu günlərdə Maarif müəllim "Bütöv Azərbaycan" qəzetində "Rəhim Əsədullahinin yaradıcılığında Bəzz mövzusu" adlı iri- həcmli məqalə çap etdirmiş və bu məqalə özucular tərəfindən olduqca maraqla qarşılanmış, sevilə-sevilə oxunmuşdur.

Bəzz qalası düz 22 il əsasən Babəkin arxa çevirdiyi istehkam olub. Maarif Xəlqovun əsərdə verdiyi Bəzzlə bağlı çox qiymətli fotolara diqqətlə baxıram və nə vaxtsa yaradıcılığımı sevə-sevə oxuduğum Sabir Rüstəmxanlının aşağıdakı fikirləri beynimdən süzülüb gəlir: " Ərəb istilasının yüksəlişi çağında böyük Azərbaycan sərkərdəsi Babək xilafət ordularının burnunu ova-ova 816-cı ildən 838-ci ilədək Şərqi lərzəyə saldı. Allah, peyğəmbər, islam adına sarılıb bu yolda ölümü sevinclə qəbul edən və buna görə də məğlubiyyət nə olduğunu bilməyən, din mücahidi olmaları ilə qanadlanan, xürafat dumanında qarşılıqlarına çıxan hər şeyi ayaqlayıb keçən və Şərqi özünə qədərki yüksək mədəniyyəti-nin izlərini yer üzündən silən ərəb orduları 22 il Azərbaycanda darmadağın olub geri qaçdılar. Bəlkə Şərqi üç döyüşkən xalqının heç birinə üstünlük verə bilməyən qədim ərəb məsələsi də : " Ərəb türkün qabağında dura bilməz, türk rumlunun, rumlu da ərəbin" – elə o illərdə yaranıb. Bəlkə Babəkizmədən də əvvəl yaranıb bu

məsəl! Hər halda, Ərəb imperiyasının yüksəlişi dövründə öz döyüş keyfiyyətləri ilə çox qürə-lənməyi sevən ərəblərin dili ilə deyilmiş bu sözlərlə azərbaycanlıların ulu babalarının qüdrəti etiraf olunur."

M.Xəlqovun nəfis şəkildə tərtib etdiyi bu foto-albom xarakterli əsərinin son səhifəsini S.Rüstəmxanlının bu dəyərlə fikirlərinin təsiri altında bağlayır, alimə bu araşdırma yollarında uğurlar diləyirəm! Allah səni qorusun!

Çapar Fərid Kazımlı

müstəqil araşdırmaçı

04.11.2019

"Kredo" qəzeti, 02.01.2020.

Bəzz qalası fotoalbomu

AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun Elmi Şurasının qərarı ilə tarix üzrə fəlsəfə doktoru Maarif Yusif oğlu Xalıqovun "Bəzz qalası" ("Turxan", 2019) adlı

fotoalbomu işıq üzünə görüb. Akademik Yaqub Mahmudovun elmi redaktorluğu və tarix elmləri doktoru T.N.Nəcəflinin rəyi əsasında işıq üzünə görən tarixi əhəmiyyətə malik olan fotoalbom Maarif Xalıqovun "Bəzz qalası" adlı etnoqrafik yönü aşığadək məlumat – öçerki ilə açılır:

"Bəzz qalası İran İslam Respublikasının Güney Azərbaycanının Şərqi Azərbaycan ostanının Qaradağ mahalının Kələyər qəsəbəsindən 3 km cənub-qərbdə yerləşir. Bəzz qalası istehkam qala tipində inşa olunmuş memarlıq abidəsidir.

Qalanın tikintisi üçün strateji cəhətdən mükəmməl ərazi seçilmişdir. Belə ki, Bəzz qalası dəniz səviyyəsindən 2300-2600 metr yüksəklikdə yerləşir. Qala üç tərəfdən uçurumlarla əhatə olunmuşdur. Qalanın ətrafını 400-600 metr dərinlikdə dərələr əhatə edir. Təbii ki, bu amillər də Bəzz qalasının alınmazlığını təmin edən səbəblərdən biri olmur.

Qalaya qaya yolları ilə iki yol gedir. Birinci yol daha çətin yoldur, daha sıldırımlı, daha uzundur. Bu yolla gedən yolçu, yerli sakinlərin dediklərinə görə, qalaya çatmaq üçün 5-6 saat yol qətt etməlidir. Daha yaxın və nisbətən asan yol isə yaylaq yerindən, dağın ətəyində mal-qara saxlayan kəndlilərin alaçıqlarının yanından gedən yoldur. Bu yolu Təngə yolu, yəni dənizqal, dar yol adlandırırlar.

Bəzz qalasının əsasının nə zaman qoyulması haqqında dəqiq məlumat yoxdur. Tədqiqatçılar Bəzz qalasının tikilmə tarixini VIII əsrə aid edirlər.

Bəzz qalası Güney Azərbaycanının memarlığının ən gözəl incilərindən biridir. Qalanın tikintisində, əsasən, yerli çay daşlarından, kərpicdən, əhəng-yumurta sarısı qatışığından istifadə olunmuşdur. Bu daşlar, bu divarlar insanların qəhrəmanlıq tarixindən, torpağın nə qədər müqəddəs olmasından danışır.

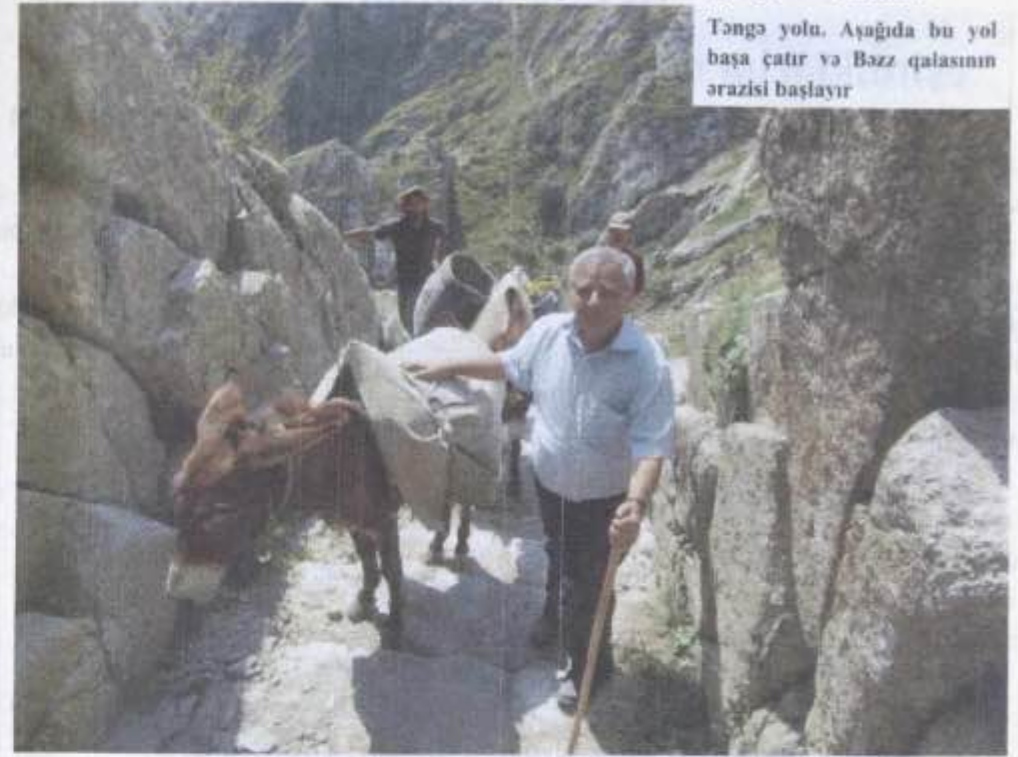
Qala çoxpilləli möhtəşəm müdafiə sistemindən ibarətdir. Müdafiə divarları yonulmuş iri daşlardan inşa edilmişdir. Qala dairəvi mühafizə bürclərinə malikdir. Qala divarlarının hər dörd küncündə yarım dairəvi gözətçi məntəqələri var. Bunlar isə geniş bir ərazini nəzarətdə saxlamaq, düşmənin gəlişini görüb tonqallar vasitəsilə ətrafa xəbər verməyi mümkün etmişdir.

Bəzz qalası ərazisində bir neçə dəfə, o cümlədən 1967-ci ildə arxeoloji qazıntılar aparılmışdır. Qala ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı Bizans və Azərbaycan Atabəy Eldənizlər dövlətlərinə aid sikkələr tapılıb. Qala ərazisindən, həmçinin təndirlər, çiraqlar, gil qablar, silahlar və digər əşyalar tapılıb.

Bəzz qalası Güney Azərbaycanda xilafətə qarşı 60 ildən artıq bir dövr ərzində, VIII-IX əsrlərdə qəhrəmanlıqla mübarizə aparmış xalq savaşı, xürrəmilər hərəkatının beyin mərkəzi olmuşdur. Qala uzun müddət alınmazlıq simvolu olmuşdur. Məhz buna görə də Bəzz qalasının yaranma tarixinə, xalqın azadlıq mübarizəsi tarixində mühüm yer tutmasına böyük maraq göstərilməsi tamamilə anlaşılandır".

Bu yığcam, lakin yığcam olduğu qədər də dolğun olan məlumat əslində bu tarixi fotoalbomu vərəqləyərkən oxuculara bələdçi rolunu oynayır. Çünki kitabçada yer alan şəkillərə çox yerdə müəllif izahat yönü yığcam ifadələr yazmışdır ki, bu bir cümlənin ehtiva elədiyi mənanı tam şəkildə anlamaq üçün girişdə verilmiş həmin mətn mühüm informasiyanı çatdırmış olur.

Məsələn, "Bəzz qalasına gedən Təngə yolu. Təngə dənizqal çıxır yolu deməkdir"

Təngə yolu. Aşağıda bu yol başa çatır və Bəzz qalasının ərazisi başlayır

"Bəzz qalasına gedən yolçuların yanğısını söndürən Daş bulaq Bəzz qalası qədər qədim tarixə malikdir". "Xürrəmi döyüşçülərinin yaşadığı qalaça", "Gözətçi otağı". "Qazamat, yəni məhbus otağı". "Qalanın gizli yolu, daşdan qapağı, yəni qapısı olub". "Qaçaq yolu, yəni qaladan kənara aparıcı gizli yol", "Döyüş zamanı qadın və uşaqların, qocaların saxlanıldığı gizli otaq", "Qalanın su anbarı", "Ortadakı zal Fərmandehin, yəni Cavidanın və Babəkin yaşadığı mərkəzi otaq", "Sərbazlar, yəni xürrəmi döyüşçüləri üçün yemək hazırlanan otaq", "Hərəmxana", "Şah-neşin otağı, yəni müşavirə keçirilən otaq. Sağdakı qapı müşavirə keçirilən otağın qapısıdır. Qapının qarşısındakı oyma bayraq yeridir", "Qalanın ən yüksək zirvəsi. Babəkin müşavirə, tədbir keçirdiyi yer. Vaxtı ilə divarlarla əhatə edilmiş bir zal". "İki oyma – Bayraqların qoyulduğu – sancıldığı yer. Burada arxada əyləşən Babək sərbazlarla, yəni sərkərdələri ilə müşavirə keçirirdi" və s. bu kimi şəkilaltıların yazılması oxucuları - fotoalboma tamaşa edənləri sanki əyani olaraq Bəzz qalasına ziyarətə aparır. Bəzz qalasının alınmaz bir istehkam olduğunun bir sirri də bu şəkillər vasitəsilə oxuculara bir daha onda ağah olur ki, qala sadəcə sıradan bir qala deyilmiş. Bəzz qalası su anbarı, yemək-xanası, müşavirə otağı, qazamatı və s. bu kimi vasitələrlə - o dövrün yaşayışı üçün zəruri olan bütün növ infrastrukturunu ilə təmin olunmuşmuş. Müasir dövrün hərbi şəhərciyi kimi hər bir şeylə təchiz olunmuş Bəzz qalasında yaşayış üçün zəruri olan müəyyən şəraitlər yaradılmış. Bax tarixçi alim Maarif Xalıqovun fotoalbom tipli tədqimatı Bəzz qalasını bizlərə bu cür tam və dolğun şəkildə tanıdır.

Şakir Albalyev

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

"Türk dünyası aqsaqqalları" qəzeti,

17-25 yanvar 2020

Meşkin səfərim :

eşitdiklərim qələmdə, gördüklərim fotolarda

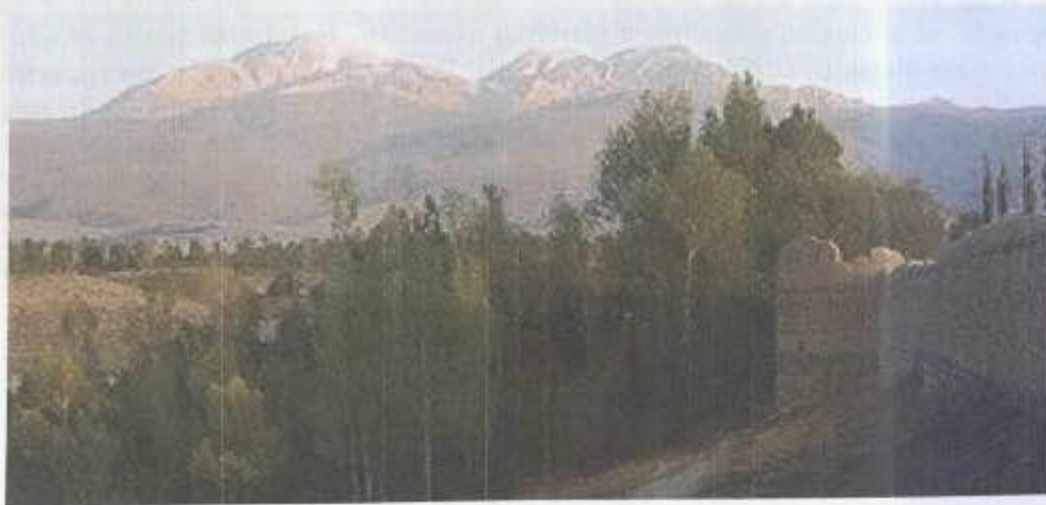
Meşkin olduqca gözəl bir şəhərdir və bu gözəllik yüzillər boyu dünyanın uzaq-uzaq ellərindən gələn turistləri, səyyahları, ziyarətçiləri özünə çəlb edib. Öz kökünü, doğma xalqının tarixini daha qədimlərdə, neçə min ilin o üzündə axtarmaq istəyirsənsə, gərək o yerləri, o yurdları, o kənd və şəhərləri qarış-qarış gəzəsən və bu gördüklərin yerlərin min illərlə ölçülən tarixini ağ vərəqlər üzərinə səpələyəsən ki, qədərbilən oxucularda da müəyyən təəssürat yaradasan. Neçə ildir ki, Ərdəbilə gəlirəm. Hər dəfə də qədim Meşkin şəhərini ziyarət etmək istəmişəm. Bu şəhərlə ilk tanışlığım 2012-ci il avqustun 7-də olub. Həmin gün Bəzz qalasının ziyarətinə gedirdim. Sadəcə olaraq şəhərin kənarından keçmişdik. Bu gün isə, yəni 17 iyul 2017-ci il mənim Meşkin şəhərinə ilk gedişim idi.

İlk növbədə Meşkində tanış olacağım yerlərin adlarının etimologiyası məni düşündürdü. Şeyx Heydər məqbərəsi, Köhnə qalalar, Fəxrabad (İmamzadə Seyid Süleyman), Şəhər yeri (yurdu), Qotur suyu-Fəxrabad, Körpü, Mayallaq körpüsü, Ziplayın və s. kimi yer-yurd adlarının hər birinin mənşəyi başadüşüləndir, etimologiyaları anlaşılmalıdır.

Sərəindən Ərdəbilə gəldim. İskavey Sərəində düşüb taksi ilə Ərdəbilin Meşkin darvaza adlanan məhəlləsinə yola düşdüm. Taksi adamın birini 600 riala aparır, bizim pulla 40 qəpikdir. Meşkin darvazasından dövlət taksiləri səmişinləri Meşkinə aparır. Buradan Meşkin şəhərinə 95 km-dir. Hər bir səmişin 9 dinar yol haqqı ödəyir. Bizim pulla 4 manatdır. Taksidə 4 səmişin əyləşir. Saat doqquza 15 dəqiqə qalmış taksi yola düşdü. Mən qabaqda əyləşdim. Qabaqda əyləşən səmişin sürücüyə bir dinar artıq ödəyir.

Meşkin şəhərinə çatmağa 25 km qalmış sürücü bildirdi ki, bura Yurd şəhəri, yəni qədim şəhərdir. Buradan bir neçə km yol getdikdən sonra (22-ci km) sürücü yolun solunu göstərərək bildirdi ki, Qotur suyu və İmamzadə məscidi bu bölgədə yerləşir.

Sürücü daha sonra Meşkin şəhəri haqqında aşağıdakı məlumatları verdi: Meşkin şəhərinin ərazisi 400 hektardır. Şəhərin əsası 3500 il bundan əvvəl qoyulub. Ətrafındakı yaşayış yerlərinin tarixi 9 min əvvələ gedib çıxır. Meşkində 25 qala olub. Sasanilərin vaxtında tikilmiş

Köhnə qalanın, Qəhqəhə qalasının tarixi min illərlə ölçülür.

Meşkin şəhərinə gələrkən haralarda olmaq lazımdır? Şəhər yeri, Şeyx Heydər Saat 10-da Meşkinə çatdıq. Niyazabad xiyabanı meydanında taksidən düşdüm.

Bir nəfərdən Şeyx Heydər məqbərəsinin yerləşdiyi ərazini soruşdum. Müsahibim sağa dönərək təxminən 200 metr yol gedəcəyimi bildirdi və dedi ki, bu yerlərin tarixi bizi e.ə VI-V minilliklərdə əkinçiliyin və maldarlığın inkişafına aparıb çıxara bilər və bu böyük mədəniyyət abidələri haqqında çox yazılmalıdır. Bir tarixçi kimi düşündüm ki, nə vaxt dağılıb gedib bu şəhərlər, lakin izləri qalıb. Axtı izlər də bizə çox şeyləri diqtə eləyir. Etiraf edək ki, bizim də etinasızlığımız az olmayıb.

Bark acmışdım, susuzluqdan yanırdım. Yolun solundakı çayxanaya daxil oldum. Çox kiçik çayxana idi, bir neçə nəfər əyləşmişdi. Mənim üçün yer təşkil etdilər. Çayxananın sahibi Davər ağa idi. Tanış olduq, mənə çox mehribanlıq göstərdilər. Bu mehribanlığın bir səbəbi də mənim Bakıdan, yəni Güney Azərbaycanından olmağım idi. Məhz bunu bildikdən sonra hər biri ayağa duraraq məni qucaqladı, bağrılarına basdılar, ağlamağa başladılar. Bu sevinc göz yaşları idi. Məni də kövrəldilər. Onlar mənə Meşkinin müalicəvi suları və görməli yerləri haqqında məlumatlar verdilər.

Təxminən on il bundan əvvəl yaxın dostum Kamran müəllim mənə söhbət zamanı demişdi ki, ayda bir dəfə Bakı şəhərində olan "Təzə bazar"a gedər, orada olan çayxanada əyləşər, rayon və kəndlərdən bazara gələn satıcıların söhbətlərinə qulaq asar, onların həyat şəraiti, düşüncələri haqqında ətraflı məlumat əldə edərdi. O zamandan Kamran müəllimin bu söhbəti mənim üçün bir örnək olmuşdur. Məhz bunun nəticəsi idi ki, mən Meşkində çayxanaya getdim. Çayxanadan çıxıb təxminən 150 metr yol getdikdən sonra Şeyx Heydər məqbərəsi olan əraziyə çatdım və düşündüm ki, ulularımızın da bu torpaqda ruh borcu var və ən azından Ünzülə anamın da bu yerlərdə ruhu yaşayır. Bu yerlərə tamaşa edərkən qulağıma müxtəlif səslər gəldi. O səslərdə min illər boyu bir məmləkət uğrunda qurban getmiş igidlərin, qəhrəmanların ürək atəşini, xalqın böyük arzularını, bitib-tükənməyən bir səadət, xoş gün axtarışlarını duydum. Elə bilirəm ki, bu səs anam Ünzülənin səsidir və bu səs sinfosiyasında dünyadan köçmüş anamın nəğmələrini eşidirəm və elə sanıram ki, bu ana səsi deyil, bu səs dağların, meşələrin, milyon rəngli

çəmənliyin və lal qayaların İsmayilli bölgəsindəki bir səsidir. Bəlkə də Cavanşirin, Babəkin, anamın və bütövlükdə yer üstündə dayandığımız torpağın səsidir. Nə olur-olsun, Meşkin mənim üçün damarımda, qanımda cövlan edən bir abidə, qədim yurd yeri timsalıdır. Zamanında Qubalı Fətəli xanın da bu torpaqda izi qalmışdır.

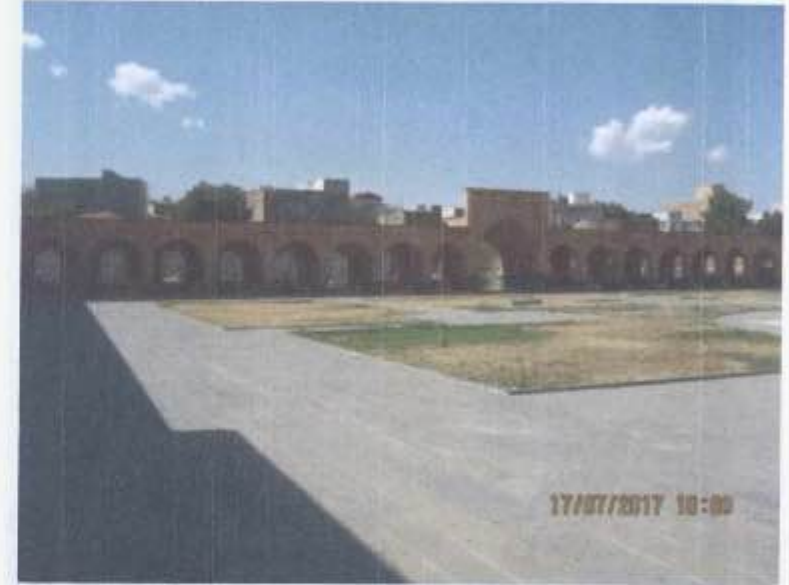
Şeyx Heydər Ərdəbil hakimliyinin altıncı şeyxidir. Atası Şeyx Cüneyid, anası isə Uzun Həsənin bacısı Xədicə bəyimdir. 1460-cı ildə Diyarbəkrdə, dayısı Uzun Həsənin sarayında doğulmuşdur. 1470-ci ildə Uzun Həsən onu Ərdəbilə göndərmişdir. 1471-ci ildə dayısının Dəspinə xatundan doğulmuş qızı Aləmşah bəyimlə ailə həyatı qurmuşdur. Şeyx Heydər dayısı Uzun Həsənin qaraqoyunlular və Teymuri Əbu Səidlə mübarizəsində fəal iştirak etmişdir.

Şeyx Heydər də atası kimi Şirvanı tutmağa çalışırdı. Bu məqsədlə bir neçə dəfə Şirvana yürüş etdi. 1488-ci ildə Şirvana olan yürüş zamanı Şirvanşahlar dövləti ilə Ağqoyunlu dövləti birləşdilər. 1488-ci il iyulun 9-da Şahdağın ətəyində, Tabasaranda baş verən döyüşdə müttəfiqlər qalib gəldilər, qızılbaşlar məğlub oldular. Döyüşdə Şeyx Heydər oxla boynundan ölümcül yaralandı. Qızılbaşlar onu atdan endirib araya alaraq, düşmənin həmləsini dəf etməyə cəhd göstərdilər. Lakin qızılbaşların qüvvələri tükənmişdi. Qapıçı Əli ağa Şeyx Heydərini başını kəsərək döyüşdə yaralanmış ađqoyunlu əmiri Süleyman bəyə gətirdi. Şeyxin həlak olduğunu görən qızılbaşlar döyüş meydanına qayıdaraq mərdliklə vuruşdular. Lakin Ağqoyunlu əmirlərin və Şirvanşahların birləşmiş qüvvələri onları məğlub etdi. Döyüşün nəticəsi haqqında məlumat vermək üçün Sultan Yaqubun qərargahına göndərilən qasid, Şeyx Heydərini başını da aparıb ona verdi. Sultan Yaqub şeyxin başını bir neçə günlüyə tamaşaya qoyduqdan sonra əmr etdi ki, onu anasına, yəni Uzun Həsənin başısına versinlər.

Döyüş meydanında qəhrəmancasına həlak olan Şeyx Heydər müridləri tərəfindən həmin ərazidə dəfn olunur. Xızı rayonunun Tıxlı kəndindən 3-4 km şimal-şərqdə, Beşbarmaq dağının arxasında Şeyx Heydərini məqbərəsi-türbəsi vardır. Türbə üzərində daş kitabə aşkar edilmişdir. Kitabənin mətnindən məlum olur ki, Səfəvi şeyxlərindən Şah İsmayıl Xətəinin atası olan Şeyx Heydər "Şirvan dağlarından birində gizlicə dəfn olunmuş və onun məzarı uzun müddət gizli qalmışdır".

Sonralar Qızılbaşların Şirvan ərazisinə yürüşləri zamanı Şah İsmayıl Səfəvi atası Şeyx Heydərini qəbrini axtarıb tapmış, üzərində türbə binası tikdirib orada müridləri tərəfindən Təkəli və Şıxlar kəndlərini saldırmış və məqbərəni müqəddəs ziyarətgah elan etmişdir. Hazırda həmin kəndlərin xarabalıqları qalmışdır. Sonralar kəndin əhalisi buranı tərk edərək sənaye mərkəzlərinə köçmüşdür ki, haqqı danan tarixi danar - deyiblər. Tarix insanın ömür yoldaşdır - deyənlər də fikirlərində yanılırlar. Tarix insan doğulandan ölümünə qədər onu müşaiyəət edir. Ən azından yeddi arxa dönməni də bilmək vacibdir ki, soruşulana cavab verməyi bacarasan və Meşkin haqqında zəngin və tükənməz məlumatların həm torpağın alt qatında, həm də üstündədir ki, mənim duyğu qalarlarım bir-birinə qarışmış və qarışıq içərisində öz ürək vurğuma, sözün gücünə hakim kəsilmə bilmirəm.

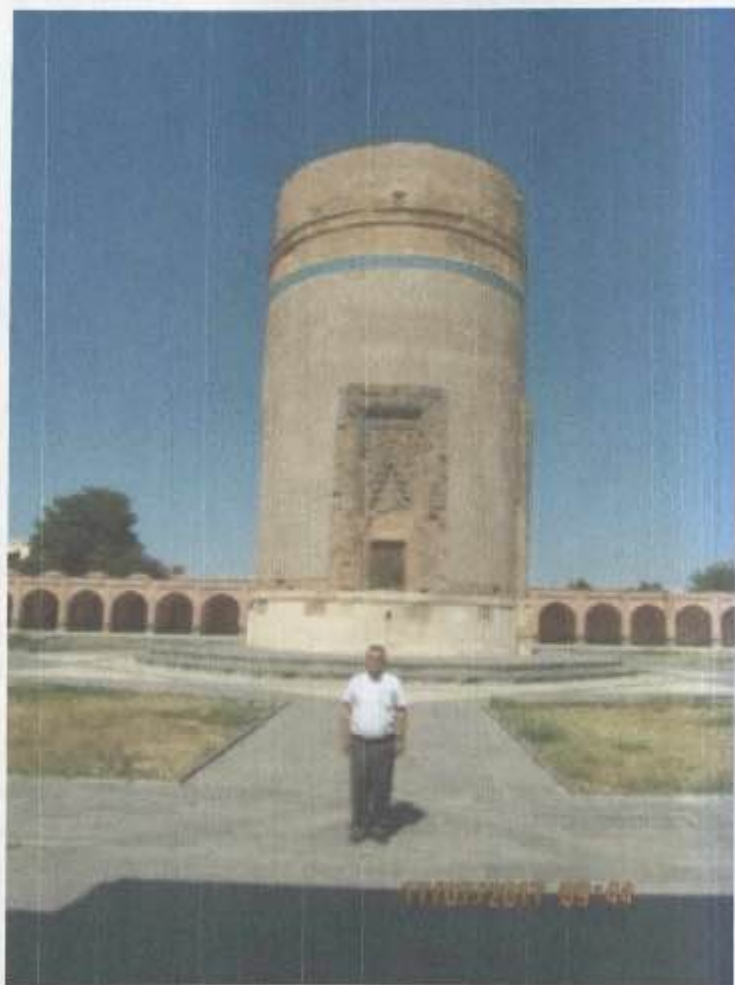
Şeyx Heydər məqbərəsinin həyətinə daxil oldum.

Həyətin girəcəyində, sağ tərəfdə qapısı açıq olan bir otaq var idi, sənətkarlıq emalatxanasına oxşayırdı. Otaqda orta yaşlı bir sənətkar əyləşmişdi. Özümü ona təqdim etdim. Bakılı olduğumu eşitdikdə çox sevindi. Adı Mehdi Hüseynquluzadə idi. Dağlardan tapılan qiymətli daşlardan üzük düzəldərək satır. Meşkinə məhz Şeyx Heydərini məqbərəsinə ziyarət etmək üçün gəldiyimi dedim. Mənə kömək edəcəyini bildirdi.

Məqbərəyə gedən yoldakı həyət qırmızı daşlardan olan divarla əhatə olunmuşdur. Ayrı-ayrı otaqlarda sənətkarlıq emalatxanaları var. Sənətkarlar hazırladıqları malları elə buradaca satırlar. Şeyx Heydərini məqbərəsi ikinci həyətdə yerləşir. İkinci həyətə olan yolun solunda iki nəfər əyləşmişdi. Mehdi məni onlara təqdim etdi, nə üçün gəldiyimi onlara dedi. Çox sevindilər. Onlardan biri Meysəm Fətullahi idi. Məqbərənin açarı onda idi. Mehdi açarı ondan alıb mənimlə birlikdə Şeyx Heydərini məqbərəsinə gətdik və gördüklərim məni heyrətə gətirdi. Düşündüm ki, Azərbaycan tikinti mədəniyyəti min gülün, çiçəyin içərisində gülzara bənzəyir və təəssüflər olsun ki, bu gün erməni vandalları Qarabağda bizim belə abidələrimizi dağıtmaqdadırlar. Bu xüsüsda S.Rüstəmxanlının da söylədiklərini qaribsiləyə salmaq olmaz: "Birlik - hamının eyni söz deməsində deyil, müxtəlif sözlərin eyni mənaya yönəlməsindədir. Zənginlik hamının eyni bir çiçəklə bənzəməsində yox, gül-çiçəklərdən çaləng hərə bilməkdədir. Çəmənə girəndə hərəmiz bir çiçəyin üstünə cumuruq, kəpənək kimi hərə bir gülə qonur: çəməndən çıxanda qucağımız göy qurşağından daha əlvan olur.

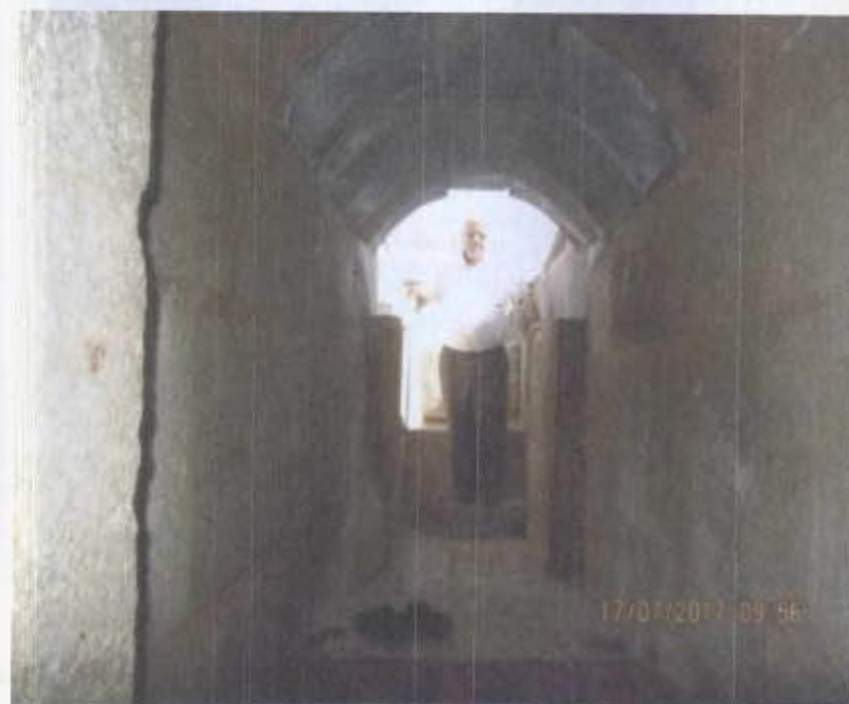
Bir quşun nəğməsi nə qədər gözəlsə, yüz quşun səs-səsə verməsi daha güclü və təsirlidir. Hər günün başqa bir ovqatı, havası olsa da səhərdən axşama eyni mahnıya qulaq asmaq istəməzdim. Səhərin səhər mahnısı var, axşamın axşam!... Dərəyə bəm yaraşır, zirvəyə zil! Qayaların mənəşəsində hay-küy salan çaylar düzün düzlüyünə ram olub, səslərini kəsir". Bu mənada Meşkinin qədim abidələri Azərbaycan xalqının güzgüsüdür, taleyin biza verdiyi xoşbəxtlikdir ki, bunları ziyarət etmək də mənə qismət oldu.

Məqbərənin giriş yolunun üstündə iki yaylı dəmir qapı var idi.

Mehdi kilidi açaraq mənə içəri dəvət etdi. Daş pilləkənlə aşağı endik.

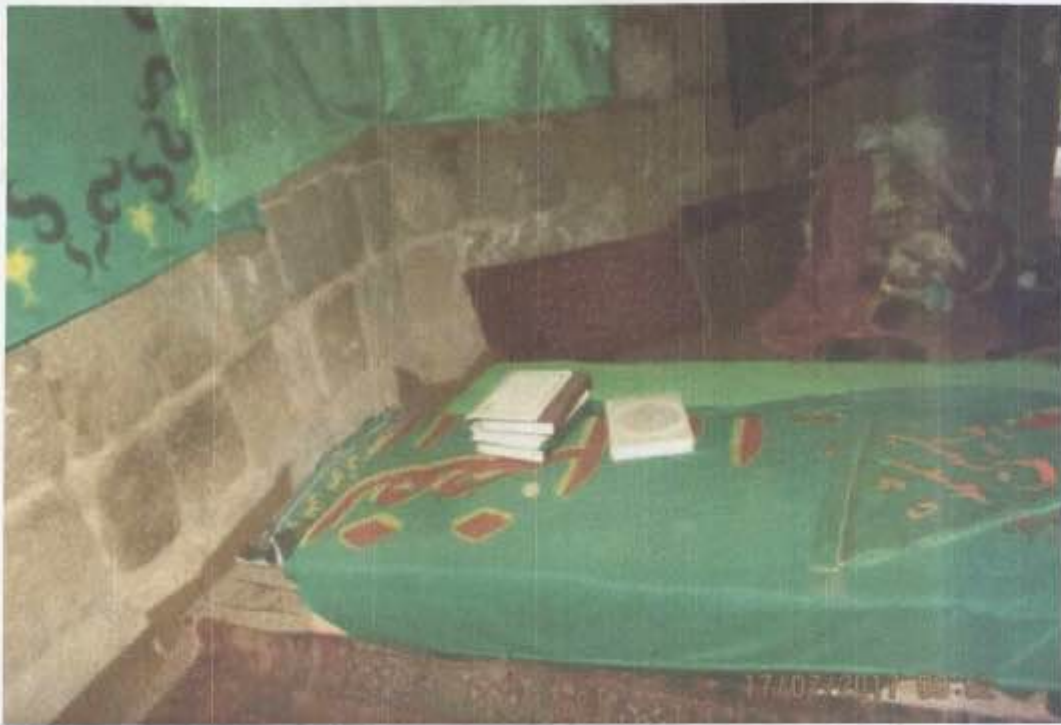

Bir tarix müəllimi kimi həyatımın ən qiymətli anlarını yaşayırdım. Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin kürəkəninin, Səfəvi dövlətinin banisi Şah İsmayılın atasının məqbərəsində idim.

Burada Şeyx Heydər və bir neçə həyat yoldaşının məzarı var idi. Həmin məzarları ziyarət etmək mənə nəsihət oldu və bu qəbirlərə baxdıqca ürəyim sözə yatmayan qərībə, sonsuz bir kədər və qürur hissi ilə dolurdu. Bu qəbirləri ziyarət etdikcə onu da düşünürdüm ki, belə daş abidələr, dəlil və sübutlar xalqın tarixinin bütöv bir dövrünə və eyni zamanda onun qarantlıq səhifələrinə işıq salmaq gücünə malikdir.

Coxsaylı şəkillər çəkib oradan çıxdım. Həyətdə çoxlu hücrələr var . Sol tərəfdə Şeyx Heydər muzeyinin tikintisi gedir.

Mehdi bildirdi ki, məqbərə 731-ci ildə, Elxanilərin vaxtında tikilib. Hündürlüyü 18,5 metr, dairəsi isə 10,5 metrdir. Bina əvvəlcə palçıqla tikilmişdir. Səfəvilərin vaxtında isə yenidən işlənərək bu şəkllə salınmışdır. Bina daha hündür olmuşdur. İkinci Cahən müharibəsi dövründə rusların həmləsi zamanı Muğanda qoyunçuluqla məşğul olan Qocabəyli tayfası ilə aralarında mübahisə düşür. Rus generalı Girdolu təpəsində olan topla məqbərəni vurdurur. Məqbərənin təxminən 10 metr hündürlükdə olan yuxarı təbəqəsi dağılır, yalnız indi gördüyümüz hissəsi qalır.

Çox qəribədir. Şeyx Heydər bir məzarı burada, ikinci məzarı isə Ərdəbildə, Şeyx Səfi məqbərəsindədir. Bu sualı Meşkində kitab mağazasında olarkən oradakı alimlərdən birinə verdim. Bildirdi ki, deyilənə görə, Səfəvilərin hakimiyyəti dövründə Şeyx Heydər nəşinin qalıqları buradan Ərdəbilə aparılaraq həmin məqbərədə dəfn olunmuşdur.

Meysəm Fətullahi ölmüş heyvanları, xüsusilə quşları qurudaraq onların əvvəlki formasını yaradır. Bu sənət İranda Taksi dermi adlanır. Birlikdə şəkil çəkdirdik.

Meysəm yanındakı iş yoldaşı ilə məni tanış etdi – Jafak Mahmudi, çox səmimi idi.

Söhbət əsnasında mən onlara bildirdim ki, kitab satılan mağazada olmaq istəyirəm. Meysəmin xahişi ilə Jafak məni kitab mağazasına apardı. Yolda ondan xahiş etdim ki, Meşkin şəhərinin tarixi ilə əlaqədar kitab almaq istəyirəm, mənə kömək etsin. Jafak bir nəfərə telefonla zəng vurdu. Sonra isə mənə bildirdi ki, belə bir kitab nəşr olunub. Onun müəllifinə zəng vurdum. Bildirdi ki, həmin kitabdan cəmi bir nüsxə qalıb, onu da yaxın dostuna verməlidir. Lakin mənim Bakıdan gəldiyimi eşitdikdə həmin nüsxəni Bakıdan gələn qonağa verməyə hazır olduğunu bildirdi. Kitab mağazasında görüşməyi qərara aldıq.

Kitab mağazasına çatdıq. Mağazanın sahibi Cəlil Müqəddəsi bizi çox səmimi qarşıladı. Yanındakı tanışını mənə təqdim etdi:

- Mircəlal Musəvipurdur. Kimya müəllimidir, hal-hazırda təqaüddədir.

Cəlil ağa Meşkinlə bağlı aşağıdakı bilgiləri dedi: - Meşkinin ən qədim yeri Pirazmiyan kəndinin yaxınlığına olan ərazidir. Orada 3500 il tarixi olan daş kitabə var. Kənddə aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı 7 min il tarixi olan əmək alətləri, o cümlədən obsidian tapılmışdır. Oradan eyni zamanda Əhəmənilərin dövrünə aid olan saxsı qablar tapılmışdır, bu qabların tərkibində qum qarışığı var. Tunc və dəmir silahlar tapılıb. Onu da dedi ki, 1975-ci ildə ingilis arxeoloqu Çarlz Burnli ilk dəfə burada arxeoloji qazıntılar apararaq qədim şəhər yeri haqqında məlumat vermişdir.

Meşkinin Əhmədabad kəndində quzey çöllərindən gələrək burada məskunlaşmış tayfalara aid daş abidələr tapılmışdır. Əhmədbəyli kəndində qızıl cam tapılmışdır. Bu cam Həsənli təpəsində tapılan qızıl camın oxşarıdır, Manna dövlətinin mövcud olduğu dövrə aiddir.

Cəlil ağa onu da bildirdi ki, Şah İsmayıl da Meşkin şəhərində anadan olub.

Həmsöhbətlərim aşağıdakı məlumatı da verdilər:

- Tarixdə elə xalqlar olub ki, onların əsli-kökü olmayıb. Onlar özlərini tanıtdırmaq üçün hər hansı bir qüdrətli xalqla, dövlətlə özlərini bağlamağa cəhd göstərirlər və hər halda buna da nail olublar. Onlardan biri də ermənilərdir.

Onlar məlumat verdilər ki, Meşkində Urami adlı əski şəhər var. Köçənə və Qarabağlar kəndi yaxınlığında Urami şəhərinin qalıqları, şir və aslana aid daş heykəllər tapılıb. Urami şəhəri 700 il bundan qabaq Meşkin mahalının mərkəzi olub. Daha sonra Xio şəhəri Meşkin mahalının mərkəzi olub.

Meşkin şəhəri İranın şimal-qərbində, Güney Azərbaycanın Ördəbil ostanında yerləşir.

Meşkin Savalan dağına ən yaxın şəhərdir, iqlimi mülayimdir. Keçmişdə adları "Xio", "

Orami" və "Vəravi" olmuşdur. Əhalisinin əksəriyyəti azərbaycanlılardan ibarətdir və azərbaycan türkcəsində danışırlar. Şəhərdə kilim, xalça, yun parçalardan müxtəlif toxuculuq məhsulları toxunur. Meşkin şəhəri həm də özünün balı, qurudulmuş meyvələri, alması və üzümü ilə də məşhurdur.

Söhbət əsnasında bildirdilər ki, Meşkinin ən mühüm turizm obyektləri olan Seyid Süleyman Fəxrəbad, İmamzadə Seyid Süleyman məqbərəsi, Mavand, Qotursu, Şabil, İlandoğan və Qaynarca isti su bulaqları, Qarasu çayının sahilı, Qədim Meşkinşəhər qalası, Ağac qalası, Döv qalası, Qəhqəhə qalası, Sasani dövrünün 2000 illik epigrafik abidələri, Unar kəndində qədim qəbiristanlığı, Şeyx Heydər məqbərəsi, Arşaq qalası, Qışlaq Zaxir qalası, Qənbər təpəsi, Anar qədim məzarlığı, Cənnət Sara məscidi, Həsən Daş müqəddəs yeri və s. kimi abidələrinin və yer-yurd adlarının hər birinin əsrdən-əsrə adlayan uzun bir tarixi var və bu onomastik vahidlərinin, toponimlərin ulus adından şəhər, məqbərə adına transfer prosesinin azı 3000-4000 il yaşı mövcuddur. Məsələn, yuxarıda qeyd etdiyimiz adlar içərisindən Arşaq etnotoponimini götürsək və bunun tarixi, etimoloji baxımdan təhlilini versək, öz-özlüyündə böyük bir tədqiqat işinin mövzusu alınar və azərbaycanlıların bu yerlərə gəlmə sayanların sifətinə tutarlı bir şillə ola bilər.

Görməli yerləri isə aşağıdakılardır: Meşlik parkı, Şirvan dərəsi, Qarasu, Savalan dağının ətəkləri...

Cəlil ağa Meşkin şəhərinin tarixi-memarlıq abidələri və təbii-coğrafi şəraitinə həsr olunmuş kitabın müəllifi Məhəmməd Purkərimə zəng vurdu. Məhəmməd Purkərim bir saatdan sonra gələcəyini bildirdi. Mən əşyalarımı mağazada qoyub şəhərin yuxarı başında, Xiyo çayının üzərində qurulmuş və iki təpəni birləşdirən, uzunluğu 360 metr, hündürlüyü 90 metr olan asma körpüyə getdim. Bura Səmti Bimaristan və Səmtə çay adlı bölgədir.

Burada gördüklərim ömrüm boyu yaddaşımda qalacaq.

Bu yeri görmək üçün gələnlər arasında xaricilər də çox idi. Körpüdən keçərək o biri sahilə çıxmağım və geri qayıtmağım təxminən bir saat çəkdi. Burada 105 metr hündürlükdə o biri sahilə uçan Ziplayın da var. O, 450 metrlik ərazidə uçar.

Saat 13-30da mağazaya qayıtdım. Meşkin kitabının müəllifi Məhəmməd Pirkərim məni gözləyirdi. Tanış olduq. Kitaba dərkənər yazaraq mənə təqdim etdi: " Bu kitab hörmətli Məarif müəllimə ithaf olunur. Məhəmməd Pirkərim. 2017,7, 17".

Neçə il idi ki, Ərdəbil şəhərinin tarixinə həsr olunmuş üç cildə olan kitabı axtarırdım, Ərdəbildə bir neçə kitab mağazasından soruşmuşdum, tapa bilmirdim. Hətta Ərdəbildə bu kitab üçün məndən dəyəridən bir neçə dəfə artıq qiymət də istəmişdilər. Lakin tapa bilməmişdim. Mən Cəlil ağanın mağazasında həmin kitabları görəndə gözlərimə inanmadım. Üc cildən ibarət olan bu kitabı bizim pulla 27 manata , İran pulu ilə 60 min dinara aldım. Məni qonaq dəvət etdilər. Lakin axşamın yaxınlaşdığını bildirərək geri qayıtmalı olduğumu bildirdim. Onlara təşəkkürümü bildirdim və Ərdəbilə qayıtdım.

Maarif Xəlqov
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
2017-ci il.

Bu iki şeiri tarix üzrə fəlsəfə doktoru Maarif Xalqov bizə təqdim etmişdir. M.Xalqov 2018-ci ilin iyul ayında İran İslam Respublikasının Ərdəbil vilayətinin Səreyin şəhərində kurs müalicəsində olarkən şair Cahanbəxş Qoldustla tanış olmuşdur. Şair iki şeirini hədiyyə olaraq Maarif müəllimə vermişdir. Bu iki şeiri capa təqdim etməkdə Maarif Xalqovun məqsədi Güney Azərbaycan ilə Quzey Azərbaycan arasında tarixən mövcud olan ədəbi-bədii əlaqələrə, kiçik də olsa, öz töhfəsini verməkdir.

Ay sarı tellər !

Yandırıb yaxanda yarı tellərin,
Nə gözəl yaraşır sarı tellərin,
Bağların barıdır, bari tellərin,
Yayılsın qaş üstə, yay sarı tellər,
Sinəmdə saz deyir, " ay sarı tellər" !

--- --- ---

Ayaq saxla bir az, yar, qadan alım,
Gözlə titrəməsin nar, qadan alım,
Gecənin yağmışı qar, qadan alım,
Gülür göy çəməndə çay sarı tellər,
Sinəmdə saz deyir, " ay sarı tellər" !

--- --- ---

Ovçular görəndə can ala ceyran,
Qayanın başında bir bala ceyran,
Yandırıb yarını od qala ceyran,
Laybalay hörülüb lay sarı tellər,
Sinəmdə saz deyir " ay sarı tellər" !

--- --- ---

Daraqda, tellərin birbəbir dara,
Gözəllik yaradıb yaradan yara,
Dağların barlanıb dolanda bara,
Cınaqlar üstündə say sarı tellər,
Sinəmdə saz deyir " ay sarı tellər" !

--- --- ---

Cahanın gözləri "can deyir" cana,
Görüb gözəllər qal yana-yana,
Yaşasın gözəllər, ay doğan ana,
Tökülsün alınma pay sarı tellər,
Sinəmdə saz deyir " ay sarı tellər" !

İnsan olasan !

Sevirəm, sevgili canan, mənə canan olasan,
Mənim eşqimdə qalıb, dərdimə dərman olasan,
Ey könül, eşqi tanı, eşqidir insan becərən,
Eşqsiz, vallah ola bilməz ki, bir insan olasan.

--- --- ---

Gecə, fikrinlə yatım, ruhunu rüyada görüm,
Səcdəyi-eşqə düşüm, sən mənə iman olasan,
Mən öpüm yar yanağın, yar nazını az eləsin,
Busədən ləzzət alıb, ömrümə ehsan olasan.

--- --- ---

Ay gözəllər gözəli, hansı bağın lələsən,
Ləblərin bir gül aç, qönçəyi-xəndan olasan,
Ala gözlər soruşur: - Yarə baxışnan nə deyim" ?
Gözlərim, ağlagilən, daimi giryan olasan.

--- --- ---

Cahanı danlamayım, eşq ilə dünyaya gəlib,
Qorxuram, bir gün ola, gəlməyə peşman olasan.

Cahanbəxş Qoldust

Ərdəbil vilayəti Səreyin şəhəri

19 iyul 2018

"Bütöv Azərbaycan" qəzeti,

11 aprel 2019

Bu şeirləri bizə tarix üzrə fəlsəfə doktoru Maarif Xalıqov təqdim etmişdir. M.Xalıqov 2019-cu ilin iyul ayında İran İslam Respublikasının Ərdəbil vilayətinin Sərcin şəhərində kurs müalicəsində olarkən şair Rəhim Əsədullahi, Cahanbəxş Qoldust, Ərdəbil şəhərində isə Dərmangahi Rifah xəstəxanasının baş həkimi və iki şeir kitabının müəllifi olan şair Zikrulla Xudayar ilə görüşmüşdür. Onlar şeirlərinin bir neçəsini Maarif müəllimə təqdim etmişlər. Bu şeirləri çapa təqdim etməkdə Maarif Xalıqovun məqsədi Güney Azərbaycan ilə Quzey Azərbaycan arasında tarixən mövcud olan ədəbi-bədii əlaqələrə, kiçik də olsa, öz töhfəsini verməkdir.

Rəhim Əsədullahi və Maarif Xalıqov

Rəhim Əsədullahi - Qartal

Şahin Fazil

Şeyda bülbül kimi gəlmiş dilə Şahin Fazil,
Dil verir bağçadakı bülbülə Şahin Fazil!

Tutdu yetmiş beş ilin izzət ilə bayramın,
Çata sağlamlıqla yüz ilə Şahin Fazil!

Şah əsərlər yaradıb Molla Füzulilər tək,
Yetirib karvanı son mənzilə Şahin Fazil!

Nəzm edib nəğməli divanları Od yurdunda,
Yaradıb şer ilə min min silsilə Şahin Fazil!

Fəxridir doğma Azərbaycanımın bu şair,
Yaraşıqdır qocaman məhfilə Şahin Fazil!

Qurqudun son nəfəsi almış ələ Divanım,
Qələbə çaldı olan müşkülə Şahin Fazil!

Şah damardır Arazım, düşməyə çövlən edir,
Salmayırsən ortalığa fasilə Şahin Fazil!

Vətənin qulluğuna el tanıyır qulluqçu,
Sözlərin düşdü qızıl sünbülə, Şahin Fazil!

Yol salıb Təbrizə gəlsən, kəsərəm Qurbanı,
Çək dənizdən gəmimi sahilə, Şahin Fazil!

Atalıq haqqı varındır sanıram boynumda,
Ağır içlərdi salıb yüngülə Şahin Fazil!

Simdə mizrabın gözdir, seğahın səsləndir,
Şuru şahnaz elə, sal zabilə, Şahin Fazil!

Bir də gəl Təbrizə, Bağlar bağına sal mənzil,
Dər apar qırmızı salxım gilə, Şahin Fazil!

Duyğunun damcılarında çilə, könlüm dindir,
Sal işıq, çək kəpənək qəndilə, Şahin Fazil!

Açılıb duyğuların pəncərəsi Şirvandan,
Qartalı eylə qonaq əzgilə, Şahin Fazil!

Qala bilmirəm

Dünyada qalaçaq dünyanın malı,
Özü bir dünyadır aşıqın halı,
Qırmızı yanaqlar, buxaqda xalı,
Yadıma düşəndə qala bilmirəm,
Bu dərdin tabını ala bilmirəm.

İnana bilmirəm atıbsan məni,
Kürüyüb küləşə qatıbsan məni,
Deyirlər özgəyə satıbsan məni,
Yanıram, yanıram, qala bilmirəm,
Qolumu boynuna sala bilmirəm.

Mehrabı səcdədir qaşın arası,
Piyalə gözlərin gözün qarası,
On dördün gecəsi bir Ay parası,
Sapsarı tellərin çala bilmirəm,
Qalırım, qalırım, qala bilmirəm.

Ayrılıq salanın gülləri sola,
Mən razı deyiləm gözlərin dola,
Mən öləm, sarıtel saçların yola,
Sevgilim süzülüb bala, bilmirəm,
Odlara qalandım, qala bilmirəm.

Yel yetirsin sarı telə sözümü,
Ya öldürsün, ya bağlasın gözümü,
Mən aşıqəm, itirmərəm özümü,
Cahanı gözlərdən ala bilmirəm,
Qurtarıb dözümlüm, qala bilmirəm.

Ana

Sənə qurban ola olanım, Ana!
Özüm də başına dolanım, Ana!

Laylalar səsinə qurbanam, Ana,
Mən səni incidib gətirdim cana,
Yadıma düşəndə ürəyim yana,
Gərəkdir başına dolanım, Ana,
Sənə qurban ola olanım, Ana!

Gecəni yatmadın, oldun keşiyim,
Ürəyin başıdır mənim beşiyim,
Sən isti yatağım, evim, eşiyim,
Dayan, bir başına dolanım, Ana,
Sənə qurban ola olanım, Ana!

Dünyanın ləzzəti "Ana" sözündə,
Öldürür baladan ötrü özün də,
Bir damla yaş olan ana gözündə,
"Can" deyən başına dolanım, Ana,
Sənə qurban ola olanım, Ana!

Sən getdin, ay Ana, yandı ürəyim,
Yıxıldım sərvə tək, sındı dirəyim,
Anamın adıdır duzum, çörəyim,
Gündə mən başına dolanım, Ana,
Sənə qurban ola olanım, Ana!

Anamın laylası düşüb yadıma,
Cahanın adını qoyub adına,
Odlanı, ay Ana, tez gel dadıma,
Rüxsət ver, başına dolanım, Ana,
Sənə qurban ola olanım, Ana!

Ata

Atadır şöhrətim, şanı,ım,
"Ata" adı ləyaqətdir,
Ataya xoş baxın hər an,

Ona baxmaq ibadətdir.

--- --- ---
Sorağın vədə yerlərdən,
Danışsın sazlı dillərdən,
Opüm qasnaqlı əllərdən,
Əlin öpmək rüşadətdir.

--- --- ---
Savalandan uca dağdır,
Balaya bağçadır, bağdır.
Şəkər şərbət, sözü yağdır,
Ata güldən lətafətdir.

--- --- ---
Əli yansa bala atmaz,
Balasın dünyaya satmaz,
Ataya dünya da çatmaz,
Bu bir sonsuz hekayətdir.

--- --- ---
Dağı-daşı əkər-tökər,
Gecə-gündüz zəhmət çəkər,
Görmədim heç ola pekər,
Başdan-başa nəzakətdir.

--- --- ---
Kim atanı ata bilər,
Ata dərdin ata bilər,
Özün oda ata bilər,
Bala bilsə kifayətdir.

--- --- ---
Kaş yuxuma bir gələsən,
Mənimlə deyib güləsən,
Cahanın gözün siləsən,
Səni öpsəm ziyarətdir.

Ərdəbil

Dərmangahi Rifah xəstəxanasının
baş həkimi həkim Zikrulla Xudayar

Mən səni sevirəm, sevməsən də sən

Eşqi – məhəbbəti qanmasam, kiməm?
Elimə - obama yanmasam, kiməm?
Yurdumu bir şərəf sanmasam, kiməm?
Sevilib – sevməyə yaranmışam mən,
Mən səni sevirəm, sevməsən də sən.

--- --- ---
Ehtiram, etibar sənə bağlıdır,
Cəbrlə ixtiyar sənə bağlıdır,
Gözəllik, hər nə var, sənə bağlıdır.
Hürisən, pərisən, mələksən, nəsən,
Mən səni sevirəm, sevməsən də sən.

--- --- ---
Sənsən bu həyatda tükənməz payım,
Dəhşətli zamanda harayım, hayım,
Mən səni sevməsəm qurulsun vayım.
İnsandan insana olmasın düşmən,
Mən səni sevirəm, sevməsən də sən.

--- --- ---
Uzunsan, gödəksən, qarasan, ağsan,
Yoxsulsan, varlısan, dərəsən, dağsan,
Bacısan, qardaşsan, ya da ki, yadsan.
Ərəbsən, əcəmsən, türk, əmən, jermən,
Mən səni sevirəm, sevməsən də sən.

--- --- ---
İnsanlıq əsridir, başqası köynək,
Baxımlar gözündə cürbəcür eynək,

Kaş belə olmaya, olsa da neynək.
Köynəkə, eynəkə baxmasın, əhsən,
Mən səni sevirəm, sevməsən də sən.
Dağların zirvəsi olmaya qarşız,
Çayları çəmənsiz, bağları barsız.
Mənim arzu quşum, dolanma yarsız.
Könüldə yuva sal, gözlərə görsən,
Mən səni sevirəm, sevməsən də sən.

Damarımda qansan, canımda ürək,
Sən mənə kürəkən, sən mənə çörək,
Qəbirdə sür-sümük mənə nə gərək.
Sən mənə yasəmən, sən mənə süsən,
Mən səni sevirəm, sevməsən də sən.

Ömür uzunsa da, su kimi axır,
Əcəl qəfil itdir, kənardan baxır,
Geci-tezi vardır, tutacaq axır.
Həkim, ayıl-ayıl, balaca tərpon,
Mən səni sevirəm, sevməsən də sən.

Qala

Baxma qalalara, köhnə divardur,
Dağların başları əlində zardır,
Qartal yuvasıdır, igid yatağı,
Hər elin özünə igidi vardır.

Tarixin unudan itər dünyada,
Bir itən it kimi qoşular yada,
İnsanın varlığı elə bağlıdır,
Elin gözdən atan, çatmaz bir zada.

Babəkin qalası əbəd qalacaq,
Düşmənin canına alov salacaq,
Elə san, qartaldır, zirvədən baxır,
Əfi ilanları cəngə salacaq.

Şəfəli günəşdir, zirvədə şaxır,
Soyuq könüllərə istisin yaxır,
Dayan, xatirələr qalası, dayan,
Elin igidlərin tanıyar axı.

Qeyrət bayrağıdır dağın başında,
Qalacaq bu daşlar üzük qaşında,
Divanə, gözlüyün gözündən götür,

Şərəfət oxunur hər bir daşında.

Əcnəbi elimin evin yıxanda,
Ulu igidlərin qanı axanda,
Torpağa qəhrəman qanı yayıldı,
Babəkin Bağdadda canı çıxanda.

Həkim el igidin qafər adlamaz,
Xatırlar hər zaman qılında namaz,
Qəhrəman yurdudur Azərbaycanım,
Babəklər, Nəbilər, Koroğlu, Eyvaz.

Sevirəm

Təbiətə, dağa, daşa aşığam,
Yerə, göyə başdan-başa aşığam,
Ala gözə, qələm qaşa aşığam,
Qərənfil, yasəmən sevirəm.

Yol yoldaşım, qələmdaşım, qardaşım,
Arxam, elim, yaman gündə sirdaşım.
Qızıl gültüm, tər bənövşə xaşxaşım,
Bu həyatda tək səni sevirəm.

Yaranmışam sənə yoldaş olmağa,
Yollarından tikanları yolmağa,
Çiçək açıb, otir saçıb solmağa,
Ay – Günəşi, duman – çəni sevirəm.

Yaranmışam gülə-gülə qalmağa,
Oxumağa, oynamağa, çalmağa,
Mən həvəslə qol boynuna salmağa,
Kürdü, türkü, tür kəməni sevirəm.

Nədən sorum, nə məzhəbdə dinləşən,
Amerikada, Urfada, Çində sən,
Mənə gərək sevməlisən, zində sən,
Qeyri-qansız hər vətəni sevirəm.

Məhəbbət yolçusuyam

Mən aşığam Vətəndaşa,
Çoban ola, ya da paşa,
Aşiq olsun, sən də yaşa,
Bütün eldə başdan – başa,
Məhəbbətin yolçusuyam!

Sarı, qara, qırmızı, ağ,
Qoca, cavan, böyük, uşaq,
Qada, bəla sizdən iraq,
Konüllərdə varaq-varaq,
Məhəbbətin yolçusuyam!

Hər qədəmdə, hər nəfəsdə,
Hər boğazdan çıxan səsdə,
Məhəbbətsiz kəsə-kəsə,
Bollu-bollu esemesdə,
Məhəbbətin yolçusuyam!

Bayatılar

1. Yaşamağa var gərək,
Yol uzununu yar gərək,
Yaxşı sözü eşitmək,
Yaman sözü kar gərək.
2. Kimsə olmaz mül kimi,
Qılınc kəsməz dil kimi,
Dilin bilsən yıxarsan,
Düşmən ola fil kimi.

“Kredo” qəzeti,
18 dekabr 2019

E P İ L O Q

Olindo əsa payı-piyada dağlar-dərələr, çətin aşırımlar qət edib Bəzz qalasının ən uca nöqtəsinə qalxmaq, gedilən yolu və qalanın ən uca nöqtəsinə şərhlər və foto-şəkillərlə oxucuya təqdim etmək, təbii ki, təbiətsevərlikdən qat-qat artıq dərəcədə xalqın tarixinə ehtiramın və bu tarixi yaşatmaq istəyinin bariz ifadəsidir.

Muxtar Kazımoğlu

Akademik, AMEA-nın Folklor İnstitutunun direktoru

O kəslər xoşbəxtidir ki, ... Şükranlıq içərisində arzuları ilə əməllərini uzlaşdırma bilir, istəklərini imkanlarından uzaqda təsəvvür eləmir. Bu cümlələri yazarkən mən tarix üzrə fəlsəfə doktoru, mahir pedaqoq və səmimi dost olan Maarif Xahqov haqqında düşünürəm.

Kamran Əliyev AMEA-nın müxbir üzvü

Ay ana, bilirəm bu kainatda,
Qiymətli nə varsa, oyun- oyuncaq,
Hər şeyin qiyməti olar həyatda,
Sənin qiymətini tapmadım ancaq.

Hardasa bir həftə əvvəl oxuyub başa çıxdığım, amma təsirindən çıxma bilmədiyim “Ömrün ağı-qaralı zolaqları” kitabı həyatının mənasını övladlarını böyüdüblərini “bir tikə çörəyə çatdırmaq”da görən bir Ana haqqında əsərdir. ... kitabı diqqətlə oxuyan hər kəs həyat haqqında müxtəlif, rəngarəng suallara cavab tapa bilər.

Elə, hər bir əsərin uğuru həmin cavablarla ölçülür.

Mahirə Hüseynova
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Maarif Xalqov, ey Xalığa sadiq olan bəndə,

Həyatın elminə layiq işqlansın, şam olsun kaş.

Mənim tək söz deyən çoxdur, sən tək alim az gördüm,

Bu sözlər xudpəsənd alimlərə bərk ehyam olsun kaş.

Şahin Fazil

Tarix elmləri doktoru

Maariflə ...70-ci illərin sonlarında aspiranturada təhsil alarkən tanış olduq. O, Tarix İnstitutunun aspirantı idi. Tarix İnstitutunun direktoru, akademik Cəmil Quliyevin rəhbərliyi ilə namizədlik dissertasiyası üzərində çalışırdı...

O, çox əla stolüstü tennis oynayırdı. Əməkdaşların əksəriyyətini ard-arda udub kənara çıxarırdı. Mən isə daha çox onun rəqibləri ilə inadkarcasına apardığı idman mübarizəsini seyr etməkdən həzz alardım.

...O, tennis oynamaqda fərqləndiyi kimi, əla müdafiə etməkdə də fərqləndi. Beləliklə, 1981-ci ildə, bütün həmyaşıdlarımdan daha əvvəl namizədlik dissertasiyası müdafiə etdi.

...dissertasiya işi Müdafiə Şurası üzvləri tərəfindən yüksək qiymətləndirildi və tez də təsdiqini aldı. Onun belə çevik işləyərək tez müdafiə etməsi digər həmyaşid aspirant dostlarına da bir növ təkan oldu. Çox keçmədi ki, onlar da bir-birinin ardınca müdafiə edərək alimlik dərəcəsi aldılar.

Qafar Cəbiyev,

Tarix elmləri doktoru, professor,

Mənəvi paklıq, əsl ziyalılıq, elmi prinsipiallıq, müdrik pedaqoqluq – mənə elə gəlir ki, bu keyfiyyətlər Maarif müəlliminin həm şəxsi həyatında, həm də elmi yaradıcılığında qırmızı bir xətt kimi keçir.

Azərbaycanımızın tarixinə, bu gününə və gələcəyinə elmdə, ziyalılıqda, vətəndaşlıqda örnək ola biləcək ali bir ünvan yazan şəxs mənim müəllimimdir! Maarif müəllim.

Hüseyn Məmmədov
Fəlsəfə elmləri doktoru

1973/1974-cü tədris ilində mən 8-A sinifində oxuyurdum. Bizim sinifə tarix fənnindən Maarif müəllim dərs deyirdi. Elə ilk gündən Maarif müəllim dərsi çox gözəl deyirdi, mövzunu yaxşı izah edirdi, şagirdlərlə səmimi davranırdı və dərsə sakit qulaq asırdılar. Maarif müəllim bizim sinif rəhbərimiz idi. Sinifin riyaziyyat təmayüllü olmasına baxmayaraq... əksər şagirdlər hümanitar və sosial ixtisaslar...üzrə ali məktəblərə daxil olmuşdular. Hesab edirəm ki, sinif şagirdlərinin əksəriyyətinin hümanitar ixtisaslar üzrə ali məktəblərə daxil olmalarında Maarif müəlliminin əməyi heç də az olmamışdır. Maarif müəllim, təkcə dərs zamanı şagirdlərlə ünsiyyət yaratmırdı, o həmçinin sosial tədbirlər, o cümlədən vətənpərvərlik ruhunda görüşlərdə şagirdlərin iştirakını təmin edir, onların istirahəti üçün gəzintilər təşkil edirdi.

Hesab edirəm ki, Maarif müəllim ən yaxşı müəllimlik xüsusiyyətlərinə malik olan, vətənpərvər, əsil Azərbaycan vətəndaşıdır.

Yadulla Həsəni

İqtisad elmləri doktoru, professor

M.Xalıqovun "Ömrün ağı- qaralı zolaqları" kitabı... sözün est menasında heyatını övladlarına bağışlamış Azərbaycan qadının - anasının heyat ve yaşam mücadilcəsini göstərən uğurlu eserlərdən biri olmaqdır.

Kitabın ən maraqlı və əhəmiyyətli məlumatlar içərən bölümlərindən biri ... Maçaxı kəndinin tarixi, Maçaxı bəyləri, Onlar maçaxıda olmuşlar, Maçaxının təsərrüfat heyatı ,meyve bağları ,bulaqları, su deyirmanları, karvansarası, bazar meydanı bərsində verilən tarixi-coğrafi məlumatlardır. Bu məlumatlar arasında, Girdiman çayı, Talıstan, Maçaxı kəndi , onun tarixi və yerləşimi, tarixi şəxsiyyətləri, uzaq və yaxın tariximizdə baş verən hadisələrin lokanik bir dillə yazılışdır. Maçaxı qəbristanlığı, onun yerləşimi, tarixi haqqında verilən bilgiler və akademik tədqiqatçıların fikirləri də kitabda yer almaktadır. Bu tarixi faktların kitabda yer alması müəllifin doğulduğu yerlə olan bağlılığı məhəbbətinin bir ifadəsi olmaqdır. Bu məlumatlar, İsmayilli bölgəsində heç bir zaman olmayan oxucu üçün , onun gözəl təbiyyəti, tarixi şəxsiyyətləri haqqında gerekli məlumatlar içerməkdədir.

Kiçik həcmli olmasına baxmayaraq bu kitab , heyat həqiqətlərini əks etdirməklə yanaşı , insanın heyat eşqinin gücünü , mübarizəsi tam olaraq əks etdirdiyi üçün qiymətlidir.

Sadiq Quliyev

Kimya elmləri doktoru, professor

Maarif Bəzz qalası haqqındakı araşdırmaları ilə Azərbaycan tarixşünaslığında yeni bir mərhələ açmış oldu.

Səmayə Mustafayeva,
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru

"Bəzz qalası" ... əsərinin Azərbaycan tarixşünaslığında əsas və başlıca əhəmiyyəti bundan ibarətdir ki, dövlətin əsas rəmzlərindən biri olan bayrağın qaldırıldığı yer şəkildə öz əksini tapmışdır... bu fakt ...Xürrəmilər dövləti yaranmış, bu dövlətin hökmdarı Babək olmuşdur - fikrini söyləməyə əsas verir... Digər bir tərəfdən, bu vaxta kimi Bəzz qalasının harada yerləşməsi haqqında müxtəlif fikirlər mövcud olmuşdur. Bu albomu nəşr etdirməklə Maarif Xalıqov şəkillər vasitəsilə Bəzz qalasının harada yerləşməsi haqqında elmi mübahisələrə son qoymuşdur.

Mayıl Alcanov
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru

"Ömrün ağı-qaralı zolaqları" adlı sənədli povestinin leytmotivini böyük hərflərlə yazılacaq Ana dərdi, Ana nigili, Ana yangısı, Ana sızıltısı, Ana naləsi, Ana fəryadı, Ana göynərtisi təşkil edir. Maarif Xalıqov səbrli, təmkinli, dözümlü, igid, mərd, cəngavər, cəsarətli, qoçaq, ən başlıcası isə namuslu bir ananın obrazını olduqca yüksək bir səviyyədə yarada bilmişdir.

Povest obrazlı və təsirli fərdi nitqə malik olması ilə diqqəti cəlb edir. Müəllif povestdə hamıya məlum olan tərfalet, şablon, çox işlənilib sürtülmüş, hamarlanmış, ütülənmiş cümlələrdən qaçmış, nəticədə məzmun dərinliyi, fikir zənginliyi, bədii-estetik keyfiyyətləri özündə əks etdirən gözəl bir sənət əsəri yarada bilmişdir. Povesti olduqca obrazlıdır və bu obrazlılığı yaradan qiymətli üslubi-estetik dil faktorlarıdır. Alim- yazıçı Maarif Xalıqov povestdəki yaratdığı obrazların xarakteri üçün lazım olan bütün dil faktlarından və ifadə vasitələrindən məharətlə istifadə edərək dolğun bir bədii əsər yarada bilmişdir ki, povestnin dil və üslubu obrazlı olduğu üçün oxucu təsəvvüründə silinməz izlər buraxır.

Əsərin ümumiləşdirmə hissəsi müasir ailə quran gənclərimiz üçün sözün əsil mənasında əxlaq kodeksinə çevrilir.

Çapar Fərid Kazımlı
müstəqil araşdırmaçı

“Ömrün ağlı-qaralı zolaqları” əsərini oxuyarkən bir məsələ məni həm elmi, həm də məntiqi cəhətdən özünə cəlb etdi. Belə ki, çox zaman Azərbaycan ictimai fikrində, xüsusən Azərbaycan ədəbiyyatında məsələ qoyulur, lakin cavablandırılmır. Bu əsərdə isə ilk dəfədir ki, qoyulan məsələ öz cavabını tapır.

Əvvəla, dəhşətlərdən xilas olmaq üçün nə etmək lazımdır sualına əsərdə cavab tapırsan. İkinci sual, mənəviyyəti qorumaq üçün nə etmək lazımdır? Bu sualın da cavabı əsərdə verilir. Üçüncü sual, insan yaşamaq üçün, xilas olmaq üçün nə etməlidir? Bu sualın da cavabı əsərdə verilir. Kitabda təsvir olunan həyatın dəhşətləri içərisində qovrulmuş insan həyatın gözəlliklərini tapmaq və görmək imkanına yiyələnir.

Xəliyəddin Xəlilli
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru

... “Ömrün ağlı-qaralı zolaqları” ... kitabı 70 yaşımı haqlamış, hazırda özü baba olan bir oğulun anasına olan böyük sevgisindən doğan “Ana borcu”, yaxud “Ana abidəsi” də adlandırmaq olar.

Bəzə qalasınnın zirvəsinə qalxmaq hər oğulun, hətta hər gəncin reallaşdırma biləcəyi bir iş deyil. Onu yalnız Maarif müəllim kimi Böyük Ürəyi, Ürəyində də Vətən sevgisi və Vətən nisgili olanlar reallaşdırma bilərlər.

Nazim Mustafa,
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru

...“Ömrün ağlı-qaralı zolaqları”... kitabını oxuyub belə qənaətə gəldim ki, əgər Maksim Qorki səndən sonra bu dünyaya gəlmiş olsaydı mütləq deyəcəkdin: “ Mənim uşaqlıq illərim Maarifin uşaqlıq illəri ilə müqayisədə cənnətdir”.

Vaqif Ağasiyev
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Tarixçi alim Maarif Yusif oğlu Xəlqovun “Ömrün ağlı-qaralı zolaqları” adlı tarixi-etnoqrafik xarakterli oçerkin adında əks olunan “ağlı-qaralı zolaqlar” ifadəsi ona işarə edir ki, həyat gecə və gündüzdən, bir sözlə, əksliklərdən, ziddiyyətlərdən ibarət olduğu kimi, ömür də təbii ki, ağ günlərin və qara günlərin sistematik olaraq bir-birini əvəz etməsindən, qarışığından ibarətdir.Ömrün bu ağlı-qaralı günləri insanın sifətinin qırıqlarında da, saçlarına dən düşüb ağaranda isə ağ və qara saçların insanın başında rəngarəng ağ-qara zolaqları salmasında da ifadəsini tapır. Kitabın üz qabığında əks olunmuş Ana obrazının simvolik olaraq ağ və qara zolaqlarla haşiyələnmiş şəkildə verilməsi də məhz bu mənanı bildirir. Elə ananın portret-simasının bu cür təsviri həm də kitabın ideya-məzmununun rəsm dilindəki inikasıdır.

Bu da özlüyündə oxucuya onu diqtə edir ki, bizi dünyaya gətirən anamız bizim əziyyətimizi bu cür ağlı-qaralı günlərin ağrı-acısını daşımaqla çəkib. Biz də öz ömrümüzdə bu səpkidə ağlı-qaralı zolaqlarla rastlaşacağıq ki, o zaman bu çətin sınaqlardan çıxmağa özümüzə güc tapmalıyıq. Bax Maarif Xəlqovun bir müəllif kimi oxuculara aşılamaq istədiyi fikrin mahiyyətində bu nəcib əməl dayanır.

Şakir Albaliyev
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Tarix elmləri üzrə fəlsəfə doktoru Maarif Xalıqovun «Ömrün ağı -qaralı zolaqları» adlı kitabı sözün özündən nur alıban ziyası ilə əsərin bədii məntiqini işıqlandıra bilən çox az hallarda təsadüf etdiyimiz nəsr dilidir desək, yəqin ki, səhv etmərik.

Povestin bir sıra səciyyəvi olan motivasiya mündəricəsində milliliyin etnoqrafik planında təqdimatlar prinsipi daha oxunaqlı və daha çox tarixi incəliyi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, «Maçaxı», «Kukay» bu toponimlər kifayət qədər qədim olan və «Orxon - Yenisey» abidələrinin morfoloji strukturunda izləri olan səciyyəviliyə malikdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, povestin tarixi mündəricə zənginliyi kifayət qədər əhatəli səciyyə prinsipləri baxımından qədim Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin Fələki Şirvani dövrlərinin həm tarixi və həm də milli - etnoqrafik xüsusiyyətlərinin sintez mündəricəsi baxımından elmi aktuallığına görə daha çox diqqəti cəlb edə bilər.

Şöhrət Bədəlov

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Öz həyatını şəərəflə yaşamaq, insanlara, cəmiyyətə faydalı olmaq, gözəl ailə başçısı, səmimi insan kimi ömür sürmək hər bir insanın öz əlindədir. Məhz Maarif müəllim bu missiyanın öhdəsindən ləyaqətlə gəlir.

Nüsrət Paşayev

Mən ziyalı dostlarıma məsləhət görürdüm ki, yaradıcı əməyin heyvət doğurmasını müşahidə etmək üçün çox uzaqlara getməsinlər. Əməyin məskəni ilə tanış olmaq istəsəniz, Maarif Xalıqovun "Ömrün ağı-qaralı zolaqları" adlı tarixi-etnoqrafik sənədli povestini təkrar-təkrar oxusunlar.

Aydın Avşar

Qızıl Qələm Mükafatı Laureatı.

Maarif müəllimin potensialının kiçik bir zərrəsi onun yeddi nəslinin ölkəmizə layiqli vətəndaş olmasına kifayətdir.

Vidadi Əbdülrəhmanov

Müxtəlif məhrumiyyətlər zəif xarakterli insanları sındıra bildiyi kimi, güclü xarakterə malik olanları daha da güclü edir və mötinləşdirir. İsmayıl, həmçinin Maarif Xalıqovun özü məhz ikinci qəbildən olanlardandır.

Maarif Xalıqovu yaxından tanıyanlar onun bütün ömür yolunun mərdlik, halallıq, zəhmətsevərlik, məqsədyönlülük, bir sözə əsl kişilik nümunəsi olduğunu təsdiqləyə bilərlər.

Faiq Babayev

elmi işçi, tarix müəllimi

Maarif müəllimin "Ömrün ağı-qaralı zolaqları" kitabında haqqın, həqiqətin qalib gəldiyi, ədalətin təntənəsi, ağılı, zəhmətin, hünərin, elmin zəfər çalması bir daha sübut edir ki, uğurun sirri məqsədə sadıq qalmaqdadır.

Mən onu (Maarifi) Nikolay Ostrovskinin Pavel Korçağininə bənzədirəm. Dövrümüzün mübariz Korçağini! İstək və arzularına doğru mötin addımlarla getməyi bacaran ziyalı! Həyatda hər şeyi öz şəxsi iradə və qabiliyyəti, biliyi, mehribançılığı, səmimiyyəti, əqidəsinin təmiz və bütövlüyü, istəyinə və məqsədinə doğru inamla, yorulmadan getməklə qazanıb.

Xalıq Xalıqov

Hər bir insanın həyatda bir ideali vardır. Nə xoş ki, mənim bu gün bir kişi olaraq idealım mənim atamdır. Səmimilik, ədalətlik, dürüstlük, insanlıq, vicdanlı və ləyaqətli olmaq hər kəsin istifadə etdiyi standart səslənən kəlmələr olsa da, mən bu sözləri tam hərfi və dərin mənası ilə vurğulayaraq qeyd edirəm ki, Xalıqov Maarif bu həyatda yaşadığı hər bir dəqiqəni və saniyəni bu dəyərlərlə yaşamışdır. Belə bir atanın oğlu olduğum üçün fəxr etmişəm, edirəm və hər zaman edəcəm!

Xalıqlı Ceyhun Maarif oğlu

M Ü N D Ə R İ C A T

I BÖLMƏ

ƏBƏDİYYƏT ADAMININ 70 – İNDƏN QISA SƏTİRLƏR

Göyçay şəhər internat məktəbində -----	3
Saatlı şəhər S.Vurgun adına orta məktəbin şagirdi -----	14
Pedaqoji İnstitutun tələbəsi -----	19
Xanlarkənd orta məktəbinin tarix müəllimi -----	41
Hərbi xidmətdə -----	45
Saatlı şəhər S.Vurgun adına orta məktəbin müəllimi -----	48
Tarix İnstitutunun aspirantı və elmi işçisi -----	51
AEA-nın Fəlsəfə və Huquq İnstitutunun əməkdaşı -----	61
N.Tusi adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şuşa filialında -----	62
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şamaxı filialının müəllimi -----	68
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatında -----	71
AR Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında ---	73
Yaşın nə fərqi var, yaş bəhanədir -----	75
Maarif Xəlqov qazandığı nailiyyətlərə görə Anama borcluyam – deyir -----	83

II BÖLMƏ

Ailə kiçik dövlətdir -----	94
Maarif müəllimin övladlarına müraciəti -----	115
Maarif həyat yoldaşı Nəzakətlə -----	117
Dövlətdə dəvə, övladda nəvə -----	120
Bu gün onlar nə qədər də xoşbəxtdirlər -----	141

Xəlqovlar ailəsi -----	144
Doğmaların əhatəsində -----	147
Dostluq mənəvi sərvətimizdir -----	153

III BÖLMƏ

Maarif Maçaxıda -----	169
Maarif Qax rayonunun İlisu kəndində -----	176
Maarif Xəlqovun səyahətləri -----	181
70 illik ömrün şəkil salnaməsi -----	186

IV BÖLMƏ MAARİF HAQQINDA

Muxtar Kazımoğlu “ Tarixçi dostumuzun Güney Azərbaycan mesajı” -----	193
Kamran Əliyev “ Bir ömürlük tarix” -----	195
Şahin Fazil “ Adı, özü, sözü...” -----	198
Qafar Cəbiyev “ Maariflə növbəti görüşlərdə” -----	202
Mayıl Alıcanov “ Danışan daşlar və ya Maçaxıdan başlayan yol” -----	204
Hüseyn Məmmədov “ Ömür yolu ” -----	212
Yadulla Həsənlı “ Sevimli müəllimimiz Maarif müəllim!” -----	214
Xəlqəddin Xəlillı “ Ömrün ağılı – qaralı zolaqları” əsərinin mənəviyyatında yaratdığı fikir dalğaları” -----	216

Səmayə Mustafayeva	
“ Xoş xatirələr ”	219
Müseyb Yunusov	
“ 80 – nə doğru irəli! ”	221
Nazim Mustafa	
“ Mayası halallıqdan və zəhmətdən yoğrulan Maarif müəllim ”	223
Vaqif Ağasıyev	
“ Gələcəyə bir namə...”	226
Nüsrət Paşayev	
“ Yaxın dostum Maarif müəllim ”	228
Aydın Avşar	
“ 50 illik yaradıcılığın bəhrəsi ”	231
Vidadi Əbdürəhmanov	
“ Maarif müəllimlə ilk tanışlığımız ”	233
İsa Yarıyev	
“ Etalon insan ”	235
Faiq Babayev	
“ Maarif Müəllim Xəlqov və onun “Ömrün ağı-qaralı zolaqları” kitabı haqqında	236
Məhəbbət Vahidəvli	
“ Məqsədinə sadıq qalan insan ”	238
Rauf Rzayev	
“ 70 yaşın mübarək ”	240
Hacı Adıgözəl Vəlibəli	
“ Mənə Valerian lazım olmadı...”	241
Xəlq Xəlqov	
“ Hər kəsə nümunə olacaq insan ”	243

Ceyhun Xəlqı

“ Atamla fəxr edirəm ”----- 247

V BÖLMƏ

MAARİF XƏLIQOVUN MƏQALƏLƏRİ

1. Azərbaycan SSR-də kənd təsərrüfatı istehsalı üçün ali və orta ixtisas təhsilli mütəxəssislər hazırlanması məsələsinə dair (1966-1975-ci illər) ----- 250
2. Azərbaycan SSR-də kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin ixtisasının artırılması (1966-1975-ci illər)----- 261
3. Azərbaycan SSR-də kənd təsərrüfatı istehsalı üçün mexanizator kadrlarının hazırlanması (1966-1975-ci illər) (rus dilində)- 265
4. Türkoloji aləm üçün faydalı əsər ----- 279
5. Aşıq Valehə sədaqətə ----- 282
6. Poetika məsələlərinə yeni baxış ----- 284
7. Dərdi dərin Həsən Mirzə ----- 287
8. Bir insan tanıyıram... ----- 290
9. Azərbaycan elminin dəyərli ziyalı və böyük yazarı ----- 293
10. Orijinal vəsait ----- 297
11. “ Böyük məsləhətçi ”----- 299

VI BÖLMƏ

“Ömrün ağı-qaralı zolaqları”

kitabı haqqında yazılar

1. Çapar Fərid Kazımlı
“Güllənməmiş gülüşlər”, “Ömrün ağı-qaralı zolaqları”
kitabına ön söz----- 302
2. Mahirə Hüseynova
“Bir ömürlük sual” ----- 306
3. Şakir Əlifəvli
“Mənəli ömrün hesabı”----- 310
4. Şakir Əlifəvli
“Tarix və folklor ömür zolaqlarında” ----- 313
5. Şakir Əlifəvli
“Etnoqrafik cizgilərin povestdə təqdimi” ----- 317
6. Şakir Əlifəvli
“ Oçerkdə tarixin əks-sədəsi ”----- 322

7. Şakir Əlifoğlu	
“Toponimlər ömrün zolaqlarında” -----	327
8. Çapar Fərid Kazımlı	
“ Ömrün ağılı-qaralı zolaqları” povestində obrazlılığı yaradan	
vasitələr haqqında bəzi qeydlər-----	330
9. Şöhrət Bədəlov	
“Ağılı - qaralı bir ömür yolunun salnamə səciyyəsi”-----	333
10. Sadiq Quliyev	
“Ana və həyat həqiqətləri haqqında olan bir kitab”-----	336

VII BÖLMƏ

MAARİF VƏ GÜNEY AZƏRBAYCANI

1. Maarif Xalıqov	
Ordubil ostanının tanınmış şairi Rəhim Əsədullahi ilə	
tanişliyimiz -----	339
2. Rəhim Əsədullahi Maarif haqqında-----	344
3. Maarif Xalıqov	
“Bəzz qalası” ilə ilk görüşüm-----	353
4. Maarif Xalıqov	
Bəzz qalası -----	354
5. Maarif Xalıqov	
Rəhim Əsədullahinin yaradıcılığında Bəzz mövzusu-----	358
6. Çapar Fərid Kazımlı	
Bəzz qalası fotoların dili ilə -----	365
7. Şakir Albaltıyev	
Bəzz qalası fotoalbomu-----	368
8. Maarif Xalıqov	
Məşkin səfərim: eşitdiklərim qələmdə, gördüklərim	
fotolarda -----	370
9. Cahanbəxş Qoldustun “Ay sarı tellər!” və “İnsan olasan!”	
şeyrləri -----	384
10. Rəhim Əsədullahinin “Şahin Fazil” şeyri-----	386
11. Cahanbəxş Qoldustun “Qala bilmirəm”, “Ana” və “Ata”	
şeyrləri-----	388
12. Zikrulla Xudayarın “Mən səni sevirəm, sevməsən də sən”,	
“Qala”, “Sevirəm”, “Məhəbbət yolçusuyam” şeyrləri,	
iki bayatısı-----	391
E P İ L O Q -----	395

Maarif Xalıqov

Bir ömürlük tarix

Tərtibçi : Çapar Fərid Kazımlı

Redaktor : Ceyhun Xalıqlı

Korrektor: Nəzakət Xalıqova

Dizayner: M.Vəliyeva

Çapa imzalanmış 14.03.2020

Format 60x84 1/8

Sifariş 20. Tiraj 100